

FODOR JÓZSEF
MAGYARSÁG ISKOLÁJA

Fodor József író (1898-1973)
antifasiszta publicisztikájából

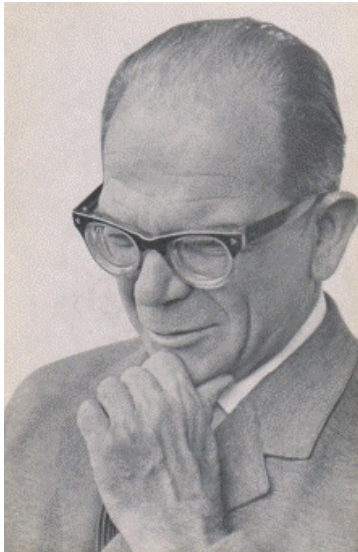
Válogatás

1938. december-1944. március

TARTALOM

ELŐSZÓ	
MEGNYUGTATÓ JELENSÉG	
MENTEM MAGAM A HALOTTAK ELŐTT	
ÍRÓ ÉS MAGATARTÁS	
AKI KEZDI, NEM AZ VÉGZI	
KÍSÉRTETI SZÍNJÁTÉK	
A HALOTTAK ÉLÉN	
NYUGODTAN A VIHARBAN	
KIÉ HÁT ADY ENDRE?	
NEMZET ÉS HAZA	
AZ UTOLSÓ SZÓ JOGÁN	
NEM LEHET HALLGATNI!	
NEMZETVÉDELEM VAGY FAJVÉDELEM?	
POST FESTA	
„FEUDÁLIS ÉS ÁPORODOTT”-E A FELSŐHÁZ?	
RANGON ALUL	
A KERESZTÚT ÉS A FOLYTONOSSÁG KÖZÖTT	
MAGYARSÁG ISKOLÁJA	
„HALOTTAK ÉLÉN” (2)	
VÁLTOZÁSOK CSILLAGA ALATT	
A „NEMZETI SZOCIALIZMUS” LÉLEKTANA ÉS KRITIKÁJA	
PÁRTOK ÉS RENEGÁTOK	
ÍRÁSTUDATLANOK ÁRULÁSA	
KAMARÁK, CSAK KAMARÁK!	
KÖZIGAZGATOTT SZELLEM, IRÁNYÍTOTT MŰVÉSZET	
MENNYI A VAKRÉM ÉS MI AZ IGAZI BAJ A „DISSZIMILÁCIÓ” KÖRÜL	
ÉVFORDULÓ, POLITIKA ÉS MÁS EGYEBEK	
A PRÓFÉTA ELTŰNÉSÉNEK KILENCVENEDIK ESZTENDEJÉRE	
ÚJ HANGOK A PARLAMENTBEN	
HANGOSSÁG MÉG NEM IGAZSÁG	
SAJTÓ ÉS NEMZETNEVELÉS	
VÉGREHAJTÁSI UTASÍTÁS ÉS EGYEBEK	
A NAGY KIRÁLY ÁRNYÉKÁBAN	
„ÉGŐ LÁRMAFA” ÉS „HATÁSFOKÚ TÖMÖRÜLÉS”	
SZEPTEMBER	
„A FÖLD SZÍVE ÓRÜLTEN DOBOG”	
ÍRÁSUNK FÁJDALMAS HIÁBAVALÓSÁGÁRÓL	
A PONYVA: MINT SZÁZADUNK MITOSZA	
UTÓHANG EGY FELESLEGES VITÁHOZ	
ISTEN ÍRÓDEÁKJA	
HÉTKÖZNAPOK DÍCSÉRETE	
SHELLEY ÉVE	
AZ ÉLŐ IRODALOM VÉDELMEBEN	
SOK HÚHÓ SEMMIÉRT	
CSALÁRD SZÍVEK	
SAUL VAGY PETRONIUS	
A MÉLTÓ ÚT	
JELENÉSEK ÉVE	
EMBERSÉG ISKOLÁJA	
VILÁGOSSÁGOT ADY KÖRÜL!	
A NÉMA ERDŐ	
„ADYVAL VAGY ADY ELLEN”	
TOLL ÉS BOT	
MENEKÜLÉS	
MEGOLDANDÓ PROBLÉMA	
„SZÜKÜLŐ KÖR”	
UTÓSZÓ ÉS MAGYARÁZAT	

BEVEZETŐ FODOR JÓZSEF (1898-1973) KÖLTÉSZETÉHEZ ÉS ÍRÓI MUNKÁSSÁGÁHOZ

„Mit hittem, mind másra szálljon
Ím, itt minden egy furcsa tömbben,
Ilyen sok volt, - még ha több nem -
Vegyétek vissza mind, amim volt
Vegyétek vissza íme tőlem
Mindent, ami birtokom volt -
Álomban és levegőben.”

(Testamentum)

1923 június 29-én „Az Est” c. lapban **Mikes Lajos** szerkesztő új költőt avat:

„**ÚJ MAGYAR KÖLTŐ:** (Fodor József versei).

Mikor lapunk tárcá- és versrovatát megindítottuk, ígéretet tettünk, hogy a régi, bevált írói nevek szerepeltetése mellett gondunk lesz az új tehetségekre is.

Jól tudjuk, hogy irodalmunk fejlődésének legújabb korszaka igen gazdag ilyen tehetségekben. Vihar után erősebb az erdőn a virágillat, az ocsudó természet boldogan piheg fel. A háborúk és forradalmak által megtépett magyarság lelkének új és élő felpihegését legerőteljesebben a fiatal tehetségek hirdetik. Megszóltatásuk tehát nem csupán az irodalmi folytonosság szolgálata, hanem több annál, nemzeti kötelesség és szükségszerűség.

Ezt a büszkén vállalt feladatot és kötelességet törlesztjük most, mikor egy új költő verseit bocsátjuk az olvasók elé. Azt hisszük, a törlesztés a legnemesebb aranyvalutában történik. A tehetség, melynek utat nyitunk, a legkincsebb magyar tehetségek egyikének ígérkezik. Az az alig huszonnégyéves fiatalember, nagyilondai és girolti Fodor József, aki most, a mi lapunkban jut először szóhoz, ősi székely erők lüktetését hozza az új irodalom vérkeringésébe. Fodor József székely menekült, akinek verseiben művészetté váltan él a hazai föld íze és lelke: a Hargita rőt erdőzúgása, az Olt ezüst bánata.

Erő, dús fantázia, fojtott hevű nagy szenvedély, a természeti képek ritka mélységű átélése jellemzik az új költő minden sorát. Csupa olyan tulajdonság, melyek egy csapásra lírikusaink első sorába emelik ezt a kezdő költőt. Versein mindenki észre fogja venni, hogy Ady-tanítvány, de a szó legnemesebb értelmében az. Nem üres utánzó, hanem lélek szerint való rokon, aki a nagy elődtől szinte családi vagyont örökölt át.

Fodor József Ady-tanítvány, de új vonások gazdagsága teszi egyénivé. Valami sajátos, barokk pompa és zsúfoltság jelentkezik benne, melynek ő az első magyar képviselője. Nem könnyű költő, egy-egy verse máris súlyos olvasmány, komplikált, de nagyszerű muzsika. Fogatkozásai kétségtelenül vannak, nem egy helyütt darabos és egyenetlen, egy-egy strófájára kiülnek a növésben levő fiatal szervezet sutaságai.

Azonban így is kincs, amit ad s mi büszkén és örömmel adjuk tovább, mint irodalmi akciónk egyik legszebb eredményét. Ez a kincs még csiszolódni fog, csiszolódnia is kell s boldogok vagyunk, hogy ennek főfeltételét, a közönséggel való érintkezést, mi tettük lehetővé az új magyar tehetség számára. Tárca- és versrovatunk napról-napra növekvő sikerét, a magyar irodalomnak lapjainkon át való reneszánszát mi sem hirdeti jobban, mint hogy a magyar kultúra tárházát máris olyan kivételes értékkel gyarapíthatjuk, mely legelőször a mi hasábjainkon lép a homályból a nyilvánosság éltető fényébe. Fodor Józsefet, akinek soha egyetlen sora nem jelent meg nyomtatásban, mi fedeztük fel s ezt a felfedezést és tárca- és versrovatunk eddig nagy sikerei közt is a legelső helyek egyikére iktatjuk.

És most hadd szóljanak magukért a Fodor József versei.” - Hét verse kíséretében **Tóth Árpád** mutatta be az új költőt a fenti sorokkal. - A nyitó vers a Mágus volt (A Lihegő erdőnek is a nyitó verse.)

Másnap már az Est-lapok segédszerkesztője volt az addig ismeretlen fiatal költő, s hirtelen bekerült a huszas évek irodalmi életének forgatagába:

Megjelent kötetei:

1927: megjelenik első verseskötete, a Lihegő erdő. (Athenaeum)

1931: Falevelekre írd. (magánkiadás)

1935: Utóhang. (magánkiadás)

1938: Összhang nélkül. (Athenaeum, IGE)

1940: Jelenések éve. (Almanach)

1922-1942 Összes versei. (Singer és Wolfner kiadása). Ajánlás: „Mikes Lajos szellemének”. Kézzel írott, eredeti előszó: „E kötetben, néhány versem kihagyásával, öt könyvem anyagát gyűjtöttem össze, néhány, még kötetben meg nem jelent írással megtoldva (39 vers, „Új versek”). A versekben, igen sok helyen szavakat, sorokat változtattam, ennél fogva írásaim végleges szövegére nézve ez a könyv irányadó.”

1942-44: versek mellett publicisztikai tevékenysége dominál, bátran küzd a fajelmélet hívei ellen. A ma antifasisztának nevezhető publicisztikai tevékenységéből az író később válogatást készített (52 írás), amelyet azonban haláláig nem tudott kiadatni („Toll és bot”, később „Magyarság iskolája” címmel). Sőt, ez a cikk-gyűjtemény máig kiadatlan. (2010).

1945: Mérlegen. (Új Idők irodalmi intézet). Versek 1942-45.

1947: Az ember és a hang. (Singer és Wolfner). Versek 1945-47.

1949: Boldog zendülés. (Athenaeum). Versek 1947-49.

1945-49: az Új Idők szerkesztője; a lapot végül is telefonon tiltották be. Ettől kezdve 1956 tavaszáig az író szilenciumra ítélik.

1950-55 össze: a „hallgatás éve” alatt íróasztalfiókjának ír verseket, amelyek majd 1958-ban látnak napvilágot; lefordít két Shakespeare darabot: „Tévedések vígjátéka” és „Sok hűhó semmiért”; továbbá ír két színművet, amelyek sem kiadásra, sem előadásra nem kerültek napjainkig (2010): „Zrínyi” (Történeti tragédia 5 felvonásban, történik 1664-ben), és „A végső szín” (tragikomédia Katona Józsefről 3 felvonásban, történik 1819-ben), továbbá lefordítja Dickens: Dombey és fia c. regényét. Az Idők útján-hoz csatolt és 1951-ben írt nagy költeménye „dialógusokban és kórusokban”, „A tékoai pásztor” is kiemelten ide kívánczodik, (oratórium-szerűen előadható volna). Nyomtatásban csak ez az utóbbi jelent meg az Idők útján c. verskötet végén.

1957: Kossuth-díjat kap Szabó Lőrincsel, Németh Lászlóval, Heltai Jenővel egyidőben.

1957: „Jelenések évei”. Válogatott versek, 1922-1949. (Magvető) Vajda Endre 18 oldalas, a költő egész munkásságát értékelő „Bevezető”-jével.

1958: Idők útján. (Szépirodalmi). E verskötetben az 1950 óta írt versei szerepelnek.

1960: Országutak énekei. (Szépirodalmi). Versek 1958-59.

1961: A történelem sodrában. (Válogatott cikkeinek gyűjteménye, amelybe azonban az 1939-44 között írt antifasiszta publicisztikájának felvételét nem vállalták).

1962: Az emberség tanúja. (Szépirodalmi). Versek 1960-61.

1963: Szertelen ünnep. Válogatott versek, 1923-1962. (Szépirodalmi)

1964: Emlékek a hőskorszakból. (Önéletleírásának I. kötete., Magvető, 1964)

1965: Magam nyomában (Szépirodalmi). Versek 1962-64.

1966: Énekek napközben. (Szépirodalmi). Versek 1964-65.

1968: Teremtő nyugtalanság. (Szépirodalmi). Versek 1965-67.

1969: Emberek és állomások. (Önéletleírásának II. kötete, Szépirodalmi, 1969)

1971: Nagy szelekben. (Szépirodalmi). Versek 1967-1970.

1972: Felkavart világ. (Szépirodalmi). Két önéletleírásának és irodalmi visszaemlékezéseinek összevont és átdolgozott kötete, 1972 (Ennek szövegét tekintette véglegesnek).

1973: Végtelen menet. (Szépirodalmi). Versek 1970-72.

1974: Egy Plánta énekei és más versek. (Szépirodalmi). (Az utolsó verseskötet, amelynek a költő már csak a korrektúráját láthatta.)

1975: Egy költészet története. (Lírai számadás prózában saját költészetéről). Kéziratban maradt fent a költő halála után, özvegye rendezte sajtó alá.)

Két szűkebb válogatás jelent meg még Antal Gábor gondozásában az író halála után:

1978: Tarts még, ragyogás. (Szépirodalmi).

1985: Élet jóízűei. (Szépirodalmi).

Antal Gábor irodalomtörténész 1976-ban az Arcok és vallomások c. sorozatban könyvet írt Fodor József életútjáról „Fodor József alkotásai és vallomásai tükrében” címmel. (337 oldal). Szépirodalmi Könyvkiadó.

Életrajzi adatok

Fodor József 1898 ápr. 22-én született Nagyilondán (Erdély, Szolnok-Doboka vármegye). Édesanyja Betzkay Polyxena, apja girolti Fodor Lőrinc.

Háromszor nősült. (Mayer Ilus, Donáth Klára, élete utolsó tizenkét évében Sikó Zsuzsa). Évekig segítő barátnője: Moiret Margit. Gyermeke soha nem volt.

1973 október 7-én halt meg Budapesten, az Orsz. Kardiológiai Intézetben.

A Farkasréti temetőben nyugszik. Sírhelye 7/2 - 1 - 21/22. Síremléke (az író bronz mell-szobra) Marton István szobrászművész alkotása. A szobor hátoldalán egy versidézet: „Minden indulat csak átok / Ha nem láttok, újra láttok, / S útlan - még élő - szívemhez, / Meglátjátok majd, ha nem lesz.” („Utánam”, F. J.)

*„Nor stony tower, nor walls of beaten brass,
Nor airless dungeon, nor strong links of iron,
Can be retentive to the strength of spirit.”*

(Shakespeare: Julius Caesar, Act. I. Sc. 3.)

ELŐSZÓ

Cikkek elé cikket írni: írásbeli túlbuzgóság; ezekhez az írásokhoz mégis hozzá kell fűznöm néhány szót.

E cikkeket 1938 vége - 1944. március 19. között írtam; a fasizmus elleni írásban megnyilatkozott tevékenységem szolgálatában. A háborús cenzúra nyomása alatt igyekeztek hangot adni ezek az írások akkori mondanivalómnak, amennyire lehetett; a Pesti Naplóban, az Újságban és a Független Magyarországon láttak napvilágot. Néhány szemelvény kivételével könyvben még nem jelentek meg.

Függetlenül attól, hogy hozzátartoznak életművemhez, amelyet most, hetvenötödik életévem betöltése után, lehetőleg a maga teljében tető alá szeretnék hozni, ezek az írások történelmünk egyik legnehezebb korának s a harcok lelkéből lelkedzett dokumentumai. Kiadásuk tekintetében, hogy a múzeumok sárga papírai között ne pusztuljanak, úgy érzem, engem is terhel a felelősség. Akit netán írásaim - és a fasizmus elleni magyarországi szellemi harcok írásbeli tanúságainak - megismerésére hajt a kutatás ösztöne és a kíváncsiság, csodálkozva kérdezheti netán, miért nem láttak napvilágot könyvben ezek az írások a felszabadulás utáni idők napjaiban? És bizonyára újra aktuálisoknak érzi ezeket, az annyi helyt mutatkozó fasizálódás világjelenségei közepette.

Ha a mai olvasó olykor sok körülírást, néha egyszerűen „mellveregetésnek” érzett kijelentést, „magyarkodást” talán nem értve fogad is, gondoljon arra, hogy MIKOR és MIÉRT és KIK-KEL szemben íródtak **így** ezek a cikkek: és hogy nem egy fontos mondanivalójuk talán csak e kifejezések árán úszta meg a cenzúrát, amikor a cenzornak talán éppen e ma különösnek, anakronisztikusnak hangzó kijelentések, szavak, taktikus attitűdök alibije okozhatott, a törlésre beállított indulatában, töprengő perceket.

Történelmi dokumentumokról van szó: történelmien kell gondolkoznunk; és a régi harcok mezőnyébe állítva - kedves, szerencsés maiak! - ha írásművi remeklésekként nem is, (nem azoknak szánva íródtak, de a közelharcok sistergő hevében), tekintsék úgy e cikkeket, mint szolgálatukat megtett becsületes harcosokat.

1973 szeptemberében.

Fodor József.

(Megjegyzés: Fodor József válogatott politikai, ma antifasisztának nevezhető cikkeit már 1968-ban szeretne volna kiadni kötetben, de hiába próbálkozott, az akkor létező könyvkiadók elutasították, nem merték vállalni. Öt év múlva úgy érezte, talán megérett az idő; akkor diktálta le a fenti előszót. Mielőtt azonban még lépéseket tehetett volna valamelyik kiadónál, 1973. október 7-én szívinfarktusban váratlanul meghalt. A kézirat azóta is egy dobozban vár jobb napokra (2010). - Szerk.: Fodor Józsefné dr. Sikó Zsuzsa)

MEGNYUGTATÓ JELENSÉG

Van úgy, hogy az idő, mely Shelley híres verse szerint a tengerhez hasonlatos, rezzenéstelen tükörrel terjed el s mi úgy siklunk benne, mint a hajók a kristálytükrű vizen, s csak néha löki meg egy-egy áramocska, bagatell gondok, apró válságok, mondjuk egy pótválasztás, tarifa-emelés villamoson, végrehajtói látogatás, vagy hogy nem hívnak meg a legújabb honmentők lapjához munkatársnak. Ezek azok a kis széljárásai, ökonomikusan szükséges rosszai életünknek, melyek nélkül menthetetlenül belefűlnánk a monoton napok aranyló állóvízébe, a teliségnek abba a sajátos fénybetegségébe, melyből kiáltva fohászkodunk föl s mint az imában igényelt kenyeret kérjük: add meg Uram nekünk a mi mindennapi kellemetlenségünket, barátunk árulását és más disznóságokat, hogy élhessünk. S a providenciális kéz, mely elosztja az esőt és a jóidőt, a háborút és a békét, néha alaposan tekintetbe veszi eme rossz iránti szükségletünket és bőségesen árasztja ránk a vihart, égig fölverve az időt, mint a hullámokat, mi pedig sárga-zöld arccal himbálódzunk a tengeribeteg lélek émelyedtségében és borzongásában és azt mondjuk: történelmi idők, válság, vagy ahogy akarjuk. Az idő meglódult s az ember, a csönd betegje, a nyugtalanság hajszolója most már túlzónak találja a részeg narkozist, a lélek örült hintáit s ellentétes természeténél fogva és mert túlon túl rajtafogták izgalmat kérő szavain, jó-jóslatokban éli ki magát és a megnyugtató jelekben. Mi lesz, kérdezzük X-et, kiről pedig tegnap azt mondtuk, hogy tökfilkó, de most mintha az istenek személyes titkára s minden titok bizalmasa lenne. Mi lesz, uram, kérjük, miközben azt gondoljuk magunkban: te nyomorúságos buta senki, tán tudsz mégis valamit, valamit hallottál vagy olvastál egy újságban, ami nem jutott a kezembe, jöllehet micsoda aljasság, hogy neked kell megnyugtatód engem, de most az egyszer megvallom, pácban vagyok és szeretnék megnyugodni, elvégre ehhez joga van egy olyan értéknek, mint én, nemde? És felháborodott lelkünkkel kapaszkodva keressük az utált banalitások hirtelen felfedezett szépségeit. Kávéházba megyünk, ahol a gyűlölt törzsvendég ül, kinek látásakor minden alkalommal elhatározzuk, hogy szakítunk evvel a ronda hellyel. S most, amikor meglátjuk, hogy ott ül, felsóhajtunk: jól van, még nincs semmi baj. A pincér mint a világ legfontosabb dolgát kérdezi tőlünk: Kapucinert habbal, ugye? Hogyne, kapucinert, hogyne, ez most a fontos probléma s bizonyára nincsen is más a világon, ha ezt olyan nyugodtan kérdi, s nyilván azok, kik másról beszélnek, csak be akarnak csapni, nem komoly az egész. Aztán kimegyünk az utcára, hol plakátokat ragasztanak, kékeket és sárgákat egymás mellé a villanyosközlekedés szabályozásáról, vagy az ebzárlat meghosszabbításáról, vagy hogy be kell fizetni az esedékes adókat. Milyen kedves, megnyugtató ez most, s alatta az aláírás, a polgármester, a rendőrkapitány. Annyi, mint a béke, a megbízhatóság, nyugalom. Az ember sírni szeretne a meghatottságtól ezen az adó- és kutyaplakátokon és aláíráson. Csak polgármesteri és rendőrkapitányi plakátokat, sokat, sokat, ragasszátok velük tele a világot, addig nincs semmi baj. Igen, jöllehet gyávaság, hitvány gyávaság ez, mondjuk magunkban, de valahogy majd behozzuk, helyrehozzuk, majd ha egyszer nem lesz semmi rossz, de most az egyszer meg akarunk nyugodni, ki tehet róla, hogy így felkavarták a dolgokat. Nem tehetünk róla, nem: de van úgy, hogy gyáva megalkuvásunk a legmegmagyarázhatatlanabb és legsötétebb példákat mutatja.

Lakásommal szemben egy öreg úr szokott délelőttönként kikönyökölni az ablakon és filléres rémregényeket olvas. Gyűlölöm ezt az öregurat, mert óriási hízott gurgulafeje van és számomra a hízós, bőfőgő, skrupulus nélküli nyárspolgárt jelképezi. Rendszerint hálóingben könyököl és olvassa a filléres regényeket és néha kihajol az ablakból, hogy szinte kiesik és a nők után bámul. Aztán nagy hájas fejével végigmér, amint látja, hogy nézem és szinte hallom, ahogy mondja: tőlem ugyan bámulhatsz, komám, engem nem érdekel. Azért csak ülök itt az ablakban és olvasom a filléreseket.

Egy nap aztán beütött a válság és én nyugtalanul kerestem a polgári stabilitás jeleit. Fűhöz-fához kapkodtam s reménytelenségem gyáva züllésében megcsendesítőül már az utolsó támaszpontot kerestem: az öregurat az ablakban. Nem volt ott! Pár perc múlva láttam, hogy felöltözve lejött az utcára és idegesen körülnézett. Ebből láttam, hogy most már csakugyan nagy baj van. Egész nap pokol volt az élet, másnap reggelig. Aztán új hírek jöttek, jobbak, enyhítőek. De nem bíztam, vártam valamit, nyugtalanul vártam. Az ablak felé lestem folyton, hol az öreg hájfejű szokott ülni. Jön, nem jön, szörnyű percek. Írhatott, ki amit akart, őrá tettem föl minden reményem. S íme, nyílt az ablak, nyílt! S a hűvös, csipős légben az öregúr, ingujjban, nem, - felsőtestével egészen meztelenül! Kezében pedig vakító sárga, vadonatúj filléres regény. Béke, kiáltottam. Most már minden rendben van. A vén hájfejűt pedig beiktattam ereklyém közé.

PESTI NAPLÓ, 1938. dec. 7.

MENTEM MAGAM A HALOTTAK ELŐTT

Tekintetes girolti Fodor József úr, kedves Nagyapám, hosszas megfontolás előzte meg jelen soraimat, mert hiszen eleget zavarták kelmedet úgyis ezen a földön, hat ügyvédet robotoltatván életében, amint ádázul kereste az igazát, míg az egész szindi Szilas határt elperelte kelmed, de nem hagyta a juszt, amelyet most bizonyára birtokol abban az új hazában: mivel régi magyar vígasz, hogy ha nem is nyered meg itt igazad, megkapod (és főleg csak ott) a másvilágon. A másvilágon, ebben a rejtelmes hazában, ahonnan senki még vissza nem jött, még annak Pokol tartományából sem, (mely pedig, mint hírlik, büntető igényekkel készült), erre a földre, mely minden hemzsegő megváltójával és közös javunkért készült boldogító törvényeinkkel, nyilván rosszabb még a pokolnál is. Valószínű tudja ezt már kelmed is és jó erősen becsukta a fülét minden előtt, ami innen érkezik: és így bizonyos mértékben megnyugtató a lelkiismeretemre, bárha kissé szomorú is, hogy nem jut fülébe nyilván az én panaszom sem.

Nem jut, ez nyilvánvaló, és igazmondó magamformájú ember, ki évek folyamatában mind visszhangtalanabbá váló csöndbe kiáltom bele a szavakat, nemigen látom a különbséget aközött már, hogy élő füleknek beszélek, vagy egy halottnak. Nem is fontos, csak az erős égés szűnjék bennem, mely zúgolódni késztet és mit Te és könnyebb szívű őseim oly könnyen elintéztetek egy káromkodással. De én levelet írok kelmednek, mert fájdalmaim hosszúak és kifejezhetetlenek egyetlen röpke hangban, és ha messze is vagy és merő árnyék, nem talál büszke vérem és gyökeres kiábrándultságom vallomásához hübb ihletőt, mint tégedet.

Miért tégedet, nem tudom tisztán, csak messze szeretnék visszamenni, belekapaszkodni a gyökerekbe, mint a vihartól reszkettetett növény, mely alól elemi kényszerek húzzák ki elsodrón a szülő televényt. Jaj, rángat az orkán és gyökértűrő férgek, a talaj lappangó pionírai, vájják lábam alatt a rögöt, amelyet mind felforróbb, tehetetlen keserűséggel és émellyel már-már elhagyni készülök. Mit mondjak, rettenetes szavak kellenének, de a nagy indulat elcsügged és csak a szomorú gesztus marad, a keserű sóhajtás, hogy nem lehet így élni, tekintetes öregúr az égben.

Nem lehet így élni, mert az élet magamfajtájú embernek csak a szabadság, és már nem vagyok szabad. Mozdulataim, tevésem, tengésem a ketrecbe rekesztett vadé, olyané, aki zárva van, látja, de tudni nem akarja még, mert akkor meg kellene szűnnie, - ezt súgja magas önérzete s hogy mégse szűnik meg, árulás önmaga iránt: és szentesítése a szolgaságnak minden műve is, azt igazolón, hogy a rácsoknak levegője a szellemre nem egyenlő hatású a halállal. Mi, Fodorok és többiek, szabadok voltunk mindig, s ha tiszteltük a tekintélyt, az volt az, amit közös megegyezésünk rakott fölénk, az építő rend kedvéért - és tiszteltük a törvény kényszerét, amit apáink alkottak egyenlő akarattal és amely csak magasabb képzelete a szabadságnak. Gyűlöltük, változtató szándékkal szidtuk ótvaros hibáinkat, de dühös, dacos lélekkel ragadtunk beléjük, ha idegen kéz nyúlt hozzájuk, fenntartván a tudatot, hogy magunk baján, (vagy inkább beledöglünk) - csak mi segíthetünk. Jók voltunk vagy gonoszok, komolyak vagy gyermekesek, maradiak vagy kivételes fejeinkben az Ember új magasságait forgatók, de enmagunk voltunk, magunk felelősei, urai, szép lendületünket vagy kushadásunkat nem idegen ideg, berögzöttség, vér és parancsolat vezényelte, ha pedig kifelé figyelünk, a világ élén járó, az embert előbbre rántó nagy szellemi tanok leltek bennünk füleket.

Tanultunk és ugrottunk, ha bukva is, de főleg előre, attól fogva, hogy kemény, tölgyfaillatú pogány mithoszunkból belefördültünk Krisztus egyházába, addig a pillanatig, amikor a di-nasztikus elnyomás ellen sorakoztunk a felébredt nemzeti érzés zászlói alatt. Mert a magunk-félének az igazi magyar nacionalizmus fogalma egyértelmű volt mindig a szabadságért, a

magasabb emberiért való harccal, és mindig az is marad. Lehetséges hát, hogy most megfordult volna a törvény és hogy a magyar nemzeti érzés egyértelművé vált volna a puffogó zavarossággal, az egyéniség megtagadásának, a visszamaradottságnak, a gyűlöletnek, a sunnyogó majmos gerinctelenségnek a fogalmával? Az embert a gondolat teszi, a szellemiekben való legmagasabbra törés, a nagyratekintő lélek: a nagy elődeink személyében egygyéforrt ez a legemberibb ember és a magyar. Hogyan lehetett, hogy emberiekkel tündöklő márkás mivoltunkat, presztizsünk erejét és további megmaradásunk feltételét, egyszóval jó magyarságunkat azonosították azzal, amit ma fajvédelem alatt értenek? Emberek lépnek fel, vadonatúj magyarok és fajt védenek, milyen fajt, Istenem, ki kérte, hogy védjenek minket ilyen hencegő hevülettel, kizárólagossággal és így védjenek és magyarázzák, mi a magyar nemzeti érzés, magyar út, mikor mi jobban tudjuk, ugye, tekintetes öregúr az égből, hogy az tudniillik a Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös nyomdokaiban való haladás.

Emberek támadnak és azt mondják nevünkben, amit nem érzünk, és ha tiltakozunk, jelzőket vágnak fejünkhöz, defétisták vagyunk, bérencek, lázadók, hazafiatlanok. Mi nem tudjuk, mit kell cselekedni, csak ők, mi nem vagyunk méltóak fajtánk vezetésére a viharban, amelyközt megérthető ösztönből, csak a vérünkből fakadó, sorsunkat, ügyünket idegeiben hordó, vele élő vagy haló akaratban hihetünk. Mi pedig, girolti Fodorok és a többiek, ezeréves töből fakadt magyarok, urai, felelősei és egyedüli hangadói e földnek, kijelentjük, hogy nem azonosítjuk magunkkal s a magyarsággal azt, ami nevünkben most itt hangzik és történik.

Dehát akkor hogyan történhetik, álmodunk-e mi magyarok, hű-vérűek, egyetemeket-alapítók, türelmesek, megértők, nagylelkűen-harcolóik, ha kell, a világ szabadságügyének: hogyan tombol nevünkben a címünket felvett, szavunkat kiforgató, hevületünket túllicitáló, s közben nem értünk való célt néző szándék - hol van gondolatainknak, régi fölénységnek, erőnknek idegen ártalmat csöndben legyőző ereje: és ha nem elég, hol van Bocskay, Bethlen, Rákóczi hajdúinak lendülete, hol van Kossuth és Petőfi riadója vagy Martinuzzi egyfelé néző okos szeme és egyensúlyozó keze e korcsmavilág székkal fejünknek fenekedő krakélerei között? Óh, nem lazulhattak meg az ősi sejtek mégsem talán teljesen, a föld forog, a törvény törvény, s én szégyennel követem meg az emberi és magyar öntudatot bennem, azért ami így van: és levelet írok, hogy nem tehetek róla és nem tehetünk, hidd el öregúr az égből, ki fent gögösen elfordulva bár, de élően dörömbölve rejlesz mélyen a sejtjeimben. Nem tehetünk róla, itt a jel rá, a zúgolódás, - mi másképpen gondoljuk az életünket, a szavunkat: s míg többet tehetünk, egy kis szabadságharc legyen ez az írás, izgatott, kihabzó szava az ébredő öntudatnak.

Mert rohan a világ, előre rohan, s minden más látszat: és megmarad-e bárki, aki az öröknek, a legnagyobbért való fáklyafutásnak a kerékkötője? Az Istennek a fejlődés törvényében megmutatkozó keze irányítja a Mindent: és megmaradhat-e az, aki odaáll a fejlődés, az Isten útjának elébe? Az út az emberiség nemzeteinek mind nagyobb egysége, a fokozódó átszellemlés, az emberi lelemény csudáinak az alkotó emberért való közössége: és minden, ami szétszakadást szít, a sötétségtől való és félre hull, tan legyen az, egy ember vagy nemzetóriás. Mi magyarok, igaziak, komolyak pedig, a világ legeggyetemesebb, legszabadabb népe, mai útunkon felborzadt holtaink előtt állva mondom, mi nem akarjuk az ember útját megállítani futása vonalán, mi nem vagyunk azok, akik a szellem és a szabadság ügyét gátolják: És kik a romlást kiáltják azokra, akik még látnak és szólni mernek, nem mi vagyunk, hanem a renegát, a hitehagyott, vagy proteusi gyorsasággal céljaihoz új és új szólamot, formát változtató idegen.

Te nagy világ pedig, Swinburne és Washington nemzete, kik ódákat írtatok hőseinkhez, amint ott álltak a világ legszebb szabadságharcának az élén: ne ítéljete meg minket pillanatnyi elszunnyadásunkról, erőnk, öntudatunk mai mély völgyéről. Lelkünk mélyéből már ébred a riadalom, a hökkenő szégyen és az önérzet: és egy perc és felugrunk, és aki értünk, az emelkedő emberért, igaz nemzeti hivatásunkért cselekszik, magunkba öleljük; de a hamis úton

ártót, a nemes hajlamainkat széphímű métellyel eláltató, álnok céllal lebilincselőt és az ártalom szavát a vérünkből fakadó ember hitelességével plántáló árulót - lerázzuk magunkról, mint egy álmot.

PESTI NAPLÓ, 1939. jan. 14.

ÍRÓ ÉS MAGATARTÁS

(Fodor József a mai íróársadalom egyik kiválósága. Kiválóságát nem a megjelent kötetek száma jelenti, hanem félreérthetetlen, kristálytiszt és becsületes magatartása. Alábbi írása megrendítően nemes, hasítóan fájdalmas és eszményien ritka. A viharban, amely ma Közép-Európát rázza, tiszteletreméltó és ünnepeleendő jelenség. - Brassói lapok.)

Nem tudom megszokni, pedig úgy látszik, lassan bele kell törődnöm, hogy a költeményekben, regényekben ne keressek okvetlenül magasabb rendű erkölcsiséget, becsületességet, hanem az írás egyszerű mechanikai munka, ügyes beállítottság, az értelem inainak különleges artistaügyessége a mondatok, fogalmak hintáin és ettől függetlenül lehet valaki sötét, romlott, mint ahogy valamely szervbeli fűrgességünk nem érinti a lélek mineműségét. Jól tudom, ellentétes hiedelmekbe ütközöm, mikor ezt mondom, hiszen az írást a tiszteletteljes közhiedelem, a kegyeletes hagyomány, a váteszi sugallat kapcsolja össze: és aki a művészi formába tömörítetten fejezi ki magát s a nyelvi, a fogalmi kultúrát szövő, a szellem isteni szövét, annak a jámbor hit szerint - s méltán - fensőbbrendű szubjektumnak is kell lennie. Mert minden értékrombolódás dacára az emberben öntudatlanul ott él még a héroikus nagy idők, hagyományok, a legendák, mítoszok korszakainak dús emléke, mikor a költő és vallásalkotó, a gondolkodó és a bíró egy volt személyében, és amikor a költő műve előtt Istenhez fohász-kodott, hogy ne hagyja cserben sugallata, miért is Istentől megszállottnak nevezték. Ott él még az emlék a lelkekben, mikor az írók kőtáblákra metszettek eltörölhetetlen betűkkel parancsokat, melyek azóta is emberi mivoltunk feltételei - s mikor egy Solon, Zarathustra, Confucius táplálták az írást, mely egyértelmű volt a legmagasabb kinyilatkoztatással s a követendő törvénnyel. És mint az alkonyat a lemenő nap sugaraiból táplálkozik még, mielőtt az éj leszállana, a tündöklő ragyogású, eredendő írói magatartásnak, becsületnek visszfénye itt él még bennünk és az íróság és magasabbrendűség, szellem és jellem kíváncsú össze-függésébe vetett szép hitünk, ezer csalódás után is, mint durva bántalmat fogadja az újabbat. Mert az idősödő emberiség, mint a virágjavesztő asszony, nem tudja a múlandóság törvényeit annyira tudomásul venni, hogy utolsó bálványának, a szellem értelmének és tisztelete indoklásának lerombolását megengedje lelkében. S talán nem engedi még ma sem, e minden eszményt lefosztó korban, mikor kultuszának papjai, az írók sohase mutatták a kisstilűségnek, gyarlóságnak, gerinctelenségnek és megvásárolhatóságnak annyi példáját, mint a mai irodalom mutatja. Mert ne szépítsünk és ne legyünk képmutatók, hanem mondjuk meg nyíltan az igazat! A felismerés kegyetlensége, a helyzet látványának iszonyú képe talán észretérít, hogy hová haladunk, milyen visszás, hamis célokra fordítják Isten mandátumát, mit másénál kitűnőbb képességünk formájában az Ember felemelésére adott. És talán felvillant előttünk, hogyan járjuk le a szellem végső hitelét, méltatlan magatartásunkkal, a napi kenyérért, de legtöbbször csak hiú ékességeikért odadobva örök lelkünket. Ne forgassuk szemünket, ne csináljunk belőle belső ügyet, hanem mondjuk meg a világ előtt, mely gyónásunk után talán megváltozott tekint és újra hisz bennünk. Egyszer elődeink is, kik vizet prédikáltak és bort nyeltek, megváltást zajongva lépkedtek az utcákon az igazságot kereső Diogenes palástjában, rajta az éjjeli lupanárok sarával. Csuda-e hát, hogy a zsarnokok jönnek, az erőszakra támaszkodók, de ugyanakkor aszketikusok, puritánok és a tömeg csontigthatóan tömör, katonás és tetteikkel egységes szavaikat mint üdítő erős áramot fogadja és vele a neki újból hitet adó, bár barbár fogalmazású és eszmevilágú parancsot. Kellene-e diktátor, jöhetne-e, ha ma is konfuciusok, solonok képviselnék a szellemet, vallást, élményt, irányt adóan és ezt példaadásukkal szentesítőn és éppen ezért hatásosan: mint ahogy nem akadnak ma olyanok és akik akadnak, a szébeszédűek, nem követik elméletüket. Szavuk csak frázis, maszlag, folytonos képmutatás,

cinizmus: és a szellemi vezetők erkölcstelensége vitte oda a világot, hogy kezdetleges fogalmazású elméletek teremtik már ma a vallást, az iskolát, a táborot (mert ismétlem, azok legalább valami hitet adnak) a tündöklően fogalmazó avatottak helyett. Az írók elárulták a szellemet, mondjuk meg nyíltan, de az elárult Isten nyakunkra hozza (mert már hitevesztett erejével fel nem tarthatja többé) a zsarnokot.

Így van és nincs mentség, kicsik vagyunk és hitetlenek, földhözragadtak, lélekkereskedők. Ha van elvünk, csak addig hangoztatjuk, míg az kényelmes, de lehetőleg több elvet is vallunk egyszerre, félmondatokban és utalásokban, vagy ahogy szokták mondani: több vasat is tartunk a tűzben, hogy kedvező pillanatban a leghasznosabb párhoz állhassunk. Főzzük a tömegeket és kacsintunk az uraknak, a hatalomnak, jobboldaliak vagyunk, mert a jobboldal most kilátásosabb, de baloldali barátaink körében Petur-bánosan ütünk az asztalra, hogy: fiúk, ez nem mehet így tovább. Egyszerre ötven arcunk van, tarkák vagyunk, mint a vásári bohócok a sokféle színárnyalattól és lázas sodródásunkban ha megkérdik hirtelen, nem tudjuk megmondani a nevünket. Sunyi szemérmertlenséggel dicsérjük szembe a szerkesztőt, de ha elfelejti könyvünkről íratni, vagy rossz versünket leadni, beírjuk noteszünkbe, ahol a diadal napján felakasztandók névsora rejtőzik. Akár három színárnyalatú noteszt is hordunk. Felvesszük a pénzt a liberálisoktól, éveken át jó volt a kenyerük, nagy fiút csináltak belőlünk, de ha cikkünket egyszer történetesen kisebb betűvel szedik, beállunk nyilasnak. Ülünk az egyszerre gyűlöletesnek, károsnak felfedezett fajta által teremtett hivatal pozícióiban, kis autócskánk, szép lakásunk, esetleg pocakocskánk is van és közben félreérthetetlen jeleket vetünk, mint az olcsó hajlamát sejtető prostituált, az ellentábor felé: de morális érzékünk nem súgja, hogy aljas dolog elárulni azt, akinek kenyerét esszük és nem kérdi ez a lelkiismeret, miért nem megyünk hát oda, ahova olyan nagyon kívánczunk erről az átkozott helyről, ahol ilyen rosszul érezzük magunkat. Valljuk be, állhatatlanok vagyunk, csalók, hitetlen szemforgató papjai egy vallásnak, amelyért szentek véreztek, hogy hitele legyen: és most annak rítusait rángva, annak mondunk áldást, aki többet fizet. Mi vagyunk oka a világ válságának, mi vagyunk oka, hogy nincs irány, cél, szentség, értelem többé az ember életében, mert rossz példánkkal mi, a szellem vezérei, az ember köteles nevelői, útbaigazítói (mert mi egyébként volna az író?) leromboltuk a szellem szentségében, minden fenkötségben, nagyban való hitet. A betűt, az anyagból kiemelkedett ember rettenetes szent élményét moslékká aljasítottuk pénzért való firkálásainkkal és a tanaink és tetteink közötti különbséggel sárba rángattuk az írók hitelét. Csoda-e hát, hogy mások léptek a helyünkre, mások vezetik a tőlünk becsapott embert és hogy a szellem kezéből kiragadta a hatalmat, a tekintélyt az új hitet, formát hirdető erőszak? A Szodomát tűzbe borító haragos Istennek nincs mennyköve, mely elég volna nekünk ezért fizetségül.

Így van és nincs mentség és feloldás, talán csak még egy. A világ úgyis dögbe megy, mélységek gyomrai felbődulnek, rettenetes kezek rángatják már a halálharangot. Még megtehetünk egyet, még összeszedhetjük züllött agyunkból, őseink szent könyveiből és az idők parancsából azokat az elveket, amelyekre felesküdnék az utolsó percben és most az egyszer nem hazudva, kiállanánk a mindent eltipró rossz hada ellen. Egy késői belátás, felrettenés, egy reménytelen, de szép hősi halál még megszentelheti szomorú emlékünket.

BRASSÓI LAPOK, 1939. febr. 19.

AKI KEZDI, NEM AZ VÉGZI

Nem tartozom az államhatalmat, mint közeg, gyakorló vagy annak irányító szerveit népi felhatalmazással befolyásoló politikai tényezők közé, de miután ahhoz a fajtához tartozom, mely „a kard és államalkotó ereje” folytán e föld szuverén urának vallja és óhajtja vallani magát, személyes ügyemnek érzem mindazt, ami ezen a földön történik - és méltányosnak, hogy ebbeli megnyilatkozási jogom senkitől kétségbe ne vonassék. E föld sorsa s a rajta levő történelmi nemzet életének zajlása, jelenének és jövőjének kérdése főügye marad a magamfajtajú embernek még akkor is, ha létezésünk feltételeit és érdekeit tévesen látó véreim, vagy a fajvédő konjunktura jelszavain lovagoló és ezáltal éppen az igazi magyar fajvédelem szempontjait elterelni akaró indigénák zagyva frázisaikat zúdítják reám. A felém zúduló förmedvényeken túl azzal a nyugalommal nézem tovább a célt, amellyel egy sokkal keményebb fronton néztem és mentem előre a golyók zizzenésével a fülem mellett. Nem függök senki szellemi vagy másféle befolyásától, a dolgok, amikről írok engem nem érintenek léteérdekemben, megírásukkal nem használok magamnak, sem azok részéről, akik felé irányítom, sem azok felől, akiket netán védek: és ha valakit védek e szavakkal, azt csak a dolgok velejárójaként teszem, mert egyébként nem óhajtok mást védeni, mint az igazságot.

Arról beszélek, ami napjainkban a legvitatottabb, legnagyobb viharokat támasztó kérdés: a zsidóságot illető kérdésekről. Az első törvény beiktatást nyert s „egy törvényt csak engedelmesség illet, nem bírálát.” Jegyezzük meg jól, most amikor a második javaslatról akarunk beszélni, mert erre visszatérünk: a törvény kötelező szent parancs a polgár felé és az állam felé. Mindennemű törvénynek, jognak alapprincípiuma a józan ész és az emberbe születésével beiktatott erkölcs, igazság, méltányosság kategorikus imperativusza, amelynek minden jog csak folyománya lehet. Az emberi társadalmak fenntartója a törvény, mely az állampolgárok és másfelől az állam részéről való jogok és kötelességek hatékony szabályozója: s minden törvénynek alaphitele, aranyfedezete: a becsület, a hűség önmagához, a fair play elve, vagyis az, hogy ami ma törvény és ennek következtében előálló helyzet, megrögzöttség, azt holnap egy másik törvénnyel visszahatólag nem lehet megsemmisíteni, mert az a hitelt rendíti meg, mely egy törvénynek legfontosabb tényezője.

A magyar törvényhozás, múltszázadbeli nagy államférfiaink emberi belátása és a kor szelleme folyományaképpen, törvénybe iktatta a zsidók állampolgári jog egyenlőségét. Ez méltányos volt és szükséges ahhoz, hogy egy magát a régi magyarsággal harmónikus értelemben európainak tudó állam és nemzet nyugodt öntudattal kultúrnemzetnek vallhassa magát. Ezen, hogy ezt jól tették, nem lehet vitatkoznia értelmes, emberi nívón álló embernek, - a megátal kodott jelszavakon nyargalózó, belátásra süket egyént én viszont nem tartom embernek, vagy ha igen, akkor örültek. A zsidóság tagadhatatlanul nagy pozíciókat foglalt el az ország gazdasági életében, de ezen egy értelmes fő megint nem csodálkozhatik. Az élet harc, és minden ember az önfenntartásért vívott küzdelemben legjobb erejével harcol, ez világos. Ha egy fajta bizonyos ágakban erősen előre tör, annak ellenére, hogy nem is az államban politikailag uralkodó fajtához tartozik, ez nyilván azért van, mert ebben az ágazatban kiemelkedő tehetséggel rendelkezik.

Kétségtelen, „a zsidóság, a pénz, a kereskedelem zsenije”. A zsidóság évezredes üldözésén, hazátlanságán keresztül egyetlen biztos talajt érezhetett végül is a talpa alatt, a pénz birtoklásának tudatát. Nem mintha túlnyomó számú egyéneiben nem ragaszkodott volna, mint igazi hazájához, ahhoz a földhöz, ahol élt. De miután évezredek keresztül ismételtlen nyomatókusan éreztették vele, hogy nem reflektálnak a hazafiságára, csak egyben érezhette magát félig-meddig otthon: a pénzben, mely bizonyos biztonságérzetet adhatott, esetleg

menekülési lehetőséget és polgári öntudatot a kisebbségi érzéstől letagadhatatlanul (és érthetően) mardosott tragikus fajtának. A zsidóság hegemoniát nyert az iparban, kereskedelemben, mivel részint ő hívta elő a pusztító lehetőségekből, melyekből igen valószínűtlen, hogy mi magyarok előhívtuk volna; - tegyük a kezünket uram-bátyám a szívünkre, ez így van, ne vitatkozzunk. Viszont ami a másik élelmes iparosító fajtát illeti, engedjék meg, hogy kimondjam, elvégre a szerelem nem kötelező: nem rokonszenvezem a másik és éppen azért legfőbb zsidózó, élelmes fajta magyarországi iparosításával.

A zsidók meggyarapodtak; de van normális ember, aki ha teheti, nem gyarapodik és nem szerez minél több boldogulási lehetőséget? A szabad verseny, mely egy korszak szabálya, mezőnye volt, a kor dogmája lévén, nem ítélte el, mint erkölcstelent, a (gyakran éppen nem kifogástalan eszközökkel űzött) vagyonszerzést. Hogy tett rosszat a gazdasági liberalizmus, azt megint ne vitassuk, sok országot ma is virágzásban tart, mi kissé talán túlfaltuk magunkat. De ha egy kor erkölce, világtörvénye az egyenlő lehetőségek mezején odaemelt valakit, hogy túlnyomó előnyökhöz jut gazdaságilag egy országban, mely törvénybe iktatta az egyenlőséget: azt (versenyben alulmaradás fájdalmas, de nem bosszuló, becsületesen bevallott tudatával) előrehatólag talán lehet rendszabályozni, de visszahatólag semminemű intézkedést tenni nem jogszerű.

Nem lehet semminemű javakat, vívmányokat, alapított intézményeket elvenni az emberi jog, erkölcs értelmében, aminek megszerezhetésére egy mindannyiunkra nézve irányadó törvény teret, jogot adott. Magyar becsületérzésem és minden törvény fölött álló erkölcsi törvény-érzetemmel mondom: nem lehet megszerzett jogokat, mely állásokban, foglalkozásbeli pozíciókban nyilvánul, ad hoc érvényteleníteni, mikor oda az illetők egy hosszú évtizedekig gyakorlatban lévő és nagy államférfiainktól eredő jogegyenlőségi elv alapján kerültek. Nem lehet ezt tenni, még új törvény kreálásával sem, mert egy alkotmányos törvény nem semmisítheti meg egy másik alkotmányos törvény hosszú joggyakorlatának eredményeit visszafelé anélkül, hogy a törvény fogalmának tekintélyét és az állam jogérzékébe vetett hitet meg ne rendítené - és anélkül, hogy belevinné a szent közakarat alapuló társadalmi szerződésbe, törvénybe, a szenvedély diktálta intézkedés, az erőszakosság elvét: melynek veszedelmes precedensét megteremteni nem lehet az egész államot tartó intézmények megrendíthetlenségébe vetett hit megingása nélkül.

Mert mi biztosítja a megriasztott állampolgár előtt azt, hogy bizonyos idők múlva újabb ad hoc törvények nem jönnek, melyek megsemmisítik, szintén visszahatólag, minden munkálkodás-szerzette jogait! Az állam fenntartó szervezetben, a törvényben megrendült bizalom pedig maga után vonja a vállalkozási, kezdeményezési kedv teljes hiányát, ami következményeiben kiszámíthatatlan. Ezt a kérdést megoldani csak a már birtokon belül levők sérelmeinek mellőzésével erkölcsös és méltányos, és ha másképp történik, nem eshetik meg jogi és emberi érzetünk inzultusa és egyensúlyi érzésünk megrendülése nélkül. Engem ebben semmi mondvacsinált érv nem érdekel, mert vagy a józan észen és erkölcsön alapul egy államrend és akkor jó, vagy nem: és akkor meg a saját kárán a józan észhez és erkölchöz kell visszatérnie.

A másik hasonlóan képtelen készülő intézkedés a lovak fajtáinak nevét szerencsésen megkapott „félvérek” kérdése. Melyhez hasonló abszurdumot, vallom, még nem ismert a történelem. A szellemi és gazdasági liberalizmus többé-kevésbé eltörölte a felekezetek közötti korlátokat, amelyekre az ösztönök és nem az ész által vezérelt szerelmi élet amúgy sem volt túlon túl érzékeny soha, legfeljebb a túlbuzgó szemforgatók prédikációiban, akik viszont arról nem beszélnek, hogy mi van a kulisszák mögött. Az igazság az, hogy egy férfi napjainkig a neki tetsző hölgy vallását nemigen, vagy csak az utolsó pillanatban kérdezte meg és akkor sem azért, hogy riadtan meneküljön.

A zsidójavaslat teremtői rosszállólag nyilatkoznak a vegyesházasságokról, de talán erkölcsösebb és keresztényibb-e, ha a szerelem házasság nélkül történik? Az elvégre csak az illetők becsületes voltára jellemző, hogy szerelmüket el is vették feleségül, különösen mikor az érvényben lévő törvény jogot, tehát bátorítást adott arra. (Kossuth törvénye annakidején egyenesen üdvösnek mondta ki az asszimiláció szempontjából.) Akik pedig erre avval érvelnek, hogy a zsidó nőket kerülni kellett volna, azzal szintén nem érdemes vitatkozni, mivel az illető elfelejti, hogy egyenesen a legalacsonyabb jellemű embereket jellemzi a pusztaszámítás, rideg ész; azután társadalmunkban tudvalevőleg nem mind Savanarolák szaladgálnak, s még azokról is kiderül, hogy nem azok. A törvény tehát jogot, alkalmat adott a vegyesházasságokra, a keveredésre, az új törvényjavaslat pedig kilódítja a nemzetből, az életlehetőségekből azokat, akiknek szülőit éppen a törvény és a lehetőség vitte abba, hogy őket szerencsétlen „kevert” vérükkel a világra hozzák.

Az egyik törvény belevitte a szülőket, megteremtette a módokat, hogy megszülethessenek a félvérek. A hosszú évtizedes joggyakorlat megteremtett egy társadalmi amalgamot: egy másik törvény viszont visszahatólag megsemmisítené őket. Nem úgy hangzik-e, ha rosszmájúan nézzük, mintha egyik törvény beugratta volna az egyéneket, a másik viszont most nevetségesnek, eltévelyedésnek készülne minősíteni azt, ami történelmünk egy legragyogóbb lendületű korszakát jellemezte - és mint egy hagymázás álom szülöttjét törölné ki a krónikából egy párszáz ezer lelkes teremtménnyel együtt? Véleményem szerint ez nem fair play, a törvény tisztelje önmaga felségét és következetességét, és ne csináljon nem magasztosságához illő játékot.

Ami a vegyesházasságokból származott sokezer emberrel történnék, egyszerűen semminemű szóval nem jellemezhető képtelenség, lehetetlenség, megtagadása annak az örök elvnek, hogy amely helyzetet az egyik alkotmányos úton szerzett rendelkezés teremtett, azt a másiknak, ha alkotmányos jogcímre számít még, vállalnia kell, legfeljebb előrehatólag korrigálnia, de ne bosszú formájában és ne visszahatóan azokra a helyzetekre, esetekre, amelyek az érvényben lévő törvény jogerejével jöttek létre. Most ne beszéljünk arról az örültségről, hogy egy színmagyar és egy zsidó gyermeke nem számíthat ezek szerint teljesjogú állampolgárnak, de az idegenvérű, ha történetesen nem zsidó keverék, annak számíthat. Ha valamit csináltunk, vállaljuk, az élet, sokszáz ezrek egzisztenciája nem gyermekjáték, amit össze lehet törni, ha hirtelen ráeszmélünk, hogy valamit rosszul csináltunk. Amit tettünk, vállaljuk a következményeit és a szolidaritást ama törvényt megteremtett nagy elődeinkkel szemben, mint férfias néphez illik - és ne tegyünk úgy, mint a dühös rossz játékos, aki vesztes után összezavarja a kártyát.

Abban a sokszáz ezer zsidóban, félzsidóban, akit mint egy állatot készülnek kidobni az utcára, népünk vére és sokszáz ezer Istentől adott lélek lakozik: annak a népnek a sorsa, melynek tagjai közé „Isten Fia maga öltözött emberré”, nem lehet dib-dáb játék, mocskos szenvedélyek és hisztérikus bajra-eszmélések kezében. Amit csináltunk, igyuk meg a levét s amit teszünk a magunk javítására, ne a megtorlás, eltulajdonítás, méltatlan düh és nemtelen ócsárlás jegyében történjék, hanem szedjük össze erőnket, hagyjuk abba az úrhatnamságot és álljunk oda a gazdasági életbe, és győzzük le a vetélytársat becsületes eszközökkel. De ne úgy, hogy ha a másik jobban játszik, hívjuk a rendőrt. Ez nem férfias, ismétlem, nem hozzánk magyarokhoz való, ezt kétségbe nem vonja senki! Részemről személyemben ha vitám van és nem becsületes eszközökkel győzök le valakit, orvgyilkosnak érzem magam, és ha a magam szelleme nem elég, hogy egy másik szellemmel szemben álljak, akkor bevallom, hogy hülye vagyok és nem pótolom bottal az eszközeimet. Így mi magyarok nem teszünk és nem is tettünk soha, ne fogja ránk senki. Ám, akiknek a nemtelen eszközök szükségesek, azok maguk fölött mondanak ítéletet, de én ezzel a fajta emberrel egy csillagnyi távolságra sem állítom egy sorba magam.

Ami pedig „Biberach”-ékat illeti, kik a javaslat legbőszebb harsonásai, kérdezem végül, milyen alapon merik ezek az idegenek ostobaságnak minősíteni és mint ilyent visszacsináltatni azt, amit nagy magyar államférfiak, Deák Ferencek, Eötvösök teremtettek? És ha gyakorlatiá válik ez a dolog, a fajüldözés, törvénycserélgetés és visszamenőleg való jogelkobzás, mi lesz akkor, ha ezen az alapon mi magyarok kezdünk itt igazi fajvédelmet csinálni, de aztán alaposan, úgy, ahogy Biberach úrék nálunk ezt most előírák. Ha a zsidó ellen fajvédelmet csináltak, miért lennének éppen ők kivételek? Részemről, mihelyt a második zsidójavaslatból törvény lesz, a teljes, totális fajvédelem mellett fogok állást foglalni, ezt elvégre nem tilthatja meg senki egy magyarnak, hogy fajvédő legyen; ha másnak szabad s ha fajvédelemről van szó, hát legyen fajvédelem. Miért volna ártalmasabb a zsidó, mint Biberach nemzetsége, mikor tudtommal még egyetlen zsidótól sem hallották, hogy azt kiáltották volna, amit a pécsi fajvédők kiabáltak a magyaroknak.

Aminthogy arról sem tudok, hogy a zsidók valami magyar várost tulajdonjogon követeltek volna, mint az a soproni esetben történt. Az idegen vér nem fér e hazában, kitör és eget kér. Mi pedig, ígérem, ha nagyon akarja, megadjuk neki. Azzal mindenesetre nem lehet majd vádolni bennünket, hogy mi kezdtük.

PESTI NAPLÓ, 1939. febr. 26.

KÍSÉRTETI SZÍNJÁTÉK

Ha valaha még reménykedtem abban, hogy az eredendő rosszakarát, a hályogos-szemű fanatizmus és a rejtelmes érdekű számítás helytelen voltáról érvekkel meggyőzhető, úgy ezekről a reményekről a mostan szőnyegen lévő II. zsidótörvény-javaslat parlamenti tárgyalását figyelve, végképpen letettem. Beszédük hangzottak el, melyekben a fényes szónoklasi készséggel megalkotott mondatokban a nemzet sorsát szem előtt tartó, felelősségüket érző függetlenlelkű politikusok a józan meglátások, tárgyismeret és a jövőbenéző aggodalom szempontjaival igyekeztek legalább mérsékletre, a két rossz közül lehetőleg a kevésbé rossz kompromisszumára rábírní, legjobb hitük szerint, az érvényesülése esetén végzetes hatású javaslat szülőit és híveit.

Aki ezeket a megrendítő hatású beszédeket s az azokra érkező felelőtlen, léha közbeszólásokat és henye válaszokat hallotta, annak a csöndes émelyen, a minden okos szó meddő voltának érzésén kívül valami megnevezhetetlen, eddig ismeretlen fajú és mérvű ráeszmélés lepté meg az agyát, valami elnémító kísérteties megdöbbenés. Az embernek az volt az érzése, mintha óriási csillárokkal ragyogó teremben az emberi belátástalanságot és eredendő gonosz-ságot parodizáló bábszínház előadásán volna, hol a kiterjedő okfejtéssel előadott komoly mondatokra időnként sikító, csörgő, hátulról rángatott marionettek összevissza hadonászása válaszol, tehetetlen, de izgékony agilitást mimelő, lélektelen tekintetű babák idegen hangot továbbító serege. A becsületes szemlélő lelkében már nem is az értelmetlen hevenyészett-ségében és mindenén túl még indokainak döbrentő naivságában, szenvedélyi indítékaiban, káros kihatásaiban korszakalkotó törvényjavaslat égett - és hogy a magyar közéletnek ilyen roppant kérdését megoldani hívatott és hatásaiban óriási jelentőségű tárgyalást úgy fognak fel egyesek a többségen, mint holmi szórakozó ösztöneiket kiélésre csábító játékot. Az emberben a sokféle, egymást semlegesítő fájdalomroham közt már nem is az sajgott, hogy az ország legfőbb testületében egyesek szájából ilyen csekély felelősségérzést, kezdetleges lelkiületet, ekkora elmélyedéshiányt, ilyen erkölcsi és szellemi felületességet, ílymérvű komolytalan-ságot, még a közös kár árán is csak ártani akarást és szadisztikus forrású kárörömet eláruló kijelentések és beszédek hangozhattak el. S már nem is az rágott benne, hogy a javaslatot támogató, többnyire vakindulatú, de „közjót”, „magyar érdek”-et hangoztató primitív érvekre lelkében feltoluló és bármely kezdetleges elmére máshol meggyőzően ható tengernyi választ csöndes legyintéssel kellett a józan hallgatónak előldönsnie magában, azzal az érzéssel, hogy akár a falaknak beszélne. De ezeken túl az a minden kinnál keserűbb marású emésztődés forrott az emberben, amit a legszentebb javait, életjogcímét, önbizalmát, állampolgári büszkeségét, öntudatát, szabadságérzését, e legfőbb szerelmét, felelőtlen kezekben ocsú-semmiként eltékozolva látó etikus ember érez.

Az a fájdalom és tehetetlen kínlás, az a szégyenérzettel vegyes legszemélyesebb megbánottság, amit egy önrendelkezésére, sorsának tudatos irányítására, országa életmenetében ennen szellemének szabad megnyilvánítására büszke, „úri” fajta - egy, vele nem összhangzó szellem erőszakos érvényesülésénél szenved. Mindenek fölött pedig az a lesújtottság, reménytelenség, becsapottsági-tudat és kirobbanásig feszülő harag, mely a közösség tenger bajai, megoldásra váró problémái között a nemzet sorsát szívéen viselő egyénekben, a nép érdekeit ily potoman summázó, a végtelen jelentőségű dolgokat a sörházi viccek és kuglipartis szellemességek formájában megoldó ilyen képviselőinek láttára felviharzik.

Mert álljunk meg, szálljunk e jelenség mélyére és vessük fel a viselőinek nagyrészben, úgy látszik, a fogalmazatlan kérdést: mi is tulajdonképpen a népképviselő? A nemzeti összesség, a részben is a teljes közösséget kifejező egyetemes problémák foglalata egy megbízott

személyben. A mandátumos egyén a képviselt összesség szíve, agya, szája és karja, száz és százezernyi polgár összepontosulva egyetlen egyénben; szelleme az egésznek a szelleme: szava, akarata az önkormányzatú összesség szent akarata, amit a képviselő immunitása jelképez. Nagyobb és tiszteletet igénylőbb méltóság nincs, mint az övé, mert ő maga az alkotmányos, szabad akaratát kijelentő és irányító törvényeit teremtő szuverén nemzet. Aki e méltóság hordozói közül beledöbben megbízatása tudatába, lényegébe, lehetetlen, hogy ne érezze, mekkora jelentőség és felelősség viselője a magyar történelem és sorsalakulás folyamatában: és mekkora bűn, ha a megbízó népnek, istenadta ösztönösségében boldogulása útjait, annak feltételeit titokzatosan sejtő lelkületét meg nem értve és kiáltó bajait meg nem hallgatva, népe igaz érdekeinek becsületes képviselétét önző alkalmazkodási szempontok miatt mellőzve, a közösség bizalmával visszaél.

Most pedig, a szőnyegen lévő törvényjavaslat tárgyalási módjára visszatérve, kérdem: a mandátumot adó néptömegnek minden óhaja, szüksége, megoldásra váró kérdése, egész életkomplexuma, a képviselt összességnek megbízottja ajkán a világba kiáltódó legelementárisabb jaja ezekben, a képviselő uraktól a javaslati vita folyamán elkúrjantott zagyva közbekiáltásokban fejeződik ki? Millió és millió dolgozó és keservesen adózó polgár avval a lázas és szívet csordulásig terhelő üzenettel küldte volna fel vérén táplált képviselőjét, hogy mint népe legharsogóbb életkérdését, léte legkitörőbb élet-halál érdekét: bőszt zsidózó mondatokat bömbölgjön az ország legszentebb épületének és közösségének közepébe? Becsaphatom-e én, öntudatos szabad polgár magamat, mondhatom-e, hogy az ország akarata volt az, ami egy párt homályos szándékú akarata csupán, s a párt mögött néhány emberé, ki akaratának indoklásában az ország véleményével takarózik? A tényeknek következetesen felvázolt képe ez: s a történeteket, helyzetet és magyar mivoltunk és lelkületünk legmélyebb hangjaihoz hasonlítva, az a döbbenetes érzésünk, bármit mond a látszat, hogy nekünk magyaroknak, érthetetlenül, kiesett kezünkől önmagunk szabad kormányzata - és törvények, rettentő horderejű határozatok születnek, amelyek nem fajunk öfenntartási sugallatából erednek, sőt egyenesen ütköznek hajlamainkkal: - kérdéseket oldanak meg, miknek megoldási módja egyenesen magyar és nemzeti érdekeket sértő és lelkünköt idegen.

E sorok írója pedig, ki egy kerületnek nem parlamenti képviselője, csak az írás embere, de a magyar fajta legbelsőbb lelkiismeretének, önirányozódásának, öntudatának minden népmegbízotton túli és fölötti elvehetetlen mandátumú szerény képviselője, a népképviseleti parlamenten túl - amely őt ezek szerint nem képviseli - az egész egyetemes nemzethez, jelenek és jövők szellemi gyülekezetéhez kénytelen felemelni tiltakozó és visszautasító szavát az emberüldözés ellen, és hárítja el, mint őt és a magyarságot érintő valamit, a történetekért való felelősséget s a megbélyegző vádat, a jogérzetét, humanitását, haladó európaiságát, szellemét sértve, megcsúfolva érző, tehát hasonlóan megbántott, becsületes, lovagias magyarság nevében.

Csöndes vigasz legyen, hogy nekünk, költőknek, mindig igazunk volt, mikor politikusaink megzavarodtak; minket nem cáfolt meg soha az idő; és tudom, most is a költőnek van igaza, mikor szerény büszkeséggel és a népszerűtlen álláspontok iránti előszeretettel, - egyrészt, mivel az üldözöttekkel tartani méltóbb dolog, mint a hatalom árnyékában hangoskodni, - másrészt, mert józan eszemmel és becsületemmel így látom ezt helyesnek: egy üldözött sereg pártjára állok.

De nem nekik írta már Petőfi 1848-ban? - „Meggzűntetek már félni? Ne szűnjetek meg, mert még nem jött el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje! Várhattok-e igazságot a magatok részére, ha nem vagytok igazságosak mások iránt? És miért üldözitek ti a zsidókat, hogy meritek üldözni itt, minálunk? Hullott egy csepp véretek a földre, midőn e hazát szerezték, vagy mikor oltalmazták? Nem, ti jött-ment emberek vagytok, alig van köztetek olyan, aki be tudná bizonyítani csak azt is, hogy első nagyapja itt halt meg, annál kevésbé, hogy itt született.

Olyanok voltatok, mint az I betű, mikor bejöttetek, most olyanok vagytok, mint az O. Legyen bennetek annyi becsületérzés, hogyha már nem szeretitek is ezt a nemzetet, melynek földjén meghíztatok, legalább ne piszkoljátok azt be! De a legszomorúbb az, hogy nincsen olyan gyalázatos ügy, melynek pártfogói, apostolai ne támadnának. Ezen égbekiáltó, igazságtalan zsidóüldözésnek apostola lett néhány zúgprókátor, kik most szélteben prédikálnak a zsidók ellen - és aki az igazság mellett szót emel, arra a megvetendő hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve! A nyomorultak! Nem tudják, vagy nem akarják hinni, hogy önáluk becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szennyes önérdék rabszolgái, hanem, a tiszta igazság és humanizmus barátai."

A belátásra süket, véresszemű dühtől és csöcselékindulatuktól fűtött korból pedig előreérzett szomorú elégtétellel nézek abba a nagyon közeli időbe, mikor - hogy e keserű törvények nem nemzeti célt és magyar érdeket szolgáltak volna, - sajnos, túl pregnánsan lelepleződik, és a hozzáfűzött vérmes várakozásoktól becsapott és romboló hatásától ellenkező irányba fordult fanatizmus éppen olyan dühvel kívánja majd e törvény kidobását a corpus jurisból (és terem-tőinek átok alá helyezését), amilyen bőszen most annak meghozását követeli és bennünket kiírtana, kik ezt a törvényt a józan ész, emberség minden érvével ellenezzük. Előre látja ezt a következményt minden értelmes ember, de a számító rejtelmes érdek érvényesülést, az indulat pedig táplálékot, és a vezető tényezőktől a kormányképesség legelső feltételeként zsidótör-vényt követel.

Hallottuk a kormányfő érdekes, rejtett, bús malíciájú szavait: „Megcsinálom, de ne jajgassa-tok.” Evvel a bölcs és jó emberrel és európai nagyságú magyarral mennyire összhangzóbb lett volna, ha azt mondja: Nem csinálom, hogy nekem aztán jajgassatok!

PESTI NAPLÓ, 1939. márc. 9.

A HALOTTAK ÉLÉN

Ha volna nagyság-érzék ebben a szomorú, csak a nagyság elgázolása, kisstílu érdekharcokra és a máskor röstelt rosszindulatokat szabadjára engedésben valóban rendkívüli korban: a lélek őszinte döbbenetével, a primitív rosszakarát magához térő hőkkenésével kellene mindenkinek egy kép ígézetére rámerednie, mint az istentelen babiloni király bámult a Mene-tekelt író kézre a falon. Ahol már semmi józan szó nem használt, sem erkölcsi vagy anyagi érv, sem józan belátás vagy jogérzetünk csorbítását s az ország kárát illető tekintet: egyszerre minden évrnél jobban bele kellett volna világítania a végzetes rövidlátástól megszállottak tudatába, ettől a látványtól, egész dicstelen hajszájuk képtelensége. De a némaságukban is monumentális dolgok felfogása hasonló alkatot követel, amely nagyvonalúság, az emberfeletti igazságok és szimbolumok megérzésének képessége, egész ténykedésük kisstílu mivolta miatt sem lehet jelen semminemű vallási, faji előítélet egészségtelen túlzói között.

Én nem is azoknak, csak magamnak és annak számára, akinek még füle, szeme, megérző szíve van a hatalmas tablók iránt, jegyzem fel ezt a jelenetet. Ezt a máskor, józanabb korban, elfogulatlanabb emberek között bizonyára minden vádra eltipró erővel ható, nagyvonalú cáfolatot. Ezt a felhozott alaptalan, elmarasztaló indokok, a gyávaság, kötelességnemteljesítés, hazafiatlanság, asszimilálatlanság érvei ellen csöndes, monumentális, a tények roppant pátoszával megnyilatkozó vétót. A percet a parlamentben, amikor a valóságot letagadni akaró szomorú szándékokra megcsikordultak a múltak sírjai és véres valóságait, a tények igazi képét, (sajnos, már csak az igazságért s a méltatlanul elmarasztaltnak keserű fölényéért) megmutatni felvonult a néma történelem. Nem, sohasem lehet elfelejteni azt a képet, ahogy a híres (- és erdélyi becsületes magyarságomat sértő -) javaslatot tárgyalták éppen: s egynéhány, frontot sohasem látott, finom, ápolt, okos életvezetésű fiatalember a „hiteles” érvek és „tapasztalatok” sorával igyekezett lejelentékteleníteni a zsidók frontharcos-érdemeit, hogy minél több vérét hullatott, nyomorék embertől elvehessék a szegény haza ígért háláját, a falat kenyeret: és akkor egyszerre, mint vádoló fantomok néma serege, mint egy lehazudott érdem testetöltött képe, megjelent a parlamenti karzaton a zsidó frontharcosok tündökletesen dekorált csapata! Akinek van még embersége a hatalmas helyzetek, rendkívüli kontrasztok iránt, az belemered e shakespearei képbe és elnémul. És az tudja, hogy a két rész közül melyik: a világháború zordon, csonka hőseinek - vagy ezeknek a golyóktól, szuronyoktól nyomorék testét most még az éhinség fogával szétmaratni óhajtó finom, kitűnő úriemberek tábora az, amelyiknek erkölcsi, isteni jogon itt fölénye van a másik felett!

Mert a születés nem érdem, uraim, a nemzet, a maga történelmi magaslatán álló közösség csak egy érdemet ismer: az érte való cselekvés és kockázat érdemét. Mindenekfölött pedig az, mikor valaki a hazáért való háború poklában szerzi meg az elvitathatatlan érdemet, mely előtt, bármily felekezetű hordozza, mindenkinek meghajolnia, elnémulnia, tisztelegnie illenék, ha megvolna még az emberekben a minden igazi emberség ismertetőjele: a rendkívüli teljesítménnyel szembeni tisztelet. De az urak között ott kevesen illetődtek meg, egyesek pedig fölényesen mosolyogtak, mikor Doberdo, Piave, a Kárpátok hősei tenger sebbel megváltott medáliáktól roskadó mellükkel megjelentek a karzaton.

A finom, kitűnő fiatalurak nem illetődnek meg, folytatják a korszakalkotó zsidójavaslatot, csak a költő pirul, amikor leírja a jelenetet, s az ilyen mai magyarok, az ilyen hőstisztelők és ilyen öccsök láttára kétségbeesve igyekszik átmenteni magát a jelenből egy más, szellemibb, magyarabb magyarság levegőjébe, múltba, nem tudom hol élő magyarság fellegvárába és a kisemmizett hősök felé, szerteszét az országban, innen küldeni egy magyar költőnek a zsidótörvény alkotóiénál mégis érvényesebb, maradandóbb hódolatát.

De valaki, arról, hogy a nagy iránt nincs benne érzék, nem tehet. Az ember nem is kívánja, hogy emberek egyszerre áthágyják fantáziájuk, vizionárius lehetőségek korlátait. Mégis vannak dolgok, amikhez nem kell az illető egyének által képviselt átlagot túlhaladó adottság. Van egy tulajdonság, természet, mely a magyarnak, ennek a férfias „katonanemzet”-nek legigazibb sajátja s melynek hiányát látva kétségei vannak az embernek, hogy az illetőnek a magyarsághoz, a nemzethez egyáltalán van-e valami köze? A magyarban fővonás a katonatisztele, bátorság, hősi erények, katonai érdemek megbecsülése. A magyar nemzeti hagyományok, örök költői műveinek pantheonja a legelső helyre iktatta a harcokon érdemeket szerzettek neveit.

A mai nemzedék pedig, mely a hazát, az ezeréves jogrendszert visszafordítva, új formákra akarja gyúrni és szerinte tökéletesebb, egyedül üdvözítő törvényeket akar gyártani: a hazáért vértettek érdemét, úgy látszik, már nem tartja azoknak! Mert nem tartja, ha csatákban küzdött emberek csak legfeljebb bizonyos szánalmas megszorításban juthatnak hozzá a polgári munka lehetőségéhez! És nem tartja, ha a nagy háború hőseinek így kell sebeiket, ragyogó kitüntetéseiket meghurcolniok, hogy az utcára ne kerüljenek.

De eltekintve általában az egész zsidózás képtelen fölöslegességétől, azon túl is mennyire érthetetlen, hogy ha valaki frontszolgálatot teljesített, az nem a világ legtermészetesebb tényeként lehet olyan jogú állampolgár, mint az úriember, aki a háború alatt nyugodtan piszkálta a fogát itthon, elfoglalta a jó állásokat az eltávozottak elől, pozíciót szerzett, hogy vótuma, társadalmi állása tekintélyével hatásosabban pusztulást, éhhalált mennydörögghessen arra a zsidóra, aki a háború poklából csonkán, bénán, betegen történetesen még visszajött.

De tovább megyek és kimondom, ki merem mondani, amit még kell, mert magyar vagyok, akinek ősei vérükkel szerezték és vezették e hazát -, és ki felelősnek érzi magát ennek az országnak a jövőjéért jobban, mint akárki honatya: és mert magam is két évig hevertem a nagy háború lövészárkaiban a zsidók mellett. Kimondom, és cáfoljon meg valaki - és mondja még, hogy a magyar becsületértéshez köze van -: lehet-e valakinek a hazáért igénybevennünk a véráldozatát, életét, mindenét; lehet-e valakit a teljesjogú állampolgár legmesszebbmenő szolgálatára igénybevenni; és ugyanakkor, ha béke jön, a többivel teljesen egyenlő jogtól és életlehetőségtől megfosztani? Aki azt hiszi, hogy lehet, álljon ki és írja meg, hadd tanuljak és tanuljon az egész világ, mert akkor úgy látszik új emberi és isteni jogfogalmak és új erkölcsi törvények születtek!

E mindent felborító, megpróbáltatásos időkben férfiakat kellene teremtenünk a kövekből is, nem pedig a romlásba kutasztani azokat, akik dicsőségesen harcoltak mellettünk. De a zsidók, ha az óra hívja őket, tudom, minden jogukból kitagadva és páriasorsba süllyesztve is, mint eddig, éppen olyan bátran fogják teljesíteni kötelességüket. Ám, milyen lélekkel vesszük igénybe, milyen tudattal látjuk őket mellettünk a srapnelek, gránátok záporában, apokaliptikus tankok kerekai előtt, ha tudjuk, hogy ha még visszatér csonkán, vagy a lélek és idegek örök sebeivel valamelyikük, a kenyértelenség vár rá, a koldusbot? Ha ugyan a honmentő fajvédő urak az egyensúlytörvényt kiteljesíteni, a koldusokra is be nem hozzák az árjasági paragrafust!

Zsidó hősök a parlamentben, mögöttetek fölárnyaló hősi halottak élén, szerteszét a világ táján messzi sírokban: ti némaságotokban az igazi nemzethez és magyarsághoz minden értetek szóló szavunknál is szebben beszéltetek!

PESTI NAPLÓ, 1939. márc. 23.

NYUGODTAN A VIHARBAN

Súlyos dolgok főnek, fornak a levegőben, nehéz, feszült a lelkünk. Távol a lecsapó mennykövektől, riadt állati ösztön tehetetlen hőkölésétől, komoly, cselekvésre ösztönző gondok és megoldást kutató kérdések töltenek el minden becsületes, öntudatos magyar polgárt a köz érdekében kiválasztott őrhelyén. A méltóságteljesen nyugodt, a megpróbáló erők felgyűrűző hullámaint őrbástyájáról csöndesen néző férfin komor, szinte emberen és életen túli keménysége és elszántsága él minden becsületes állampolgárnak arcán.

Nyugodtak vagyunk és nyugalmat akarunk magunk körül látni, hogy alkothassunk, építhessünk, erősödhessünk az új próbák elé, el kell némítani a hisztériát és felelőtlen beszédeket. Órálló szemünket és a helyzethez való igazodás természetes képződését ne akarják befolyásolni, megelőzni felelőtlen, a természetes érdeket, az összesség óhaját hazudó magánmeghatározások.

Kevésbé túlfeszített idegű társadalom előtt szabadon hangoztatja mindenki magánambíciótól vagy másféle érdektől fűtött elképzeléseit, de ma, mikor oly szükség van az építő munkára és annyi minden játszik úgymint ellene, a minden istenek beavatottjaként ejtett pánikkeltő megnyilatkozása, és a maga mögött tényezőket sejtető hagymázos vágyalom mérhetetlen károkat okoz az összefogás, a nyugalom megteremtése tekintetében. Sajnos azonban a destruálás, uszítás, rémületkeltés és kicsinyes elfogultság politikája még mindig felbukkan azon az oldalon, mely most sem jutott, úgy látszik, annak a belátására, amit minden becsületes ember tud: hogy ma mindennél fontosabb a tökéletes nemzeti egység. Az ember megdöbben és a fejéhez kap a csodálkozástól, mikor a magukat fajvédőknek nevező orgánusok néhány vezérpublicistájának cikkeit olvassa, például, amelyekben ez a fajvédő szellem a korszakalkotó, lázas időkre megnyilatkozik. Mikor a közösségért aggódó, egészséges útra felrázni vágyó ember ilyen, a helyzet súlyosságára nem figyelő egyéneket lát mint hatalmas rétegek véleményformálóját, s mint egy (már éppen eléggé félrevezetett) középosztály egyedül hivatott orákulumát, joggal kétségbeesik.

Mert egyik legutóbbi cikkére gondolva, hogy nyilatkozik meg például e sajtó főpublicistája a helyzetet illetőleg? Nos: történelmi hullámszásban, az irtózatossá váló utközésbe került hazánk sorsán való komoly aggodalmat nézve, a kitűnő jobboldali publicistának csak gúnyos szavai vannak. Ugyan kinek fordult meg ma aggodalom, zavar, vagy legalább a vihartérzónél természetes megilletődés a szívében? Csak a zsidóknak - mondja a főszerkesztő úr. Abban a percben, amikor a szomszédunkban zajongó tengertől benyelve tűnt el egy állam az orrunk előtt, mi magyarok, mert minket a magyarok istene véd, elmentünk a moziba, ugye, főpublicista úr, a zsidók ellenben nagyon izgultak. A főszerkesztő szerint tehát csak a zsidók volnának a komoly, felelős hazafiak? Ezt az akarata elleni filozofia megállapítást nem hiszik el neki még a zsidók sem. De távol a szokványos beállítástól, amellyel a fajvédő orgánus a történelmi események közepette is a maga unalmas zsidózó vesszőparipáján nyargalász, eléggé nem csodálható a helyzetnek ez a különös beállítása, ahogy az illusztris vasárnapi cikkíró teszi. E válságos országnak igazán, most jobban, mint valaha, szüksége volna józan, megnyugtató, bizalmat visszaadó szavakra. Másképpen hogyan lehet itt, e nehéz helyzetben vállalkozó kedv, életforgás, hogyan építjük ki a társadalmi és önvédelmi erőinket, amelyekkel pedig állunk vagy bukunk, ha mindenki dermedve várja a kirobbanó kataklizmát, amit a fajvédő főpublicista külpolitikai zseniális elmefuttatásában egészen poe-edgari fantáziával elének varázsol? Ez az ember ugyanis többet tud arról, ami történni fog, mint maga a Német Birodalom feje, mert míg az „a béke biztosítása érdekében” tette, amit tett, (ő maga mondta és

hinnünk kell a baráti hatalomnak), a zsidótörvény kiváló spiritus rektora holnapi új megszállások képét vetíti fel, mint a legfőbb beavatott.

Ki tudja felmérni azt a kárt, mérhetetlen bizonytalanság érzést, amit az ilyenfajta megnyilatkozások keltenek? A vezércikkíró vasárnapi cikkében egyebek közt úgy állítja be a német államfőt, mint aki a mindent-legázolásra gondol most és itt nem marad számunkra más, csak támogatni, akármerre, „még elbukásunk árán is” a hódítót. (Csak a „nemzeti” sajtó főpublicistáját idézem! Számunkra nem szán más szerepet ez az igen tisztelt magyar ember, mint kis-kutyaként ugrálni az oroszlan mögött, esetleg előtte csaholni: mert egy „történelmi nemzet” önértékét, önállóságát, egy nagy nemzettel való barátság fogalmát csak ilyenformán, csak csahosi minőségben tudja látni ez a derék magyar úriember!)

Eltekintve attól, hogy mindig gyűlöltem, ha katonai kérdéseket illetően a frontról fogalommal sem bíró untauglichok mertek határozgatni, egyenesen érthetetlen, hogyan merészkedjék egy ember ilyen döbbenetesen fontos külpolitikai dolgokban ilyen eldöntő látszatú elmefuttatásokra és intézkedésekre, nemzeti magatartások olyan biztos előre megállapítására, ami egyedül felelős kormányzatunkra tartozik? És hogyan meri egy ember, akinek sajtója a destruktivitás vádját üvölti a becsületes, felelős, mérlegelő orgánus felé, ennyire légből kapott álhírekkel és Kasszandra-elképzelésekkel zavarni az amúgy is nyugtalan közvéleményt? S azt meri mondani még, hogy szociális reformokat sürgetett eddig és most már minden késő, mikor ötöle más kérdésről nemigen hallottunk, mint a zsidókérdésről. Nem ez a destrualás, amit ők csinálnak, a nyugalmat hirdetés helyett, ez a minden építő kedv és szándék lelankasztására, megdermesztésére alkalmas, mások lúdbőröztetésére pályázó cikkezés? Ez a sajtó, ezek az emberek merészelik magukat kizárólagosan nemzetinek nevezni és követelik minden más sajtó elnémitását, akik érthetetlen uszításukkal, lármájukkal és vágyálmaik valósággá rajzolásával jobban bontják a társadalmat, a nélkülözhetetlen megnyugvást, mintha fizetett rendbontók volnának?

Értsék meg végre ezek az emberek, ha van még bennük egy kis belátás és nemzeti felelősség-érzés: életbenmaradásunkhoz és a megpróbáltatásokkal való szembeszállásunkhoz a legtökéletesebb nemzeti összefogásra van szükség! Némuljon el a kártokozó hangorkán! Szűnjön meg végre a felekezeti, faji, vérségi hóbort, tűnjön el a kicsinyes pártérdekeken való marakodás: mindenekfelett pedig tegyék félre, a most minden maró méretnél oldóbb, bomlasztóbb, szerencsétlen zsidókérdést. A zsidó jó polgár és jó katona, tudja azt mindenki, akinek, mint e sorok írójának, személyesen volt alkalmam hosszú ideig tapasztalni ezt a világháború frontjain. De nem tudhatja ezt az untauglich főszerkesztő úr, sem a zsidótörvény előadója, ki a népek harcának idején még pelenkában volt, Matolcsi és Meizler, a többi jólfészült fiatalurakkal együtt. (Nem különös, hogy a zsidótörvény legkielégíthetlenebb matadorjai mind ilyen pólyások?) Egyébként némi sejtelmük lehet mégis a dologról, amikor látják a tömérdek zsidó Károly-kereszt (fronton járt katonák jelvénye) számát, amit ravasz-kodó módszerekkel akarnak most csökkenteni. Azonban becsületérzésünk és az észszerűség nevében tiltakoznunk kell, az ellen a méltánytalanság és oktalanság ellen, hogy hatszázezer embert polgári jogain kívül helyezzenek akkor, mikor erre a tömegre a megpróbáltatás idején nagyon is számított és számítani óhajt a nemzet! S ki hallott még olyat a világon, hogy valakinek teljes állampolgári kötelessége van, de állampolgári joga ne legyen? Aki vérével váltotta meg polgári jogait, azokat tőle a becsületérzés határain belül senki el nem veheti.

A nemzetnek minden erejét és polgárát össze kell fognia az alkotó munkára, hogy újra neki-lendült ipar, kereskedelem, földgazdasági élet szolgáljon támaszul e történelmi órákban szükséges erő megszervezéséhez. Mi pedig, komoly tagjai ennek a nemzetnek, legyünk nyugodtak, ne ülünk fel a felelőtlen, zagyva emberek kohlományainak. Ha nem némítja el saját becsületes belátásuk, vagy a törvény, kísérje őket a munkájukhoz visszatért társadalom semmibevevése.

PESTI NAPLÓ, 1939. márc. 25.

KIÉ HÁT ADY ENDRE?

„Ady Endrét meg kell védeni a húszszázalékosok általi kisajátítás ellen. Ady Endre a fajvédőké, az Ady eszméi a fajvédelem eszméi” - olvasom egy Ady-estével kapcsolatban Meizler Károly lapjában „Kié hát Ady Endre?” cím alatt. Ki ne ismerné Meizlert, a fajvédelemnek ezt a gyűlölködő banalitások kimondásában oly rettenthetetlen bajnokát, aki az említett „húszszázalékos” magyarsággal szemben természetesen igazi patinás „fajmagyar”. Ennek a kitűnő férfiúnak lapjában megjelent sorokra szeretnék pár szóval válaszolni; eme okvetetlenkedésemet bocsássa meg a képviselő úr, és azt is, hogy javíthatatlan természetem minden kákán csomót keres. Sok mindent nem értek ezen a világon abból, amit lenyelek, mert a kül- és belpolitikai tabu azt mondja: csitt; de most, ebben az esetben irodalomról van szó. Ady Endréről van szó.

Fel kell szólalni, ha ilyen esetekről esik a beszéd; amikor gyenge érvű, zavaros emberek mindenáron rá akarják kenni egy nagy halottra, aki már nem tudja visszaverni a rágalmazókat, hogy úgy gondolkozna, ahogyan ők. Vagyis, ebben az esetben: olyan kriminális-kezdetlegesen, magyartalanul, érdekeinket meghamisítóan: annyira kőkorszakba illően és izléstelen-rosszhiszeműen. Szerény és értéktelen személyem irtózáttal gondol például arra, hogyan érezném magam a túlvilágon (munkáim szabad ócsárlását nem véve számba), ha azt hazudnák rólam egykor, hogy 1939-ben, a nagy jobboldali sodródás idején, beléptem a kínálkozó jobboldali szövetségbe, „pertut” ittam Meizlerrel és Zsabka Kálmánnal - és miként a magyarságot megváltó tanra, a csodaszarvasra esküdtem. Az illetőre, aki ezt mondaná, én, bizony mondom, rárokszasztanám onnan felülről az eget.

Gyakori eset, ismétlem, a világirodalomban, hogy csekély szellemű, gondolatokban szűkalkódó és kishitelű akarnokok nagy szellemek műveit, szólamait kifacsarják, és úgy állítják be, mintha e nagy mesterek csak azért éltek és írtak volna, hogy előfutáraikként, tákolmányaikat igazolják. Nem csudálkozom tehát, ha Ady Endrét kisajátítják azok, akiket Ady oldalba rúgna, ha élne, és azt mondanák neki, hogy hozzájuk tartozik. Kérdezzük meg csak azokat, akik Adyt ismerték, ha már egy ilyen szókimondó és magát ezer versben és ugyanannyi cikkben félreérthetetlenül kifejező zseni műveinek elolvasása után még ott lehet valakiben az Ady világnézete felől a legkisebb kétség. Igaz, hogy kegyetlen dolog, amikor azt kívánom, hogy ezek az emberek olvassanak. Aztán, skrupulus nélkül hazudni, hamisítani, az egyéneket és dolgokat a maguk szájaíze szerint beállítani csak a boldog tudatlanság szárnyatadó állapotában lehet.

A butaság őserő: mondja korunknak kiskatéja. A butaság ellen harcolni nem lehet az értelem szokványos érveivel: mert ha ma még érvelések használnának, sok minden másképpen volna, és nem élnénk a fogcsikorított örületnek, az anyagi és szellemi válságnak ilyen döbrentő korszakában, amikor azt érezzük, hiábavaló minden józan beszéd. És vannak esetek, amikor megértem már azt az egyént, aki azt mondta: bizonyos esetekben, bizonyos érveknél az ember, minden türelmessége és humanitása mellett, szeretne egyszerűen felkapni egy rettentő dorongot, és fejbe verni az illetőt, mert ekkora sötétséggel szemben semmi más érvelés már nem segít.

De kanyarodjunk vissza Ady Endréhez, akit egy diákszövetség prókátorai most megfajvédőnek a „húszszázalékosok” kisajátítása ellen, és a szervezet élére állítanak Adyt mint az ő eszméik igazolóját, azt mondván: Jaross az egyedüli igaz Allah, és Ady az ő prófétája. Hát nem jól van ez, urak, tévedés van a dologban, ó Turul, büszke csodaszarvasba oltott sas-madaram! Álljunk csak ide, és beszéljük meg a dolgot, legalábbis egynehány értelmeseivel és

józanjaival az egyesületnek: mert volt alkalmam meggyőződni, hogy minden idegen áfium-etetés dacára, ott értelmes és jóhiszemű emberek még mindig szép számmal akadnak.

A zseni életműve mindenkié, mint az ég vagy a folyók. Hagyatéka, üzenete mindenkinek szól, aki valóban megérti, őszinte, okuló szándékkal magába fogadja, és - szellemében - épülni és építeni akar. Ady hagyatéka ugyanazt a szellemiséget tükrözi, még radikálisabban, amit az 1848-as forradalmi eszmék jelentenek. Milyen szomorú is, hogy Ady Endre eszméit, húsz évvel a nagy költő halála után, még magyarázni kell! Amikért Ady rajongott, amiért küzdött, s amelyek miatt üldözték, gyűlölték, s végül magányos vadjává változott a magyar életnek: a magyar nemzeti alapon álló és európai értelmű haladás gondolatai voltak. A szabadság eszméi: amelyek annyit jelentenek, hogy a közösség valódi, általános és titkos alapon választott törvényhozásától megállapított kereten belül, az egyén szabadon beszélhet, bírálhat, élőszóban vagy írásban. Jelentik az Ady-képviselte eszmék, továbbá minden becsületes állampolgárnak egyenlő jogokban való részességét, a fajüldözés, elfogultság, kicsinyes hazafiaskodás abszolút útálatát. Jelentik a modern, haladó gondolkozást, a demokráciát, az iparosodást, a nagyvárosiasságot, az őszinte, lázas, szabad és tarka élet szeretetét. Jelenti a paraszt, a dolgozó fölemelését, emberi sorba juttatását, a megalkuvástól mentes, józan és korszerű földbirtokarányosítást; jelenti a szabad szellemiséget, a magyarságnak mindenkivel szembeni önállóságát és a magyarság tág, minden más jóhiszemű népet magábaölelő szeretetét. Amennyire egy zseni univerzális világát, gyarló eredménnyel, feszítőerőire lehet bontani, Ady Endre szelleme az elmondottakat jelenti.

Ezeket elmondva, minden elfogultságtól mentesen megállapítom, hogy az úgynevezett „fajvédő” programnak Ady szellemiségéhez semmi köze nincs. Hogy mekkora távolságot jelent egymástól Ady és ez a fajvédelem, arra egyszerűen nincs kifejezés. Maradjak annál egyszerűen, hogy semmi köze egymáshoz? Ez nem megállapítás, mert van köze annyira, amennyire egy dolog egy másiknak tökéletes ellentéte: mint az angyalnak az ördöghöz; mint a szabadság ragyogó angyalának a sötétség szelleméhez. Egyiknek fénylésén mérjük meg, hogy milyen sötét a másik. Tehát, ha már Adyhoz illesztették magukat ezek az urak, hagyjuk ott: és mérjük meg Ady fénye mellett az ő obskurus, nem is bukott-angyalian lángoló fekete, de földettúróan kicsi vakond-sötétségüket.

Vegyük a szabadság, európaiság, lovagiasság, faji türelem Adyját: és látjuk, bővebb magyarázat nélkül, hogy ezeknek tökéletes ellenlábasai ők. Hát akkor miben az ő prófétájuk Ady Endre? Hol van Adyban a reakció tanaihoz a legkisebb támaszték? Abban az Adyban, akinek verseit nem győzik cenzúrázni a közönség emésztését és lelki nyugalmát féltő inspektorok, vajmi bárgyúság elhinni, hogy a mai „csodálatos forradalom” eszméi rejlenek. Ady bizony sűrűn emlegeti Dózsa Györgyöt, Táncsicsot és Petőfit: - tudják-e Meizler úrék, kik voltak ezek? Ezek a magyar nép csodálatos forradalmárai: és Ady, minden borzongás ellenére megmondom, ennek a forradalomnak volt a harsonása. De ki tudja meglátni, és ki meri meglátni, a magyarságot éppen Ady szellemétől félrevezetők közül, a forradalom nagy énekesét? Ki meri meglátni e pizslicsári álreformerek közül, akik minden szociális nemzeti szükségletet megtagadva, csak a zsidótörvényt bőgik, mint minden reform és alkotó forradalom tetejét?

Ó, hol van ettől az ifjúságtól, ettől a szellemtől Ady modern gondolkozása, demokráciája, haladó nagyvilágisága; nagyszerű újatkeresése, lázas, epokális újsága az élet minden terén; ez a nagyszerű, izgató, teremtmény, örök lángolás! Ezeket az eszméket hol keressük? Vagy lehazudjuk, hogy Ady Endrét ezek az eszmék jelentik?

A ravasz számítóknak, az Adyban csak a maguk kisstíluságához, bugaci elképzeléseihez, támogatást keresőknek azt üzenem hát: el a kézzel a költőről! aki örök és általános magyar érték! Ne írják a magyar lélek és nemzeti forradalom költőjét a visszamaradottság zászlaira a mai törpék; mert az Isten és az örök értékeit a maga hamisítatlanságában tisztelni akaró

nemzet, a nép átka fogja terhelni azt, aki legnagyobb szentségeinkre is ráüti a maga nyomorult szellemisége bélyegét, és az óriást lerántja maga mellé, a nyilas pártérdek és a gyűlölködő kisstílűség ronda porába. Ne írják Ady Endrét zászlajukra, ha csak mótelyt szopnak belőle, gyűlöletet akarnak kiforgatott szavaival törvényessé tenni; tegyék félre ezek a költőt, és olvassák egymás fajvédő írásait: az inkább való hozzájuk, s legalább egy-egy világosabb pillanatukban, Adyt a maguk képére erőszakolón, nem kell pirulniok az eget, Istent letagadó szörnyű hazugság miatt.

Magyar ifjak, lelkes és naív véreim, ti pedig ne toljátok vezetőiteknek a szekerét; akiknek csak arra vagytok jók, hogy benneteket a mindenkori érdekeknek szállítsanak, és hátatokon a méltóságokba emelkedjenek. Vegyétek Adyt a kezetekbe, olvassátok, és ne fogadjatok el közvetítőket magatok között és közötté, hiszen értelmes emberek vagytok, akik értik, amit olvasnak. És nevessetek rajta, ha azt mondják a titeket bolondítók, hogy mi, tisztánlátók, holmi bérencek vagyunk; és ne engedjétek meggyőzni magatokat arról, hogy jobban dobog a szíve fajtánkért egy Meizler Károlynak, akinek a nagypapája, amint olvastam egy újságban, morvaországi marhahajcsár volt - mint e sorok írójának például. Olvassátok Adyt; saját szemetekkel győződjétek meg, mi van benne, és az ő szavain mérjétek meg azt s bíráljátok, amit „vezéritek” mondanak. Mélyedjétek bele Ady tanításaiba - s akkor meglátjátok, miért akarnak e szakállas diák-vezérek mindenáron közétek és Ady közé tolakodni. Mert félnek, hogy az igazi Adyt felfedezitek, akkor nekik fel is út, le is út. De fedezzétek fel; lássatok, erősítsétek magatokat tanításaival: mert válságos időket élünk.

Ne hallgassatok a konjunktúralovagokra, hanem saját szívetekre s az idők jeleire, amik megmutatják, hol vannak a ti igazi ellenségeitek, és hogy nemzetünk életét a „húszszázalékosok” fenyegetik-e jobban vagy mások, akikről Meizlerék hallgatnak? Figyeljétek az idők szavára és az apokalipszis jeleire; ne rohanjatok vélt ellenség után, fedetlenül hagyva hátatokat, hogy túl későn ne eszméljétek, amikor számunkra már csak a „dicsőségteljes” halál marad. De a génusz szava élni tanít; módszerekre az elmúlás ellen, és az ő szemén át felfedezitek a bajt, a tennivalót. Cselekedni, de nem a bűjtogatók, nyomorult, sötét, visszamaradt, magyartalan sugalmak szerint, hanem mint Ady Endre tanította: az igazság, a haladás, bátor európaiság és testvériség szellemében.

PESTI NAPLÓ, 1939. ápr. 6.

NEMZET ÉS HAZA

Óh hazám, az idők viharában mit mondjak e nagy pillanatokban neked? A harcba öltözött idő dobol, és nekünk mennünk kell előre. Nézem az órák, dolgok fordulását: mintha lázas, őrült kéz csapkodná össze-vissza a kártyalapokat. Tanácstalanok vagyunk és ziláltak, tele az idő iszonyataival; hol az ajak, mi szívünk válságát ki tudja mondani? Kapkodó szavaink olyanok, mint dallamtalan zenemelódiák, a megölt emberi líra felhörgő darabjai.

Kísértetiesek a napok, minden percünk próbakő, hogy igazi érc vagyunk-e, vagy hamis? Hogy össze kell szednünk magunkat, mennyire magunkba kell néznünk! Mennyire ki kell dobunk podgyászból minden ártalmast és terhelőt, mint a katonának az eldöntő roham előtt. Milyen megfélemlítően őszintéknek, minden hibánkat záporozva kimondóknak kell lennünk, mint aki rettentő végzetek szemébe tekint. „Nemzet”, „haza”: - micsoda könnyű, gondtalanul kimondott szokványok máskor, a zavartalan köznapok rendjében. De micsoda irtózatoss dőbbenet, amikor arra gondolsz: ha ezek egyszerre megszűnnének! Ráriadtál már nyugodt csevegésed, napi életed során arra, hogy elmúlsz, nem leszel? Mennyivel iszonyúbb, lelket csavaróbb, agyat elborítóbb rémület, ha arra a lidércnyomásos képre, lehetőségre gondolsz, amely egész nemzeded elbukását, halálát hozza elé!

Mennyire irtózatoss jelentőségű ez a két fogalom a maga igazi mivoltában, ez a két szent örök banalitás, „Nemzet” és „Haza”. Mennyivel több az életünknel, mennyire világosan érezzük, milyen semmi drága életünk odavetése, mikor arról van szó, hogy mi éljünk-e, vagy az ország. Mennyire frázis minden nemzetköziség, minden „ahol a megélés ott a haza” kifejezés, a felrémlő gondolatra, hogy a millió halott ősből összeállott röögöt, a millió élőből alakult egységet egy durva kéz egyszerre kicsavarja tövéből! Elképzelni, hogy egy napon lealázott szolganyelvű lesz, vagy eltűnik zengő beszédünk, Károli Gáspár és Pázmány Péter nyelve, elenyésznak, elolvadnak a világ térképéről magyarságunk csodálatos színfoltjai! Valami szívet szorító szörnyű kín, ha rágondolok kicsi fajtámra, ahogy árván, idegenül itt áll a rettentő népek viharzó óceánjai között. Bámolat fog el, hogyan tudtuk eddig tartani magunkat, és természetes erőkön kívül isteni csodában hiszek.

Minden népnek, nemzetnek küldetése van, amiképpen minden egyénnek. Vannak tömegnépek, amelyek mintha csak arra szolgálnának, hogy más népeknek asszisztáljanak, és a roppant feszültségű nemzetek között szigetelő gyanánt létezzenek. Hogy mekkora egy nép, nem a tömege mutatja, hanem a benne megnyilatkozó „kiválasztottak” száma. Mert az emberiség összessége a legkiválóbbakon keresztül halad a legfőbb cél: a tökéletesedés, magasrendűség felé. Nemzetünknek, százalékarányt véve alapul, sokkal több kiötlő nagy embere volt, mint bármely más nemzetnek. Nekünk egyetemes fontosságunk, misszióunk van itt... És nemcsak az, hogy a Nyugatot védjük, mert mi a Nyugatot védtük és magunk is Nyugat voltunk. Karddal a kezünkben építettük a művelődés büszke várát, sokszor az önhitt Nyugat ellen is. Óh magyar történelem megrendítő éposza! Lehetetlen rajtad nem sírni a meghatottságtól. De szeretem az egész Európát, testvérem mindenki ezen a világon, nem ismerem fajtakülönbséget szívemben.

Most itt állunk a történelem és történelmünk egyik legrettenetesebb korszakában. Kutatom az idöket, mikor voltunk így, példákkal támogatom magam a feltoluló rémképekkel szemben. Minden hivatásunk fontosságába és erőnkbe vetett hitem mellett is megriadva kémlelem a napokat, jeleket. Mennyi gyűlöletes, reménytelen, gyáva hangot hallok! Mennyire természetesnek veszik egyesek azt, aminek a pusztá elgondolása lehetetlen számomra, mert abba belehalnék! Micsoda átkozott elpuhulás vett erőt sokakon! De nem hiszem, hogy az ilyen gyászvitézeket nem számítva, kihalhatott belőlük a régi hősi erény. A mi sorsunkon kétmillió

magyar férfi élete és halála örökös. Aki más hangokat pendít, aki mást föltételez rólunk, az eunuch, gyáva áruló, aki nem méltó másra, mint hogy megvetéssel belerúgjunk!

Úristen, mennyit kell ezeket a dolgokat hangoztatnunk, sokszor gúnyos mosolyok között és milyen nehéz szinte egyedül állni, és bizonygatni magyarságunk mivoltát, egyedül, egy egész magyarság helyett. Más hangnak, más magatartásnak kellene itt uralkodnia ilyen napokban! De szomorú, amit ezzel szemben látunk! Néha úgy tűnök fel nemzeti önérzetünk csorbíthatatlanságát valló hittemmel, mintha mániákus volnék, aki rögeszméket hangoztat egy mosolygó és legyintő tömeg közepén. Ki okozza az egyedül méltó magatartású magyaroknak ezt a magányt? A gyáva megriadtak, a mindentudók, akik a becsületes, bátor emberek önérzetes szavaira gúnyosan legyintenek. És azok a homályosak, akik viselkedésükkel és sajtójukkal a nemzet kimondott érdekeivel és a népérzettel ellentétes irányban dolgoznak! Az ország függetlensége, a nemzet öntudata ellen dolgoznak ezek az emberek és magyaroknak és nemzetieknek vallják magukat. Sőt, csak ők „nemzeti”-ek! Ez a fajta az, amely üldözi az igazmondó prófétákat; mely mindig a hatalommal tart a nép ellen. Pedig mennyi roppant más, égető dolog van, amit írni, tenni kellene, hogy megmaradjunk a mai zürzavarban. Az embernek az az érzése, ha körülnéz, hogy az egész emberiség megőrült! Mintha undok bestiák volnának, nem emberek, úgy fenekednek egymás ellen, elvakulva, érthetetlen örülettel.

A téboly, a szégyentelen állatosság már szinte egyedül természetes állapotnak látszik. Akinek még egy kis illúziója volt az emberiségben uralkodó értelem iránt, az undorodva tagadja meg régi álmait. Ebben a kiszabadult örültek házában mit tegyünk mi, becsületesen kicsi nemzet, kik csak élni akarunk és óvni a kultúrát? Meg kell emberelnünk magunkat és tető alá kell hoznunk a reformokat, melyek kiírtják az osztály-, faj- és felekezet-gyűlöletet és megerősítik gazdasági életünket, mely önvédelmi erőinknek fenntartó ereje.

Itt van például a földreform: szomorú ez az állapot, amit a föld népének sorsa körül látunk. Ezt nem lehet elintézni holmi földbérletekkel és évtizedekre elparcellázott megoldásokkal. Sem pedig azzal, hogy a magyarság és a nép igazi szükségleteinek legjobb bajnokait, „a néppel és a népért” mártírsorsot, üldözést, nyomort vállaló, a hatalmasok által kínált zsoldot felrúgó Erdei Ferenceket, Féljákat, Illyéseket, Kovács Imréket, Sárközi Györgyöket és társait üldözzük! Még nem okult eléggé a magyar! Jaj annak a népnek, amely prófétáit üldözi! A prófétákat az Isten küldi a népnek, hogy észretérjen és ha valaki Isten küldöttjét üldözi, Istennel találja magát szemben. Vesse ezt a szívébe minden bíró, aki ítéletet mond, feje fölött a feszülettel.

Hol van a jövedelemarányosítás, a munkaalkalmak megteremtése? Állásnélküliekről való gondoskodás? Az építkezések? És - last not least - a szabad véleménynyilvánítás, a szabad magyarság ősi joga ebben a hazában mindenhez, ami méltányos és törvényszerű a szociális közösség határain belül? Magyarország lakosságát, ennek a földnek a népét ne járassák szellemi babaruhában, mert ez a nép, amely ezer esztendőn keresztül elég érett volt arra, hogy önmagát, áruló fiai és szomszédok uralmi vágyai között, fenntartsa, nem igényli a túlgondos tényezők kisdédóvói aggodalmát. Reformokat kérünk és nem zsidótörvényt!

Országunk legnagyobbjai elmondtak már minden érvet ez ellen a zsidótörvény-javaslat ellen. Miféle isteni csoda kényszeríti és viszi hát ezt a középkori szörnyűséget, hogy mindenáron meg kell valósítanunk. Le kell nyelnünk, mint a pirulát adja be a doktor bácsi, mert az jó nekünk, „csak mi nem tudjuk”. Nem, doktor bácsi, nem kérünk az ilyen pirulákból, mert mi nem vagyunk betegek! S ha betegek leszünk, ezekbe a doktor urakba fogunk belebetegedni, akik bennünket az éhség ellen mások éhhalálba döntésével gyógyítanak. Micsoda átkozott furcsaság, hogy minden valahol kitalált új dolgot rögtön utána kell csinálnunk! Ami engem illet, az a véleményem, hogyha ez a törvény magyar szellemű és érdekű, és ha halott nagy-

magyarjaink bármelyike is, a mai körülmények között, ezt tartaná ma a legfontosabbnak és megszavazná, akkor én, úgy látszik, nem vagyok magyar.

Felsőház! Nagyurak gyülekezete, a nemzet egyetemességének nem erőszakkal összehozott, de természetesen kiszzelektálódott értékei, tehát a nemzet igazi képviselői, megfontolt, haladó, idős urak, a reakciós fiatal álreformerekkel szemben! Bölcs urak, hazám igazi szószólói, hagyjátok szebb időkre módosításaival együtt ezt a javaslatot, amikor más problémák nem lesznek, mint hogy unalmunkban egymást pofozzuk: és készítsetek igazi reformokat! Ne hallgassatok azokra, akik azt mondják, hogy a tömegindulat kívánja ezeket. A tömegindulat azt kívánja, amire fölheccelik. De legjobban nem az olcsó szenvedélyének odadobott és rajta nem segítő martalékkal szerelhető le, hanem azzal, ha enni adnak neki. Reformokat kérünk, amik az országnak szükségesek, a paraszt és a munkás, az ország e két legigazibb, legfontosabb és legelnyomottabb rétegének istápolását. Demokráciát (furcsa szó?), Kossuth és Deák demokráciáját kívánjuk. Elhiszem, hogy máshol új, szebb tanok és csodálatosabb megváltók vannak. Mi legyünk szerények és elégedjünk meg a régivel.

Felsőház! A nemzet jövője rajtad függ, nem azon a tisztelt testületen, amelynek tagjai közül egyesek, miután jól közbekiáltozták magukat, eltűnnek a megérdemelt névtelenségben. Nemes és komoly magyar urak, ne befolyásoltassátok magatokat a lelkiismereten kívül senkitől. Nézzetek az ősök, törvényalkotók és országottartók képeire a falon. Nézzetek a magyar történelem könyveibe. Nézzétek jogalkotásunk múltjait. Mindenekfölött pedig mai érdekeinket. Egyedül vagyunk, árva, kicsi nemzet, kinek minden tagjára szüksége van. Legyünk barátságban mindenkivel, de ne szeressünk senkit jobban önmagunknál. Szebb önérzetesen meghalni, mint meghunyászkodva és hazugul élni.

Főrendek! Hadseregünk megerősödése, nemzetünk harmóniája, a munka, gyarapodás, a kívánt egység biztosítása mind rajtatok múlik. Ti vagytok felelősek a rosszért, ami nemzeti hanyagságból ránk áramlik. Nektek fogjuk köszönni a jót.

Ti vagytok ma a nemzet. A nemzet pedig élni és gyarapodni akar. Akármi jön, élni és gyarapodni akar és ha valaki ellene tör, meg akarja magát védeni. Önmaga akar lenni a régi szépségű országban. Ez pedig csak az igazság, jogrend, humanitás, szabadság és a legjobbjainkban megnyilvánult magyar szellem érvényesülésével érhető el. Közhelyek ezek? De ezekért millió magyar szabadsághős vérezte el és ha kell, fog még elvérezni. Mert szabadság nélkül az élet a magyarnak nem élet!

Becsületes, bátor, a magyarság érdekeit néző intézkedéseket kérünk minden vonalon. Abban pedig, hogy mi kell, ne a demagógia legyen az irányadó, hanem felelős, komoly államférfiaink szempontjai és a falukutatók könyvei. Ha azokat az állapotokat, mik e könyvekben vannak lerögzítve, megszüntetik, akkor elmondhatják, hogy szükséges, valódi népi reformokat csináltak.

Ha ez nem történik meg, a zsidótörvény és minden hasonló intézkedés csak annyit számít, mint a sebkenető olajozás a halottnak. Mert a szükséges és sürgős reformok nélkül rajtunk már csak az Isten csodálatos kegyelme fog segíteni. De nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy aki magán nem segít, azt az Úristen sem segíti.

PESTI NAPLÓ, 1939. ápr. 15.

AZ UTOLSÓ SZÓ JOGÁN

„Az utolsó szó jogán” szólalok fel még egyszer azoknak a zsidótörvény-javaslatról érintett magyar állampolgároknak az ügyében, akiknek önkéntes prókátorául szegődtem. Eljárásomban, ismétlem, nem ösztönözött és nem vezet semmi más, csak az igazság szeretete. Ha másféle embercsoport elleni törvényjavaslatról lett volna szó, az ellen is hasonlóképpen állást foglaltam volna. Mert indítékom az az elv, hogy a nemzet keretén belül minden állampolgárnak, fajra, felekezetre való tekintet nélkül, egyforma jogai vannak.

Minden ténykedés, mely ezeknek az elveknek ellentmond, legyen az bármilyen című és indokú, a jogállamról alkotott eszményeinket támadja meg. Ilyen esetben pedig, tekintet nélkül arra, hogy kin esik a sérelem, minden öntudatos állampolgárnak jogi öntudatát, férfias önértetét és szabadságszeretetét érintő intézkedésről van szó, mely ellen állást kell foglalnia. Függetlenül tehát minden tekintettől, személyes sérelemnek éreztem ezt a javaslatot; tiltakozott bennem a magyar önértet, az emberségérzék, a magyar polgári öntudat és a hagyományos magyar-európai szellem. Éreztem, hogy ez a törvényjavaslat a magyarság igazi mivoltával nem összhangzó. Saját legmélyebb ösztöneimen mértem le először e javaslat mivoltát és más magyarokén. Láttam világosan, hogyha e javaslatot illetően a magyar nép óhaja, véleménye valami isteni csuda folytán egyszerre önként megnyilvánulna, az tökéletesen ellenkezik e javaslat teremtetőinek álláspontjával.

Hiszen még a parlament mai összeverődöttségében sem szavazta meg tulajdonképpen, és csak egy nagy tömeg képviselőnek a szavazattól való tartózkodásával nyerhetett e javaslat többséget. Sokan ugyanígy érezték, mint e sorok írója, a nemzet igazi közvéleménye és e javaslat közötti összhangtalanságot. Nem akartak jelen lenni annál a szavazásnál, amelynél tudták, hogy mögötte a becsületes európaiságát és igazi krisztusi elveit semminemű sugallatért fel nem adó magyar nemzet igazi vétője emelkedik. Ha szavazatukat lelkük sugalma szerint és valóban érvényesítették volna már most, e mai parlament megbuktatta volna ezt az állítólag „elementáris magyar óhajt” képviselő javaslatot.

De tiltakozásunk, szavunk, ügyünk rosszul állása dacára sem volt hiábavaló! Soha semmi kiállítás az igazságért nem hiábavaló, még ha a hatás nem is rögtön jelentkezik. A sors és hagyományaink kegyéből azzal dicsekedhetem, hogy a becsmélés, rágalmazás minden erőfeszítése dacára, módomban van csak szürke tagnak lenni olyan tündöklő nevek együttesében, amilyeneknek viselői bölcs érveiket a javaslat ellen elmondták. A nagy és dicstelen pör lassan lezárul; és a roppant vád és ügyészi indítvány, a zsidótörvény-javaslat erkölcsileg és indoklásaiban megsemmisítve omlik össze az ország legnagyobb közjogi tekintélyeinek pöröllycsapásai alatt. A vád ellenzéke ragyogóan győzött. Az ítélet pedig: elmarasztalás!

Győztünk - és mégis megbuktunk. Micsoda új törvényszék ez, ahol minden töméntelen igazság az igazságtalansággal szemben, ok az oknélküliséggel szemben, mintegy varázslatban, alulmarad! Micsoda vita ez, miféle harc ez: ahol, a felek vetélkedése közt, az Isten és ember előtt érvben és igazságban gyengébbnek, illő meghátrálása helyett, zavaros mítoszokból származnak elő bűvös kísértetek, hogy a napvilágnál tisztább erkölcsi és igazságbeli fölénynek felsorakoztatott kockáit elseperjék!

Ha egy magas, másvilági bíró elkérné ennek a pörnek az aktáit, a vád- és védőbeszédekkel együtt, nem volna kétséges ennek a pörnek a sorsa. Az Égi Bíró a zsidóság vádlóit marasztalná el! Viszont minden földi igazság, törvény csak olyan alapon maradandó - amennyiben az egy elképzelhető égi igazság eszméinek megfelel. Csak az az ítélet és intézkedés végleges, és szolgál emberi érdekeket, amelynek aktáit egy eszményi, isteni bírósághoz fölterjesztve, a

Legfőbb Bíró is aláírná azt az ítéletet. Zsidótörvény-teremtők, embersegítési, magyar és keresztényi jelszavakkal eme javaslatot világrahozók: állíthatják-e, hogy ez egy legfőbb isteni elvnek, helybenhagyásnak is megfelelne? Isten s a kereszténység alapítója, akinek szellemére hivatkoznak javaslatukban, nem hozható összefüggésbe olyan javaslattal, amelynek lényege az ártatlanok üldözése! Törvény nem büntethet olyan valakit, aki nem vétkezett; ez a javaslat pedig örök lelki megalázásra és testi nyomorúságra ítélné becsületes, érdemes emberek százezreit; köztük meg sem születetteket.

Ám, látszólag, a pört mégis elvesztettük. Látszólag, mert a valóságban megnyertük. Megnyertük erkölcsileg; a többi pedig magától következik. De nyertünk vele még sok egyebet is. Ha voltak tisztázatlan fogalmak a magyar zsidóság szereplését, érdemeit és a magyarság komoly szellemeinek velük szemben követett magatartását illetően, az most kivilágosodott. A zsidóság ennek a vitának során láthatta, hogy a magyarság legkomolyabb szellemei előtt nem kétséges, hogy éppen olyan fontos, hasznos, az ország egyetemességében nélkülözhetetlen polgártársak, mint a született magyarok. A zsidóság láthatta, hogy e napok során nagyon sokan, akik számítanak az ország szellemi és társadalmi életében, tényleg vagy lényegileg a zsidójavaslat ellen szólaltak fel. Ha a zsidótörvény ellen megnyilatkozó szellemi erőt, értékbeli mennyiséget számba vesszük, azokat értékelve, akik a zsidójavaslat mellett kardoskodtak, az eredmény a zsidójavaslat képviselői számára igen kétséges. A javaslat, legmagasabb értelemben vett jogszerűség és a vele kapcsolatban felvonult valódi szellemi erőarányok értelmében, ismétlem, megbukott.

Szavak - mondják, - szavak. De ezek a tények garantálják a mai intézkedéseket megváltoztató tetteket, ha a mítoszok, kényszerek mai gőzköre elmúlik, s a szellem a javaslattal szemben megmutatott túlsúlyát a dolgok és az erők természetes rendje szerint érvényesíti. Az előbb felsorolt erkölcsi indokok már elegendők arra, minden gondolkozó számára, hogy tudja: a pört ki vesztette el. A javaslatnak nincs ténybeli, igazságbeli, nincs erkölcsi alapja. Miután pedig - hogy egy másik roppant döntő szempontról beszéljünk - ezek a dolgok azok, amiken egy ezeréves állam, minden megpróbáltatások között is, fenn tudott állani, s így semmi olyat, ami illetően mivoltával, tehát fennállásának kritériumával ellenkezik, nem fogadhat el, s nem is fog befogadni, hiába erőszakolták reá: a nemzet egyetemességének, háborítatlan életmenetének, fejlődésének, harmóniájának szükségessége, a tőle elválaszthatatlan erkölcsi és jogérzék minden kétséget kizáróan új perfelvételt indít majd ebben a dologban!

E tisztátalan légkörben, a demagógia és egyéb illetéktelenség statisztálása mellett készült ítéletet hatálytalanítja és amennyiben annak szüksége fennáll - ebben a kérdésben a legmagasabb humanista, európai, magyar és valóban „keresztényi” értelemben rendet teremt. Semmiféle törvény nem lehet más, mint ideiglenes jellegű, amely nem az erkölcsi és történeti elvekből fakad. Hogy a nép mit akar, az egyébként is majd elválik rövidesen, amikor új emberek lesznek a fórumon, akiket nem kötelez megteremtett intézkedésekhez ragaszkodó következetesség. És akik alatt majd megmutatkoznak ennek a zsidótörvénynek a hatásai is, amelyek, a demagóg sajtó minden elkenési kísérlete ellenére, máris szomorú előjelekben jelentkeznek. S hogy nem okoznak még erősebb megrázkódtatást, az éppen a zsidók becsületes erőfeszítésének, tehetségének és - a sötét jövő dacára - maradéktalan köteleességteljesítésének köszönhető.

A maga kárán okulás magyar történelmi közhelye meg fog valósulni. De ennek huzamosabb gyakorlatára nem fog sor kerülni; a gazdasági és lelki szükségszerűség, a jobb, az erkölcsileg vádat és felelősséget érző magyarok, föltétlenül hiszem, soha el nem alvó lelkiismerettel érvényesíteni fogják a maguk erejét. Az ország, más tényezők által kényszerűen végrehajtott reformokkal felfrissítve, kiforrja azokat a „szükségességeket” amelyek, a demagógia uszító fráziséval felvetítve, az ilyen törvényeknek alapját alkothatták. A világ erjed, s talán más konstellációk jönnek, amiben a nemzet minden intézkedésében, magatartásában hagyományos európai szemmértékéhez való visszatérést még csak jobban érvényesítheti. De, függetlenül

mindentől és mindenkitől, halálos biztonsággal tudom, hogy nemzetünk nagyon rövid időn belül, már csak önmaga miatt is, visszatér, mint egy rossz kirándulás után, önmaga fennmaradása, fejlődése, állami összhangja elvethetetlen kritériumához, a mindenkire egyformán érvényes örök elvekhez, a minden állampolgár tökéletes egyenlőségének elvéhez.

Addig a napig pedig, - hiszem, nem soká lesz, - azt üzenem a magyar zsidóságnak: ki kell tartania, ahogy lehet! A pert egyelőre elvesztettük, de erkölcsileg megnyertük. Ezt pedig ne kicsinyeljük le kishitűen, s ne faragjunk belőle szomorú vicceket. Sokkal biztosabban áll az ügye annak, aki erkölcsileg nyer és anyagilag megbukott, mint azé, aki anyagilag győzelemhez jutott, erkölcstelenül. Mert jegyezzék meg jól: a világban csak kis időre győzhet a rossz; s az igazságot a dolgok belső kiegyenlítődésének szüksége, a természet örök rendje érvényesíti.

Ne feledjék a becsületes magyar zsidók, hogy nemcsak rajtuk esett sérelem, hanem mindnyájunkon. Mi pedig eme emberségünkkel ellenkező, büszkén vallott jogegyenlőségünkön foltot ejtő „új” szellem és intézkedések ellen elszántan, félelmet nem ismerve, jobb hitünkhöz méltó bátorsággal tovább is harcolni fogunk! A zsidóságot csak arra kérjük, hogy tartson ki, ahogy tud, a mostoha sorsban, üldözve is, eddigi jó magyarsága mellett, s ne adjon, még utólag se, igazat méltatlan vádlóinak. Ne érezze magát megszégyenítve; mert ne feledje, megszégyeníteni valakit csak elkövetett bűnükért, csak megérdemelten lehet. Ne felejtse el, hogy amikor magyar sugalmazásból, általános magyar óhajból születtek itt törvények, akkor Deák Ferenc és Eötvös törvényei keletkeztek.

A mai időt vegyük egy rossz álomnak tehát. Minden álom elmúlik egyszer, és majd újból a józan, becsületes magyar valóságra ébredünk. A háború óta nem születtek józan dolgok a világon; az Ember lázállapotban van. Ne törődjete a demagógiával, de járjatok emelt fővel tovább is; az igazi haza és magyarság hálás nektek munkátokért, és mi testvéreink gyanánt fogunk tekinteni a jövőben is. Legyetek jó magyarok, mint eddig voltatok, s az idő meghozza a becsületes szenvedés jutalmát és az elégtételt a méltatlan vádak ellenében. Legyetek erősek, bízzatok bennünk, akik ősi földünkön sohasem fogjuk eltérni az igazságtalanságot. Nem fogjuk tűrni, és nem fogunk nyugodni, míg ebben a hazában újból az ősi jog és méltányosság nem érvényesül.

PESTI NAPLÓ, 1939. ápr. 18.

NEM LEHET HALLGATNI!

Most, hogy a javaslat alsóházi és felsőházi elbírálása során az emberség és a sajnálatos elfogultság érvei szembekerültek egymással, tekintet nélkül a javaslat további jövőjére, egész mivoltát illetően hangoztatni kell vele szemben még egyszer a tiltakozás szavait. Nem lehet hallgatni, bárhogy legyintenek a vitába belefáradtak, és bármit mondanak azok, kik sokallják erre pazarolt beszédeinket, és az emberség és lelkiismeret szempontjait jelentékteleníteni igyekeznek. Tiltakozásunk egy méltatlan, embertelen valami ellen sohasem lehet elég, és nem érződhetik az ezerszer elmondott érv sem ismétlésnek, amíg a tiltakozást kiváltó tények fennállnak. Így bármennyi érvünk hangzott is el a javaslattal szemben, és bármennyire érezzük az ellenfél állásának megrendíthetetlenségét: a javításért, a rosszon változtatásért harcot parancsoló lelkiismeret megintcsak ezt a javaslatot érzi napjaink problémái közül olyannak, amelyre újból és újból meg kell szólalnia. El kell hárítania magától, le kell ráznia magáról újból és újból azt a tudatot, hogy ehhez az áldatlan törvényjavaslathoz a legparányibb köze is van.

Szomorú javaslat ez, akárhogy módosítják is; lélekfacsaró és - bármilyen, e korba és a javaslat-támogatók érveibe behelyezkedő igyekvésünk dacára - érthetetlen és meg nem szokható. Az ember elmond ezer érvet ellene, azután újra kezdi, úgy érezve, mintha nem mondott volna semmit: oly tengernyi az ellene feltoluló, egész felkavart emberségünkől fakadó spontán tiltakozás szava, és oly semminek érzünk minden mondottat, ahhoz az érzéshez képest, amellyel ezzel a javaslattal szemben állunk. Mert arról van szó, szögezzük újra és újra szemünk elé a tényt, amit tudomásul venni nem lehet: hogy hatszázezer dolgozó, ártatlan honfitársunkat készülnek kirekeszteni a nemzeti összesség jogaiból és az élet lehetőségeiből.

Ösztönöznünk kell magunkat, magyar és emberi kötelességből, ha el is kedvetlenedünk, a javaslat elleni harcra: mely, hogy egyáltalán létezhetik, és ilyen nagy elfogultságokat sorakoztathat fel a zsidóság elleni oldalon, méltatlan e józan néphez, és méltatlan és rangon aluli ama fényes nevekhez, akik képességeiket, áldott, teremő reformok létrehozása helyett, mondvacsinált érvek elleni meddő vitákon kénytelenek pazarolni.

Sajnálatos, hogy ezt az ügyet most piszkálták fel halaszthatatlan üggyé, és ha már itt van, tárgyilagosságot távolról sem mutató érvekkel támogatják. Sajnálatos, hogy az országnak annyi sebe, elemi szükségű szociális kívánnivalója között a legsürgősebben megoldandónak kiválasztásában az illetők részéről ilyen elmélyedéshiány mutatkozott, Sajnálatos, hogy amíg zsidó és nem zsidó magyar között ebben az országban, minden emberség legelemibb ábécéje gyanánt, nem ismertünk különbséget, most egyszerre törvénnyel akarják beverni a fejünkbe, hogy egy felekezethez tartozó ember nem olyan értékes, mint a többi. A zulukaffer, cigány, vagy akárcicsoda, ki ma jön ide, lehet teljes jogú testvéred; de a zsidó, aki talán ezer éve itt lakik, és a hazát gyarapította és védte veled, vedd tudomásul, az új fajtájú bölcsesség szerint nem ember: és ezt iktasd oda a huszadik század találmányai, a drótnélküli távíró és száz más egyéb mellé. Az a nép, amely alapjában ennek az európai emberiségnek lelki arcát kiformálta, és amely nélkül talán egész kétezer esztendőös civilizációnk nem létezne; az a nép, amely annyi századon keresztül őrizte és fejlesztette az ősi civilizációk eredményeit nagy tudásaiban és adta át nekünk; az a nép tehát, amely már csodálatos múltjánál fogva is tiszteletünket érdemli meg: még arra sem érdemesíttetik majd, hogy becsületes dolgos kezével és nagy tehetségével, mint mások, tovább is részt vehessen a nemzet munkájában, és jogai legyenek ezen a földön, amelyért őseinek és önmagának vére is csordult!

De a legszomorúbb az, hogy ennek a legrútább szenvedélyektől, gátlástalan önzéstől eltompított kornak még magyarázni kell, hogy az ilyesmi sajnálatos! Hogy az általános morális

színvonal és emberség oda süllyedt, hogy egyáltalán fölmerülhetett ez az emberüldözés, anélkül, hogy az általános közérzés tiltakozása már csírájában lehetetlenné tette volna. Hogy Istenre, emberségre és hagyományra kell hivatkoznunk magukat jó „keresztényeknek” és magyaroknak valló emberek előtt: és kétségbeesetten (és ámulva magunkban, hogy erre sor kerülhetett!) erősítgetni, hogy egy embertársunknak lehet annyi joga az élethez, mint más embernek, még ha zsidó is. Ám mindennél szomorúbb, minden hitünket az emberi belátásban elvevőbb és képtelen voltával megdöbbenőbb, hogy ezeket Krisztus után 1939-ben, egy nagyszámú, magát igazi „jó kereszténynek” valló embernek hiába mondjuk!

Vádolni valók azok, akik így bánnak emberi eszményeikkel. Kik egy ártatlan, kulturált és fontos embercsoport felelőtlenül felkavart szenvedélyeknek való odadobásával értéktelen, forgalomból kiment pénznek minősítették így önkéntelenül is a humanitást, becsületet és az isteni örök törvényeket. Nem tudják, mit emeltek ki a társadalom épületéből, amikor a „tömegindulat” csillapítására joggá készülnek minősíteni - a Teremtő legszentebb parancsát, a munka parancsát, s az ahhoz való mindenkinek járó jogot mellőzve, - a jogtalanságot. Nem tudják, mit cselekszenek, amikor a szenvedélyeket hozzászoktatják ahhoz, hogy a törvények alapjához nem szükséges az ősi jogszokás, a folytonosság parancsa és az erkölcs, hanem elegendők a csak pillanatnyi szempontok is. Nem tudják, milyen veszedelmes a „pillanatnyi szempont” érvénye.

Nem lett volna szabad a dolgoknak ide jutniok! Nem lett volna szabad mindent meg nem tenni a munkakeretek tágitásáért, nem a dolgozók kiebrudalásával, hanem új vállalkozásokkal. Mennyi szükséges munka van, mennyi dolgos kézre van szükség az ország átépítésében; mennyi új perspektíva; ó, mennyi dolog lehetett volna és lehetne! De munka nem született; a munka nélkül valókat befogták táborukba önző céljaik érdekében az izgatók, hogy az elkésredés erejével fűtsék a mozgalom hatását. Tápláló olajul pedig beöntötték a zsidógyűlöletet, ezt az olcsó és mindig hatásos szenvedélyt.

Ugyan mit nyert a földmunkás azzal, ha az üzemekből elkergetik a zsidót? És ugyan melyik keresztény fogja törni magát a kis üzem előzőtt zsidó robotosának éhbéres nyomorúságáért? Van fogalmuk az intézőknek, milyen elképzelhetetlen szorgalommal és igénytelenséggel, mi-csoda leleménnyel, lemondással és félállati robottal teli életek azok a kis egzisztenciák, amiket most oktanul, minden haszon nélkül, egy csapásra összetaposnak? Mert a hatszázezer ember kilencven százaléka ezekből a kis egzisztenciákból áll, amely állásokra a még állás nélküli „őskeresztények” nem fognak pályázni. Az igazgatói állásokat pedig a zsidó igazgatók helyett, akik azért többnyire mégiscsak a tehetségük révén kerültek oda, elfoglalják többek közt a több-állásos, vagy tudatlan, „valódi árja” újmagyarok. Az álláshalmazók gyarapodása kedvéért, „a társadalmi egyensúly biztosítása” nevében indítani keresztes hadjáratot hatszázezer dolgozó kis zsidó ellen, igazán nem indokolható dolog.

De a javaslatot támogató urak indokolnak. Indoklásukban a tömegből előugrott, és „a minisztertől intézkedést kérő” ismeretlen olcsó érveitől kezdve az „istentelen” Heinéig minden benne van. Aki ellenük beszél, keresztbe fekszik az úton, amelyen a társadalmi és nemzeti „haladás” gőzmotorja vágat. A zsidótörvény bajnokai ugyanis a haladás harcosai; mi pedig, akik a jogra, észre, ősi alkotmányra, a miniszter szerint nem e világból való dolgokra hivatkozunk, dohos visszamaradottak vagyunk. Hát igen, meg is köszönném azt a kitüntetést, hogy ennek a „mai világból való” tábornak sorába tartozzam - és ennek képviselői, a „csodás forradalmárok” helyett már inkább az Eötvös- és Kossuth-féle visszamaradottak mellett tartok ki.

Nem tagadhatom el, hogy vérzik a szívem eddigi jogrendünkért, becsületes, makulátlan emberségünkért. Nem félek megmondani, hogy úgy érzem magam, mintha vendégül láttam volna valakit, aki szorgalmasan dolgozott, küzdött velem ellenségeim ellen; örülségeimért velem lelkesedett, bánatomban velem búsult - és amikor már mindent megtett, ami erejétől

telhetett, egyszerűen világgá kergetem, és még jól bele is rúgok. A „gazdanemzet” fiának szíve, megbántottsága és szégyenérzete ég bennem elviselhetetlenül. Ezentúl nem merek a zsidók szemébe nézni, mert azt érzem, szomorú vád mered reám a szenvedő szemekből. Mindig csodáltam szorgalmukat, leleményüket, tehetségüket, kultúrszomjukat, a bennük lakozó életnek színességét és kiírthatatlan energiáját.

A megbántottak, üldözöttek azonban véreznek és szenvednek. És ismervé igazi mivoltukat, tőlünk, a „törzsökös” magyaroktól várják a szabadítást. Mit tegyünk mi ma, árva, jobb magyarok, ebben a szenvedély- és szennyárvízben, mint írni és tiltakozni! De higgyék el a zsidók vagy annak minősítettek - ó, szegény vigasz! - hogy a mi szavaink az igazi, a történelmi magyarság megnyilatkozásai: és ha az olcsó demagógia szavaival és a lelki sötétség ócsároló frázisaival találkoznak, a mi szavainkra gondoljanak. A magyar zsidó, kinek kezemunkája bele van építve ragyogó városainkba és szellemi kultúránkba, az olcsó és méltatlan becsméréseken túl nézzon el néma és becsületos öntudattal.

Milyen szomorú mégis, hogy ezeket a dolgokat mondani kell; hová jutottunk! De higgyék el a zsidók, nem a gazdanemzet kényelmes fölényével, de a másikkal magát egyenlőnek tartó bajtárs férfias bátorításával mondjuk: nem kell elcsüggedni; ki kell várni, úgy kell venni, ami jön, mint egy sors által való csapást; mint egy fájást, balesetet, ami egyszer elmúlik. Bátornak kell lenni, és fölemelt fejjel előremenni.

Ám azoknak a lelkiismereten mindenestre csodálkozom mégis, akik olyan könnyen intézik és szorgalmazták ezeket a zsidótörvényeket, kik nem gondolnak arra, hogy paragrafusaik, érveik rideg betűi mögött száz- és százezrek összezúzott élete húzódik. Kik lazán odavetett érveik mögött nem látják az öngyilkosok seregét; az állásából dúlt arccal örökre hazatávozó apát, a síró asszonyokat, a gyerekek beesett arcgödreit. Kik nem látják a dúlást, bomlást, szörnyűségeket, amiket erre a társadalomra rázúdítanak. Milyen jó annak, akinek az elképzelőereje kevés. Mert nem tudom elhinni, hogy ha a zsidójavaslat kérlelhetetlen szigorítói és harcosai valóban el tudnák képzelni ezeket a dolgokat, elveik mellett olyan szilárdan kitartának. Vagy elképzelik, de azt gondolják, hogy ezekre a szomorúságokra a magyar társadalomnak szüksége van, s hogy a zsidótörvény a magyarságnak használni fog? Ha azt hiszik, akkor ezzel ne áltassuk magunkat. A zsidóság üldözése ok nélküli és céltalan. Tessék az országon társadalmi reformokkal, vállalkozások létesítésével segíteni, és nem veszélynek kitenni a már meglevőket is. De ha segítene is az országon (aminthogy, ismétlem, nem segít), nem kérünk az olyan segítségből, az olyan boldogságból, amelyet százezrek sóhajtása és sírása kísér

PESTI NAPLÓ, 1939. ápr. 26.

NEMZETVÉDELEM VAGY FAJVÉDELEM?

Napjaink legtöbbet hangoztatott hazai jelszava a nemzetvédelem és fajvédelem. Illetve csak az utóbbi, mert nemzetvédelemről, mint olyanról nem sokat hallunk, nemzetvédelmi pártokról nem tudunk. Viszont mivel a fajvédelmet itt hangoztatók kilencven százalékának faji eredete és a fajvédelem mivolta között - másfelől a jelszó túlzó kilovaglása és a szentistváni nemzet érdekei, több fajú polgárnak együttműködési lehetősége között - több mint elhallgatható összhangtalanság mutatkozik: vizsgáljuk meg e roppant fontos és egyáltalán nem ártatlan jelentőséget, ami a túlzó fajvédelem körül mutatkozik.

A napokban például kezembe került egy legszükségesebb, a kormánytól kezdve mindenkit ledorongoló fajvédő egyesület legfelső vezérkarának a névsora. Voltak vagy százan felsorolva, de a tiszteletreméltó Schnurbartok és Weichherzek között mindössze tíz olyan akadt, akiről, már amennyire a nevről jóindulatúan megítélni lehet, föltételezem, hogy fajilag magyar. Érthetően csodálkoztam tehát és kérdeztem magamban: ugyan milyen „fajt” védenek tulajdonképpen ezek az emberek? Magyarországon lévén, nyilván a magyar fajt; dehát hogyan védhetik ezek a magyar fajt, hogyan gondolják, hogy fest az egész, hát nem találják ezt saját maguk is humorosnak, nem meggyőző valaminek? Elvégre elképzelem, elhiszem, hogy annyira benne élnek a magyar fajta büvöletében, hogy el is felejtene bizonyos becsületes nemzettagoknál elvégre nem is fontos dolgokat; mégsem tudom összeegyeztetni a józan ésszel, jóízléssel és illemtudással, hogy ezt a kéretlen, kihívó kizárólagosan magyarkodó, született magyarokat ledorongoló, élharcos-fajvédő kiállítás ilyen fokáig elfelejtik. De ezek a tisztas urak mind meglett emberek, tehát nem is üznek komolytalan játékot, gondoltam tovább, fajvédelmük így nyilván őszinte. Tehát akkor mégis, milyen fajt védenek? Komoly, meglett mivoltukból csak azt következtethetem tehát, hogy csak azt a fajt védhetik, amelyhez születésüknél fogva tartoznak. Ez a legtermészetesebb dolog. Viszont, ha egy bizonyos fajta keretében az idegen fajú „fajvédő” vagy származékos és az uralkodó fajtától elnézően lesajnált maskara, vagy - egyéb. Természetes és logikus, hogy angol fajt csak angol, németet csak német védhet; magyar fajt pedig, mint olyant, csak fajilag magyar!

Ha ravaszdi, nem tudom milyen szempontokból egyes magyar vérű társaik engedik s lovallják a derék Schnurbartokat magyar fajvédő harcoskodni, csodálom, hogy nem veszik észre ezek az emberek a gúnyos lángot a mellette levő társ szemében. Főleg ez a túlbuzgólkodás, taktikailag rossz pártjukra nézve, az idegen nevekképp a magyarokat elriasztó; és azonkívül az elgondolkodó, az ilyen jelenségek láttára, önkéntelenül is felveti velük szemben a jóhiszeműség kérdését.

Az elgondolkodó azt mondja: nem számít, hogy ki minek született a nemzeti közösségen belül, mindenki olyan értékes a nemzet szempontjából, amennyire annak szellemét magáévá teszi és részt vesz a hasznos közös munkában. Egy született magyarnak sohasem jut eszébe különbnek éreznie magát bármilyen idegen vérűnél; senki nálunk kevésbé nem hangoztatja, és nem érvényesíti magyarságbeli előnyeit; néha szinte már úgy érezzük, mintha saját hazánkban sok tekintetben az idegenekkel szemben bizony kisebbségbe szorultunk volna. Talán éppen eme „úri” türelmünk rontotta el idegen vérű polgártársaink egy részét, hogy az anyagi és pozícióbeli előnyök birtokában elfeledkezzenek arról, hogy milyen fonák dolog azt tenni, amit a magyarság maga röstell; a pódiumra állni és hangosan magyarkodni, magyarsági kátét szerkeszteni, dörgedelmeket és árulót kiáltani oda a mégiscsak helyesebb ösztönnel és talán mégis méltóbban magyar, született magyaroknak.

Mi bizonyos humorral és értük való szégyenkezéssel nézzük ezt az eltévelyedést és meg szeretnénk nekik mondani, mit volna értelmesebb és jó magyarságukat elhitehetőbb és bizonyítóbb

követniök. Ha már mindenáron ki akarják mutatni agitációval is hálájukat a gazdafaj iránt, ha valóban a magyarság-érzés beszél belőlük, a stílus, a hatás, az ország összhangja szempontjából, miért nem nemzetvédelmet hirdetnek? Eltekintve az ország érdekétől, Szent István ősi államában nem észszerű a szétválasztó fajvédő jelszavakon nyargalniok azoknak, akik, ha e jelszavak valóban érvényesülni kezdenének az életben, a legkevesebbet éppen ők kereshetnének rajta, kikkel szemben mi magyarok nem érvényesítettük soha a talán indokoltabb fajvédelmet; és nem tesszük ezután sem, ha megfogadják jó tanácsunkat és pillanatnyi széljárások nem vakítják el őket. Mert a széljárások elmúlnak és a magyarság örök, remélem, és ők is velünk együtt akarnak boldogulni még a jövőben.

Ez volna az észszerű és kívánni való, mindazonáltal ők fajvédelmet hirdetnek dervisi önkívületben, mert ez a ma uralkodó csillaga. S hogy disszonáns ténykedésük nem kelt a magaméhoz hasonló gondolatokat szélesebb rétegekben, ez azért van, mert a fajvédelem jelszava ma mindent beborít. Azt hihetnénk tehát, hogy az idegen vérű fajvédők tábora csak egy főirány elragadtatott mellékhajtása, amely főirány, föltételezzük, a fajvédelem név alatt valóban a magyar faj érdekeit és fölemelését célozza. A fajvédelem jelszó alatt ma világokat, rendszereket fordítanak meg, új szokatlan törvényeket teremtenek!

Fajvédő szellem: halljuk szerteszét és gondolnánk ebből, hogy szándék született, mely szerint ezután a hivatalokban, megélhetési lehetőségekben, vezető pozíciókban, holmi zagyvalék árja számítási alap helyett, elsősorban a született magyarság jöjjön végre számításba, hogy a százalékszámát megillető arányban érvényesüljön az ország minden vonalán, hisz ennyit megkívánhat egy nép a saját hazájában; hogy a „törzsökös” magyar földmunkásság és túlnyomóan magyar ipari munkásság emberi sorsba emeléséért van továbbá a fajvédelem és készülnek a fajvédő szellemű törvények. Ezt értené minden jámbor, fogalmakat szószerint vevő halandó, ha Magyarországon fajvédelemről hall beszélni. Ám ezek a dolgok szélsőséges fajvédőéknél egyenesen üldözött fogalmak, magyarról, mint olyanról, nincs is szó, de amit hangoztatnak, az mégis fajvédelem!

De mi az isten-csuda ez a fajvédelem akkor?! Hát mégse a fajról van szó, kérdezzük csudálkozva. De igen, arról. Ám, ha fajról van szó és nem magyar fajról, és természetesen idegenről sem, akkor, gondoljuk, miért ne volna lehetséges az is, ma, mikor minden lehetséges, hogy: nyilván a „keresztény faj”-ról van szó! Hiába, magyarságunk a világ bástyája, tudtuk eddig is, gondolom. De ekkora lelki expanzivitásról nem is álmodtam. Egy roppant vízióban összefogjuk tehát az egész keresztény világot és megvédjük. Keresztény fajvédelem: és benne mindenki, hindu, néger, japán, eszkimó és zulukaffer, kacika. Óriási tábort látnak lelki szemeim s legelől, a harctereken még vérbe nem mártott kardját villogtatja Meizler Károly! Harcra a keresztényfajtaért és visszafoglaljuk az istentelen pogányoktól Jeruzsálemet. (Ha még ott laknak, mert májusban, hallom nagy költözködések vannak.)

De nem, mondják elragadtatott naívságomon csodálkozva: nem keresztényfajról van szó, mert ilyen faj nincs! Egyszerűen fajvédelemről van szó. Milyen fajról hát, Uram Isten, ha sem a magyar faj, sem az idegen, sem a keresztényfaj nem értetődik alatta! Mindegy azért, ez fajvédelem, vegyem tudomásul. A magyar faj sérelmeiről, önmagához méltó helyzetbe emeléséről, a magyarról, mint olyanról ebben a fajvédelemben mindazonáltal nincsen szó. De azért fajvédelem.

Aztán feleszmélek. Nem a címet kell nézni, hanem a lényegét. A megszokott szó helyett nem akarnak szokatlan újat, de a fajvédelem alatt nagyobb, igazán örvendetes dolog rejtezik, hozzánk magyarokhoz méltó. Mégis nemzetvédelemről van szó! A nemzeti közös munka összhangjáért dolgoznak ezek a derék, idegen vérű fajvédők, ezért teszik ki magukat ilyen hévvel a bírálatnak, amilyennek cikkem elején is illetttem őket. Azért dolgoznak tehát, hogy minden embercsoport a maga súlya és tehetsége szerint vegye ki részét a nemzet felemelésé-

séért, tehát mégis a magyarságért való munkában; a jelen szociális kíváncsiságainak alkotmányos, mindenfelé méltányos teljesítéséért, a szentistváni nemzet békés épüléséért. Csak ezzel a nagy céllal is volna indokolható az a roppant pátosz és magának korszakos jelentőséget tulajdonító fontoskodás, amivel a fajvédelem jelentkezik.

Ám, mint mindenütt, itt is rossz helyen tapogatódzom, mert lesújtó szavakkal és az igazi magyarságról kioktatva adják tudtomra, hogy a fajvédelem nem akarja a fennálló szociális állapotokat megváltoztatni. De nemzetvédelmet, azt ellenben akar. A nemzet minden rétegét és csoportját megvédeni, hogy minden destruktív szándéktól háborítatlanul abban a helyzetben maradjon tízezer esztendeig, amelyben most van. A nemzet minden tagját megvédjük a fenyegető veszedelem ellen. Fenyegető veszély, gondolom: a munkanélküliség, a pártoskodás, idők mostohasága, tüdővész, egyke. Nem, a veszedelem nem abban rejlik. A veszedelem: a zsidók!

A fajvédelem korszakalkotó jelentősége, vegyem végre tudomásul: a zsidók elleni bátor kiállásban rejlik, - mondja a szélső fajvédelem. A szélsőséges fajvédelmi gondolat ismerte föl először a világháborúnak és az emberiség válságának az okát. Az ok természetesen és kizárólag a zsidók voltak, mondják ők, mert a zsidó szerintük egy rettenetes, veszedelmes, szörnyű nép! Minden rosszban benne van. Nem eszik, nem alszik, mindig csak rosszra gondol. Már megjelenésében is rejtelmes célokat árul el. Varázsol, miközben szakállát lengeti. Már ha szakállá van, mert ha nincs, akkor nem lengeti. Ha rossz a termés, ha megdöglik a disznó, természetesen a zsidó az oka. Mostanában valami üstökös jött, azt is a zsidók okozták a felhőháza ijesztini, hogy ne szavazza meg a zsidótörvényt. Meizler Károly egyszer kutyafejű zsidót is látott. Szerencsére hamar felült a csodaszarvasra és elmenekült. Állandó szervezkedésen törnek a fejüket ezek a zsidók. El akarják foglalni a világot. Azt hiszem, az elfoglalás idejét a múlt karácsonyra tervezték. Még szerencse, hogy jöttek a fajvédők, ezek az áldott, merész emberek és megakadályozták a katasztrófát.

A szélsőséges fajvédelem tehát ezen a dolgon épült fel, ez az egyetlen jogcíme: a zsidóság elleni harc. A fajvédelem nyilas, csodaszarvas harcosai zsidó komplexumban szenvedő emberek. Ez a megszállottságuk, rögeszméjük, életbázisuk, fölényük tudata. Ha rossz perceik vannak, ha belemélyednek a lelkükben tátongó ürességbe, arra gondolnak, hogy ők nem zsidók. Erre roppant nagy embernek hiszik magukat. Ha szidják a zsidót, akkor jó keresztények, mindenki áruló, aki nem azt teszi, és zsidóbérenc. Palotáik ajtajában roppant bukszákkal állnak a zsidók és óriási összegekkel bérlik a gyengelelkűeket. A zsidók mást se tesznek, mint folyton bérelnek, de ők, a fajvédők, tántoríthatatlanok - és majd egyszer leszámolnak az árulókkal. Majd, ha kormányra jutnak. Addig pedig ülnek a konstruktív vendéglőben és isszák a nyilas- és csodaszarvas-emblémás poharakból a spriccert és írják az árulókat. Majd egyszer szörnyű leszámolás lesz, de addig csak írnak és jegyeznek. Fröccsöket jegyeznek, amiket elfogyasztottak az uralom átvétele napjának számlájára.

Közben meg-megvillan fejükben egy-egy furcsa gondolat. Arra gondolnak, hogy alapján véve ezek a zsidók mégis derék, hasznos, jó emberek. Mert mi lenne például velük, ha zsidók történetesen nem volnának? Bizonyára meghalnának haszontalan voltak, jelentéktelenségük tudatában és unalmukban.

PESTI NAPLÓ, 1939. máj. 7.

POST FESTA

Tarka plakátok lármájában, teljes erővel megkezdődött a választási küzdelem. A tegnap még izzó parlamenti viták központját képezett „társadalmi és gazdasági egyensúly”-t szándékozó javaslat mint törvény indult meg kiismerhetetlen eshetőségű útjain. Akik az ország megváltását ebben a törvényben keresték, most még megnyughatnak. S akik, a miniszter szavai szerint „a hízlekedéstől a gyűlöletig, a fenyegetéstől a rágalmazásig, a hiúság legyőzésétől a gyalázkodásig minden eszközt megragadtak, hogy lehetetlenné tegyék” a javaslatot, azok most legfeljebb az időtől várhatják igazolásukat.

Most már nem is a törvényről van szó, mely törvény-mivoltában kritika tárgya nem lehet. Legyen most rajta mindenki, amíg az idők nem hozzák a szerencsésebb eshetőségeket, hogy ne adhasson a gazdasági károkért a továbbdolgozó demagógia szájába olyan magyarázatot, hogy minden baj a törvény végre nem hajtásából ered. Hajtsák hát végre, hadd lásson a társadalom egy olyan látványt, amelyre, úgy látszik, okulásul szüksége volt. Ez az okulás úgy látszik kell nekünk, és jaj, hogy kell nekünk és jaj szegény ártatlanoknak, akiknek e történelmi okulásért, a professzorok helyett, a rettentő tandíjat meg kell fizetniök.

Végre kell hajtani: de milyen könnyű ezt mondani és milyen szörnyű a meghasonlottság, mikor kimondjuk, bennünk, a lélek érzése és a törvény zord köteletségének követése között. Szemek merednek képzeletben elém és azt kérdik: hogyan, de hát mi lesz velünk? Nehéz válaszolni, a sors nehéz keze tesz ma próbára sokakat. Ám mindenki tegye meg, amit tud, létezzen, ahogy képes és amíg lehet, a többit hagyja a Gondviselésre. Ahol már ereje, kitartása mit sem tehet, higgye el, ott majd valami történik. Higgyék el nekem, Isten parancsába ütközik, hogy igazságtalanságok tartamosak legyenek; ne feledjék el, vagy ha elfeledték, jusson eszükbe a földi erőszakosságok között, hogy: van egy örökkévaló Bíró minden földi istenek, törvények fölött; nem mondhatok egyebet és ennél többet nem mondhatok.

Ezeket válaszolom magam is, mert egyéni bajom gyanánt érzem át a szörnyű szenvedéseket, aki ezt az ügyet kezdettől fogva ügyemmé tettem. Nem törődtem a rágalmakkal, denúciálásokkal, amikre elkészültem s amiket bőségesen megkaptam s hála az égnek, az igazság védelmében, amelynek fanatikus híve vagyok. Nem riadtam meg a fenyegetésektől, mert azt mondtam: talpam alatt ez a föld magyar apáim földje és ezen a földön az ősi jog, becsület védelmében senki engem meg nem ijeszthet! Védőül szegődtem egy embercsoport mellé, melyet néhány ellenszenves, de a más fajták között is éppúgy feltalálható kivételtől eltekintve, éppen olyan hasznos, becsületes, derék polgárokból állónak tartottam, mint a többieket. Kiállottam melléjük a jogon, a humanitáson kívül azért is, mert láttam, éppen a hasznos, ártatlan tömegek szenvednek s a visszataszító kiváltságosak tovább élék előző életüket. Akik elítélték magatartásomat, nem gondoltak arra, hogy még a főbenjáró bűnös mellé is rendel, ha más nem akad, maga az állam védőt - és senkinek sem jut eszébe azt megkövezni; mi alapon bűn hát, ha megvédi az ember a büntelent? Boldog vagyok és szerényen büszke, hogy az utókor azok nevei közé, akik az emberség eszményeinek védőül, félelmet nem ismerve, odaállottak, beiktatja az én nevemet is.

Ám a nagy vita eldőlt; a győző poharát üríti a dicsőségre, mi pedig nyert sebeinkkel elvonulunk. Nem irigyeljük a győzőktől ezt a kétes értékű győzelmet, valljuk meg. Sebeink pedig nem égnek, szebbek ezek a sebek, mint a rózsák, emlékezetembe iktatok minden rágalmat és olyan embereknek a becsmérő írásait is, akiket különben jelentéktelenségükben eddig meg sem láttam volna. Mert jelentéktelen emberek is nem egy sebet igyekeztek ejteni rajtam. De a harcok hevében, vagy amikor a legyőzötteket végighurcolják a diadalok útján, a harcosba, vagy áldozatba néha még a hátszó is belerúg, akin a harcos lovagol. Nyugodtan végzett

hasznos, becsületes munkámnak tudatában teszek el minden dokumentumot a mai időkből és végiggondolva érveimet, még egyszer megerősítem magamban, hogy jól tettem mindent és tetteim fölött, a rosszhiszeműségen és butaságon túl, csak lelkiismeretem és a jövő ítélhet.

Ami előtt azonban átadnám a harcok emlékét az időnek, még van néhány dolog, amit ellenállhatatlan kényszerből és kötelességből meg kell mondanom. Sok levelet kaptam azok részéről, akikben gyarló írásaim a lelket tartották és kik érezték, hogy az igazi magyarság a magamformájúakban nyilatkozik meg. Nem tudtam ezekre a tömeges levelekre válaszolni, innen, e sorokban üzenem a levélíróknak, zsidóknak és keresztényeknek (mert azok is voltak szép számmal), hogy köszönöm meleg soraikat és bizalmukat, amit belém helyeztek. Jól tudták bár, hogy újságcikkekkel nem lehet megfordítani egy robajló áramlatot, de érezték, hogy az ügy, amely mellé a nemzet sok jóhiszemű, becsületes magyarja kiállott, éppen ezáltal magában hordja a jövő és nem messzi érvényesülés biztosítékát. Amíg lehetőségeim megengedik, utolsó lehelletemig küzdeni fogok, amíg újra a méltányosság, egyenlőség, a jog és tehetség nem lesz egyedül mértékadó ezen a megpróbáltatásos földön.

Ám üzenek többi levélírómnak is! A szájalmas névteleneknek, akik magukból kiindulva, nem tudják elképzelni, hogy lehetnek emberek, kik a humanitásért és becsületért önzetlenül kiállni képesek! Az újság, a szerkesztő, aki tőlem cikkeket kért, nem írta elő, hogy miről írjak, soha! A lapnál, melynél mint cikkíró dolgozom, mert egyébként attól a laptól nem függő egzisztenciám van, nem szokás az embereket felbérelni. Ez a lap Kemény Zsigmond és Deák Ferenc lapja volt, annak a hagyományait őrzi most is, amennyire a lehetőségektől telik. Ami pedig magyarságomat illeti, nem tanulok magyarságot ezektől a gyászmagyaroktól, nem érdekel az ő magyarságuk és az ő véleményük. Én magyarságomat érccel írtam bele a magyar kultúrába könyveimmel, és ezerszer mutattam meg a megpróbáltatások véres mezőin már akkor, mikor ezek a nyelvöltögetők még pólyában visítottak. És meg fogom még mutatni tovább is, ha kell, de nem nekik. Vagy ha nekik is, azt, Istenemre mondom, nem köszönik meg!

Végül pedig még azt szeretném mondani, hogy a zsidózásból most aztán elég legyen! Törvényüket megkapták, ha az országnak és nekik hiányzott, most hát minden rendbe jön, most hát hallgassanak. Ne szóljanak egy mukkot se, hogy baj van, mert hiszen a bajok megszüntetéséhez szerintük csak a zsidók társadalmi egyenlőségéből és munkalehetőségéből való kizárása hiányzott. Ne beszéljenek bajokról ezután, önkénytelenül és nekünk adva igazat, akik a válság megoldásának ezt a módját súlyosan elítéltük.

PESTI NAPLÓ, 1939. máj. 11.

„FEUDÁLIS ÉS ÁPORODOTT”-E A FELSŐHÁZ?

Felelőtlen és csak olcsó hatásra törekvő egyének, lapok megállapításaival általában nem érdemes vitába bocsájtkozni. Ám parancsolóan szükséges ez mégis ma, amikor ezek a hamis és káros megállapítások a jogrend biztosítékát alkotó tekintélyek és testületek ellen hangzanak el sorozatosan, mivel ezek a szélsőséges tényezők, mint láttuk, utólag súlyos intézkedésekhez hivatkozni alapul szolgáló „közvélemény”-t teremtenek.

Az egyik szélsőséges délutáni napilap gróf Bethlen István visszavonulásával és felsőházi taggá kinevezésével kapcsolatban „a felsőház feudális, áporodott” légköréről cikkezik. Fáj az ember szívének, amikor a népszerűségért hajszolódó demagógia nyüzsgölődésének porát immár a legmagasabb testület tekintélyére is fölveti. Ne arról beszéljünk most, hogy a szóbanforgó testület valóban képviseli-e azokat a hibákat, amikben a szélsőséges orgánum őket elmarasztalni szándékozik. E testület keletkezésének mikéntje, összetétele, amely egyesíti magában a vagyont, a szellemet, az egyházak tiszteletreméltó és a kor követelményeinek nagyjából tudatában lévő embereit, már eleve kizárja, ha még vitába is óhajtanánk bocsájtkozni efelől, a rosszhiszemű állítások alapját. Egy olyan testület, melynek tagjai a társadalom legrepresentatívabb, tehát a meglévő állapotba legtöbb alappal meggyökerező tényezői, természetesen bizonyos fajta konzervativizmust képvisel. Egészséges irányú, valóban a közösség fellendülését célzó, szent, puritán forrongások, változtatások idejében nagy és káros kerékkötő lehet egy, a meglévő helyzetet rögzítő testület, még ha egyéneiben a legnagyobb becsületességet is képviseli. Az emberi természet örök önzését csak a legnagyobbakban törli meg a felismert nemzeti érdek és hajtja az önmaga szempontjait is sértő reformok megvalósítása felé. Ezek az általános megállapítások azonban csupán, és nem dönthetjük el, hogy felsőházunk a felvetődő reformproblémákkal kapcsolatban egyéneiben mennyire tagadja meg az önérdeket a közösségi tekintetekért. Nem tudhatjuk, mert kormányaink jóvoltából ilyen döntő jelentőségű valódi reform még egyetlen egy sem került a felsőház elé, hogy alkalmat adhatott volna társadalomszemléletének igazolására. A zsidójavaslatot ugyanis a leglojálisabb akarattal sem nevezhetjük reformnak és annál kevésbé a magyar dolgozók érdekeit és felemelését célzó intézkedésnek. Magas emberi, nemzetpolitikai szempontból bírálva el pedig a felsőháznak ezzel szemben megnyilatkozott gesztusát, az éppenséggel nem volt áporodottnak és feudálisnak nevezhető, hacsak a humanitást, a messzenéző tekintetet, a keresztényi szeretetet és nemzeti felelősségérzést annak nem nevezzük.

A felsőház tehát az elmúlt viták során nem vert vissza, vagy kritizált szent, megváltó forradalmi szándékokat. A mai újkeletű forradalmi szellemmel szemben pedig, amely nem egyéb, mint a visszamaradottságnak hangos ágálása, mindenképpen megbecsülhetetlen egy hagyományokban rögződő, józan, ellentálló testület. Üdvös volna a jelenben még akkor is, ha agitálása és jelentősége nem merülne ki semmi egyébben, csak abban, hogy a meglévőhöz ragaszkodva nem engedi szabadjára érvényesülni az örült kísérletezőket. Kötelességtudása, jelentősége, hivatástudata, a helyzet sajátosságánál fogva, anélkül, hogy bármit tenne, a jelen hóbortjaival szemben való pusztán ellentétében is kifejeződik. Hogy aztán megrögzítő erején és mivoltán túl mennyire cselekvőleg, önzetlenül tud friss, a kor igazi szükségleteit is megértő lenni, azt majd a valóban népi érdekű reformokkal, nevezetesen a földreformmal szembeni magatartása fogja eldönteni.

A felsőháznak ebben a kérdésben, ismétlem, nem volt módja álláspontját nyilvánítani. A kritika szavát tehát, mellyel „áporodottságát” emlegeti, nyilván csak az elébe került javaslatokkal kapcsolatos magatartása váltotta ki. Márpedig, hogy ebben a kérdésben melyik fél álláspontja az áporodott, azé-e, aki a társadalom gazdasági és szellemi válságait faji, vérségi

teóriák előráncigálásával kuruzsolja - vagy azé, aki az effajta nézetekkel szemben a kritika álláspontjára helyezkedik, az nem lehet vitás. A felsőház működése az eddig lefolyt viták során sokkal jobban megfelelt a haladás, európaiság és magyarság szellemének, mint a törvényhozás másik és most feloszlott testülete, amelynek egyes tagjai nem voltak pusztán szavazógépeknél egyebek és akik, hogy dacos téglahordozásuk és fejbólintásuk ellenére is elvesztették mandátumukat, csak nagy meglepéssel vehetjük tudomásul, s azzal az érzéssel, hogy az isteni igazságszolgáltatás mégsem szűnt meg ebben a világban.

Nem tudhatjuk, hogy mi lesz a most már meggyarapodott jogú felsőház álláspontja a remélhetőleg gyorsan sorra kerülő földreformmal szemben. De mindenesetre sürgős és elengedhetetlen, hogy ebbeli magatartása a kormányzat részéről egy becsületes, korszerű földreformjavaslattal kipróbáltassék. Mert nem merek kételkedni benne, hogy a felsőház, amely annyi kivételes szellemű és felelősségérzésű embert egyesít magában, ne ismerné föl, hogy az utolsó óra, amely nemzetünk felemelésének lehetőségére még adva van, immár elérkezett! Fel kell ismerniök, hogy a magyar nép helyzetén toldozó-foldozó szociális javaslatokkal segíteni nem lehet. A rendkívüli idők inspirációja, a szükségérzetnek hatalmas ereje, nem tudom elképzelni, hogy föl ne olvassa azokat a gátlásokat, berögzöttségeket és önzéseket, amelyeket illetően, egy korszerűtlen, idejétmúlt szociális politika fenntartásával, a felsőházzal szemben a vádlóknak méltán fel lehetne vetniök a bajokért a történelmi felelősséget.

Addig azonban méltánytalan és érthetetlen a felsőházzal kapcsolatban az ócsárló, durva hangnem azok részéről, akik eddig semmi más téren nem bizonyították be reformkészségüket a zsidózásokon kívül, mert ebben valóban nemzetünk történetében példátlan újat produkáltak, és akiknek hangadói, ahelyett, hogy további demagógiájukkal ne növelnék az amúgy is bőséges izgalmakat, a sínylődő agrár- és városi proletárrétegeket végnélküli heccelődéseik sorozatával vélik jóllakatni. Nincs erkölcsi jogcímük tehát áporodottnak nevezni a legutóbbi viták alkalmával is oly magasrendű felfogást képviselt felsőházat.

Ám, hogy ne vádoljanak mégse rosszhiszeműséggel, hagyunk minden megállapítást addig, amíg a tények nem döntenek. Hiszen a közeljövőben, remélem, módjuk lesz bebizonyítani, hogy kihívó kritikájuk, amellyel mindenkit illetnek, nem pusztán demagógia, hanem a reformok vágyától áthatottnak megbocsájtható túlzása. Módjukban lesz bebizonyítani, hogy a föld népének, a magyarságnak ügye mégis valóban olyan fontos-e nekik, mint a felekezeti üldözés, és ki fognak-e a szociális reformok mellett olyan hévvel állni, olyan mindenkit ledorongoló elszántsággal, mint utóbb a zsidójavaslat vitájában tették. Mert, ha igen és a népen való segítési szándékukat s valódi, a magyarságot felemelő törvényt óhajtó akaratukat valaki elgáncsolni próbálná, legyen az akár az ország legmagasabb testülete is, méltán lesz alapjuk akkor ahhoz, hogy reá az elmaradottság jelzőit alkalmazzák.

De addig bizony ők azok, akik a felsőházzal szemben a korszerűségben, haladásban, szociális belátásban és emberségben messze-messze alul maradtak.

PESTI NAPLÓ, 1939. máj. 14.

RANGON ALUL

Minek avatkozol bele ezekbe a mai, kisstílusú dolgokba - mondja egyik barátom -, amikor a költőnek felül kell állnia mindenre. Elfojtott fenyegetést sejtető hangon mondja a másik, hogy: vissza a mesterséghez, költő; eddig elnéztük neked, de most már elég. Ám ezek mégis mind semmik, hogy elrettentsék az embert, ahhoz, hogy egyik nagytekintélyű írónk finom, barokk-rokokoú mondataiban, minden másféle álláspontot származékos eltévelyedésnek érezte-tően, mondja ki elvként, hogy: az író politizálása rangon aluli dolog. Én pedig egyszerű ma-gyarsággal mondom erre: az ilyen elv viszont nem egyéb, mint a meglapulás alibije.

Mert ugyan mi a „rang” egy kasztban, foglalkozásban, társadalomban? Minden foglalkozás-nak vagy erkölcsi rendnek vannak bizonyos kritériumai, amelyeknek teljesen megfelelő, áll a tag a „rang” magaslatán. A lovagrend tagja bátorsága, jelleme alapján; a cipőkészítő céh tagja a lábbeli elkészítésében való remekelés szerint nyerte el illetékes rangját. Az örök mértékek megállapításánál a legnagyobb lovagok, a legzseniálisabb cipészek voltak a példák. Esetünk-ben az írókról van szó. Ha az írók céhének, kötelezettségének, művészetükhöz és a világhoz való álláspontjuknak maguk szerint törvényszerű, tehát „rangszerű” meghatározását akarjuk nyerni, akkor magunk elé kell állítanunk irodalmunk eddigi legnagyobbjainak működését, magatartását: és amely álláspont az ő magatartásukból, példájukból kiformalódott elvnek legjobban megfelel, az fedi az írói rangbeliség fogalmát.

Nyissuk föl irodalomtörténetünket, olvassuk el legnagyobb írószellemeinknek életét és műveit. Ezek azt tanítják, hogy irodalmunk atyjai s az irodalmon keresztül nemzeti öntuda-tunk, nyelvünk élesztői és éppen ilyen magatartásuk folytán fenntartói, a politizálást egyet-len esetben sem tartották rangon alulinak. Nem is tarthatták, nem is volt visszavonulásuk lehetséges, azt már működésük, a priori kizárta; hiszen századaink sötét mélységeiben politika volt már maga a magyar nyelvben való működés; lázadás volt, forradalom, külső elnyomó hatalmak ellen. Innen van a magyar írott szellem erőfeszítése, riasztói volta, lázas, kénytelen politikuma.

Már nagyobb népeknél az írás és politika mezőnye nem fut párhuzamosan. Ne kutassuk, miért volt az, bár könnyű volna rá a felelet, hogy nemzetünk urai, felelősei Mátyás király óta általában nem képviselték azt a politikát, amelyben a magyar nép érdekei testesültek meg. Török, német irányozódás és feudális önzés egyaránt a maguk részére foglalták le nagyrészt idegen főuraink és nemességünk zömét - és ugyan kinek volt akkor egyáltalán különösebb tudomása a mélyben élő népről? Kiknek másoknak, mint a magyar betű szegény, elszánt, rongyházi fanatikusainak, akik a magyarság rettentő telében utolsó lélegzetükkel fűjták pislá-koló nyelvünket, és óvták nemzeti öntudatunkat. Ugyan mi lett volna velünk, hogyha ezek a költők akkor azt az elvet vallották volna, hogy: politizálni a költőnek rangon aluli dolog? Ellenkezőleg: éppen hogy politizálni volt nálunk rangbeli dolog a költőnél. Aki nemzetünk utóbbi évszázadainak igazi történetét akarná megismerni, azt megkapná irodalmunk tör-ténetéből; természetesen, nem abból a steril, iskolás formából, amely az irodalom, a szellem folytonosságát csak versformák és lábak mivoltán méri, hanem kiterjed a szellemiségre, a politikumra, amely fűtötte ezeket az ezer terhű és lázú, egyfelől az örök szépségeket rajongó lélekkel áhító, másfelől a nemzet legelemibb létezési lehetőségéért állandóan harcolni kény-szerült, rendkívüli embereket.

A magyar irodalom politikus irodalom; a magyar tollforgatás könyörtelenül maga után vonja a kiállítás kényszerét. Nincsen jellemzőbb egyes íróink elidegenedésére, írói, természetes attitűdjükből való kiesettségére, mint hogy a beidegzett idegen irodalmakkal együtt, a külföld íróinak csak ott indokolt esztétikai magatartását is törvénnyé igyekeznek változtatni itt, saját,

másfajta hagyományaink parancsa ellen. A magyar nem ismerhette a l'art pour l'art irodalmat, éppen azért, mert mindig íróiban jelentkezett a nemzet függetlenségi harca: és nem áll a dolog ma sem másképpen. Nemzetünk helyzete, idegen erőktől való nyomottsága, a nemzeti lélek szakadozottsága, jóformán teljes hiánya, maga után vonja, hogy a szabadság akarásának íróinkban is kell tudatosodnia legalább, és fennmaradnia, míg boldogabb, több jó körülményt összehozó időkben általánosabbá, életünk egész működését áthatóvá válik.

Akinek lelke magába száll, és a szellem emberének nevére valóban hivatott, nem érezhet egyebet, mint hogy - más nép szerencsésebb íróinak csak a szépségben, formában élő magatartását is tudomásul véve - a magyar írónak hivatását úgy kell felfognia, mint valami állandó katonai szolgálatot; tehetsége mérvére bízva azt, hogy egyesíti művében a reális problémákkal való harcot és a lélek szárnyaló szabadságát és szépségekben való örök kalandját. A magyar líra politikus líra; legmesszebb áll attól, amit egy Boileau-i, széptani mérték szerint mérhetünk; s ugyanakkor értékben nem kisebb, mint a tipikus széptani fogalmakat legjobban szem előtt tartó egyéb költészet.

Amennyire a költőt a prózai harc zaja elvonja az „eszményi” széptől, ugyanannyira beleönti ereibe az élet szenvedélyét, lendítő hatalmát. Tehát amikor egy író kötelességet teljesít, a nemzeti lelket építi (és csak amennyiben ezt teszi, lehet valóban költő), ugyanakkor, a dolgok törvényénél fogva, széptani értelemben is „igazibb” költészetet teremt, mint a csak esztétikát szolgáló írók; és egyébként is, valódi, maradandó érték mindenhol csak az ott érvényes valóság, elemi szükség kifejezője lett. Aki pedig Magyarországon „öncélú”, politikátlan irodalmat hirdet, az vagy önmagát nyilatkoztatja ki, öntudatlanul, ezzel, mint a nemzet nagy harcát, elemi kérdéseit képviselni nem hivatott másodrendű valakit; vagy a hatalmi érdekek és a nép között választva, az előbbieket kiszolgálása mellett dönt azzal, hogy a kezébe adott fegyverrel a nemes küzdelem helyett a „szépség rózsáit” nyesegeti, csokrot gyűjteni a hatalom asztalára, amelyben az üres óráiban lelkét illatoztatja, a netalán feltámadó lelkiismerettel szemben. A közönség felé pedig azt sugallja, hogy így nagy bajok nem lehetnek, amikor, lám, a szellem, a nemzet képviselője szép és „önmagunkért való” jelzőkkel szórakozik. Ugyanakkor ez az író, feltámadó skrupulusai megnyugtatóására, ha netán mégis eszébe jutna az elárult kötelesség, azt formálja (az ártó és ugyancsak tevékeny másfajta politika öröme) elgyanánt, hogy: a politizálás a költőnél rangon aluli dolog. Nem, szépíró úr: ez az elv nem más, mondom, mint a gyanús alibi.

Politikám műveimben van - mondja erre az író. Szép, de hogyan hatott volna a törökre például, ha Zrínyi, harc helyett, azt mondja nekik: kardom a „Szigeti veszedelem”, szégyenkezzetek és javuljatok meg. Balassa Bálint is karddal a kezében esett el Esztergomnál, nem látta teljesnek kötelességét a megírt énekekkel, amelyek vannak legalább is olyan irodalmi érvényűek, mint a kortárs széplelkek irodalmi kirándulásai. Bessenyei, Kazinczy, Petőfi se látták teljesnek programjukat azzal, hogy műveket írtak, hanem beleszóltak a napi kérdésekbe is. Ezt tette az egész komolyan vehető magyar irodalom. A mű szólhat századokra, de a mára éppúgy értelmezhető, mint ahogy nem. Megírhatom a nép tizennegyedik századbeli nyomorúságát, de azzal még nem befolyásolom például a mai földreformot. A magyar írónak, éppen sajátos kettősségénél fogva, a művek mellett ki kell a napi kérdésekben is állnia, mert mindig is kiállott; és a magyarságunk törvénye, amely a közéleti teherviselés oly roppant részét a költőre rakta, ezt nálunk, mint sehol máshol, szent előírassá teszi. És amíg a problémáit más tényezőkön futtató Angolországban például nyugodtan igazolhatja magát az író műveivel, nálunk ez a kockázatok alól való kibújást jelenti. Amit a máról írok, azért nyíltan kell felelősséget vállalnom. S hogy a felelősségvállalás alól való kibúvást díszes, dekoratív lepel alá rejtjük, kinevezzük a falazást, az érdekünk szerint elképzelt költői-széptani állapotnak megfelelő jófiúi magatartást egyedül méltónak, és az életben való kötelességvállalást rangon alulinak.

Ez méltatlan magatartás mindenképpen egy írótól, de ami még menti, az, hogy mégis van benne némi szellem. Mert a kicsinyes óvatoskodásnak, lapulásnak, alkalmazkodásnak ilyen redőzetes, pompás, szépen hangzó képmutatásba való rejtése csak egy pennaforogató, leleményes embertől telik.

PESTI NAPLÓ, 1939. máj. 17.

A KERESZTÚT ÉS A FOLYTONOSSÁG KÖZÖTT

Becsületes sorok a Miniszterelnök Úr címére

Nagy és nehéz poszton áll, nem lennék a helyében, gróf Teleki Pál úr, atyai homlokával és azzal a mégsem visszariasztó szigorúsággal az arcán; és ahogy tűnődő elmémbe beivódott képét nézem, erősen szeretnék én, az egyszerű íródeák, segíteni önnek. De többel nem szolgálhatom ezt, mint azzal, hogy saját elfogulatlan szemléletemből és sok becsületes fő elgondolásából összegyűlt mondanivalókkal rajzolok képet e lenti magyar világról, bajokról és Önben való reményekről, a mindent mégsem látható csúcson álló ember szemei elé. De a kormányfői mivolton túl, tudom, a megérező embernek lehetetlen meg nem értenie egy becsületes magyar szájából a miniszterelnök hatalmi személyében a közös erdélyi rög, vér, végzet sokat tehető fia felé irányított eme szeretetteljesen ellenzékieskedő és mégis bízó szavakat.

A választások a titkosság szerény keretű, de mégis a múltakénál üdvösebb formájában, hála Istennek, lassan-lassan lezajlanak; s nem mondom, hogy (főlöské és a Miniszterelnök Úr által minden bizonytal nem helyeselt) helyenkénti nyomás hiányával. Hiszen Ön nem becsülhet sokra olyan képviselőt, aki nem a népbizalom spontán többsége állított a helyére: és nem akarhat az ország megújításához olyan parlamenti férfit, aki legfeljebb a főszolgabíró urakat képviseli. Ilyen elgondolás mellett jó lett volna az előző parlament is, amelyet bizonyára éppen azért oszlatott fel a Miniszterelnök Úr, mert egyes tagjai, akiknek mellőzését most örömmel észleljük, nem a néprétegek igazi képviselőiként, hanem talán jószándékú, de tévedésszerű elgondolású hatalmasok uszályainak jöttek. Most új emberek fognak érkezni és mi ki nem mondható kíváncsisággal és várakozással nézünk eme új parlamentnek elébe. Talán kiváló emberek lesznek közöttük, tehetségesek, akiket méltatlan magányukból most felszínre dobott a titkosság; esetleg sorsunk korszakos fordulóját fogják jelenteni ezek az újonnan érkezettek. A jövő rejtelmes, de várakozásokra jogot adó; és egy sereg még ismeretlen ember elgondolásában, terveiben, talán zseniális sugallatában, a Miniszterelnök Úr palléri keze alatt majdan kiemelkedve, ott nyugszik, úgy lehet, a nyugalom, a béke, a munka, a testvériség és európaiság jövője.

Boldogan vállalt, de másrészt sajnos szomorú terhekkel és kötelességekkel indulunk neki ennek az építésnek. Megszületett a honvédelmi törvény nemzeti igényeink alátámasztására - és, mint már tanúi is lehettünk, ezek érvényesítésére is. A másik törvénynek, sőt törvényeknek, mi magyarok, már bizony nem sokan örültünk. A Miniszterelnök Úr, mint kijelentette, nem kívánja a vélemények egyöntetűségét. Az én véleményem az ominózus zsidókérdésben teljesen más, mint azt egész sereg cikkben ki is fejeztem. Legnagyobb sajnálatomra, nem tudtak meggyőzni álláspontom helytelenségéről. Mi, erdélyiek, úgy látszik, nagyon makacs emberek vagyunk. Ám a törvény törvény, és amit még mondani kívánok ebben az ügyben, csak annyi, hogy a törvény végrehajtásánál tartsák meg hát a törvényt. A Miniszterelnök Úr európai szellem, bölcs és igazságos, de vannak túlbuzgó emberek, akik azt hiszik, hogy a túlzásokkal érdemeket fognak szerezni. Más dolog tudni és más látni. A Miniszterelnök Úr fönt él a társadalom ormán és nem szemlélheti, a legjobb akarattal sem, milyen látvány az embernek nézni mintaszerű, becsületes jó magyar hivatali kollegáit, köztük nyolcvan-, százpengős állásúakat, egy sereg gyerekkel, egyik napról a másikra hogy teszik ki az utcára, csak azért, mert szerencsétlenül születtek. Kiteszik az utcára, sokszor a törvénytörő idő előtt, gyakran rokonvérű gazdáit, hogy kormányzati kegyekre pályázzanak. De vajjon kellhet-e Önnek az ilyen emberek ilyen buzgósága? Ön ígéretét adta az emberséges bánásmódnak és mi jobban, mint bárki másban eddig, bízunk az ígéretében.

Egyúttal kérjük, teremtsen rendet azok közt a nyugtalankodók közt, akik már a második zsidótörvényért viharozva duzzasztják a heccelő izgatás öncélú vitorláit. Eltekintve attól, hogy a társadalomnak jóérezsű jobboldali elemeit is a csömör környékezi már ettől a folytonos zsidózástól, tekintélyrombolás, ha egy törvény megteremtése után a felelőtlenség rögtön követelheti már a rálicitáló újabbat és újabbat. A társadalomnak vannak bőven egyéb területei, amelyek szabályozást igényelnek, mint a Miniszterelnök Úr is kijelentette, amikor azt kívánta, hogy törvény születvén róla, a zsidókérdésnek most már hagyjanak békét. Aki nem alkalmazkodik ehhez a köz nyugalomához szükséges intézkedéshez, azt kérjük kordában tartani.

Nem kételkedünk benne, hogy ez megtörténik, mint komolyan vesszük mindazt, amit a Miniszterelnök Úr önállóságunkról, parlamentarizmusunkról, szociális új életrendszerünkéről mondott. Mi is ezt akarjuk, mert élni akarunk, mint szabad, egyenlőjogú magyarok: és hogy megélhessünk, a jogrendet, a harmóniát kívánjuk. Olyan zenekar vagyunk mi, amelynek csak a maga jó karmestere kell és a világ legszebb összhangját játssza ki; csak nem tudunk ökölrel dirigáló karmesterekkel összehangolódni. Ez nincs meg a magyar összhangzástanban és örömmel hallottuk, hogy a Miniszterelnök Úr is csak a harmóniának erőszakkal megbontani szándékolóira értette az ökölbeli választ. A világon nincs nagy, jó és szükséges dolog, amire mi nem vagyunk, a múltnak okulásain is épülve, ma már kaphatók. Nagy javításokra, újjátasokra van itten szükség, ez mindenki előtt nyilvánvaló. Adóreform, jövedelem-arányosítás, munkaerőkihasználások mérséklése és a föld népének centrális fontosságú felkarolása.

Szegény, hosszú idők idegen, vagy vakságban-nagy magyarok politikájával félretolódott, elesett népünk sorsa égő fájdalom a szívemnek. Mi lehet pedig méltó és egyedül lehetséges alapja valódi megújulásunknak, mely nélkül reformokról frázis beszélni, mint a magyarság törzsének, a népnek méltó sorsba emelése a szükséges intézkedésekkel, amelyeket a szak tudásnak, tapasztalatnak, helyzetismeretnek és csak a nemzet érdekét tekintő - és, ha kell, könyörtelen újjátasok szükségességétől áthatott bátorságnak karöltve kell megtennie. Aki végre ezt a kérdést megoldja, második hont alapít népünknek és az utókor legnagyobbjai közé iktatja. Miért ne lehetne az Ön, Miniszterelnök Úr, akiben korunk egyik legnagyobb tudósának és kutatójának szelleme a férfias bátorsággal és felelősséggel egyesül? Emlékszünk még arra, amikor 1920-ban egy nádpálcával ment be az erőszak barlangjába. Nem kételkedem benne, ma is minden, a kor szükségait fel nem ismerő önzés engedve lapulna meg eme nádpálca előtt. Önnek csak akarnia kell s minden megorvosolódik; és az egész nemzet várja ezt az akaratot.

Népi politikát s a szociális reformok talapzatán álló, a társadalom szabad erőinek egymást kiegészítő összműködésén alapuló szabadságot akarunk. Röviden ezt úgy hívják, hogy demokrácia. Egyesek ugyan temetik a demokráciát. Viszont ezeknek az uraknak, hogy lássák, azért nem haragszom rájuk, azt kívánom, addig tartsa meg őket a Jóisten, amíg a demokrácia élni fog. Én részemről demokrata vagyok és amíg élek, az is maradok. Ebben csak közös őseink hagyományait, szellemét követem; mint demokrata volt néhai jó gróf Teleki József úr, aki együtt pipázott Nagylondán egy ükapámmal, Beczkay Józseffel s akinek egy fiát keresztvíz alá is tartotta, pedig csak egyszerű nemes volt. Nincsenek dicsőbb, megtartásra méltóbb hagyományok, mint a mieink, akiknek „előbb volt parlamentünk, mint székünk, amire leülünk”. Ha a Miniszterelnök Úr új Magyarországot elképzelem, úgy gondolom azt, hogy az a régi lesz, sok korszerű dologgal megújítva. Az utat valahol az új és a régi, a keresztút és a folytonosság közt bátorodom látni. Apáink sok rossz dologhoz is ragaszkodtak, mi eldobván a rosszat, ragaszkodjunk csak a jóhoz, de ehhez erősen, és csak azon csüggyünk, amit saját lelkünkől, hagyományainkból merítettünk.

Aggódva figyeltem újabban a különféle vad jelszavakat és csodálatos szimbólumokat, de ha nem csalódom, ezek már a múlthoz tartoznak. Nem vagyok ellenben egészen nyugodt abban, ami az új sajtóintézkedések címén kering és nem tudom elfojtani aggályaimat, hogy ez

egyesek elképzelésében csak a véleménynyilvánítás valami gátját jelentené; bár tévednék azonban és csak arra vonatkoznék, amiről szó van: a sajtó igazmondására. A sajtószabadság hiányából támad a bizalmatlanság légköre, amely ellen a Miniszterelnök Úr oly szenvedéllyel harcol. Ha a nemzet kibeszélheti vágyait, aggályait, nem lesz bizalmatlan.

Magyar ember és magyar természet, mivoltánál fogva, nem bírja a folytonos tilalmakat, lábhegyen lépkedést a saját földjén és holmi mumusok felé való folytonos „csitt”-eket és ujjalmutogatást. Szolgákat, megfélemlítetteket nem szeret látni még saját háztartásában sem a magyar, mert ott is fölenyhíti a függést a patriarchális viszonylat mivolta; és annál kevésbé hazájában, melynek fejlődéséért felelős; és büszke, nemes becsvágyának csak az az önkéntes hódolat tetszik, amely jutalmazza a nemzet életét emelő munkában szerzett érdemeket.

A Miniszterelnök Úr az elmondottakat bizonyára jobban tudja, mint én. De megbocsájtható jószándékból és fontoskodásból néha olyan helyzetet és informáltságot tulajdonítunk magunknak, mintha szavainkkal az őszintén vágyott jó irányban az embereket kissé befolyásolni tudnánk.

PESTI NAPLÓ, 1939. máj. 21.

MAGYARSÁG ISKOLÁJA

*„...mégis végtére két pogány közt
egy hazáért omlik ki a vére.”*

(Kuruc ének)

Zavaros időkben élünk, nem lesz kár megtapogatni, megvizsgálni, mint a harcos a baj előtt végigsuhint kardjával egyszer-kétszer a levegőben, hogy jól forog-e. Ezer éve gyakoroljuk ezt a magyarságot és sajnos, túlnyomóan rosszul. Olyanok vagyunk, mint a gazda, ki földje belterjes műveléséhez nem sajátította el a szükséges szaktudást és eredendő gazdagsága mellett nyomorba dől. Más egy nemzetnek egyszerűen léteznie, és más megtanulni a gyarapodás, emelkedés titkait, mely nélkül pedig létezése is előbb-utóbb kérdésessé válik. Ez a titok pedig nem áll egyébből, mint a magamegismerésen alapuló önfejlesztésből, a magába rögződő lelki magatartásból, másrészt pedig szociális berendezésben és szellemiekben a kor gondolati légkörébe való okos bekapcsolódásból. Miként történjék azonban, hogy egyik a másik rovására ne menjen, a külföldi befolyás ne ölje meg az egyénit, az ettől való félelem viszont ne fajuljon vértorlasztó nacionalista elzárkózássá: ez sokkal nagyobb kérdés, mint sejtenénk. Olyan esetben különösen, mint a mienk, amikor nem egy már tömegénél fogva is inkább irányt mutató és befolyásoló, hanem kis népről van szó, amelyet helyzete a hatalmas környezők és áramlatok között a pusztá egyensúlyért, eredeti mivolta egyszerű megtartásáért való állandó résenlétre korlátoz: a szóbanforgó kérdés a legfontosabb életkérdéssé válik.

Ám az egyensúly titka, mint minden, amin a nemzetek egyéni fejlődése vagy halála függ, eltanulhatatlan. Vagy magában őrzi ezeket a feltételeket, vagy rövidebb, hosszabb kiegyenlítődést kereső vergődés és végletekben való kalandozás után elpusztul. Ebben az irányban tehát, természeti adottságról vagy hiányról lévén szó, hiábavaló minden magyarázkodás. De vannak esetek, amikor a feltételekkel bíró életerős nép, mint a magyar is, rokontalan énjével a diadalmas szellemi áramlatoknak olyan hullámvászába kerül, hogy a maga eddigi énjének fenntartása, aggódó életösztone és a sikerességében szuggesztív idegen szellem átvétele között lelkében súlyos és megzavaró konfliktus keletkezik. Ilyenkor a nemzeti tudat örzőjének, az írott szellemnek a múlt tanulságait, a hasonló válságos helyzetekben a nemzet legjobbjaitól fölvetett szellemi arcot kell az utódok előtt megmutatnia és így tudatosítania a hozzá legméltóbb és legcélszerűbb magatartást. Ennek a nemzeti tudatnak élesztésére (és nem az uralkodók és főurak kronológiájának gondos számontartására) szolgál a történelem, melynek ható s tanító ereje annál fontosabb, minél kisebb a nemzet: mint a sziklák oldalán tapadó növény megrögzöttebben fogja gyökereit. A nemzeti nevelő erő igazi rezervoárja, (éppen úgy mint helytelen önismerettel, életvezetéssel a haladás gátja) a hagyomány. Ennek megtartó, erősítő, útmutató és fejlesztő erővé való változása számunkra ma: a magyarság iskolája.

Ami máskor közhely volna, ma fontos hangoztatni, (mert az ellenkezőt is szüntelenül halljuk), hogy a magyar nacionalizmus fogalma a maga valóságos, történeti hitelességű mivoltában számunkra mit jelképez. Jelenti az egyéni lelkiismereti függetlenséget, öntudatos individualizmust, mások véleményének megbecsülését, vallási, faji elfogulatlanságot, a szabadságnak mindenfajta elnyomás elleni védelmét, nagylelkűséget, bátorságot, minden haladási eszmény felkarolása mellett a nemes apák nagy hagyományaiban való rögződést. Jelenti a jogérzékenységet, a vele élő idegennel való tökéletes testvériséget és a faji fölénnyel való soha vissza nem élést. Röviden: Mátyás király, a kurucok, Bocskay, Zrínyi, Kossuth, Petőfi és a hasonló szellemét. Ha történelmünk zavaros menetében sokszor el is lobban ez az eszmény, nemzetünk legkiválóbb, tehát mireánk egyedül jellemző példányai ezt mutatják és ha mi méltók akarunk

lenni hozzájuk és meg akarjuk a mai zavarokban az egyedül megóvó, méltó magatartást találni, az ő tanításait kell követnünk.

Minden erő, eszköz, amely kitermeli egy nemzetben a világító példaadású embereket, már a nemzet fennmaradásának, életképességének, történelmi szükségességének bizonyos biztosítéka. Metafizikai rejtély, de történelmi tanulság, hogy egy nemzet kiáltóinak, élesztőinek létezése, száma szerint tölt be, felbukkanásuk által már garantáltan szükséges szerepet: és kiáltóinak megszűnése jelenti, hogy a történelem nem tekinti fontosnak, mint missziója hordóját, azt a nemzetet többé.

A hanyatlás mértéke az is azonban, ha az utókor nem állít elő embereket, akik a nagy elődök arcát, tanításait méltóan továbbadva tükrözik. Ha egy nemzet egyetemes fontosságának mértéke ez a két dolog, mi viszont megpróbáltatásainkban is, akárhogy van, nyugodtan lehetünk úgy nagy múltunk hatalmas tanítóiban, mint azokban, akik őket méltóan állítják elénk, átélve, fölelevenítve tanításait és önmaguk példaadásában is biztosítva a nagy tanítók sorának folytonosságát.

Egyre-másra bukkannak fel könyvek, amelyek azt bizonyítják, hogy a magyarság megóvó génusza résen áll. Ebben az értelemben nem tudom elkerülni, hogy örömmel rá ne mutassunk arra a könyvsorozatra például, amely „Magyarok könyvtára” címen indult meg egy becsületes, a nemzeti érdeket az üzletnél előbbre helyező vállalkozó-szellem jóvoltából.

Ezt az első öt könyvét a sorozatnak mintha valósággal a magyar történelem, az öntudatosító, helyes magyarság őrszelleme dobta volna elénk éppen most, a legszükségesebb pillanatokban. Életerőnknek, történelmi tudatunk éber folytonosságának és életösztönünk helyénlevésének ereje adta kézbe a tollat, hogy úgy írjanak, ahogy írnak ezek az írók, akiknek e sorozatban megjelentek könyvei nagy problémáink bátor felvetését és megoldását tartalmazzák és tévelygő, hamis jelszavak ellenében a magyarság valódi iskoláját jelentik. Ilyen könyvekre fel kell hívni a figyelmet, mint a tévelygő hajóét a fároszi lángoszlopokra. Vannak korok, amikor nem pusztá könyveknek számítanak legjobbjaink ilyen írásai.

Ezek az érzéseim voltak, amikor Erdei Ferenc „Kossuth Lajos azt üzente” című könyvét olvastam e sorozatban, vagy Féja Géza Kuruc-vers antológiáját; Illyés Gyula új könyvben mondja meg: ki a magyar. Ortutay Gyula a ruszinok és magyarok örök kapcsolatát írja meg és a végén áll a névsorban Szabó Zoltán nagyszerű Zrínyi könyve.

Zrínyi Miklós a magyarság két ellenség közötti harcaink örök példaadó kolosszusa. Mit kell ma tenned: olvasd el Zrínyi tanításait! Két pogány közt egy hazában harcolt Zrínyi és küzdöttek a többiek. Elbuktak mind, mind. Mint üstökösök jöttek; egy szebb, magához méltóbb, de soha be nem teljesülő magyarság álmának tündöklő ígézetei. Nem hallgatott rájuk a kor, vagy elfojtotta az erőszak. Zrínyit „vadkan ölte meg”, Kossuth száműzetésben bujdokolt, elestek, elbújdostak, a Bakony bozótjaiban veszttek sebeikkel a híres kurucok, de a szellemük közöttünk örökké élni fog. Örökké kell élnie, mert addig él a magyarság és méltó az életre, amíg ez a szellem él: a szabadság, igazság, a jogtalanságok elleni nemes és bátor kiállás szelleme.

S a magyar harcol tovább. Egyik kezében fegyverét forgatja, kardot vagy tollat, mindegy, hogy jön. A másikban pedig őseink tanításait szorongatja, a szabadság, nagylelkű, igazi magyarság örök könyveit. A handa-bandázó, méltatlan, magyartalan, lelkünket sértő mai lármák fölött nézzünk vigasztalódni, erősödni ebbe a múltba, és tanításait erősen szívünkbe vésve és nagy őseink eszméinek zászlóit feltartva, harcoljunk a jövőért, nem törődve, hányan vagyunk. Ha elbukunk, újak jönnek utánunk: s az eredmény reménye nem lelkesít, vesszünk, ha veszni kell, szerencsésebb utódok által követendő példák gyanánt.

PESTI NAPLÓ, 1939. jún. 2.

„HALOTTAK ÉLÉN” (2)

*„Az álmosaknak, piszkosaknak, magyarkodóknak,
Ködevőknek, svábokból jött magyaroknak
Én nem vagyok magyar?”*

(Ady)

A legnagyobb mértékben ellenszenves a számomra a még kis arányban is személyi jellegű dolgoknak a nyilvánosság előtt való fitogtatása. De a szóbanforgó ügy, melyben hetek óta meg nem szűnő hévvel cikkeznek, zászlók vonulnak fel és kardok állnak egymással szemben, még ha jómagamtól indul is ki, messze kiágazik a személyesség keretéből. Ebben való eltökélt hallgatásomat meg kell tehát szakítanom, bármennyire nem szeretek elővenni részemről már letárgyalt dolgokat: miután csak én mutathatok rá a szándékoltan kicsavart értelmezésekre, melyeken keresztül hadirendbe állítanak ellenem és érdemes frontharcosok ellen egy jóhiszemű, de a jelen időkben talán sokkal fontosabb dolgokra felhasználható ifjúsági szervezetet.

Akkoriban, mikor a zsidó frontharcosok egy csoportja a javaslat rájuk vonatkozó pontjának tárgyalásakor megjelent a parlamentben, a dolgról cikket írtam. Bajtársi és magyar érzéstől sarkallva sérelmeztem a parlament ifjú, harcteret nem látott ifjú tagjai részéről tanúsított magatartást, harctéri érdemek lebecsülését; megírtam, hogy ez nem férfias, nem a kard és a jog nagylelkű népéhez méltó, mert a magyarság mindig tisztelte a harctéri érdemeket. Aki úgy gondolja, hogy a háborús rokkantakon, béna, félvak embereken élcelődni, gúnyolódni méltányos és magyar dolog, azt én, elismerem, természetesen megharagítottam magatartásommal: és az ilyent még csak fokozni szeretném nemes felháborodásában annak ismételt kijelentésével, hogy szememben egy férfit, akit a közért való küzdelem fosztott meg testi épségétől, tekintet nélkül felekezetére, csak tisztelet illet meg mindenkitől, aki az ember névre igényt tarthat! Szemem előtt ott a parlament karzatán akkor, a fiatal képviselőktől minden érdemtől megfosztott frontharcosok mögött képzeletemben felvonult a közös hazáért elesett véreik serege. És, Adytól kölcsönözve a kifejezést, a vízióra azt a címet írtam cikkem fölé, hogy „Halottak élén”.

Erre, az élő zsidó frontharcosoknak, a zsidó halottak élén való költői beállításra, és egyben legbecsületesebb, legkötelességteljesítőbb írásomra, amit életemben írtam, a Magyar Élet-ben egy izléstelen írásműben, mely a rosszakarat mellett arról is tanúskodott, hogy az illető értelmesen olvasni sem tud, egy valaki nekem rúgta. Ugyanakkor a rokkant frontharcosokról is megmondta a véleményét, a névnélküliség jótékony rejtekében megbújva. Amikor pedig a lesemmezett, rokkant frontharcosok, abban a jámbor és régimódi meggyőződésben, hogy az illető nagyharagú ember, mint férfi állja is, amit írt, személyesen szerettek volna magyarázatot kérni tőle, ez a bátor férfiú nem jelentkezett, a cikknek egyszerre nem akadt szerzője. Illetve „kétszáz ember is jelentkezett”, mint a lovagiasság fogalmáról furcsán orientált ujjongó sajtójuk írja, csak éppen ő, a cikk szerzője nem, hogy azért, amit írt, ez a katonarágalmazó férfiasan megfeleljen. A stentori hang és lesajnáló gesztusok után nyilvánvalónak látszott, hogy semmi sem lesz neki kiállnia ezekkel a „szegény kis zsidókkal” szemben. De az illető okosan meglapult és a magyar ifjúság, magyar férfiak szervezete sajnálatosan falaz neki!

Az illető pedig lapuló rejtekéből új izléstelen cikkeket lövel. Telik ki tőle még jónehány, akárki meglátja. Hiszen hazudni, rágalmazni könnyű, amikor ki sem kell állnia, hanem maga helyett elküldi az egész Turult, Meizler Károllyal az élen.

E körül a szomorú csinytevés és felelőtlen szószátyárkodás körül ujjong a szélsőjobboldali sajtó hetek óta. Nagyszerűen sikerült nekik körülóbéogatniok egy becsületes magyar embert, aki (lehet, örültség, amit ír, egy más szemszögből nézve) soha egy szót le nem ír, ami nem egyezik a lelkiismeretével. Sikerült „kikezdeniök”, ők azt hiszik, mert valójában ennek az embernek különösebb izgalmat nem okoztak, az enyhe undoron kívül. Legfeljebb az fáj, hogy a mai nehéz időkben az ifjúság szervezeteit ilyen magyar érdekekkel leplezett kisstílű, személyes sugalmú, csepegős orrú éretlenségek fedezésére, egy magyar embernek véleménye kimondása miatt való üldözésére használják fel olyanok, akiknek magyarságára jellemző, hogy harci mozdulataik közlésére a sváb nyilaskeresztes sajtó boldogan áll rendelkezésére. Ezek a támadások, ismétlem, hidegen hagynak, és amennyiben csak személyemre vonatkozó jelentőségük volna; méltatlan lenne részemről velük elfoglalni egy lapnak a hasábjait. Ellenben kérdem, méltányos, megengedhető-e, hogy egy újság szerkesztője, ki egyben ifjúsági szervezet vezére, egyéni főbíái kiélésére izléstelen cikkeket sugalmazzon a lapba és a cikk következményeinek fedezetésével méltatlan helyzetbe hozza a legnagyobb ifjúsági szervezetet, amely neki szolgálatára áll, egyrészt kollegialitásból, pozíciójánál fogva, másrészt magyaros felbuzdulásból, különösen mikor úgy állítják be az ellenfelet előtte, hogy annak működése a magyarság érdekeivel ellenkezik. Arra való-e az ifjúság, hogy sajnálatos kisebbségi érzésből az érték kikezdésében önmagukat kompenzáló emberek kiruccanásának és a felelősség előli megbúvásnak fölőselegesen nagylelkű fedezője legyen? Mióta vág össze a magyar szellem és a gyávaság fedezése? A magyar emberekből álló szervezet illetéknéppen azt jelentené, hogy: embereket megrágalmazni és elbűjni, véleményekért embereket üldözni és a magyar szabadságra hivatkozni, a magyar fajt védeni és ugyanakkor éket verni közös célú magyarok közé, nem ellenkezik a felfogásával és mivoltával?

Nem, uraim, nem élünk ilyen romantikus idöket, hogy a Mohács előtti idök vidám egymást marcangolását folytassuk. Ma, mikor mind több gomblyukban virít, szemtelen hivalgással a szabadság- és magyarságtiprás jelvénye, ha az ifjúság egyes vezetői a régi sörházutcai idök pusztá antiszemitáskodásban és nívótlan fajvédőködő szellemében fogják fel még mindig egész hivatásukat, álljanak félre, ha van még bennük maradék lelkiismeret. A nagyszámú és testvéri közösségtől áthatott, olvasó, látó és idegen egyéni érdekek tolására már aligha felhasználható ifjúság a magyar önvédelemnek ma végzetesen fontos, felelősségre köteles eszköze! Szétziláltan, elvadítva verekedünk jobbra-balra, a magyar ifjúság pedig tömör magot alkot, mely fanatizmusa erejével és számával frontot alkothat gonosz törekvések ellen, és idegen áramlatok csapkodásában a magyarság lelkiismeretét jelentheti s országmentő erővel a túlzottan óvatoskodó kormányokat a méltó reformok végrehajtására sarkallhatja. Ideális karhatalom, a magyarság készülsége lehet az ifjúság, fölébredt veszedelemtudat, népöszön, a mindenre elszánt magyar lélek testetöltött alakja. Petöfi és Vasvári ifjúsága. Európai, nagyvonalú magyarnak kell lennie; és amennyiben nem az, egyes vezetőiben lehet a hiba, akik még a régi retrográd negatívumoknál tartóztatnák, nyugateurópai nívójú alkotó program helyett. Ellenpontnak, amely még a régi visszaütés gesztusaiban merül ki a régen nem-létező végletes-baloldal felé, minden liberális oldalról odamenekült sérelmes vagy irodalmi féltehetőség bosszuló azilumának. Csak a hadakozás hallatszik még mindig liberális fantomok seregei ellen, nem pedig a magyar társadalom, az alkotó szellem összefogásának akarata, mert egyes vezetők a hatalmas szervezetet, szomorú elkötelezettségéből még mindig becsületes magyar törekvések elleni harcra és a reakció támogatására használnák. Innen van az, hogy a titkos sérelmet, vélt mellőzöttséget szenvedettek, vagy a fenegyerekesen jobboldalkodó szándékúakon kívül nem tudták magukhoz hódítani az írókat és legyőzni a magyar társadalom nagyrésztében az ellenszenvet a testület iránt akkor, amikor az egyes tagokkal ha szembekerül az ember, nagyon jól megérteti magát.

Ez a mondanivalóm a Turulról; és amennyiben az engem ért támadásra válaszoltam, csak azért tettem, hogy ezeket a véleményeket kifejezzem, a szempontok és szükségszerűségek tisztázása érdekében. Nem okos dolog az általános érdek szempontjából, embereket ma egymás ellen vadítani és a nagy ifjúsági csoport előtt hamisan beállítani olyan törekvéseket, amelyek a nemzetféltség legmagasabb szempontjából fakadtak. A Turulnak a szellem megszervezése a kötelessége, nem pedig annak szétoldása, mert tudni kell, hogy a magyar problémákat csak az egységes, minden értékében összefogott és árnyalatokon nem lovagoló bátor magyar szellem frontja oldhatja meg. Ismerni kell a szellem emberének büszkeségét, ki méltatlan félreismerésre elvonulással válaszol; vagy ha üldöztetéséről van szó, vad magyar göggel csak azértis belevágtat a tűzbe és visszaüt oda, ahová talán nem is akart. Tudom, hogy a Turulban sok van, akinek az útjai a magamhoz hasonlókkal közösek; harcaimat én megvívom a Turul nélkül, sőt ellenére is, mert alapjáibanvéve jobban érzem magam egyedül. Ha a magamformájú ember nem fontos nekik, ők viszont nem fontosak nekem, mint ahogy, a magam útjait szem előtt tartva, nem fontos nekem senki. Aki megérti törekvéseimet, örülök neki, aki pedig egyes öncélú egyének sugalmára öklét rázza felém, annak azt üzenem, hogy fenyegetése nem érdekel.

Az ember, ha ennyit látott, tapasztalt, átélt, mint én, és olyan kis véleménynel van az életről, s annyit nem ad egyéni boldogulására, az már úgy fogja fel a hazáért és közért való harcot, mint egy átkosan édes robotot, amit rárakott az Isten és üznie kell megfoghatatlan szenvedéllyel idegei, vére parancsára, anélkül, hogy kérdené már, miért teszi, és bús megszállottságában, hogy lépéseivel jót hoz-e magára, vagy káromlást zúdít és pusztulást. Így van ez és nem másképp; de aki másképp gondolkozik róla, legyen az neki jó, énnékem, ismétlem, nem fontos.

PESTI NAPLÓ, 1939. jún. 11.

VÁLTOZÁSOK CSILLAGA ALATT

Nálunk nagyon szeretik a publicisták a tragédiák levegőjét; gyönyörű patetikus mondatokat lehet ilyen hangulatban írni; úgy képzelem Turul-sapkában és mentében ül ilyenkor a cikkíró és azt gondolja: ő a haza utolsó hű fia. Múltkor egy kiváló közírónk olyan cikket írt a háborús veszélyről, hogy vártam, mikor üt be a gránát az ablakon. Most pedig olyan cikkeket olvasok egy idő óta, mintha már minden elveszett volna ebben az országban. Az én véleményem az, hogy az ember mindaddig amíg segíteni tud, ne sírjon, hanem tegyen meg mindent és aztán ami eljön mégis, hagyjuk annak a napnak a gondjára, amikor az elkövetkezik. A bajképzetek körül való toporgás nem férfias dolog. Főleg pedig veszedelmes. Minden fenyegető bajnak, ha sokáig nézed tehetetlenül, bűvölő sajátsága van. Ernyedten a karjaiba szédülsz. Ha sokáig tekintsz az örvénybe, mondja a filozófus, az visszanéz rád.

Nem akarok a világért sem tiszteletlen lenni azokkal a mélyrelátó, bölcs férfiakkal szemben, kik lelkünket felkavaró cikkeken adtak a helyzet miatti aggodalmuknak kifejezést. Naívság volna feltételeznem magamról, ki nem vagyok hivatásos politikus, hogy élesebben szemlélem a dolgokat, mint ahogy ők látják. Viszont: az élet nem politika; a társadalmi rendszerek, összefüggések, eseménybeli okok és okozatok, lehetőség lemerése, és ahogy a realitás kihagy, intuitív mérlegelése egy magasabb, aktív politika területén fölül világra tartozik. Annak az egyénnek szemléleti körébe, ki a közvetlen élet ütőerén tartja a kezét s elfogulatlanul élményévé teszi a valóságot.; akivel ellentétben a „hivatásos” politikus állandóan a maga végzetes, szűkítő kereteit hordja magával, optikájának egyirányú elferdülését; a ressentimentek válfajait nem számítva; és hozzátevé még az emberi léleknek azt a sajátságát, amely még a jobbakban és az összesség kárára is hajlamos általános omlásokat elképzelni, önmaga sikertelenségének kárpótlásául, s a „nem hallgattatok rám, ugye?” patetikus önsíratásában elfeledvén, hogy talán az illető annak idején nem is mondott különösebben semmit.

Nagyhangú demagóg megnyilatkozások és mind bágyadtabb ellentmondások; dagályos forma, semmi tartalom; egyéni törtetés, szociális célok zászlója alatt; megzavarodottság, kishitűség, vakság; tanácstalanság és semmi biztos középpont: egyelőre ezt látom politikusaink megnyilatkozásán át a társadalomban. Miért ez a vaklárma, kérde a komoly szemlélődő; miért nem szólal meg a józan, erélyes hang a közösség vezetőiben, akik megnyugtathatnák a hálóingben szaladgáló pánikverteket; az emberek elvesztették idegeiket, a józan ész, önuralmat. Soha a nyájösztönnek ilyen abajgását, céltalanságát, összetóduló egymástlökődését; a perverz rémületben fürdőzőnek a saját visszavetített iszonyodásában való ilyen keresett kedvtelését még nem láttam egy társadalomban. A másik oldalon pedig a csordába vágott farkasok fogcsattogtató diadalordítása, a vakmerő beugrók tettüknek magukat is meghökkentő tényétől még tántorgó-térdű bizonytalankodása; hogy vajon a meglepett nyáj nem tér-e mégis észre az első bódulatból, fölfedezvén számbeli tömegét és öklelő szarvait? Az állatvilágból vettem hasonlatomat, remélem nem sértő, miután Homérosz is használta az ilyen képeket, még pedig valódi hősökre alkalmazta azokat.

Ha az ember hitetlenkedven ír valamely jelenségről, a dolgok körültáncolása, elképedésének, lelki állapotának ecsetelése elkerülhetetlen, amielőtt a dologra térne. De hol is itt a lényeg, ebben a csupa burok, álarc és héj valamiben? Legjobban úgy állapíthatjuk meg aényt, ha először tüneteit és magunkra tett hatásukat észleljük. Miről is van szó tulajdonképpen? Bejutott egy párt a parlamentbe, az eddigi arányhoz képest feltűnő számban. Hogy ezt az arányszámot túlhaladóan több a szavazó mögötte, az nem jelent különösebbet. Van-e szavazó egyáltalán, aki tudja, mit akar tulajdonképpen ez a párt? És van-e képviselője, aki egyúttal ne a maga külön vezére és pártja volna? Ennek a pártnak az a szerencséje, hogy a múlt idők bűnein

kívül, az emberi természetben lévő társadalombontó ösztönökre, a gyűlöletre, a rombolási lehetőségekre és szenvedélyekre épít. A nyilas mozgalom: a tosanada lázadása az elit ellen - mondaná Nietzsche. (Tosanada csöcseléket jelent). Erre avval kell válaszolni, hogy le kell törni: folytatná tovább ő, aki szerintünk az új erőszak uralmának apostola. Az volt: valamilyen képzett, szellemi, nevelésbeli, képesség- és tudásbeli elit uralmának a híve azok fölött, akiket szerinte a természet is szolgának bélyegezett. Vagyis a tehetségtelenek, becsület-, erkölcs-, emberiség-, felelősség-híján valók között.

Az uralomra teremtett férfi anarchisztikus ösztönei között kemény fegyelmezettséggel rendet teremt. Ösztöneit beépíti a hasznos munkába; a munka harmonikus életvezetés keretében megférőket kielégíti, a többiek letöri. Az államvezetésre ugyanez a törvény vonatkozik. Megtenni mindent, kielégíteni minden jogos kívánatot az egészséges összműködés érdekében; és ha ez megvan, a tovább is zajongó, öncélú „forradalmár” sejteket irgalmatlanul lefékezi. Vannak esetek, mikor egy állam az erjedést, kulturális raffináltságot, gazdagodást jelentő dekadenciát és korlátlan szabadságot engedélyezheti magának. Ezek az „ideális parlamentarizmus” esztendei. De néha, visszahatásképpen, az elengedett államszervezetet kényelmi állapótábol rettenetes erővel kell összerántani. Ilyenkor jönnek a keménykezü uralmak, amelyek aszerint lehetnek végzetesek, vagy az organizmust új élete irányába fegyelmezők, hogy milyen igazi történelmi szükséglet hívta létre, és hogy ki csinálja azokat.

Akárhogy alakul, kétségtelen, hogy kormányzati hatalmunknak fokozott mértékben kell ma érvényesülnie, amikor a remegő társadalom minden megtámadott ép sejtjeiben várja a központi tudat, a hatalom épségben lévő erőcentrumának jelentkezését. Erőszak jeligéjű mozgalmakkal szemben, mint a történelem mutatja, az ember (önmaga alkotmányos nézeteinek válságán és az idő illetén szükségszerűségén megdöbbenve) furcsa kompromisszumot hajlandó kötni a helyzet parancsa és a hagyományok között. Az az idő szokott ez lenni, amikor az ember magában már leszámolt, csak a megfelelő vezető után tekint.

Ami ránk vonatkozik ezekből a megállapításokból, az annyi, hogy kívánatos: a kormány legyen olyan erős, amilyen erős kormány talán még nem volt Magyarországon. Legyen mérsékelt, érezze tettei mögött az egész egészséges, önmagát féltő nemzet sugalmát. Tettek kellenek, amelyek a legmesszebbmenően igénybeveszik az erők lehetőségeit, áldozatkész, a sok mulasztást behozó radikális reformpolitika! Tegyen úgy a kormány, hogy a mindent megcselekedett ember nyugodt lelkiismeretével állhasson a társadalom és a még tovább felmerülhető kemény teendők előtt.

A kormány óriási többségével (s a reformok megteremtésében az alkotmányos ellenzék is egy emberként áll mögötte) mindent megtehet. Ha pedig mindent megcselekedett, ami kimutathatóan józan lehetőség, maga mellé állítja, nem kétlem, azokat a jóhiszeműeket, akik ma még a szélsőségeken tanyáznak. A félelem, a veszély elhárításának egyik módja a munka; és ahol a józan belátás, elvégzett munka nem segít: jöjjön a nádpálca, vagy az ököl. Milliós és milliós magyar ereje, hazáját féltő elementáris hatalma fog összpontosulni ebben az ökölben, ha a hazaárulóra sújtani fog. Mert most beszélhet még ez a nyilas párt hiányzó reformokról. Most még alátámaszthatja ténykedéseit a méltányos és jogos követelések hitelével. Ha a reformok megszületnek és túllicitáló, acsarkodó uszításuk tovább tart, nyilvánvaló a forradalmárkodó öncélúság, a nemzetbontás, a hazaárulás. Az ezzel szemben való kemény fellépés miatt pedig nincs becsületes ember az országban, aki felemelné a szavát.

Ez a helyzet és ezek a kilátások és tennivalók. Meg lehet mindent tenni, mindenben segíteni lehet, kár a rémüldözésért. Aki tovább feszíti ezt a húrt, tovább ajzza a félelmet, arra külön törvényt hoznék bűnpártolás címén. A veszélynek már félig előidézője a félelem. Ennek a már komikus válsági pszichózisnak legyen vége. Ha van is alapja, értelme nincs. A társadalomnak nem szabad oktan lelki dezoláltsággal lazítania azt a talapzatot, mely egy kormány munká-

jának alátámasztásához kívánatos. A kormánynak viszont tudnia kell, hogy nincs az az áldozat anyagiakban vagy szellemiekben; nincs az az út, amelyen az ország szempontjait szem előtt tartó belátások ne követnék még azon a határon is túl, ahol alkotmányjogi egyes dekorumaink pillanatnyi háttérbeszorítása kezdődne. Kivételes állapotok kivételes rendelkezéseit úgy fogjuk fel, mint a lázas a diétát, amelynél érzi, hogy beteg szervezete megtisztításáért vetette magát alá a radikális rendszabályoknak; de a régi élés módja, lehetősége gyógyulása percében, amikor akarja, rendelkezésére áll. A nép részéről, a konszolidáció érdekében, vezetője kezébe közóhajszerűen helyezett akár feltétlen rendelkezési jog nem egyéb, mint a szabadságnak éppen a legmagasabb foka: mert annak az önuralomnak a jele ez, hogy egy társadalom elszabadult anarchisztikus ösztönei felett még a megrendszabályozás szabad erejével rendelkezik!

Ez a szabadság pedig megvan társadalmunkban, amely a felborító elemekkel szemben a másik oldalon lassan-lassan a pártkereteket elmosva, egységes vonalat alkot. Míg egyik oldalon a demagógia lármája hangzik, a másikon mindinkább kialakul a becsületes magyarság frontja; jelekben, kijelentésekben, beszédekben mutatkozik meg ez az álláspont és természeténél fogva nem hivalkodóan hangos, de az összecsukott ajkak mögött kemény elszántságok forranak. Ne higgye a kalandorpolitika, hogy csak ő áll ugrásra készen. Résen van itt más is; a jóknak, becsületeseknek szelekciója, amely mint néma, de elszánt testőrség áll magyarságunk, függetlenségünk relikviái mögött. Ez a sereg hajlandó kiállni a legvégsőig is a szabadságért és nincs erő, amely más bilincseket rakhasson rá, mint amelyeket önként vállal, a közös érdekért. De nem kerül sor rá, hogy ebbeli hajlandóságát megmutassa.

A nyilaskereszt irtózatos giccse elvégzi - ha furcsa is mondani - egy bizonyos irányban akár „hasznosnak” is mondható hivatását és eltűnik. Mert amennyiben kormányunk fokozott tempóban hajtja végre a reformokat ezután és egy bizonyos, pártok fölötti nemzeti egyesülés kezdi éreztetni jelenlétét: valljuk meg, az ennek az izgága pártnak is köszönhető, amely - követeléseibe belefogva a jogos népi igények hajtóerejét - olyan köröket tudott megmozgatni, hogy azok leszerelésének szükségessége elhárítja azokat a meggondolásokat, amelyek eddig a valóban radikális népi reformok útjában állottak. Ami viszont nem hízog azokra az óvatos társadalmi tényezőkre, akik eddig várták magukat ezzel a dologgal, és akik, ha a végső szükségsszerűségek nem hajszolnák őket, tovább csinálnák folt hátán folt szociális politikájukat, elodázva a nép igazi szükségleteinek kielégítését.

A történelem forrong és a világ vitájában próbára hivatik minden nép, életre való-e, vagy a halálra. A magyarság elementáris ösztönösséggel érzi, hogy abban a próbában oda kell emelkednie az őt megillető emberi sorsba, hogy méltó kifejezője, képviselője lehessen önmaga valódi, igaz erőinek. Aki ebben a felemelkedésében segítségére lesz és élére áll, azé lesz a jövő. Aki pedig rossz sorsában elmarasztalná, az idők, a fejlődés áradatának áll az útjába, mely ellen hadakozni nem lehet, mert kútforrása, áramainak hajtója: maga a történelem.

PESTI NAPLÓ, 1939. jún. 17.

A „NEMZETI SZOCIALIZMUS” LÉLEKTANA ÉS KRITIKÁJA

Keserű, de igaz dolgokat akarok mondani abban, ami alább következik. Egy idő óta úgy járunk a világban, mintha valami ármányos sors vagy ördög jóvoltából minket jóhiszeműeket egy erőszakos mozgalom méltatlanul ki akarna zökkenteni életünk rendjéből. Kár a gyönyörű önsajnálattért: nem vagyunk sem jóhiszeműek, sem méltatlanul nem ért, ami történik. Semmi sem születik ok nélkül, de amennyiben a diagnózis megállapítása félgyógyulást jelenthet, nézzünk a baj körül bűnbánóan és józanon. A magyar „nemzeti szocializmus”-ról beszélek.

A tölem telhető legnagyobb tárgyilagossággal szeretném írásba kivetíteni azt, amit csöndes megfigyeléseim, ösztönös beleérzéseim és a mozgalom egyes jóhiszeműbb tagjaival való beszélgetés folyamán bennem megfogalmazódott erről a különös, komoly jelenségről, amelynek ez a szervezet furcsa vetülete csupán. Mindenekelőtt is: amit írok, a német nemzeti szocializmusra semmiesetre sem vonatkoztatható. Németországban ez a mozgalom egy tespedésbe és tehetetlenségbe fulladt ál-”baloldali” államformának visszahatásaképpen jelentkezett. A reakció nem is annyira az államformára jött, mint inkább a mozgási képtelenségre, az idegenek diktálásával szembeni meglapulásra és így a nemzeti lélek megalázására, főleg pedig a lelki demilitarizáltságra, amely önmagával összehangozhatatlan helyzetbe és ez elleni zendülésre kényszerítette a rend, fegyelem, szigorú közösségi szellem eme népét. Mert egyébként baloldali uralom sohasem létezett Németországban; ezekről az uralmi formákról és a néphez való viszonyulatukról különben érdemes mellékesen, mint nagyon is e cikk keretébe tartozó valamiről egy-két szót ejteni.

Egy uralmi forma nem egy nép ráhúzott öltönye, hanem annak belső természetéből termelődik ki, bármennyire szépen hangzik a mondás a zsarnokok megátalkodott fajtájáról, akik a „hős”, „bátor” népre ráülnek. Ha megengednénk magunknak egy laza és rossz megállapítást, azt mondhatnám, hogy vannak „szabad” és „nem szabad” népek; de bármilyen külső formát vesz fel a történelem botlasztóiban ideiglenesen valamely nép, a szelleme, belső életformája, egyéni és közösségi megnyilvánulása mindig ugyanaz marad. Viszont a „szabad” és „nem szabad” kifejezés nem akar erkölcsi meghatározás lenni: mert a természet és egyetemesség háztartásában minden nép csak önmagából kiindulva mérhető, és a maga specifikus milyensége szükséges a másik fajtájú természetes kiegyensúlyozásához.

Miután a magyar patriarkális-kollektivitási hajlama mellett is individuális, és totális rokon-szenvektől messzi, állama vezetésében személyesen is állandóan képviseltetni óhajtja magát: kérdezhetjük, honnan ered az, hogy egy idegen formájú és az illető népekkel otthon talán harmónikus államforma annyi hívet tud magának toborozni itt nálunk, a népléleknek a totalitástól idegenkedő volta ellenére? Nemzeti létünk tragikus elferdülése ez, történelmi múltunk tanításaival és ebből nyújtott önismeretükkel ellenkező hajlam a szolgaságra? Fáradt népek, még ha szabadok is, éppúgy mint az egyének, néha hanyatthomlok helyezik magukat időkre gondnokság alá, mikor már ösztönük azt súgja, hogy energiájukat a történelmi játékokban elpazarolták. Ám mivelünk nincs így; a magyar nemzeti szocialista mozgalomban tévedés volna egyszerűen az elszolgaisodás felé való hajlamot felfedezni, hanem, bármi furcsán hangzik, kimondom: e mozgalomba éppen a nép felszabadulásra, szabadságra törő óhajtsának furcsa, deformált, különböző kényszerűségek miatt elfajult, álarcos alakja jelentkezik. Ez az általános kútfője a dolgoknak; a többi, mint például az idegenvérűség dezertálása a rokon szellembe, felelőtlenység, kalandorpolitika, társadalombontó öncélú ösztönök kiélése: ez mind csak kísérő jelensége, mondhatnám felfűzött szeme annak a szálnak, amelyet az előbb említett, alapjában mély és elementáris motívumoktól fűtött mozgalom jelent.

Soha sincsenek mozgalmak cél és ok nélkül; a nép nem csinált soha fájo szükség híján történelmi játékokat. Akadhatnak, akik megnyergelnek, jelszavakkal áztatnak és látnak el egy mozgalmat; de a vállalkozó szándékának sohasem volna fedezete, ha nem volna oka a népnek, fizikai és lelki indoka, hogy ilyen formákba ugorjon. Amikor azonban egy nép oda jut, hogy minden eddigi reményében, hitében megrendülve egy gyökeres felforgatást célzó szervezetbe veti magát: a társadalom tényezőinek számolniok kell azzal, hogy a mélyben új világ szükségse jelentkezik. Aki ezek előtt a dolgok előtt lekicsinylően áll meg, vagy a pusztá karhatalmi erők oltalmában bizakodik, az annyit képzel, mintha megállhatna az elemek hatalmával szemben; az elfelejti, hogy a mélyben élő, a társadalomtól elválasztott légűrben élő karhatalom nincs; s hogy egy népet csak legbelsőbb ösztöneit és óhajait kilesve és teljesítve lehet tartósan kormányozni és az ellenére való cselekvés előbb-utóbb annyinak bizonyul, mint a lábbal való ledöngölés a kitörni készülő vulkán tetején. Számolni kell és elfogulatlanul kell nézni e jelenséget - és nem pár maskaraszerű képviselőin keresztül, akik egyébként bármely pillanatban félretölhatók, ha a tömeg-elégedetlenség tömény formája kiváló politikai tehetségű embert vet felszínre; akinek személyében olyan ellenfelet találhat a mélységek hangját hosszú századok óta csak bágyadtan meghalló magyar társadalom, amelyet további süketsége esetén meg is érdemel.

Ennek a mozgalomnak ereje tehát, hogy az előzőket folytassuk, elsősorban, de nem kizárólag, a népi nyomorúságban rejtőzik. A zsellérnép szomorú sorsában, a törpebirtokos kissé tulipánosabb nyomorúságában, a munkások éhbérében, velük szemben pedig mások mammut-jövedelmeiben, a szemérmetlen álláshalmazásokban, a cím- és rangkórságban, a bürokrácia packázásában, az egész gazdasági politika visszamaradottságában vagy egyoldalúságában. A gyönyörű ígéretek, amiket a társadalom szerencsétlen kisemmizettjei kapnak az agitátoroktól, nem is valószínű, hogy azok mind elhiszik. De ebben az országban, ahol az elégedetlenség éppúgy, mint az uralkodó rétegek évszázados könnyelműsége és nemtörődömsége atavisztikus erőként felhalmozódva, gyülemlett össze az idegekben: és velük a sok próbálkozás, csödbe fűlt, de aztán a történelem glóriájába borított felkelések, becsületes követelések emléke és a reménytelenség: mindenesetre elképzelhető, ha azt mondják: „nem tudom, mit kapok az egészből, de lesz, ami lesz; ebből, ami van, mindenesetre elég volt!”

De ez magában nem volna elegendő egy dinamikus mozgalom megszervezéséhez és átlékesítéséhez. Ne feledjük továbbá az emberi természet vonzódását az örök újszerű irányában. Hány ki nem élt romantika, kalandvágý fejeződik ki, mikor valaki feltűzi a mellére a nyilaskeresztet. Mennyi dac, lázadás, bosszú magával az élet monotonijával, a társadalmi renddel, lenyűgöző szükségyszerűségekkel szemben. Azonkívül, hogy a másik legfőbb motívumot vegyük, a dolog természete szerint, minden anyagi szükség a zendülés, rombolás óhaján, képzetén felül messianisztikus keretet és tartalmat termel ki a maga alátámasztására.

A gazdasági csödd rendszerint a lelki csöddök vetülete - és viszont; s az új világ álombeli gazdasági felépítője önkéntelenül megformálja az eddigi hit helyett az új vallást is, amely az anyagi egyenlőséget, boldogulást, igazságtalanság megszüntetését teszi dogmává. Materialisztikus vágyálmokból hogyan válhatnak új világképet teremtő vallások: ez az emberi lélek, metafizikai igényűnek hitt mivoltunk egyik legnagyobb újkori rejtélye; de tény, hogy a birtok-felosztás és több bér képzete a régi szentek álmainak fanatikus lángjával ég a szemekben, és az éhség banális tényét olyan szentséggé magasztosították föl magukban, mint a keresztes vitéz hajdan a szent sírért való harcot.

A nemzeti szocializmus azoknál a jóhiszeműeknél, akikkel beszéltem, „vallás” a szó teljes értelmében! Ezért képesek érte szenvedni, üldöztetni magukat ezek az emberek, mint az emberiség, a jobb világ hősei: nem gondolva arra, hogy mozgalmuk szemben a humanitás, szabadság, jog, haladás mivoltával és azzal a jobb világgal éppen, amelyre fanatikusan esküsznek! A kultúrtársadalom keretében új barbárság keletkezett, amely a kultúra, a fair play

szabályait nem érzi a maga számára kötelezőnek immár és valami különös, őrvongó, boldog elvakultsággal minden fennállónak megsemmisítésére tör, amit kultúránk alkotott, az elképzelt jobb világ álmának szédületében. Ilyen különös mozgalom még nem volt, amely ennyire érthetetlen lett volna, minden magyarázás és más mozgalmakhoz való hasonlítás ellenére. Ennek oka felemás voltában rejtőzik. A hajtóerő, a sokféle teljesítetlen kívánnivaló, lelki és külső járulék magyar talajból származik, a forma, a minta teljesen idegen. Elítéljük e „forradalmat”, de méginkább azokat, akik e forradalomra okot adnak. Ám ha már megmozdulások gyászos jelenségének kell jönnie, még annyi vigasztaló sem lehet számunkra a rosszban, hogy a magyarság legalább saját képmására, önnön házi előállításában csinál ilyen sorsa javítását célzó mozgalmat: amely olyatén jelentkezésében mindenesetre őszintebben hangzana, ha nem is örülnénk neki; és több megértéssel és orvoslási készséggel találkozónék azok részéről, akik ebben a mozgalomban most csak idegen visszhangot, izléstelen, letörni való giccset látnak, nem pedig (ahogy pedig van) egy alapjában magyar kétségbeesés szomorú, megcsúfolt, sírni-valóan torz kitörését.

Sajnos azonban már jelentkezett a magyarság óhaja másképpen is. Hogy ne beszéljek az oly könnyelműen megtorpedózott kiscsardamozgalomról, nemrégiben számolták fel a márciusi frontot, amely becsületes népi reformokat akart belesugallni kormányzatunkba; színmagyar emberek szervezték, a nép ismerői, felelős, hazájukat szerető kultúrszellemek, nem pedig középosztálybeli álforradalmárok, öncélú polgári karriervadászok. De múlt kormányzatunk, addig, amíg a nemzeti szocializmus „forradalmár” szervezői, a „Mein Kampf”-fal a zsebükben szabadon szervezkedtek az országban, a becsületes reformokat lelkiismerettel, szak tudással, alkotmányos alapon megoldani kívánó magyar szellemi mozgalom képviselőinek egyik pert a másik után akasztották a nyakába. Soha nagyobb elszántsággal még nem üldöztek az ország legelőkelőbb szellemi elitjét kitevő, fajtájukért vérzőszívű magyarokat, mint múlt kormányzatunk tette, miközben a nyilasokat legfeljebb mint csíntalan kisfiúkat fenyegette meg a papi tekintély. Az út, amelyet az országnak követnie kellett volna, ez volt pedig: a népi reformok, népi politika megvalósításának az útja, az alkotmányé, szabadságé, a szociális igazságosságé, annak az írói csoportnak a szelleme, amely elgondolásaival minden lehetőséget számbavett. Most, hogy elrohant az idő fölöttünk és a jó irányba terelhetett, tőlünk féltett tömegek az ország felfordításán dolgozó, veszedelmes voltukban későn felfedezett pártoknál keresik a boldogulást: ezek megállapítása legyen keserű, de megtagadhatatlan elégtétel nekünk.

Mindenesetre sírni kell népünkön, amikor látom, milyen végzetes utakra terelődött, igazsága, emberi életmódja sokáig hasztalan keresésében. Sírni kell, hogy méltányos jogai el nem ismerésében elkeseredve, most olyanok mozgalmát táplálja, kiknek célja csak a hatalom megint s nem a nép fölemelése; nem, szegény jó bolond magyar népem, sohasem. Jogorvoslás kell ide, felvilágosítás, segítség, szeretet és megértés végre, mert minden más lépés erkölcstelen az éhes emberrel szemben mindaddig, amíg emberi sorsba nem emeljük.

Igen: búsulni, vezekelni bő okunk van az egészen. Minden népnek van egy szentsége, álma, drága romantikája lelkében, ahol a nemes lázadások cromwelli, kossuthi szent hagyományait őrzi, mint egy nemes ereklyét, ősi kardot, amelyhez ha hozzá sem nyúl, de jelenléte vigasztaló, mert soha rossz ügyért kirántva meg nem szégyenítették. Eddig megcsúfolták az ígéreteket, reményeket; most dicső, nemes magyar forradalmaink becsületét is másodszer éktelelni el a nevével való csalás. Mi marad még számunkra, hol boldog évek szép jelszavai, hagyományai giccsé torzulva virítanak illetéktelen ajkakon? „Nemzeti szocializmus”: nemzet és szocializmus ellen; forradalom: a szabadság ellen; forradalom: a szabadság ellen; és fanatikus, félrevezetett magyarok üldözést megvetése: a börtönért, a szolgaságért, a semmiért!

PESTI NAPLÓ, 1939. jún. 23.

PÁRTOK ÉS RENEGÁTOK

*E sorokat azoknak ajánlom, akik a pártok
fölött az igazság egyetemességében tudnak
gondolkozni.*

Demokrata vagyok és bizonyosnak veszem, az is fogok maradni; imádom a szabadságot, az egyén szabadságát ahhoz, hogy tetszése szerint formálja nézeteit, pártállásait, mert ez legfontosabb kelléke emberi mivoltunknak. Kérem tehát azokat a jóhiszeműeket, kik e sorokat olvassák, ne vegyék zokon, ha ellentmondást jelentek be ama, napjainkban szinte egyértelműen hangoztatott felfogással szemben, hogy aki politikai magatartását vagy pártját otthagyja és átcsap az ellenkezőhöz, az mint becsületes ember megszűnt létezésében.

Eredendő gyarlósága népünknek, hogy csak addig becsülünk meg valakit, ameddig véleményei a mienkkel egyeznek; és hogy a pártunkhoz való hűséget az igazság és becsület mellett való kitartással azonosítjuk; holott egyetlen párt sem rendelkezik isteni hitelesítéssel; s eltekintve attól, hogy mindig a becsületesség határozza meg az embert, bármilyen pártkeretben is, egy párt egyedül üdvöztetővé rendszerint akkor válik, ha hatalomra jut; de akkor aztán mindegyik azzá avatódik, igazolva a mondást, hogy: akinek Isten hatalmat juttatott, annak hozzá igazságot is adott.

Ha hozzá még az elpártolással kapcsolatos eltemető kijelentések a „szabadság” szellemét képviselők pártjából hangzanak: akkor a párt és ilyenformán nyilatkozó képviselője csak nevében hordja a szabadságot; mert akkor az a szabadság annyit jelent csupán, hogy a tagnak szabadsága van a párt tagjának lennie; de mihelyt a párt cégéréül szolgáló szabadságot szószerint értelmezvén, érvényesíteni is akarja azt újabb meggyőződéseinek megfelelően és éppen ellenkező pártba való belépéssel, akkor megtorlással élnek vele szemben, azt mondván mintegy evvel, hogy a személyi szabadságot szolgáló párt tagjainak szabadsága valódi érvényesítéséhez joga nem volt. De akkor milyen alapon tartja magát különbnak a mondjuk alkotmányosok, szabadságvédők vagy hasonlók tömörülése a visszamaradottaknál, ha az egyénnek meggyőződése formálásához, változtatásához, múltjával való ellentmondáshoz, tehát egyénisége szabadságához való jogát, akárcsak a visszamaradottság pártja, nem ismeri el? A szabadság elve annyit jelent, hogy valakinek bármilyen meggyőződéshez való jogát a magunk ellenére is elismerjük. A szabad ember fogalma pedig annyit, hogy az egyén mindig fenntartja magának a jogot, hogy élményei, tapasztalatai során véleményein változtathasson; mert lehet a polgár egyes kötelességeiben a közösségé, de végső értelemben az egyén önmagáért van; önmaga szabad fejlődéséért, külön útjaiért, amelyeknek mindenek ellenére való követése egyenesen emberi kötelessége.

Ha beléptem mondjuk egy pártba, mely életem egy fokának szempontjaival egyezik, azt kívánni, hogy örökké ugyanaz maradjak: annyit jelent, mintha azt igényelnék, hogy állítsam meg magamban a fejlődés, alakulás örök törvényeit. Ha pedig megteszem és a párt-szugesztio parancsára elfojtom magamban feltámadó újabb lelki áramlásaimat, meggyőződésemet, s benn maradok a tegyük föl, szabadságot hangoztató pártban - azt mondják, „szabad-elvű” ember vagyok. De ha a tömegparanccsal s a vádakkal bátran szembeszállva, szabadon megyek tovább új útjaimon, akkor nem vagyok szabad? Ennek éppen az ellenkezőjében van az igazság. Az ember a szabadságát szellemben és tettben mindenkor és minden kegyes vagy szentségtelen előítélettel szemben könyörtelenül érvényesíteni és az igazságot, tökéletesebbet kutatni köteles, bármit mondanak rá; mert aki erre nem képes, megtagadta emberi rendeltetését és az értékképző emberi egyetemesség számára elveszett.

Közbe kell vetni azonban, amit talán nem is kellene mondanom: csak azokról beszéltem, akiket becsületes meggyőződéseik újabb formája ragad előbbi magatartásukkal ellentmondásba. Szavaim nem vonatkoznak a bőszerű mai szerencselovagokra, akik minden fordulónál kiszimatolják, melyek azok a hatalmon lévő tényezők, amelyekhez odaakaszkozhatnak. Akik egyszerre három irányozódást is tartanak, azt a felfogást hozva mindig előtérbe, amelyiknek szerencsecsillaga gyulladozik. Ezek a szerencselovagok és karriervadászok, akár politikai, akár szellemi téren jelentkeznek, született szolgák; álláspontjaik változtatgatásai nem az egyéniség szabad érvényesítéséért és a jobb elvi belátásért történnek, mert egyéniségük nincs is; ezek tehát kívül állanak e sorok hatáskörén, amelyek éppen az egyéniség mindenkori szuverénitásaért, az igazi szabadságért küzdenek.

Meg kell mondanom azonban azt is, hogy a mindig tökéletesebbet keresők egyéni szabadságának tiszteletbentartásáról szóló kitélt csupán általános elvként hoztam fel; miután nem hiszem viszont, hogy szabad, európeér kereső az emberi titkokat, végső kérdéseket kereső útjában éppen egy reakciós pártra bukkanhat, mint a nagy emberi formák, megtalálások egyik állomásához; ámde éppen annyira nem hiszem, hogy ez a jelentős szellem akár a másik, rokonszenvesebb árnyalatú pártnál lelhetett volna világképe kérdésében megoldást. Az igazság az, hogy valódi, eredeti szellem, akármilyen, még a legkegyesebb jelszavú pártnak is legfeljebb színleges tagja, rokonszenvező patrónusa lehet. A valóban kiváló szellem nem lehet párttag, mert hamar túlokoskodik magát a párton - mondja Nietzsche. A párt, még a legliberálisabb is, mindig bizonyos tömegszerűséget, uniformizáltságot jelent, eredeti emberi formáról való bizonyos lemondást, a többé-kevésbé nemesirányú érdekszervezet szempontjaiért; csekélyértékűség alátámasztását a közösség atributeumaival; de sohasem jelenti a párt az általános, egyetemes emberi igazságok, örök értékek holmi megszervezett képviselőjét, (mint pedig szívesen állítaná) s hogy elhagyása hűtlenség lenne magával az igazsággal, az emberiséggel szemben. Az újságokban a köz veszteségeiként tárgyalt és a sajtóhasárok hangtölcserétől országos szenzációkká és gyásszá harsonázott átpártolások éppen ezért egyszerű pártügyek csupán.

Ha az embert mégis vegyes érzelmek töltik el az esetenkénti elpártolások hallatára, még akkor is, ha fölötte áll a pártoknak, azért van, mert minden árulás ellenkezik az emberi lélek legmélyén lévő etikai érzéssel. A hűség, kitartás, becsületes megállás egy elvnel (hacsak nem a dolgok legvégső értelmének örök keresőiről van szó) valódi erény; és jobban becsüljük például az őszinte vallásos lelket, még ha túlzó fanatikus is, mint a léha, tartalmatlan istentelent. Az emberiség átlaga igenis álljon meg a becsületes, neki tartalmat adó, célt jelentő s legalább közösségi érzésre nevelő keretekben; hol nem az egyéni kiválóság, különös szellemi út és eredmény mutatkozik, ott a szolidaritás, elvhűség, a szerényebb szellem számára teremtett keretek megbízható, hű szolgálata jelent értéket. A szabadságot tiszteljük, de nem mindenkinek van joga, hogy tökéletesen szabad legyen, hacsak a kivételes szabadságotvevés nem, a szűkebb kereteket túllépően, az egész emberiség továbbvitele érdekében, és ezáltal igazoltan történik.

Ami tehát minket a könnyelmű renegátoktól, a pártokon túl is állván, mégis visszataszít, az a kötelességet nem vállalás, a leplezetlen haszonlesés esztétikátlan látványa. Ha téves utakon is jár egy párt, a hűség önmagában való erény; minden felfogás csak szimbólum: mértékadó az emberről a benne kifejezett áldozatkészség aránya; mint ezer vallásnál is a közös áhitat, hitben nyilvánuló emelkedettség, lelki magasság a döntő. A pártok ide-oda futkosó renegátjai általában egyébként is értéktelen egyének; a szellemi értékvilág új területeket kereső hódítója bátran tapogatózhat az ismeretlenbe; a kisember tartsa a posztokat. A tömegnek a világperiódusokat jelentő, évezredenként mutatkozó egyetemes új vallási szomjon kívül nincsenek külön szellemi válságai; itt minden a több munkalehetőségre, haszonra és megélhetésre vonatkozik. Tehát igen valószínűtlen, hogy tökéletesen szellemi fogalmazódás viszi el régi pártjától

a renegátot. Átállásaikban az emberi röghözragadtságot gyűlöljük, a lelki esendőséget, építés-re felhasználhatatlanságot, az eszmények iránti fogékonyságra való képtelenséget.

Mikor olyan pártok árulóiról van szó, amelyek célkitűzései az emberi szabadságról, egyéniségről való egyetemes megfogalmazással leginkább egyeznek: az árulók minden faja elleni érzéseinkhez még az a fokozott ellenszenv is járul, amelyet azok iránt érzünk, akik az emberiség, igazságosság, felvilágosodás érdekében való harcot a visszamaradottság képviselőitől való zsoldért vagy eredendő butaságból megtagadják.

PESTI NAPLÓ, 1939. júl. 2.

ÍRÁSTUDATLANOK ÁRULÁSA

Meleg van s bizonyos émellyel toljuk félre a politikát; a szenzációk megáporodtak; ebben a levert, de mégis ingerült és kirohanásokra lapuló hangulatban, mikor a lélek befelé vájva kutat megoldásokért szörnyű feszültségeire, elővesszük legbelsőbb leszámolásainkat a heveny, de múltó politikai érdeklődésünkön túl, legörökebb sebeinkkel. Nem egyszer elgondoltam már, hogy könyveinkben, lapjainkban, közéletünkben, egész úrben lebegő gömbünkön végig az írástudatlanok árulása történik. Ennek az elgondolásomnak igyekszem hangot adni azzal a kímélettel, amellyel az ember az írástudatlanoknak tartozik; ennek a fajtának legfőbb jellemzője ugyanis, hogy jószándékú és a közügy minél egészségesebb szolgálatát óhajtó észrevételeinkben személyi indokokat olvas. Ezzel is kezdődik az írástudatlanság, hogy hiányzik az a magasabb tárgyilagosság, amelynek felfogása szerint az írás csak eszköz a javításra, vagy esztétikai különösségek kifejezésére; s ha nincs mondanivalónk, nem írunk; ha pedig valaki észrevételt tesz arra, amit alkottunk, szíves készséggel okulunk. Mert az írástudó egyik ismertetőjele a legtökéletesebbnek - akár önmaga rovására - keresése s a tanulni való szándék.

Vádolom tehát az írástudatlanokat, hogy régi természetes szerepükből, a szerény olvasgatóból, amely harmadrangú írásbeli termékek, kalendáriumok és kormánylapok csöndes emésztgetésében s a kuglizóköri politizálgatásban mutatkozott a válságos helyzetek zavarai között, a dolgok sokezeréves rendjéből kiugorva s a hallgatólagos megegyezést, mely az írástudatlan és írástudó s az életét polgáriás-álmosan elszivarozgató és felelősen gondolkozó közt fennállott, felrúgván, az írás és a közügyek élére ugrottak.

Csak a betűnél akarok azonban maradni; ami a közélet írástudatlanságait illeti, majd elintézi valaki más, ha ember nem, hát a jó Isten. Ama előkelőek, akik gögősen és a ma csodálatos új irányozódásait megtagadván, a felkapaszkodott tucat-ember-szagtól viszolyogva visszavonultak magányukba, bizonyára szintén a legfelsőbb hatáskörű elintézőre bízták már ezt a kérdést; bús elképzeléseik szerint a gyógyító panaceák között, magyar szólás-mondással gondolva, bizonyára a mennydörgős mennykő sem az utolsó; de ez politika és én megmaradok annál a belső ügynél, hogy az analfabéták a betű legéleire ugrottak.

Egyébként, ki már egy évtized óta csendes iróniával szemlélgetem az írás félelmetesen növvő és lassan az ég tetejét kiűtő hegyeit, megvallom, nem is érdekel különösebben ez a dolog. Az ember kiválaszt az egész írott világrengetegből öt-hat könyvet, azokon elolvasgat élete végéig. Az időben haladva megérti a bölceket és zsarnokokat; a demokrata szavazás eredményei után Julius Caesarért rajong; bőszebb perceiben Caligulára gondol, aki consult csinált a lovából; csak azt mondván, amiben most kételkedni bűn: hogy akinek az Isten hivatalt adott, észt is adott hozzá; s az évi sokszázezer könyv orkánzásán ama kalifára gondol, aki a Korán kivételével elégette az Alexandria-i könyvtárat, azzal, hogy: vagy benne van minden ebben az egy könyvben, s akkor a többi felesleges, vagy nincs e könyvekben az, ami a Koránban s akkor úgyis tűzre valók. Kevés akad köztünk, kik írástudóknak valljuk magunkat, többé-kevésbé méltatlanul, akik nem végeztük még el azt a szelekciót. Nagy írókra se jut idő, hát még arra, hogy írástudatlanok könyveivel foglalkozzunk. De ne legyünk önzők, ne vegyük csupán saját ízlésünket mértékül, hanem beszéljünk a könyvért, önmagáért. Napjaink rettenetes könyvírasi dühe a könyv halálát jelenti.

Nagy áldást képviselt a könyvnyomtatás, de ugyanakkor nagy átkot; úgy vagyunk evvel valahogy, mint az általános titkos választójoggal. A könyvnyomtatás eliparosította a betűt; régen, amikor fáradságos körmölés útján gyarapodhattak a példányszámok, jól meggondolták, mit írtak le; a szellem mélyebb volt, a lélek nyugalma nagyobb; a magát egy-két nagy könyvbe beleolvasó ember világlátása széles, mély, átgondolt, egységes alapokon nyugodott;

ma tízezer tan és gondolat semlegesíti egymást, szörnyű zűrzavart hagyva tárva - átnyargalva - a fejekben. Véleményem szerint az embernek az életben az összhangot, megelégedettséget, tevékenysége egészséges iránya és tudata mellett az ebből fakadó boldogságot és emberi szolidaritást kellene megtanulnia; kell ehhez millió könyv? Hány írni nem tudó földműves harmónikusabb, mélyebb és bölcsőbb, mint agyonolvasott tudósaink? Az „írástudatlan” jelzöt nem is a természet egyszerű, józan fiaira gondolom, hanem azokra, akik tengernyi betűt magukbanyelve, a papirosokra elének új, semmitmondó betűtengereket öntenek.

Ne mosolyogjanak és ne lökdössék hunyorítva egymást, ha azt mondom: az emberiség igazi nagy válságproblémáját nem a tengely és ellentengely, nem a japáni és kínai kérdés, amikről hosszúkat és elméseket írnak közíróink, hanem a könyv, a szellem válsága, illetve: a szellem megszűnése jelenti. Európa szellemi egysége, hite, világképe szétbomlott; ezer tan után visszajutottunk a természeti állapotba, az ökológia korába. Millió könyv között egyetlen könyv, millió tan után egyetlen tan hiányzik. Széthulló civilizációknak a végső rúgást az egytanú vagy egykönyvű népek adják; ezt bírja most Kelet velünk szemben; amit látok erről a jövőben, arról nem akarok beszélni.

Az európai ember agyát, lelkét szétágyúzták a tudományokkal, teóriákkal, filozófiákkal; Európa agya meddő, kiégett, sivár föld; ahol nem az, ott lomtár a világ szellemi hulladékaiból, az ó- és újkor lomjaiból összedobálva. A szellem holtteste fölött pedig a sok könyv tarka, tartalmatlan vásári serege kerengi örült táncát. Szánakozva mosolyognom kell, mikor korunk örvendezve hirdetett könyvtermeléséről, gondolkozóiról, nagyszerű könyvéhségéről olvasok. Hol vannak a nagy felelősséggel írt könyvek, az egy könyvnek szánt írások? A szórakoztató, az írástudatlanok, vagy legjobb esetben ezer benyelt teóriától megzavarodott jószándékú fejek ontják elének eklektikus szörpjeiket, Herakleitosztól Nietzscheig összeszűrve. Mind a politikában, mind az irodalomban az emberiségnek még megmaradt felelősei félreállnak a könnyű sikerért lihegő felkapaszkodottak előtt.

Az írás lassan megszűnik előkelő cselekedetté lenni, csőcselék írja a csőcseléknek; a szellem előkelője úntan elnéz ma a könyve fölött, vissza a századokba; s ha ír még, úgy tesz, mint a hívó, aki egy elfelejtett vallás rítusait végzi; az egész csak szép kegyelet. Kár ebbe a dologba mélyen belemenni, borzasztó dolgokat kellene mondani; a rosszat siratni pedig bűnpártolás. Az irodalom pedig, mint jelentik, gyönyörűen virágzik; egyik haladó írónk, nemzetünk nagy reménysége, most fogja szerkeszteni a nyilas-csodaszarvas napilapot. A rothasztó nedvektől átütött dugványok cifra, beteg penészvirágaira gondolok. Nem folytatom tovább. Nem kár értünk.

PESTI NAPLÓ, 1939. júl. 6.

KAMARÁK, CSAK KAMARÁK!

Folytasd csak - szól egy öreg, forradásos derekú gyertyánfa hozzám, ki ott bolyongtam az erdő font folyosóin, félrevont ajakkal, félszavakat morogva és elharapva, amint észrevettem, hogy magamban beszélek. Én pedig megértem a falevelek szavát, amióta az elidegenedő világban visszafelé haladva az ős dolgokhoz, az emberek igéi mind idegenebbül hangzanak a fülemnek. - Beszélj csak, - szól az öreg forradásos - ne nézd, hogy nem vagyunk emberek; te, ki közöttük, mint hallottam az előbb tőled, (ránk való utalásodat idézve), eddig ugyanis mintha a fáknak beszéltél volna. Vegyük úgy; nem vagyunk sértődékenyek; ám sok mindent meghallunk mi; és, akik az ember annyi hiú jelszavát és harcait éltük meg örök lábainknál, megértheted, ha már nem figyelünk oda komolyan. De téged, aki amolyan fél-növény vagy fél-állat, és ami még azon felül van benned, rokon az elemekkel, mindig szívesen hallgatunk addig is, míg megtérsz avarjainkra örökre, betegen valamelyik zűrzavaros őszen; ne zavarjon hát, ha ilyen szokatlan hallgatók közé szórod a szavakat; mondd hát, mi van a világban, mi van a világban?

Idegen vagyok az emberek között - mondtam kissé megrökönyödötten - és mégis harcot hordok értük, érthetetlen örületből; most a kamarákról van éppen szó; azt suttogtam magamban keserűn, hogy kár a dolgokkal foglalkoznom; minek a jó szó ebben az országban, hol egy idő óta a megszállottság uralkodik; ki érti meg már, hogy igazságtalanság, ami szerte történik, mikor azok is, kiken végigtipor, úgy fogják fel, mint az idők szükséges parancsát. Elmúlt a szenvedésnek őszinte emberi pátosza; mintha a pusztulást nem élők idéznék elő és nem ők tudnák elállítani; nem sajnálom már az embereket; ezért az országért ám magában szenved a szívem; olyan értetlenül áll a világ vadonjában, mint én az emberek között; de minek írok, mit akarok én, mikor senki se hallgat engem?

Igen, nehéz ügy nyilván ezekkel a kamarákkal, - szól az öreg forradásos fa kissé bizonytalanul. - De jól ismerem a költőket, az a fontos, hogy megírják és felolvassák valakinek a bajukat, és megkönnyül a szívük. Tépj le ágaimról egy pár levelet és írd meg azt a dolgot és olvasd fel nekünk. - Már megírtam, - szóltam bódultan és elővettem egy hosszú kutyanylevet; s a megújuló közlési fájdalom ellenállhatatlan dühétől elkapottan, a következőket olvastam fel a fáknak:

„Minden belátásom mellett is, amely a hasznos munka megszervezését, a testi és szellemi dolgozók jogvédelmét, életnívója emelését és a kontároktól való mentesítését illeti, a legnagyobb aggodalommal kísérem és éppen az említett hasznossági szempontokkal ellentmondóknak tartom azokat az újonnan rohamosan létesített vagy tervezett intézményeket, amelyek a dolgozó tagokat a mindenkori, s a dolgok természeténél fogva sűrűn váltakozó kormányhatalom rabszolgáivá rettentik!”

„A legnagyobb reményekkel néztük gróf Teleki Pál kormányra jutását; józansága, született úri lényé, melyet nem szédít el a hatalom, tudása és szabadságtisztelete azt az érzést keltette bennünk, hogy a helyzetileg és jogilag legméltányosabb keretek között, s a sajnálatos intézkedéseket lassan a munka és a gyarapodás menetével félreállítva, folyik majd az élet ezen a földön, amely minden megcsonkítottsága mellett is rendelkezik azokkal a javakkal, hogy becsületes és kiterjedő gondoskodású gazdálkodással minden fiát munkával és életlehetőséggel ellássa. Megvolt minden élet- és munkaformának a maga természetesen kiforrott kerete, amely tudtunkkal még nem mondta fel a szolgálatot; hiszen iparunkat, kereskedelmünket és szellemi életünket minden ágon világaránylatokban magasra emelte. Csupán földgazdasági életünk maradt vissza a latifundiumokban termelési elavultságban; de éppen e megorvosolni való vonalon nem látni a változtatásra irányuló, hatást ígérő igyekvést. Kereskedelmi és ipar-

szervezeteink, érdekszövetkezeteink és szellemi munkafrontjaink semmiféle cselekvési képtelenséggel, az ország fokozott és nívósodó termelését akadályozó hátrányaikkal nem igényelték, mint a várt reformok legeslegfontosabbját, a belülről beavatkozó, kereteiket szét-hasogató, érthetetlen elgondolásokkal újjászervező, a termelési harmóniát, kedvet, képességet megbénító kezek munkáját. Mi indokolja ezt az elszabadult túlbuzgóságot, csoportosítást, szelektálást; minek darabolják fel a társadalom, az autonómiák testét, amelyeket az élet törvényei tettek olyanokká, amilyenek; s amennyiben orvosolni kellene rajtuk a fokozott munkásgondoskodás, tisztességesebb jövedelemelosztás tekintetében, azt mind el lehet enélkül az erőszakolt új osztályozás nélkül is érni; sőt, éppen a dolgozók hangoztatott szellemi és testi jóléte és szabadsága az, amire az új intézkedések láza nem gondol. Bármiféle úgynevezett „szociális” intézkedés annyiban jogosult, amennyiben az érintett személyek valódi óhaját testesíti meg, és a termelés standardja mellett a dolgozók életnívóját és emberi jogait fokozza. A mindenfajta tervbevett kamarák is ilyen indokolásokkal és megnyugtatóssal létesülnek; a valóságban pedig az egész csak politikai játék; rendszerbiztosítás és a társadalom minden atomjáig menő hatalombavevés és megmozdulhatatlanná tévő lenyűgözés történik!”

„Kamarákba szervezik a dolgozó társadalmat, s aki nem tag, az természetesen nem dolgozhat. Ez rendjén van, ha a kamarai tagság kritériuma gyanánt viszont a munkabeli tudás számítana. De a valláson kívül sorra kerül a ‘megbízhatóság’, hogy felel meg valaki felfogása a fennálló rendszernek; tagja-e az egyedül üdvözítő kormánypártnak; nem nézett-e csúnyán a házmesterre; nem káromkodott-e és tiszteli-e kellően a minisztereket? Azonkívül a rejtett szempontok még, melyekről az illető elutasítása esetén sem értesül. Elégedjék meg azzal, legyen bár munkakörében a legelső, hogy illetékes urak szemében nem ütötte meg az Istentől adott megélhetési joghoz az uraktól másképp módosított mértéket.”

„Bármilyen túlzóan hangzik, ez a hű jellemképe annak az újmódi keretezési rendszernek, mit ‘kamarának’ nevezünk. Ez a forma volna hát az, amelyben az átkos liberalizmust felváltó csudálatos új életben a magyar termelés, a dolgozók felemelésével folyni fog? Ez az óvodai rendszerezés, köröm- és Gewehr-vizit, az egyén maradék elvbeli, emberi megnyilatkozásainak eme tökéletes megfojtása, a kenyérelvesztés félelme által? Szimbólikus börtönöket teremteni a társadalomból; ezzel akarják felcserélni a nyomorúságos tisztviselő legalább relatív vélemény szabadságát, kereskedők és munkások önvédelmi szervezeteit, mely utóbbinak nevelésbeni, szociális és öntudatosító hatása elvitathatatlan? De amit hegyrengető szavakkal szeretnénk kérdezni: ezzel szándékolják-e betörni a szellemet, nem gondolva meg az írott betű, a kritika joga, a nemzeti lelkiismeret megfojtásának szörnyű felelősségét? Ama szomorú idők magatartására emlékeztetően önkénytelenül, amikor a nemzettől idegen dinasztikus érdekek nyirbálták meg a magyarság igazi lelkének megnyilvánulását? Sejtetekbe csoportosítják a szellemet, ezt a megszervezhetetlen elemi valamit, amely éppen e szervezéstől megbetegedett társadalomnak egyetlen ősi, öntörvényű menedékhelye? Egy rossz elgondolás szűk keretébe metélik azt, aminek létjoga éppen az örök forradalom, állandó újat-teremtés, korszerű erkölcsökön, formákon túl a lélek örök kalandja, a meglévőbe már új világokat álmódása? S kiütik a tollat a vallás, vagy az írással, sajnos, együttjáró ‘kihágások’ címén a kötelességét bátran teljesített újságíró kezéből? Egy újságíró-, író-kasztagnak nem lehet célja a megszelídített öleb nevelése; a toll emberének erénye nem a meglapulás, hanem az írni-tudás és az erkölcsi bátorság; a betű igazi embere nem nézhet percnyi érdeket, hanem csak a nemzet, az igazság szempontjait mérlegelheti; rövid időnkben hat-hét rendszert megértünk, amely rendszernek szokásává lett a nemzettel azonosítani magát; a toll becsületes emberei pedig semmi eféle rendszernek nem hódolnak, csak az örök nemzetre tekintettel!”

„Nem tudom, a mondvacsinált és öncélú nemzet- és munkásmegváltókon kívül, ki kérte a társadalmi rétegek közül ezt az újmódi széttagolást; nem tudom, mennyiben fedi mindez

nagyeszű miniszterelnökünk elgondolásait. Lehet, hogy mély szándékok vannak mögötte, amiket mi gyarló emberek észre sem veszünk; de mi csak abból ítélhetünk, amit megélünk és látunk; mert kormányzati intézkedések bölcs vagy nem bölcs voltának igazolása nem tartozik a másvilágban maradt vallási rejtelmek közé. Lehet az is, hogy kormányelnökünk elgondolásai a kisstílú, vagy túlbuzgó végrehajtók kezén torzulnak olyan szálnalmasokká; miután, sajnos, módunk volt rá, hogy a kormánylapok, a kormánypárttagok és a miniszterelnök úr megnyilatkozásai között tátongó összhangtalanságot tapasztaljuk. Akárhogy van, az új magyar életet megindító ténykedéseknek eme felemlített fajtáit meddőknek, károsaknak, értelmetleneknek tartjuk; a kormánynak úgyis módja volt akarátát érvényesíteni; és ha nemzeti érdekről van szó, a társadalom felelős része erőszak nélkül áll amúgyis mögötte. Szellemünkkel nem vág össze ez a kaszárnás beszortírozás. A szociális tekintetekben, amelyekkel indokolják a kamarai túlbuzgóságot, a kormánynak szintén módjában van intézkednie; az e téren való egyéb szabályozási szándékot pedig úgyis elérhetik a zsidótörvénnyel. A dolgozó társadalmat fölöslegesen kiskorúsítani, megbéklyózni, ambíciózus, de rendszerint tisztázatlan közérdemű uraknak csúcsállást teremtő alkalmakért összezúzni egészséges szervezeteket és egzisztenciákat, a meginduló és fejlődő magyar élet szempontjaival összehangolhatatlannak, és mint szimptómát, a harmónikus fejlődést nézve, elcsüggesztőnek tartjuk. Ami pedig a szellemet illeti: nyúzhatnak, osztályozhatnak; miniszterek, kormányok egymást váltják, az író és célja haláláig egy: mindenre való tekintet nélkül csak a közérdeket szolgálni, az igazságot és a szellemet!” - Az öreg fa bólintott; már rég figyeltem, hogy oda se hallgat a fájdalmas mondatokra. Se baj - gondoltam; - a kormány se tesz egyebet.

PESTI NAPLÓ, 1939. júl. 9.

KÖZIGAZGATOTT SZELLEM, IRÁNYÍTOTT MŰVÉSZET

*„Sem kőtorony, sem rézből vert falak,
S szűklégű börtön, sem kemény bilincs
A szellem erejét meg nem törhetik.”*

(Shakespeare: Julius Caesar)

„Gyorsan haladó forradalmi fejlődés esetén a művészetek csak felülről jövő rendező és vezető befolyás esetén tudnak új feladatkörükhöz elég gyorsan alkalmazkodni. A népek politikai és világnézeti vezetőinek meg kell kísérelniök, hogy a művészi erőket a legsúlyosabb beavatkozások árán is hozzáidomítsák az általános világnézeti törekvésekhez és követelményekhez... Csak ebből az alapból fejlődhetnek ki azután valóban alkotó lángelmék” - a németek kiváló vezére mondta ezeket többek között a német művészetek házában tartott beszédében. Miután nem politikai, hanem művészeti kérdésekről van szó és ezek az államok közötti világnézeti, kormányzati elvekben és feszültségekben mint külügyileg aggályos tabuk, nem játszanak szerepet; s mindentől függetlenül ama elv alapján, amely szerint vallási vagy művészi kérdésben való megnyilatkozásuk esetén, az egyébként szuverén politikai tényezők önként lépnek be a szellem másfajta világában megnyilatkozóknak ott törvényszerű kritikát involválók rendjébe: az előbb idézett művészeti megállapításokkal szemben művészi ellenvéleményemet fejezem ki.

Ha mindnyájunkban kellő és méltó fogalom élne a szellem és művészet közös lényegének mibenlétéről, kormányzati és világnézeti rendszerfölbontásáról és céljáról, - már amennyiben a napi szükségleteken túlmenő, transzcendentális hivatást tudunk, szent hitünkkel, beleolvasni a szellemnek eddig közegyezményszerűen legmagasabb emberi megnyilatkozás gyanánt gyakorolt tevékenységébe - nem is kellene magyaráznom, miért nem értek a nagy német államférfiú művészeti véleményével a legtávolabbról is egyet. De ma, amikor a tisztázatlan fogalmak alapján, és évezredes tanulságokon nyugvó kánonjogokat nem tekintve, létesít egy új szellem holmi megváltozott világtörvényeket feltételező új intézkedéseket, meg kell mondanom: az illusztris német államférfiú teljesen félreismeri a szellem, a művészet és a társadalmi forradalmak, a művészeti fejlődés és politikai állam s a hatalmi erővel irányított szellem és az alkotók kifejlődésének lehetősége közötti viszonylatokat.

Kérdem tisztelettel: mit értsünk például az alatt, hogy „gyorsan haladó fejlődés idején a művészetek csak beavatkozás útján tudnak új feladatkörükhöz alkalmazkodni?” Mi ez a művészetben, hogy „új feladatkör”, vagy „rég feladatkör”; mióta veszünk tudomásul itt ilyen iskolás szabályokat? Jóllehet tudom, mit értenek „a feladatkör” alatt az új világnézet emberei; tudniillik azt, hogy a művészet, a szellem csak annyiban bírhat jogosultsággal, amennyiben az örök igazságnak és a szépség istenségének szolgálata helyett egyszerűen ama bizonyos világnézetet jelképező egyénnek szellemi világképét szolgálja és hitelesíti. Ezzel ellentétben pedig a művészet „feladatkör”, mint azt számunkra Pheidiasztól Mestrovicig és Homerosztól Goetheig és tovább, az örök szabályokat jelentő mesterek kijelölték, annyi, mint jó műveket alkotni. Ami pedig a művészet „haladását” illeti, bár művészetben úgynevezett „haladás” szintén teljesen új fogalom, történelmi ismereteink nem nyújtanak arra forrást, hogy eddig előfordult politikai változások esetében szükségük lett volna a művészeteknek, hogy a politika sasröpte mögött „elmaradt” léptüket beavatkozással a népvezérek és államférfiak által elérni vélt állampolitikai és emberi tökéletesség csúcsára emeljék; de arról sereg példánk van, hogy amennyiben a szellem szívügyét ilyen módon felkarolni óhajtó államférfiak annak dolgába beavatkoztak, az eredmény mindig siralmas lett volna a szellemre nézve, hogyha az, szokott

isteni indolenciájával és csak a saját törvényeit követve, nem talált volna rá módot, hogy az érdekében fölségesen bábáskodó államférfiak beavatkozását méltóságteljesen hatálytalannítsa.

Amennyiben pedig a művészet, a szellem nemcsak statikus szépségek kifejezője, hanem társadalmi erők, az emberi fejlődés menetének örök erjesztője, célkitűzője is: tudomásom szerint sohasem az államférfiak voltak azok, akik a szellemnek az új gondolatokat és méltó, korszerű magatartást adták és az újnak forradalmát sugalmazták, hanem a szellem járt mindig messze elől az új világ teremtésében; ellenben éppen a politikusok igyekeztek megrögzíteni a fennálló helyzetekben, mint ahogyan minden kormányzati rendszer azt óhajtja, amikor a vele való lépéstbírárs jelszava alatt vissza akarja tartani a szellemnek örökké új irányozódásokat kereső és a már meglévőn túlnéző útjait. Hiszen maga a nemzeti szocializmus is gondolatbeli megfogalmazást kapott először; és ha annak Sturm und Drang korszakában a weimari vezetők, akik kormányzatukat, úgyszintén „a gyorsan haladó forradalmi fejlődés” örökké érvényes és tökéletes, legvégső formájának tartották nyilván (mert elvégre van-e kormányzat, mely ne azt hinné magáról?) az új irány által előírt szellempolitikai recept szerint sikeresen gyakorolhatták volna a „legsúlyosabb beavatkozást” a szellem életébe, hogy azt hozzáidomítsák világnézeti törekvéseikhez - hogyan valósulhatott volna meg a mai új szellem: amely tökéletesség-érzetéből származó és bizonyára jogosnak érzett öntudattal és a megtalált „végső” eszmei igazságok és emberi boldogságot biztosító normák vélt birtokában a szellem további keresését, mint fölségest, megakadályozván, azt teljesen magához idomítani óhajtáná?

De, ismétlem, melyik kormány vagy világnézet ama tízezer közül, amelyik a történelem folyamán az emberiség különböző parcelláit boldogította, nem tartotta magát a legvégső politikai tökéletesség birtokosának és nem érezte azt, hogy az emberiség további menetét és rajta túlhaladó új állomásait keresni hivatott szellemet most már le kell kötni, mert nincs tovább, és az államvezetők, hívták légyen Tiberiusnak vagy XIV. Lajosnak, az utolsó igazságok bölcsék-kövének birtokába jutott? Viszont hány példáról tudunk másfelől, hogy a szellem szent önállóival, lázadóival, a „végső igazságokat” birtokolni vélők dicső bizalmatlanjaival, hívták légyen őket Jézusnak vagy Galileinek, akár mártíromságuk árán, de meg tudták volna tagadtatni az önálló gondolatot, a szellemet; és tudunk-e esetről, amikor a következő korszakok a szellemet lerögzíteni akaró kormányzatokat és nem ama szent lázadókat igazolták? És el tudnók-e képzelni a legjobb akarattal is, korunk kiváló, hasonló beavatkozást talán jóhiszeműen hirdető politikusai iránt, hogy egyébként csodálatos, sokban precedens nélküli korszakunk ebben a tekintetben az egész történelemben egyetlen esetenként alkotna majd kivételt?

Mindenki okos és bölcs, aki hatalmon van és aki utána jön, az is okos és bölcs; azt is elhiszem, hogy a Caesarok az istenektől származnak; de mint a mitológiából ismerem, maguk az istenek is tehetetlenül állottak a hatalmas „Végzettel” szemben. Kiismerhetetlen erő, mondták, mindennek mozgatója és kútforrása, ő teremti és buktatja meg az isteneket is, legyenek még olyan hatalmasok. A kozmikus, mindent átható és mozgató okot és áramot, a meglévőket játékszerrel szétdobálót, a bergsoni „élan vital”-t nevezték az okos görögök a végzetnek, amely nem egyéb, mint a ma is csorbítatlanul érvényben lévő rejtelmes, örök szellem, más néven nevezve. Ha azt halljuk, hogy ezt az erőt akarják betörni és hatáskörüli fókuszába rögzíteni végleg az új vállalkozók, mindenesetre megkap modern uraink hősi merése, de az eredmény iránt bizalmatlan vagyok.

Ám az előbbiekkal érdekes ellentmondásban viszont, a kiváló művészeti nyilatkozó jóhiszeműségére vall az a további kijelentése, amely szerint „csak ilyen alaptól fejlődhetnek ki azután az alkotó lángelmék”. A nagy államférfiúnak nem megy rováására, ha tisztázatlan fogalmai vannak a művészi alkotó lángelme mivolta felől. Ha azt mondta volna, amit a

politikai falanszter-rendszer hívei hangoztatnak, hogy a lángelme káros individualista kinövés, nagyobb összhangzásban maradt volna előbbi mondanivalóival. Viszont ő, ki önmagán túl is nyilvánvalóan tiszteli a másféle emberi nagyságot, de ugyanakkor rögzíteni akarja a művészi, szellemi szabadságot is, sajátos kontraszt gyanánt, a mivoltánál fogva minden keretet szétrobbantó, csak saját törvényeit ismerő és így betörhetetlen zseni kitenyésztését nevezi meg a művészi szabadság lenyírbálását szolgáló tevékenysége célja gyanánt. De, sajnos, ez csak a művészetellenes szándékú akarat tetszetős önigazolása és önmegnyugtatása; kisebb kapacitású koponya is tudja azt, hogy uniformisba betört szellemiségből éppúgy nem nőhet ki alkotó lángelme, mint ahogy egy üvegbe nyomorított, mutogatni szánt emberpalántából csak szánnivaló cirkuszi gnóm lehet, nem pedig dalia.

A nagyrahívatott szellemek ilyen körülmények között máshol keresnek maguknak fejlődési lehetőséget; a lángeszű alkotók helyett pedig legfeljebb kitűnő másolók és utánzók születnek a rendszert igazoló nagy elmék helyett, annak művészi tekintetben értéktelen dicsérői. Tekintettel arra, hogy azt vallom, a szellem, melynek ki kell nőnie, megfutja a maga útját minden elnyomás ellenére is, nem azért írom e sorokat, mintha a szellemet félténem és a művészetet, amely a szellem proteusi szeszélyes istenalakjainak egyik formája; de ismétlem, elismerő csodálkozásomat fejezem ki korunk uralkodóinak imponáló szándékai iránt az örökkévaló hatalmakkal szemben.

Nem kevésbé tetszett nekem, amikor Caligula hadseregével megrohamoztatta a tengert; természetesen „győzött”; az örökkévaló erők ellen mindenki győz pillanatnyilag; a nagy monstrumok monumentális hallgatását leveretésnek nézik; az örök tengerek, nagy hatalmak ismerik az ő beteljesedő törvényeiket. A diktátorok lekötik a szellemet: a szellem pedig, a láncokat pehelyként olvasztó karral, az isteneknek a halandót levegőnek látó vakságával a szemén halad előre; diktátorok, fegyverek a lábai alatt kavicsok; e haladás tanúja az ember útja a neandervölgyi ősatyák törzsvezérétől, - aki az akkori állapotot kétségtelenül szintén legtökéletesebb gyanánt rögzítette volna - a civilizáció mai formájáig; és ha nem lettek volna annak a rendszernek is bizalmatlanjai, lázadói, akik csak a szellem szuverén törvényét követték, valószínű ma is barlangokban élnénk. A szellem pedig haladni fog tovább, akármi történik. „A szellem: az Isten” - s a művészet a megjelenő istenség köntöse: ugyan, ki harcolhat ellene?

PESTI NAPLÓ 1939. júl. 20.

MENNYI A VAKRÉM ÉS MI AZ IGAZI BAJ A „DISSZIMILÁCIÓ” KÖRÜL

Bámulatos, mivé ráncigálnak, nyúznak, kevernek bizonyos fogalmakat, amiket adott helyzetben valaki, részint impresszionisztikusan, részint egyes helyekre vonatkozó megfigyelésből fölvetett és amelyeket talán jóindulatú, de általánosításra hajlamos buzgóság olyan tágkörűvé túloz, annak érthető lélektani károosságával nem számolva, hogy működése, a baj elejétevése helyett inkább annak terjesztését szolgálja. Vegyünk elő egy naponta hangoztatott fogalmat például, misztikus és borzongató szót (és bátor legyen, akinek ezzel kapcsolatosan más véleménye is van, mint a szokványos értelmezőknek); itt van az ékesen zengő „disszimiláció”. Ezt a fogalmat annak idején Szekfü Gyula dobta bele a forgalomba; és mondhatom, ha addig csak szórványosan létezik, csupán támadó sajtója működése folytán is a hozzákapcsolódó jelenség hatalmasan meggyarapodhatott volna. Erről a dologról szeretnék, semmiféle szemponttól nem zavartan, csupán a valóságot és az ügy valódi jelentőségét nézve, véleményt mondani. Aki írásaimat olvasta, tudja jól, hogy amennyire a zsidókérdésben, nem törődve a tömegindulatokkal, megmondtam őszinte véleményemet, úgy kinyilvánítottam a sváb kérdésben is; és egyik, mint a másik kérdésben való véleményem nem lehetett egyéb, csak az, ami a kultúremberre és a harmónikus, fejlődő életet óhajtó nemzet tagjaira kötelező. Ahogy elítéltem a zsidóság elleni akciókat, úgy elmarasztaló szavam volt azokkal a nem „fajmagyar” nemzettestvéreimmel szemben is, akik túlzóan fajvédősködtek, akár a magyar, akár a saját fajtájuk mellett, de egyfelől hitelt nem érdemlően, másfelől pedig a nemzeti harmónia érdekei irányában károsan. Amennyiben elfogulatlan nemzetvédelemről van szó a „disszimiláció” ellenharcosai zöménél, ténykedésük kifogás alá nem is esnék. Vádam azok ellen szól, akik vakon, eleve rossz szándékot szimatolva, fölösleges hazafias túlbuzgóságból, csekély lélektani és emberismerettel egy idegen vérségű állampolgárnak, a nemzeti érdeken belül, fajisági különvalóságát hangoztatása jogának mértéke iránti érzéketlenséggel, egész sereg hazaszerető, idegenfajú egyén lelkében fájdalmas, súlyos konfliktusokat teremtettek.

Egy idegenvérűnek valamely nemzet kötelékében, és a nemzettörzshöz méltányosan szerepelni nem jelent annyit, hogy az illetőnek minden faji tulajdonságával s az ősi anyatörzshöz való rokonszenvével együtt az uralkodó fajba kell belesemmisülnie. Nem lehet tehát árulásnak minősíteni, ha az idegenvérű az anyafajta szelleme, mozgalmi, életfordulatai iránt érdeklődéssel vagy akár vonzalommal viseltetik, ha egyébként az illető hű, kötelességteljesítő, becsületes polgára hazájának. Az emberi léleknek és éppen a nemesebbnek eredendő vonása a hűség a messzi hagyományok iránt, mely sohasem halványul el benne bizonyos bánatos árnyalat nélkül. Ám ettől függetlenül éppen olyan rajongással csügghet az egyén az új hazán, mint a született ősfajtabeli; éppen ez a kétlakiság az, amely az idegenbe származottak gondolkodó elemeiben bizonyos, szinte ösztudatlan meghasonlottságot idéz elő hosszú nemzedékeken át; és ennek maguk előtt legyőzése és az egyensúly megrögzítése kedvéért mennek gyakran túlzásba az új fajta védelmének hangoztatásában. A nemes példányokról van szó, természetesen, mert sajnálatos tapasztalataink vannak arról is, hogy idegenvérű testvéreink éppúgy, mint született magyarok is, a fajvédősködést nem ideális érdekből hangsúlyozzák.

A kegyetlenséget, mely egy belénkforradt becsületes idegenvérűnek a nemzeti kötelékből való kigyanusításában nyilvánul, nem tekintve: milyen oktan és nemzetellenes politika a túlzó hazafiaskodóktól, amikor valamely, egyébként jóhiszemű idegenvérűt, aki az ősi-anyaország roppant történelmi mozdulataira érdeklődő, vagy akár veleérző szavakat nyilvánít, disszimilálódással gyanusítani. Nem beszélve arról, hogy gyakran megkapja az illető ezt a vádat akkor is, ha az igaz ügynek nem sok szolgálatot tevő elvakult sovínisztáknak nem győzi hangoztatni,

hogy legalább húszat megenne naponta a saját fajtájából; viszont ha elég gerinctelenül azt tenné is, éppen ez szolgálna gyanúsító érvül vele szemben: amiből azután vagy az következik, hogy az illető önmardosó, magára gyanakvó lélekkel áll az őslakó fajta előtt, kisebbségi érzésktől gyötörtén, vagy, érthető daccal, beleugrik az amúgy is neki tulajdonított magatartásba (és hány van ilyen), vagyis a disszimiláció útjára lép.

De mit jelent az, hogy valaki disszimilál, mi történik akkor? Megkockáztatom azt a kijelentést, amivel bizonyára egyes, túlzó magyar véreim anatómáját vonom magamra, hogy: körülbelül annyi történik, mintha, mondjuk, irodabeli társunk, aki velünk együtt szolgálja a hivatali adminisztráció szinte eszmeien megfellebezhetetlen fenségét, kijelenti, hogy mától fogva a szakmával szemben elítélő álláspontra helyezkedik. Mert vagy kiugrik a dologból és elmegy, vagy bennmarad; akkor pedig éppen úgy kell tovább csinálnia a szokványosságokat, mint annak, aki a legnagyobb odaadással van az ügy iránt. Az adót, teszem föl, nem szokták, bár-hogy illenék talán, amúgy sem Talpra magyarral az ajkukon fizetni a polgárok, sem másfajta pénzbeli vagy természetbeni illetékeiket; az állam mivoltában, amely a közösség megtestesítője volna és amelyhez való szerelmi elhűvösödést olvasunk rá a disszimiláltra, valljuk meg őslakók és asszimiláltak, bizony csak valamilyen félelmetes molochot látunk valamennyien, amely folyton csak vesz tőlünk; és ami magyar testvéreinket illeti, tapasztalatom szerint senki sem űzi, nyúzza egymást olyan kéjjel, mint a magyart a „törzsökös” magyar éppen; miben nyilvánul hát akkor a disszimilált különös károssága? Egyszerűen az ellenséges eszmei állásfoglalásban, amely azonban közömbös a közösségre, amikor ugyanúgy kell teljesítenie az iránti szolgálatait ennek is, mint annak, aki odaadását hangoztatja. A közösséget nem szerelemből szolgáljuk, valljuk meg, hanem kényszerből, valamennyien született anarchisták vagyunk; az más aztán, ha a fennálló kényszert tudat alatt, önfelmagasztosító ragaszkodással, lelkesedéssé minősítjük. Hiszen dicső elődeink is olyan jól megvoltak a hazaszerető lelkiismeretükkel, anélkül, hogy például az adófizetésért különösebben lelkesedtek volna. Egy állam viszont nem szentimentális, nem érdeklí, ki hogyan szereti és ez jól van így; mert ha a szolgáltatásokat az iránta való szerelemre bízna, furcsa meglepetések érnék; de az iskolakönyvekben olyan megható, könnyes áldozatkészség próbatevése helyett megelégszik a pontos közigazgatási gépezettel, amellyel benyeli, ami neki jár: a többi pedig mindenkinek magánügye marad.

A „disszimiláció” tehát az idegenvérű lelki pártütése a befogadó nemzet ellen, az anyanép-törzsbe való visszavonulás. Az államrendszer vaspántjában nem virtuális csapásként jelentkezik (mert vagy bentmarad az illető az államban és akkor mindent teljesít, vagy nem és ez nem érinti a közösséget), csupán lelki jelentősége van. Kellő nemzeti öntudat híján demoralizál, kicsiségünket juttatja eszünkbe, amelytől csak elpártolni üdvös; de van ennél mélyebb jelentősége is. A fajta áthasonító erejének csökkenését érezteti ugyanis; annak életképtelenségét sugallja a helytelen megriadás állapotában, ahelyett hogy úgy vennők, ahogy van; annak a törvénynek, amely szerint a tenger megduzzadása esetén a vele földalatti üregeken, rejtelmes alagutakon át kapcsolatban lévő tavak szintén kivillognak medrükből, hogy aztán, a nagy víz törvényszerű visszahúzódása után, ők is szépen medrükben szerénykedjenek. A disszimiláció szimbólikus veszteség tehát, mert az idegen bűvölettől elkapottak, sajnos, itt maradnak továbbra is; és hová lettek az idegeink, ha eme idegen pusztá lélekbéli és ideiglenes elszakadására így reagálunk, amikor habozás nélkül engedjük kivándorolni, még támogatva a hajótársaságokat, véreinket; mióta lettünk ilyen szentimentálisak? S azt hiszem, egyesek most is szívesebben engednék ki a messze világba egy pár millió agrárproletárt, mintsem megvalósítsák azokat a reformokat, amelyeket a honfíbuval áthatott radikális magyar lap legújabb álláspontja szerint egyszerre nem talál sürgősebbnek, „honvédelmi” tekintetből: mintha a honvédelem legerősebb bázisa nem éppen egy megelégedett, talpa alatt maga földjét érő gazda volna, hanem a végnélküli uradalmak gépi robotjának elállatiasodott kulija.

A disszimilációnak inkább eszmei jelentőségű károságát nem emeli az, hogy a disszimilánsok magatartásukkal az országot, amelynek polgárai, a saját anyaországuknak szeretnék átszolgáltatni, mint, sajátos elmeéllel alátámoogatva, itt-élésük és gyarapodásuk által már az idegen nyelvterülethez tartozót. Bár láttunk erre példát a közelmúltban, hogy az elszakadás meg is valósult, de ez a kiválás nem egy ezerestendős történelmi egységű országból történik, hanem egy szemfényvesztő politikával összeeszkábált államból és amikor éppen a jogalap híja volt az, amely a kritikus percben az ellenálló erkölcsi és külső védőerőket lebénította. Erőszakos megszállási szándékok esetén mindenesetre kellemetlen bázis védelem szempontjából egy ellenséges hangulattól átítatott lakosság; de ennek kárait mai harcászati módszerei mellett módja van az államnak egyensúlyozni; és e hátrányokkal egyébként mindig számolni kell ott, ahol nemzetiségek összefüggő területeken laknak. Erőszakos vagy orv megszállásoknál egészen közömbös dolog, hogyan viselkednek a kisebbségek; 1919-beli területi veszteségeinket a balga átengedés okozta, nem pedig a kisebbségek magatartása.

Hogy a disszimiláció jelenségének politikai oldalán túl annak erkölcsi elbírálásával is szó essék, e magatartás mint minden árulás a kétes veszélyesség mellett, annál inkább magán hordja a legnagyobb becstelenség bélyegét. A disszimiláció vezérbajnokait, kik nyilván sok okkal rendelkezhetnek a befogadó ország elleni lázításra, de érthetetlenül mégse cserélik föl ezt a földet a bizonyára jobbat kínáló másikkal, jó lesz, - már egyszerű humanitásból is - megjegyezni (félvén, hogy szerénységük mellett majd annakidején jelentkezni nem fognak), s a saját jól felfogott érdekükben, mihelyt módunk lesz rá utaztatásokat rendezni, átutaljuk oda, ahonnan jöttek.

Ám vigyázzunk, kit nevezünk disszimilánsnak, ne felejtsük, hogy hazánknak a múltban nagy fiai támadtak idegenvérűekből és kiváló embereket adtak a jelennek is. Amilyen elítélendő az eltartó földhöz való hűtlenség, olyan bűn általánosítani és keserű érzéseket támasztani azokban, akik mindazonáltal nem szűnnek meg bizonyára jó magyarok maradni, de mi velük szemben a faji korlátoltság és hálátlanság bűnében marasztaltatunk.

Minden nap egy sír mellett jövök le a Rózsadombról - ez van ráírva: „Itt esett el Schittenhelm Ede 1848-ban a hazáért.” Figyelmeztető jelkép ez „törzsökös” magyaroknak és egyebeknek egyaránt.

PESTI NAPLÓ, 1939. júl. 21.

ÉVFORDULÓ, POLITIKA ÉS MÁS EGYEBEK

Képzeljünk el olyan helyzetet, hogy óriási nyílttéri színjáték közepén, ahol a darab meglehetősen vad romantika jegyében forog, betoppan egy, a játék stílszerűségébe teljesen beleillő rablóbanda; és a grand guignol fürgetegében a közönség közül egyetlen valaki észbekap, hogy az új jelenet már nem játék többé, és kiáltozni kezd: s erre maga a közönség kötözi meg, felháborodva, hogy nagyszerű, idegborzongatóan érdekes multságában zavarják. De miután a lekötözött nem tudja toporzékolás nélkül nézni, hogyan rabolják ki az örült, buta társaságot, maga a játék törvényes fővédnöke tömeti be végül is a száját, hogy meg se mukkanhasson; s a lekötözött, egyedüli józan, csak rémült, magának se hívó szeme forgatásával tudja jelezni, mint asszisztál a bárgyú gyülekezet a maga levetköztetéséhez s a támadó társaság mindenben teljes birtokbajutásához; és ahogy, valami gigantikus tébolyként, a magafeledkezés ragálya az egész környékre áterjed, miként lesz a desperado had úr mindenben; míg ő, a látó, nem szólhat, nem világosíthat fel senkit, mert akinek bőréről van szó, maguk fojtják bele a lélegzetet, és ha beszélhetne, sem hallgatná meg senki.

- Képzeljék magukat ennek az embernek helyzetébe. De vajjon meddig lehet a látóknak az Istentől beléjük oltott makacs, ébresztő dühvel bírniok? Nem jön-e el a pillanat, amikor e józanon nézők, de megbilincseltek és betömöttszájúak keserű, fáradt daccal, bele görnyedve a láncokba, és „hát vesszetek meg, ha nektek így jó”-t sóhajtva, lehúnyják a szemüket?

Amerre nézel, keserűség szökőkútjai buzognak fel benned a látványokon; egész szíved egy meggyült seb; ilyenkor érzed, az ember nyomorult érthetlenség, és az élet nagy megpróbáltatás. Mennyi visszásság; nem is tudod keretbe fogni, de darabokban, szakadozva, ahogy a fölviharzó indulat kavargatja őket benned, csapódnak ki ajkadon, összefüggés nélkül és alakatlanul.

Oda jutottál, hogy nem törődöl már az életeddel; csak egy, még megkockáztatott eszköznek érzed magad egy utolsó tétjét kijátszó, de már reménytelen nagy szándék kezében. Az a pont ez, ahol szenvedni kezdjük már a napokat, és csak az őrállás kötelessége fog még: az a valami, amit a magát már ilyen címen tartó élet konok ösztöne kitalált. Tán közjelentőségű, de a lélek örökkévaló szemszögéből talmi dolgok szálába fogódzol, hogy, elmenő kedved ellenére, igazold még ittléted jogosultságát, nagy akaratoddal „az emberért”, akinek egyébkénti „komfortját”, minden anyagi beteltségével, kényelmeskedő polgári alávalóságával mentegeted. De a testi jön túl valami eszményi jó módra gondolsz, amikor embereid sorsáért harcolsz; szellemibb jó módra, a szabadság elvére valami régi, hősi alkalmazásban, összefüggően az istenséggel, amikor tolladból kigyöngyözve, az hull a papírra, hogy: szociális reform, parlament, szólásszabadság vagy háború.

Háború; most huszonöt éve, hogy megindult az a véres viaskodás, ahol, mintha az emberiség boldogságát eldönteni vélt külön-külön eszmei csodák birtokában lettek volna, amelynek érvényesítéséhez bagatell annyi halál, estek neki egymásnak a milliók. Mi volt ennek a háborúnak értelme és célja; de mi volt a többieké összesen? Emberi igazságérzet, aki ott bújkálsz valahogy mégis mindennek alján, és törvénnyel torolod meg az egy ember gyilkosságát: mikor hívod elmarasztaló, rettentő pörbe a sötétséget bennünk, amely erőszakhoz nyúl, a szellem szavát félretolva - és mikor ítéled örök halálra a háborút? A vérförgeteg lezajlott; senki sem felel a bűnökért.

De a politika kezdődik, felzajdul az országház; nyár van, ám égető sürgősséggel tárgyalnak. Bizonyára az országnak jó lesz; hamarosan nagyszerű dolgokat hoznak tető alá; ilyen lesz például a házszabály-revízió. Ha rövid a programod, toldd meg egy megszorítással. Az angol

parlamentben például körülbelül tízszer annyi interpelláció hangzik el egy évben, mint az angollal, úgy mondják, egyivás-alkotmányú hazánkban. De itt nálunk gyors tennivalók vannak, mondja az ellenvetés. Ugyan, hozzák ide azt az embert a parlamentből, aki, ha a kormány egy valóban üdvös reformot hoz elő, meg ne szavazná; a szélsőjobb a társadalommegváltás jegyében hangoztatja a szavait, tehát valószínűtlen, hogy ellentmondana; a maroknyi „baloldali” ellenzék éppen az országnak eddig hiányzó, és most kormányoldáról is felvett reformok elmaradása alapján lett „ellenzéki”. A kormány saját pártja ellen pedig bizonyára nem csinál házszabály-revíziót. Hát ahol ilyen csodás, sohase látott harmónia uralkodik a kormány-szándék és a parlament között: miféle obstrukciós tervtől tartanak? Ha csak nem attól, hogy a beszélni szándékozók a kormány korszakos javaslatai helyett éppen a javaslatok hiányosságát lennének kénytelenek kimutatni, gyönyörű megoldásokat álmódva legalább. Tehát Magyarországon, az álmodozók földjén, gyönyörű reformokról már álmodni sem szabad?

Minden előzőleges elfogultság nélkül szomorúnak, szánalmasnak, az emberi lélek nem kíváncsatos tulajdonságait, mint például a gyűlöletet, rosszakaratot, izléstelenséget és korlátoltságot hömpölyögtető áradatnak kell minősítenem azt a sajtót, amely - a csodás tanokat hirdetés jellegéje alatt - utcáinkon mind nagyobb számú lap tömegével felvonul. Mindentől függetlenül tegyük fel azt, hogy ezek az emberek tényleg új Magyarországot, szebb kultúrát, egészségesebb világot akarnak a régi helyett. Az új magyar szellemet eszerint tehát ez a gyűlölködő, rágalmazó, felelőtlen, gyomorémelyegtető valami jelentené? Uralomrajutásuk esetén pedig ez képviselné az országot a maga teljességében mint a magyar betű, a magyar sajtó reprezentánsa? Van ezeknek az uraknak egyáltalán fogalmuk a magyar kultúra, a magyar szellem valóságos fokáról abban, amit irodalmában vagy sajtója mértékjelzője egyéniségeiben eddig jelentett?

Épp elegendem van abból a sok keserves honfibúból is, amit egyes, egyébként jó szándékú lapjainkban mindjobban elterebélyesedni látok. A sok „hígmagyar”, „töménymagyar”, ilyen vagy olyan magyar lassan érembe, unalomba fullasztja azok lelkét, akik a dolgokat - a frázisoktól, agyonteoretizálástól irtózva - a maguk mivoltában keresik. Vigyázzunk tehát, ne keverjük humorba és ásitásba az agyonfirkálással az igazi magyarságvédelem fogalmát, kárt téve azzal, amivel azt hinnők, hogy használunk. Mint ahogy csak ártanak az ügynek, akik folytonos és rossz cikkeikkel a nyilasok ellen, az olvasókba azt a vélekedést oltva, hogy amit ilyen rossz stílusban támadnak, az csak jó lehet, így éppen a támadottak táborát növelik.

PESTI NAPLÓ, 1939. júl. 27.

A PRÓFÉTA ELTŰNÉSÉNEK KILENCVENEDIK ESZTENDEJÉRE

„Lőn azért, mikor menének és beszélgetnének, íme egy tüzes szekér tüzes lovakkal egybe elválasztá őket egymástól. És fölméne Illyés szélvészben az égbe. Elizeus pedig ezt látván kiált vala: Édes atyám, édes atyám! És nem látá őtet többé”.

(Királyok II. könyve)

Ami itt következik, nem esztétikai jellemzés, arra nincs szükség; hanem fölmérés a mélyből egy régi szellemi-közállapot tündöklő magasságának; és felrajzolása a rendíthetetlen meg nem alkuvásnak és a halállal megpecsételt, példaadó dicsőségnek, amely a szabadság, emberség már ezáltal is örök megemlékezést parancsoló, nagy költőjében megtestesült.

Most van kilencvenedik esztendeje, hogy a Petőfi Sándor a segesvári csatatéren eltűnt. Azt mondom: eltűnt, nem „esett el”, sem pedig fogságba nem került, mint egyesek állítják, akiknek nincs fogalmuk arról, hogy bizonyos emberekkel szemben a „csodákban” való hívés kötelező. Petőfi Sándorban, hogy csoda volt, akinek a körülményei rendkívüliek, nemcsak a művei, és akinek életmenetét az emberi keretbe illesztve ugyan - mert csak halandó formában hathatunk emberekre - valahogy mintha emberen-túli elhatározások és módok irányították és határolták volna be. Miért akarná a tudákos ember mindenben rajta tartani a szemét; még ott is, ahol kiválasztottjaira nézve a Teremtő, ha már a küldetés nehéz éveit emberül rótták le, az elköltöztetés formáit fenntartja magának. Hogyan vonnánk kétségbe hát az ő külön sorsát az elmenésben is; neki, ki legutolsóként jött erre a világra, a Világszellem legkedvesebb és legmegpróbáltabb fiai közül: a Törvény, isteni harag és a szabadság szent génuszáét, Petőfi Sándorét? Lehetnek apostolok és tamások mások; mi, az ő paulusai és pétérei, tanának, a világszabadságnak hívői, azt mondjuk íme: kilencven esztendeje, hogy megdicsőült Petőfi. A tant, amiért földi halál kínját vette föl, eltaposták a farizeusok, ravasz törvénytudók, és e világ fejedelmei; de mi hisszük, hogy eljön egyszer a Szabadság e világra, mint meg van írva, az ég tüzes felhőiben; mert törvény, hogy semmi sem hal meg, amiért szent vértanú üldözést vagy halált szenvedett.

Kilencven esztendeje, hogy itt járt a forradalom, a Költők Költője, az emberi lélek egyetemes hárfája, a magyar történelem felduzzadó szelének viharadaras, csodálatos, rövid szabadságunk életre keltője, ünneplője és vérbe hanyatló alkonyatának vele hulló tüneménye. Mi maradt utána a verseken kívül, amelyeknek egyes darabjait boldogan és rettegve idézzük magunkban, mint a néhai rabszolga elbukott népe szabad dalait; s a példán kívül, mely sohasem volt idegenebb, valószínűtlenebb, mint ma, a megalkuvásnak, árulásnak, a sötétség megváltói mezbe öltöztetésének, a kezdődő új barbárságnak idején? Ami ellen harcolt, az ünnepli most a világban győzelmét: az emberüldözés, gyűlölet, elszolgaisodás és hibás fajszeretet zászlóira az ő nevét írja, a Fény Angyaláét. De kiderül minden, ami hamis, hiába takarózik a naggyal; és példája tisztán ég előttünk, akik az övénél külön tanokat nem ismerünk, és akik, szabadságunkért, ha kell, hajlandók leszünk azt az árat is megfizetni, amit ő, a nagy példaadó fizetett.

Petőfi próféta volt; külön rang ez a világtörténelemben, a legritkább, a legfélreismertebb, elhivatottságában a legelháríthatatlanabb. Sokan leírják ezt a szót más emberekkel kapcsolatban, de én vallom, hogy Petőfi a magyar költészet és talán az egész magyar nemzet legnagyobb és egyetlen prófétája volt. Milyen különös, de hiszen nem ok nélkül való, hogy nem mi „fajmagyarok” teremtettük a vérünkéből, de a szlávtság adta ezt a páratlan génuszt; milyen

szánalmassá teszi ez a tény nálunk a vérségi teóriák zagyvalékait. Mózes, a zsidóság megteremtője, nem volt zsidó, mondja Freud; s akár igaz ez, akár nem, a zsidóság arcát megszabta évezredekre, mint Petőfi a magyarokét. De a szellem „faj” nélküli; s a test, a vérség csak a legvégső titok jelentéktelen hüvelye. A lélek számít, nem a vérrokonság: a Mindenségben minden egyetlen erőnek különféle emanációja, és a nagy Gondoskodás, amely a magyar génusz legmélyebb lelkiismeretének és legtisztább elhivatottságának kinyilatkoztatóiként, amely nagy magyarok mellett egy „hasonult” vérű Zrínyit vagy Petőfit küldött, isteni cáfolat arra, aminek nevében ma embereket szelektálnak, és nagy intés számunkra, hogy ami fontos és törvényszerű nekünk magyaroknak: az együttes nemzet és keretében a sokféle fajjal közös küldetés.

Petőfi a magyar költészet egyetlen nagy Kiáltója; mert a prófétafogalma nem a hatásos fogalmazást, nagyszerű meglátásokat, jóra eltökéltségi rohamokat, megrendítő ostromozási készséget jelent csupán, hanem ennél sokkal többet. Jelenti - a kifejezési erőn túl - a rettenthetetlen bátorságot, osztályon-, rangon-kívül állást, hibát meglátni- és kimondani-merést, a vállalt népszerűtlenséget, az uralkodó előítéletekkel szembefordulást és az újat és jót mutató mellett, a teljes jellembeli feddhetetlenséget, a tökéletes puritánságot, a hangoztatott különbségek embernek magában hordozott példaképét. És még valamit: a hirdetett elvek melletti kiállást - kegyetlen, de isteni törvényből - megpecsételően vállalt üldözést és halált. Ezért nem tudom például - és nem lehet kitérni, hogy ne szóljak erről - a legkisebb kétségbevonása nélkül is lírikusi nagyságának, osztani a véleményt, amikor Ady próféta voltáról olvasok. Ady Endre egyike a világ legnagyobb lírai költőinek, de nem volt „próféta”; mondjuk meg úgy, ahogy van - ha „bibliásan”, jelentése szerint értelmezzük a szót -, próféta nem énekel „vöröshennás ujjakról, szatíros szerelmi hempergésekről a gyepen”, és nem mutatja a gyarló szenvedélyekkel szembeni gyengeségével azt a példát, amelynek látása a mintaképet kereső nép előtt kétes hatásúakká teszi azokat a víziókat és dörgedelmeket, amelyeket roppant perceiben a költő a világra zúdít. A hatalmas költőnek megbocsátjuk a kicsapongásokat, a nem „példaadó” életet, amelyre a próféta köteles; de a próféta helyét a jeremiási életű Petőfinek tartom fenn. Petőfi, abban a pillanatban, amikor színre lépett, könyörtelenül egy vonalba állította be magát, az eszményeiért való küzdelembe, és ezekért nem ismert semmi áldozatot soknak; nem ismerte annak még az életet sem. Ady énekelt a szabadságról, de nem találkozhatom ellenvetéssel, ha azt mondom, bizonyára nem halt volna meg érte. Ezeket meg lehet mondani, anélkül, hogy a költői értékelésen a legkisebb csorba esnék, mert a költő nimbusza: csak a versei; ám prófétai igények esetén az ember élete - és nagy nemzetjavító álmái közötti szakadék - nagyban hozzájárul a „próféta” ígéinek komolyan nem vevéséhez és ellenfelei fölényéhez.

Petőfi életvonala és műve összehangzó és tökéletes. Ezért is tudjuk maradéktalanul példaként iktatni magunk elé. Szemünk, lelkünk elszokott már ekkora egyenességtől. Évezredek nincsenek egymástól nagyobb távolságra, mint a kor, amely az emberi jogokat emelte harcai tárgyává, a maitól, mely a nép boldogításának jelisége alatt egyetemes láncokért hevül. S az ifjúság, mely Petőfi eszméiért lelkesedett és állott szembe az ágyuk torkával, - és a mai, amely zömében a reakció rohamcsapata és az azt megnyergelő opportunus írói gyászjellemeknek a karrier paradicsomába vivő paripája.

Mit mondhat ennek a kornak Petőfi? Csodálatos módon divatban van azért; olyan nagy, hogy legalább színleg vállalni kell, mint a leggonoszabb ember néha tetteiben az erkölcs színezetét, jogcímeit tartja maga elé. Évfordulókon „lelkes” gyülekezetek - feltarkítani a dicsteljes zsidózás, nyilasszervezkedés és csodaszarvas-egyesületesi műsorát - elmennek a szobrához, szavalni a szabadságról! Képmutatás ez vagy butaság? Mind a kettő; a szobor felemelt karral áll és esküszik. Kezei az úrbe mutatnak. A jelentől elfordult nagyságnak képe ez, amely a szabadságban, emberségben való kitartásra int a jövőknek, e nemzedéknek feje fölött.

Valóban: Petőfi szellemének semmi köze ehhez a korhoz; de semmi eddig élt nagy szellemnek sincs köze hozzá. Ennek a nemzedéknek sikerült jégre tennie a nagy prófétákat, költőket, a történelem tanulságait, a nagy politikusok útmutatásait. A véleményirányításra jutott silányság megszabja a „szellem” új formáit, és ténykedéseinek alátámasztására csodálatos új tanokat hirdet. Ennek az új szellemnek értelmében tévelygés volt a szabadság, jogegyenlőség időszaka, a liberális demokrácia tizenkilencedik százada, amely alatt (minden hibái mellett) Európa népességében többet ugrott, mint az előző ezeresztendőben, és amely alatt a gondolat, tudomány, ipar, haladó eszme többet teremtett és nőtt az ember jólétéért, mint a többi évezredekben együttvéve. Ennek a századnak volt egyik inspirálója és képviselője magyarul Petőfi, s voltak a hasonló fajtájúak, a demokratizmus örökké dicső magyarjai, akiknek művét sajnálkozó megjegyzésekkel parentálják ma azok, akik még eddig csak a romlásban tűntek ki kiválóan. De emlékké válhat-e a múltnak annyi nagy tanítása, eredménye vajon? Nem; az élet, a fejlődés örök erői, szükségszerűségei hívták életre és táplálták; emlékké az lesz, ami ellentétben van a fejlődő élettel, ami gátolja az emberi lét törvényét: a haladást.

Azért idézzük ma Petőfi szellemét, mi elhagytak, a reménytelenségben, hogy e csodálatos jelenségből buzdítást merítsünk, és elgondoljuk: roppant dolog az, hogy egy népnek Petőfije lehetett; nem küldhette őt az Elrendelés hiába. Nem meneszthette azért a rövidke meteori tündöklésért és örök eszméinek jelenbeni szomorú bukásáért a balga, efemer ideológiákkal alátámasztott mai epigonokkal szemben. Rövid dicsőségű szellemi tartamra és nemzeti életre nem méreteznek ekkora óriást. Petőfi nemzeti halhatatlanságunk biztosítéka és az élet dicsőségesebb fordulásának záloga. Ha elkallódunk is tőle, Petőfihez kell visszatérnünk. Csak olyan rend, olyan törvény lehet törvény, mely az életet igazolja. Szabadság, példaadó élet nélkül pedig nem érdemlünk életet.

PESTI NAPLÓ, 1939. aug. 1.

ÚJ HANGOK A PARLAMENTBEN

Vártuk az új hangokat a parlamentben, és, íme, itt vannak. Itten hangzanak előttünk, pillantunk bele az újságokba és olvassuk. Nézzük meg jól, nem holmi vadnyugaton lejátszódó seriffválasztási tudósításról van szó, a pisztolyok és nagy kalapok égisze alatt. Ezek a szavak, amiket hallunk, igenis a magyar parlamentben zendülnek fel. Ezek az emberek pedig a polgárság képviselői, az ország „kiválasztottjai”, akik ilyen módon minőségben leginkább hivatottak tehát, hogy a népet képviseljék és magatartásukban ezek szerint a magyar közösség keresztmetszetei. Tisztelnünk kell a parlamentet, szabadságunk, alkotmányunk jelképe, és mi tiszteljük is. Ragaszkodunk ehhez az ősi intézményhez, nagy kitüntetésnek tartjuk, ha valaki abba kerül. A népnevelés, országirányítás, közjogi megnyilatkozások és állampolgári etika magas iskolája volt eddig mindig az, ami ottan elhangzott. Ez a hang dominált a legutóbbi időkig is ottan. Az ország megrázkódtatásokon, társadalmi válságokon vészelt keresztül, messzeható elhatározásokra volt szükség; meg kellett kérdeznie a kormánynak az országot, kik azok az új emberek, akik a nemzet hallatlan erőfeszítései közepette új hangadói, megszólaltatói legyenek. Akik a történelmi felelősséget osztják, a hivatottság súlya alatt; lelkiismerettel, józansággal, a nagy idők szintjére felemelkedett elfogulatlan látókörrrel és tiszteletet parancsoló szóval az új helyzetben képviselik a nemzetet.

Az új emberek megérkeztek és mi szemünket dörzsölve és fülünket hitetlenül ütögetve kérdezzük: Ezek ama új hangok tehát, amikre az ország szorongva várt? Ezek az urak volnának hivatva a felerészben leváltott régi parlament helyett képviselni a szükségleteket és tiszta szemmel, lelkiismerettel követelni és végrehajtani a történelmi fordulót jelentő reformokat? De miféle emberek ezek az istenért, akik itt felbukkantak, ágálnak és beszélnek; és miket mondanak? Hát korcsma lett a „büszke és úri” magyar nemzet parlamentjéből? Szószátyár demagógok kritikátlan förmedvényeinek helye? Barlangot csináltak a nemzetet megváltani hivatott Íge, az Isten házából? Kik ezek a Keck Antalok és társai? Honnan jöttek? Miféle alapon, miféle magyar parlamenti férfiak múlt szerepléséből merített analógiákból veszik maguknak a lelki indítékot és bátorságot ehhez a hanghoz és modorhoz, vértfelkavaró, indulatot felkorbácsoló, alpári kiáltozáshoz? Megnémul az ember a csodálkozástól és döbbennettől! Ezt kell most már ezután nekünk végignéznünk, lenyelnünk; ezt a magyar alkotmány szószékének demagógi hordóvá avatását kell már nekünk tudomásul vennünk, azzal, hogy: ez a nép szava, a megválasztott képviselők új világot jelentő orákuluma? Ez lesz az új hang ezután Magyarhonban? Eb ura fakó, hát ezt a tempót, modorváltást dirigálják ezután nekünk, jó magyarjaim, a Keck Antalok?

„Siberek a felsőházi tagok”, „panamista miniszterek” - olvassuk, sok egyéb között, amit az ember nem is mer ideiktatni; csak ámul, amikor az új állampolgári javaslat tárgyalását olvassa; a zűrzavaros támadásokat, az állam diszkrecionális joga elleni, hitelt nem érdemlő kirohanást azok részéről, akik szószólója ugyanakkor cinikusan odavágja, hogy ez ellen a totális állami hatalom ellen nem szólalnának fel, ha ők volnának uralmon! Szabadságot védnek az idegen szellem és mozgalom diktátort óhajtó szolgálai! Védik a bőrüket, amikor követelik, hogy az állampolgári jogtól való megfosztás ne vonatkozzék arra az esetre, ha az illető a törvényes utat megkerülve lóg meg az országból és ha idegen államtól megbízásokat kap, s az állam érdekét sértő mozgalmakkal konspirál. Ugyan! Hát kire vonatkoznék akkor ez a törvény? Hát hogy képzelnék ezt az urak? Nem vagyok semmiféle állami diszkrecionális jog rajongója, de ha a javaslat az ilyen hazaárulóknak az ország kötelékéből való azonnali kizárására vonatkozik, igenis csak helyeslésemet fejezhetem ki a törvényjavaslat fölött. Válságos helyzetben vagyunk, szükség van központi erőnk minden összeszedésére, nemzetünk védelmének minden igénybevehető módjára. Sohasem voltam ellene, hogy a kormány az eddigi

lehetőségeken kívül meggyarapodott eszközökkel tudja lefékezni azokat a bomlasztó törekvéseket, amelyek, kívülről kapott támogatással, nálunk mind veszedelmesebb hangot kapnak. Ha már az idők szomorú menete oda juttatott bennünket, minden alkotmányos gondolkodásunk mellett is, hogy ilyen ijesztő, példátlan törvényeket kell beiktatnunk, remélni óhajtjuk, hogy a kormány a beléhelyezett bizalmat úgy használja, hogy a kivételes hatalom alkalmazása valóban a szükséges tekintetekben, a hazaáruló mozgalmak ellen érvényesüljön.

Érvényesüljön tehát azokkal szemben, akik külföldi egyesületektől pénzt kapnak nemzetiségünk felbujtására; érvényesüljön azok ellen, akik idegen ideológiák mintájára, belülről bomlasztani akaró érdekek és befolyások hatására az alkotmány és ősi jogrendszerünk ellen irányuló tanokat vallanak és hirdetnek; akik a népet lázítják, maszlagolják, a belső rendet málasztják és aláaknázzák a törvényes kormány lehetőségeit, hogy alkalmas pillanatban diktatúrát teremtsenek.

Mert ki nem tudná ugyan, hogy legmesszebbmenő lázítás folyik szerteszét az országban? Tudtuk mi ezt és hangoztatjuk eleget, Pest vármegye törvényhatósági bizottságának gyűlése előtt is, ahol tegnap maga vitéz Endre László alispán állapította meg, hogy lázítás folyik a mezőgazdasági munkások körében, de lázítás dül az ipari munkások, köztisztviselők között is, kik Keck Antal úr szerint „velünk vannak” (!) A hivatalos apparátus kezdi már megállapítani a valót és megpillantani a foga fehérét annak a mozgalomnak, amely szeretve-gyűlölt dédelgettje volt egyes kormányférfiaknak, akiknek számára, minden értelmes embert elképesztően, fontosabb volt az alkotmányos ellenzék pártjait gyöngíteni a választások előtt, mint leszámolni a hazai pártütés, álorcás giccsforradalom, könnyelmű diktatúratörekvés eme kalandor akarókaiával - és akiknek még az utolsó napokban is új meg új lapjuk kerül az utcára, ugyancsak a kormány csodálatos toleranciájából, amely kormány pedig, ha eddig nem látta tisztán, most már láthatja, kik lappanganak a szeretett elvrokon társaság mögött.

Ide vezetett az ideálokban sok helyütt közös pártállás, szélkifogás, kedvezés és szabadjáráeresztés. A csodálatos megértés jóvoltából, íme, itt van az „új hang”, az új csoport a parlament ezektől a rendkívül szorgalmas egyenruhás szószólóktól hangos, csak tudják most már az urak velük győzni a versenyt. Mert ez most már nem áll meg a hivatalos túlzásidőzással, amint az urak képzelték. Vannak itt egyebek is. Az az elméletben kiosztott 300.000 négyzetkilométer föld is például, amit ezek a listára engedett demagógok a népnek ígértek. Csinálhat a kormány akármit, keresztülhajthatja a legradikálisabb reformokat (amitől nem kell félni, uraim), a demagóg ígéret paradicsomát utól nem érhetik, ezeknek mindig több kell: a hatalom!

Nem tudom, hogy képzelték a kormány urai, hogy megszelidíthetik ezeket az embereket a kompromisszumokkal, a zsidók odadobásával; nem tudom, hogy képzelték, hogy el lehet intézni ezt a társadalmi felforgatásra és uralomra törő akaratot egyébbel, mint azzal, amivel minden lázadást letörni szoktak: a karhatalommal. Miért tudta a kormány például olyan gyönyörűen likvidálni a kommunista mozgalmakat? És miféle csodálatos ájultság ez, ami ezekkel szemben kormányzatunk karját legyengíti? Én megmondom, mi. Az, hogy jöjjön ide maga az ördög, a maga poklát és pereputtyát idetelepíteni ebbe az országba, mihelyt nemzetiszínű pántlikát tűz a szarvára, mindjárt meglágyulunk, mindjárt hiszünk neki, hogy ő az Isten legkedvesebb angyala a maga személyében. Ez az egyik. A másik: kormányzatunk úri becsületeességében jól érezte, hogy erkölcsi ereje nem lehet teljes a forradalmi mozgalom letörésére (amely mögött sok nyomorúságnak jogos, megváltást kereső aspirációja rejlik), amielőtt méltó szociális reformokkal létrehozná a társadalmi egyensúlyt. De kormányunkban kemény, becsületes férfiak vannak. Várjuk hát a reform politikáját, az utolsó pillanat érkezett el, különben mindennek vége, felfalnak ezek a patkányok; és várjuk, a reformokkal karöltve, az új törvénytől támogatott tehetőséggel, a lázító mozgalom teljes leszerelését.

Üljön a kormány jogos és elvárt ereje nyergében és tegye skartba az izgága demagógokat. Mi magyarok tiszteljük a törvényt, a parlamentet, de éppen azért nem tűrjük ezt az új hangot, ami ott uralkodik, ezt a keckantali magyarságot, amely ősi, büszke magyarságunk megcsúfolása a világ előtt. Ha az urak nem tudják, hogy kell viselkedni a magyarok parlamentjében, a mi jó magyar népünknek lesz feladata arra megtanítani őket!

PESTI NAPLÓ, 1939. aug. 3.

HANGOSSÁG MÉG NEM IGAZSÁG

„A politikai forma, az agitáció formája, a parlamenti vetélkedés és az újságírás formája elsősorban izlés és tapintat dolga. Az izlés és a tapintat azonban a szociális együttélésnek, megértésnek és a szociális alkotásnak első feltétele. Azok, akikben nincs meg ez a szociális izlés, azok csak szembeállítani tudnak, de összehozni soha. Ezért szociális munkát, különösen pedig országépítő munkát végezni sohasem fognak... A szélsőjobb sajtónak a hangja talán azért olyan, amilyen, mert nincsenek komoly argumentumai és nincsen programjuk. Ezt helyettesíti a durva hang, amely tulajdonképpen a program önmagában, amely pedig az a program, hogy aki ezt a hangot használja, a másik helyébe akar ülni, anélkül, hogy alkotásokat tudna nyújtani és alkotásokra gondolna. Ez a gorombaságnak, elhallgattatásnak és olcsó lázításnak a hangja, és az eszközök sokszor, ha összehasonlítom, teljesen azonosak azzal a hanggal, amellyel az a bizonyos sajtó élt, amely a kommunizmushoz vezetett.”

Tévedés ne essék, s az idézetet a szélsőjobboldal bajnokai netán holmi destruktív, „öszirózsás zsidóbérenc” kiröffenéseként aposztrofálják, az idézett szavakat Magyarország miniszterelnöke mondta, a jobboldali politika megteremtője és mai legfőbb képviselője, akinek jóhiszeműségében és autentikusságában tehát nyilván semmi jobboldali nem kételkedhetik. Hogyan van az mégis, hogy az igazi jobboldal leghívatottabb képviselője a magát non plus ultra értelemben jobboldalinak tartó mozgalomról való nyilatkozatában az idézett súlyos kitételeket alkalmazta? Amelyek ha nem is a Pesti Napló hasábjain jelentek meg, tényekben ugyanazok, amiket ma szerénységem e lap csütörtöki számában a nyilasmozgalomról és annak képviselőiről megírt. Írásommal kapcsolatban az abban megnevezett Keck Antal képviselő úr csinos cikket kanyarított a Magyarországra. E cikkekre nézve első pillanatban az ember joggal azt hihette volna, hogy írója a Pesti Napló cikkeire és az abban foglaltakra válaszol.

Egy képviselőtől, aki alkotmányos ország parlamentjében „a magyar nép vágyait, a magyar nép elesettségét és a magyar nép hitét képviseli a magyar parlamentben” (bocsánat a sok „magyarért”, a cikkíró idézve), a legelemibb dolog gyanánt elvárható volna, hogy elvei, programja tisztázottságában, minden, a pártját és jóhiszeműségét ért gyanúsításra vagy támadásra nemcsak kifejtí érthetően a nézeteit és ellenállhatatlan érveivel zúzza szét az ellenfelét, hanem egyenes örül neki, hogy alkalma van tanainak ragyogásával elkápráztatni s meghódítani a rosszhiszeműeket vagy kételkedőket. Elvárható lett volna tehát, hogy ama érveimre, amiket legjobb meggyőződése és magyar lelkiütem parancsára mondtam, a képviselő úr, népmegváltói, biztos, napnál világosabb programjának kicsorduló tudatában, megcáfolja érveimet, bebizonyítja nekem és rajtam, parányi írón keresztül föl, a Keck úr elhivatottságában nyilván szintén kételkedő miniszterelnökig, hogy: rossz úton járunk, mert a magyarság valódi, évszázadok hagyományaitól, tehát törvényszerűségtől szentesített érdekét, a szabadságjogot, alkotmányosságot, függetlenséget testvéri együttélést és evolúciós haladást, az ország egyedül lehetséges programját ők képviselik.

Meg kellett volna cáfolnia, hogy diktatúrára törekszenek, a népet ígérekkel hitegetik, a hatalmat elérvén, a szuronyok erejével elfojtva aztán az ígérek bevéltásának követelését; be kellett volna bizonyítania, hogy nem a bolsevista agitáció eszközeivel, sejtalapokon bomlasztva, elégedetlenséget szítva, a szükséges tekintélyeket, alkotmányos intézkedéseket ócsárolva akarják összerágni a társadalmi ellenállás épületét, és terrorizálva, nagy hanggal és csillogó kiállításokkal, lassan-lassan építik az államon belül a maguk „új rendszerét”, egyrészt bevonva, másrészt elriasztva, elnémítva az embereket. Meg kellett volna cáfolnia, hogy a szabadságnak, jognak, legelemibb egyéni és szellemi megmozdulási lehetőség bilincsbeverésének és az országot gigantikus internálótáborrá vagy kaszárnává változtatásnak mintá-

jában teljesen idegen (otthon tán jogosult) szellem másolói, ahová mindúntalan kiszöknek, mikor a bíróság előtt egy-egy leleplezett tervükről kell számolniuk.

Meg kellett volna cáfolnia az idegen pénz vádját, amelyet Magyarország egyik legelső gentlemanje, gróf Teleki Pál mondott a szemükbe. Be kellett volna bizonyítania, hogy tévedett a királyi ügyész, mikor a pöreik folyamán olyan kifejezések kíséretében vádolta mozgalmukat, amelyekhez képest minden éles kifejezés kevés. Be kellett volna bizonyítania, hogy átlátszó „pártpolitikai, destruktív gesztus” volt, amikor a napokban az ügyészség a nemzeti szocialista kátét, mely a képviselő úrék programjának foglalata, államfelforgatás, lázítás, társadalom, osztály és felekezet elleni izgatás címén foglalta le. Be kellett volna nekem, gyarló tévelygőnek bizonyítania, ha már úgy nekihúzkodott, hogy a fentemlített vádak, tévedésen alapulnak; és ezzel szemben meg kellett volna mutatnia, már a saját ügye érdekében (mert, lelkem rajta, hajlok az okos, felvilágosító szóra) a maguk igazát, s állításaim s a közhiedelem valótlanágát túlharsogva dörögve és villámolva kellett volna kilobbannia, elkápráztatva és megtérítve bennünket, vakokat, hogy: íme a nemzetet megváltó szent igazság.

Meg kell vallanom azonban, a képviselő úr a vádjaimra való komoly válasszal adós maradt. A képviselő úr rossz agitátora elveinek. De nem a képviselő úrban van a hiba, mert ha elveit hangoztatni akarná, akkor a nevezett elkobzott kátét kellene felolvasnia; ennél viszont több esze van. Miután tehát érvelni nem tud, előveszi az ócska verklit. Nem zúzza össze érveimet nemes magyarságára és törvényes jószándékára valló eszméivel, hanem elkezdí ócsárolni a lapot, amelyben a számára kellemetlen valóságokat tartalmazó cikk megjelent. Úgy állítja be, mintha a cikket a Pesti Napló mint olyan írta volna; pedig a cikket én írtam.

Nem akarom, mert nem kell megvédenem a Pesti Naplót. Régi, nagymultú és tisztességes újság ez; mindenki tudja, hogy e lappal kapcsolatban az öszirózsás forradalomban való részvételtől nyekeregni, hatástalan, gyerekes beszéd. Nem kell a lapot megvédenem, nem is kért rá senki; csupán annyit mondok az igazság kedvéért, amely nekem mindig személyes ösztökélőm volt, hogy nem tudok róla, hogy ez a lap valaha is forradalmat csinált volna. Amennyiben a hangjából megéreződhetett akkor valami a kor szelleméből, azt természetesnek találhatja, aki tudja, hogy egyetlen újság-organizmus sem vonhatja ki magát ama szellemi hatás alól, amely egy kort mozgat. Egy utána következő ellentétes szellemű idő rosszakarattal kiolvashatja a neki tetsző vonatkozásokat, amikor pedig azok csupán egy önmagát átvészelni óhajton élő organizmus természetes életösztönének reflexei voltak. De a képviselő úr egyébként sem a húsz évvel ezelőtti lappal polemizál, hanem a mostanival; amely, ha olyan is lett volna a múltban, ahogy állítja róla, csak azért felelhet, amit ma képvisel. Emberek és lapok nem marasztalhatók el örökké régi magatartásukban; hiszen akkor a nyilas „Magyarság”-on a legitimizmust kérhetnék számon, és a párt tagjainak nyilas jelenén igen sűrű esetben a kommunista múltat.

De a legérdekesebb, a régi Pesti Napló „elvetemült” mivoltát s volt befolyását túl hízelgően nagyra beállító: a frontok összeomlásának a képviselő úr által a lappal összekapcsolt vádja. Megint a régi verkli. A képviselő úr, úgy látszik, nem olvas mást, mint a nemzeti szocialista kiskátét, amelyből az elkobzás dacára is nyilván saját exemplárja van. Különben tudna arról, amikor 1917-ben egy német politikus egy kétszáz főből álló gyülekezet előtt olvasta fel gróf Czernin emlékiratát, amelyet az kizárólag a két császár és a német kancellár számára írt: hogy a Monarchia gazdaságilag összeomlott. Amikor Fochnak a marnei támadása, Bulgária, Törökország és az osztrák-magyar front összeomlásával egyidejűleg, a nagy német vezérkar is céltalannak látta a további ellenállást. Amikor a német főhadiszállásról az a jelentés futott be, hogy a birodalmi sereg negyvennyolc óráig sem bírja!

Tekintet nélkül azonban a Pesti Napló múltjára, vagy magatartására a jelenben, névvel aláírott cikkért tessék az író felelőssé tenni. A Pesti Naplónál mind én, mind számos más cikkíró, kik

esetenként előadjuk mondanivalóinkat, vendégjogot élvezünk. Cikkeink tárgyát sohasem a Pesti Napló szerkesztője adja; szellemében nem befolyásol, mondanivalónk a saját mondanivalónk; azért írjuk alá, hogy rajtunk keressék a kifogásaikat. Micsoda tettetett naívság, úgy tüntetni fel a dolgot, mintha cikkemet, amelyben nemzetemet féltő lelkiismeretem szólalt meg, nem pedig a holmi „kapitalizmust mentő s az új gazdasági vagy politikai kibontakozást akadályozó” tekintet, a „magát menteni akaró nagy kapitalizmus” sugalmazására írtam volna. Nyomorult vád ez; szegény ember vagyok és az is leszek, valószínű, amíg élek; azonban tollamat soha el nem adtam, semmi közös érdekem a liberális nagytőke rendszerrel, legfeljebb annyiban tartom fontosnak, amennyiben a termelési rendnek harmóniája és lehetősége a mai nehéz helyzetben megkívánja. De gonoszul téved az, aki azt hiszi, hogy írásaimmal „egyesek szédületes hatalmának a népmilliók rovására való biztosítását” szolgálom, mint a képviselő úr cikkemről állítja. Én népemet szolgálom azzal, amit írok, és jóhiszeműségemet és népemmel való összetartozásomat a világháborúi frontok megpróbáltatásaitól a magyar szellemben való másfél évtizedes működésemén keresztül legalábbis annyira volt módomban bebizonyítanom, mint a nyilas vezéreknek. Aki ebben kételkedik, vagy analfabéta, vagy semmirevaló.

Ha pedig a Pesti Napló a magyarság érdekét szolgáló, nemzetünk jövőjét féltő és jogrendünket megdönteni akaró mozgalom elleni cikkeket közölte, azzal csak a jó ügy szolgálatának készségéről adott bizonyítékot. Ha pedig a nagymultú és emelkedett szellemű lapnak mégis ilyen méltatlan támadásban van része, képviselő úrtól, - a lap nevében, annak utólagos jóváhagyását remélve, idézhetem a képviselő úr cikkéből, hogy: „mi ezt a támadást vártuk, ezt a támadást köszönjük, erre nekünk szükségünk van a saját magunk lelkiismerete ellenőrzésének tekintetében”.

Úgyszintén leszek szerénytelen, hogy megmondhassam a lap nevében azt is: Neki nem az fáj, hogy a parlamentben nem Vázsonyi János és Fábián Béla ül (bár megérdemelnék), hanem Maizler Károly és Keck Antal; az sem fáj neki, mert egyenesen kétségbevonja, hogy a magyar szellemet Hubay Kálmánék irányítják; és az sem fáj, hogy a nyilaskeresztes képviselők szakszerű és komoly szereplésével számos és a minden nyilassal ellenkezőre „elérkezett a vég és nincs tovább”. A magyar szellemet, vegyék tudomásul, nem önök képviselik, hanem a Móricz Zsigmondok, Szabó Dezsők, Féja Gézák és társaik. Önök egy egészen más szellemet képviselnek. A nyilasok szakszerűségéről pedig, akik az érveiket támadó cikkekre, mint a példa mutatja, csak ilyen szomorú verklizéssel, zsidózással tudnak felelni, rossz véleményem van, komolyságukat illetően pedig még rosszabb. Ami pedig bukásunkat és ama beígért véget illeti, az egyesülési jog melletti hirtelen kiállásokat: komikusnak tartom és kissé szemérmetlennek. Ami pedig a magyarságomat illeti, arról nem tárgyalok önnel Keck Antal úr.

Hogy önök engem s a hasonlókat eltávolítanak majd a magyar közéletből, arra pedig csak azt mondom: ne legyen képviselő úr olyan szerény. Ne elégedjék meg annyival, hogy engem, a gyarló író, levált. Váltsa le Ady Endrét, Petőfit, Széchenyit a nemzet piedesztáljára; sőt Árpád vezért, akivel nyilván együtt jött be Keck Antal és Mühl Henrik úr, a kiskátéval és az idegen pénzzel a zsebükben.

PESTI NAPLÓ, 1939. aug. 5.

SAJTÓ ÉS NEMZETNEVELÉS

Vitéz Faragó Ede képviselő a sajtószabadság és sajtófelelősség tárgyában interpellált a miniszterelnökhöz; a baloldalon örömujjongással üdvözlük, - mondja, - hogy a magyar képviselőházban és sajtóban a jobboldal egymást vágja és bántja. Így nem építhetünk majd magyar jövőt, mert ez a lelkek kettéhasadásához vezet. A lelkek kettéhasadását elsősorban a sajtó okozza.

Nem tudom, milyen oldali volnék, jobb-e, vagy bal; annyit tudok csupán, hogy magyar ember vagyok, akinek kiírthatatlan rögeszméje, hogy szerény írói eszközeivel hatni próbáljon ott, ahol a nem kívánatos állapotok, a történesek menete, becsületes meggyőződése szerint, nem felel meg nemzetünk érdekeinek és - evvel egyértelműen - történelmünk nagy hagyományainak. S ami a jobboldaliak harcán való „örömujjongást” illeti, bár az uralkodó, és sajnos mindjobban eluralkodó új szellem a magamfajta, a közösségi érdekeket néző és ebben a tekintetben aggályoskodó észrevételeivel gyakran okvetetlenkedő egyént nyilván a képviselő úr által említett baloldaliság kategóriájába sorozza, ami ellen semmi kifogásom nincs, mégsem mondhatnám, hogy örömujjongással fogadtam volna, sok-sok magamfajtájúval együtt azt, hogy a jobboldal egymást vágja a sajtóban szüntelen, ami által „a lelkek kettéhasadnak”.

A világon oly kevés dolog van, amin örülni lehet, hogy nem volna elítélendő hát még az sem, hogyha valami épületes látványon, ahol az emberek egymást vágják, szabják, némi kis belső felmelegedést éreznék. Harcias időket élünk különben is, ilyen világban pedig, mint mondani szokták, az igazi férfit a harcos gesztusok látványa férfias erejét éreztető öröme lelkesíti. A dologban a baj ott van, hogy a sors mostoha akaratából, ha ilyenfajta öröme hajlamosak is volnánk, arra ok a jobboldali sajtóban nem forgott fenn. Én ugyanis, legjobb indulatom csalahatatlan jeléül, nem marasztalhatom el a jobboldali és még jobboldalibb sajtót abban a vádban, hogy olyan dühösen, lelkeket hasogatóan harcolt volna egymással. Éppen ellenkezőleg, külön optikámmal, ama okok gyanánt, amelyek a lelkek úgynevezett szétszakadását előidézi, éppen a jobb, mégjobb és legjobboldalibb sajtó közötti rendkívüli harmóniát kell megneveznem.

A harmónia égi dolog, de sajnos, minden magas fogalom megváltozik, mihelyt földi vonatkozásokba kerül. Nevezett harmónia a jobboldali sajtók között, mint mondom, nagyban hozzájárult a közönség diszharmonizálásához. Kérdem tisztelettel ugyanis, eszébe jutott-e magától a kormánysajtónak, hogy egy igazán európaiatlan dolgot említsek, a zsidózás stílusát üzni, még a stílus védelmének szándékolt legújabb cikkében is, - hogy „megálljt” kiáltson annak a másik „jobboldali” sajtónak, amely, ahogy mondani szoktuk, „olyan, mintha ő köpte volna ki”; volt-e kifogása e hangnem ellen, mely pedig a parlamenti felszólalók által kárhoztatott demagógiát jelenti? Nemes verseny tanúi voltunk e kétféle jobboldali sajtó között; és ha az ifjabb most már túlkiabálta a másikat, az öregecskébbet, ezen nem kell csodálkozni, lévén az ifjúkornak mindig nagyobb a tüdeje és gátlástalansága. (És hová fejlődött volna még ez a szomorú verseny, ha a miniszterelnök megálljt nem kiált ennek a tempónak!) Aminthogy azon sem csodálkozom, hogy a szélsőjobb sajtó ilyen hangot merészelt végül is felvenni, hiszen régi jó magyar mondásunk örzi az igazságot, hogy „az alma nem esik messze a fájától”.

Amin ámuldozom ellenben, csak az, hogy a „mérésékelt” jobboldali sajtó most, magát igazoló zavarában egyrészt, másfelől a követendő új stílus körüli fogalmáról adott aggasztó mutatóványképpen dörgedelmesen kijelenti, hogy hát igen, elég volt a demagógiából, különben rendre tanítjuk - a baloldali sajtót! Köszönjük a fenyegetést, de szerényen és határozottan bátorkodom megjegyezni, hogy ne akarjon tanítani az, akire magára is ráfér a tanulás. Azonkívül Machiavellit és a képmutatás iskolamestereit mi is olvastuk, mert mi sokmindent tanulmányozunk is, nemcsak írunk és ismerjük a zavar lélektanát, amelyben valaki összevissza beszél. De meg kell mondanom, hogy az összefogásnak e történelmi kényszerű

óráiban, a demagógia pusztításának ijesztő vérboltjai közepette, a nehéz helyzetünket minden józan agy elé vetítő órában, ha már eddig nem volt bennük minden gyűlölséget félretevő belátás, most már ideje volna, hogy hangot változtassanak.

Nevetséges és komolytalan dolog „baloldali” sajtót vádolni izgatással, és lázítással, azon okból is, mert ilyen sajtó egyszerűen nincs. Az a bágyadt ellentmondás egyes kormány-, vagy felelőtlen részről való gesztusokkal, közéleti jelenségekkel szemben, amely már inkább a lelkiismeret pusztta megnyugtatójaért, mintsem az eredményéért történik, mindennek nevezhető, csak baloldalinak, agitáló ágálásnak nem. Nekünk minden szavunkat egy azoknak szászoros visszhangot adó apparátus leste és lesi, hogy lecsaphasson, ránkfoghasson uszítást, rombolást: amely téren, ha csak tizedrészét követtük volna is el annak, amit a bennünket vádoló sajtó elkövetett, anélkül, hogy végrehajtó hatalmaink elfogulatlanságát hiányolnám, kijelenthetem, már nem is léteznék a világon.

De talán éppen a pusztító demagógia elleni felszólalásainkat nevezik az urak demagógiának? Azt a gesztusunkat, amelyet a visszaállások látása, a nemzet érdekeinek veszélyeztetése, a piromániások kanóccal való szabad nyargalása belőlünk, józanokból kivált? Hallgattassuk el eszünket, lelkiismeretünket, országunk féltését, lapuljunk meg, mint az ebek a hajcsárhangok előtt, csak azért, hogy jó fiúk legyünk és az urak ne zsidózhassanak, és ültessük nyakunkba, mint bárdolatlan igavonó barmok, a nagyszájú felelőtlenséget? Nem! Amíg tollunkat el nem törlik, leszünk mindig nehányan, akik nem félünk az Istenen kívül senkitől sem, ha az igazságról van szó, annál kevésbé az urak vádjaitól; leszünk, akiket nem ijeszt meg a nagy hang a túloldalon, mert ha ott is állunk, eme részen, olyan magyarok, ha nem különben, minden tekintetben vagyunk, mint ők; elnémitani nem hagyjuk tőlük magunkat és az igazi magyarság hangjának, stílusának régi folytonosságát, mint eddig tettük, azután is megvédjük.

Éppen ideje volna pedig, hogy a folytonos rágalmazás, vénasszonykodó denunciálás megszűnjék tényleg már; de nemcsak a szélső jobboldalon, hanem az úgynevezett jobboldalon is; mert ne képzeljék az urak, hogy méltatlanul vádolni engedjük magunkat demagógiával, lázítással azoktól, akiknek minden ereje és igazsága annyi, hogy a kormányzat vélt védelme mögött megbújnak és az államhatalom szuggesztív kisugárzásával védve, a „jobboldali” név bűvöletében velünk szemben fölényben érezhetik magukat. Az államhatalmat tiszteljük, mint erőink összességének megnyilvánulását mindenki felé, aki érdekeinket, jogainkat bent vagy kifelé kétségessé teszi; de ősi törvényeinkre helyezve kezünket, nem ismerünk olyan államhatalmi jogot, addig legalább nem ismertünk, amely bizonyos sajtót egy kivételesen sértegető, vádló, de visszautasíthatatlan hang privilégiumában részesít. Amíg sajtószabadságunk és alkotmányunk utolsó kezünkben maradt darabkáit a semmibe nem sodorja az idő szele, egyenlő jogunkat görcsösen szorongatni fogjuk és senki másra, mint a törvényre, közérdekre és lelkiismeretünkre nem hallgattunk.

Jöjjenek tehát a sajtóreformok, a stílus megrendszabályozásának új módjai; csak az egyetemes sajtószabadság elvének új megszorítása tölt el letagadhatatlan szomorúsággal; minket azonban nem kell rendszabályozások kordáiba fogniok. Szabályozta, illetőleg magától a kellő formába öntötte azt a miniszterelnök úr által méltán a sajtó kötelességéül hangoztatott nemzetnevelői tekintet, közösségérzet, türelem, az üres és hatáskeltő frázisoktól, gyűlölködő szenvedélyek fölkeltésétől való irtózás. Minden újságot a maga atmoszférája kötelez, ez pedig az általa képviselt, „megnevelt” olvasók lelkiületének, szellemének elutasíthatatlan kisugárzása. Ez a nagy kölcsönösség az, ami egy lap menetét előírja, szabályozza; viszont némely lapok hangváltoztatási nehézségeit is ez indokolja. Mert hogyan lehet humánus, emelkedett szellemű újságot írni az elbukás veszélye nélkül ott, ahol az eddigi kapocs a lap írói és olvasói között a gyűlölködésben való együtdőzsölés volt?!

PESTI NAPLÓ, 1939. aug. 12.

VÉGREHAJTÁSI UTASÍTÁS ÉS EGYEBEK

Rövidesen megjelenik a II. zsidótörvény végrehajtási utasítása; de facto már érvényben van május óta, mint az igazságügyminiszter nemrégiben kijelentette. Természetesen, részletes direktívák hiányában, inkább mint „éltető eszme” érezte jelenlétét; kivéve egyes intuitív képességű vállalati vezetőket és újonnan létesült adminisztrációs tényezőket, akik intézkedéseiket, e rendelkezés elképzelt legvégső konzekvenciáinak sugallatában már igyekeztek megtenni. Amiért viszont, lévén egy törvény megjelenésének elébevágó százszázalékos teljesítés dícsérendő buzgóság, bizonyára nem marad el eme érdemek iktatása ott, ahol a kétségtelenül jószándékú rendszer élharcosait számontartják. A humanizmus elavult tekinteteiről viszont ne beszéljünk most, a struggle for life e viruló korszakában; a társadalmi rezón elveit különben sem keveri össze a lélek örök szempontjaival az, aki tudja, hogy egyes dolgok, ha bizonyos piétista jeligék alatt születnek is, a földi és égi, a jelen és az örökkévalóság törvényeit nem egy könyvben vezetik.

De mint ahogy néha valami éppen az ellentétéből születik, a második zsidótörvénynek humanista indítékokban el nem marasztalható sokhelyütt való előzetes érvényesítése mégis „humánus” eredményeket is létesített. Az operálandó, az első törvény szerint fokenkénti nyesegetésre szánt páciens a behírdetett új nagy műtét előtt, anélkül, hogy tudná, már benne van a dologban réges-régen, jóllehet hivatalosan most jönne a művelet. Egy része már az új százszázalékos arány szerint van kint az utcán azoknak a szerencsétleneknek, akiket a társadalom egészségi egyensúlyának biztosításáért mint vadhúst metszettek ki a dolgozó közösség testéből. Ezeknek már nincs mitől rettegniök; a másik része viszont szorongva várja a már meglévő törvényes intézkedés újabb maximáját, amelynek megjelenési dátuma, sajnos, bármennyire is folyamatban van a miniszter úr szerint is már hónapok óta a törvény, mégis éreztetni fogja a megjelenés előtti és utána való különbséget. Az új nagy műtét kezdete közeledik; kérdés, hogy szüksége van-e már a társadalomnak erre a második nagy operációra? A cél a keresztény munkanélküliek elhelyezése volt. Merészelem becsempészni a talán fogalmazásban nem erősen kihangsúlyozott szövegekbe ezt a keresztényi értelmet, mert etikai érzésünknek a szomorú történések közt tegyük meg legalább azt a kedvezést, hogy a törvény nem az állásokból való kiszorítás pusztá tényére hangsúlyozódik.

A munkapiacon közben mérnökökben, vegyészekben, szakképzett tisztviselőkben és lassan orvosokban általánosan észlelt munkaerőhiány jelentkezik. Közben pedig kitűnő szaktudással rendelkező diplomások gondolkoznak, hogy Kamsatkába vándoroljanak-e, vagy itt haljanak éhen. Esetleg Németországba menjenek, ahol, mint olvasom, lassan újra visszaveszik egy-két üzembe a zsidó szakembereket. A második törvény pedig újabb elbocsátási utasításokat fog hozni. A törvény szent és hódolat a törvénynek. De van egy dolog, amely még a törvénynél is szentebb: az ország boldogulása, gazdasági rendje: az élet.

Benne vagyunk a törvényekben; a miniszterelnök úr kilátásba helyezte az új sajtótörvényt. Az alapul szolgáló ok erre az, hogy a sajtó hangja kifogásolható; legutóbb például olyan parlamenti közbeszólásokat közölt, amelyek a tekintély elvét sértik. Az ebben az ügyben felszólalt főrendiházi tag is a sajtót marasztalja el, miután az idézett közbeszólás a parlamenti naplóban nem szerepel. Ugyanakkor azonban ötven képviselő is hallotta, a lapok tudósítóin kívül; amely lapok éppen a köz hiteles információjának szolgálatában közölték a közbeszólást, amit nyilván nem az ujjukból szoptak, és a magas testület tekintélyének védelmében adtak éppen kifogásuknak cikkekben is hangot. A szélsőségek lehetetlenné tevésének jelszava alatt született meg a könyvcenzúra preventív intézkedése; az újságírás megrendszabályozása érdekében létesült a kamara. Most újabb intézkedés készül „a sajtó megrendszabályozására”. A

miniszterelnök úr nem egyszer hangoztatta, hogy szereti az ellenzéki véleményt, mégpedig nemcsak a parlamentben, hanem kint az életben, a sajtóban. Mi lesz ezzel a véleménnyel, ha ezt újból megnyírbálják? Valami szomorú logika és párhuzam érvényesül a dolgok mai rendjében. A parlamentben megcsökkent az interpelláció lehetősége; a népképviselési megbízási okirattal nem rendelkező másik parlament, a sajtó, amelynek szabadsága, a parlamenti interpellációk fontosságának kisebbitése nélkül mondom, van olyan fontos sokszor, mint a parlamenti felszólalás, szinte elnémul; pedig a közvélemény megnyilvánulásának joga nélkül nem lehet kormányozni minket magyarokat, miniszterelnök úr; másokat lehet, minket nem.

Mi meghalunk a szabadságért, hisz „előbb volt parlamentünk, mint székünk, amelyre leülünk”, - ha szabad még idézni ezt a demagógia vádja nélkül - de nem halunk meg azért a kormányzatért, amelynek a szelleme el akarja velünk feledtetni szívünkre szorított jogunkért való harcainkat és szabadságszerelmünket tartalmazó történelemkönyvünket. Legyen a sajtó inkább szabad, a mértéktelen szabadosokra ott az ügyész, a törvény; de letorkoljuk mi is a nagyhangút. Ám a „rend” kedvéért béklyózni szavunkat, öntudatunkat, mely a válságos időkben a nemzet lelkiismeretét jelenti: okos dolog volna ez? Nem akarok véleményt mondani, ajánlok arra egy nálam százszor okosabb embert. Kérdezze meg ebben az irányban a miniszterelnök úr gróf Teleki Pált, a magyar történelem és lélek nagy ismerőjét!

Más baj is van a nyilasokkal, nemcsak a sajtó; de ez már az ő bajuk. A baj ígéreteik és a majdani beváltási szándék közötti különbségnek kimutatásában rejlik. Eddig ügyesen ígértek, taktikáztak; hogy a siker rohamában a „kormányrajutás” gyors ütemétől tartva, egyesek szűkeségnek látták az új államrend egy-egy új brosürájával kijönni, amolyan végrehajtási utasítással. Az egyik ilyen füzetben érdekes dolgok vannak a köztisztviselőről. Azt tartalmazza ez az írás, hogy a fölösleges, elhatalmasodott bürokráciát le kell faragni és az így állástalanná vált köztisztviselőket be kell osztani munkatáborokba, ahol ásóval, kapával építsék tovább az új nemzeti szocialista munkaállamot. Ügyetlenség ez, vagy váratlan őszinteség? Dehogy; mi értjük félre; a dolog a következőképpen magyarázandó. A nemzeti szocialista munkaállam, mint olyan, mindenekfölött méltó kitüntetésben részesíti a munkát; minél nehezebb, annál inkább. De máskülönben is, valóságos államfők, működésük legszebb szimbólumául, hol egy szeget vernek be egy házba, hol első kapavágást tesznek a földbe. Ezt a magas kitüntetést a brosüríró képviselő általánosítani akarja majd azoknál, akik, mint az egyik parlamenti közbeszóló mondotta, „velünk vannak”. És e kitüntetés külső jele gyanánt az új rendszerben ott hagyathatják kedvenceikkel a gyűlölt szellemi munkát és elküldik majd őket kapálni.

PESTI NAPLÓ, 1939. aug. 15.

A NAGY KIRÁLY ÁRNYÉKÁBAN

Augusztus vén hónapja; a faleveleket lassan gyűri, pirosítja az évutó asztmásan felbandukoló napja; Szent István. Úgy hangzik, mint valami ünnepély végét jelentő kürtszó; hideg szelek áramlata csap meg valahonnan, ahol az ősz közeledtét sejtetik a fátyolos távlatok. Nyárvég, lehalkulás; de ma nálunk különös sürgés kezdetét jelenti. Emlékezés ünnepének gyönyörű nyüzsgését, a nagy király szellemének, szükségessége idézésének soha nem volt felismerését, a fölrobbogó rakétákon a magába nem férő jobb elhatározás közelgő színjátékait? Nem; bár az ünnep alakul, a maga hivatali kilakkozásaiban újból felcsillan a nagynak esztendőnként visszatérő jelentősége; de nem jobban, mint máskor, pedig jobban, másképpen kellene. Ám az ünnepi nyüzsgés tarka foltjai között, a népszínműves áhitat lármáját elkábítva, túlharsogva tarkul egy másfajta vonulás tömege. A lankatag augusztus lemondó lombjai között, a déli tompa lángok verőfényében, édes pesti utcák kanyarjain és kicsi városokban, hol zongorák álmodoznak, hosszú-hosszú menetek vonulnak, kanyarognak; keresik a nagymamákat.

Szent István; mit jelent Szent István nekünk? Nem akarok elkoptatott frázisokat mondani a nagy királyról; minden évben eljön egy nap, amikor megünneplik emlékezetét; cikkek íródnak, szavak zendülnek, megjelenik képe, jámbor, szakállas, apostoli képe a plakátokon. Ránézünk és esetleg unalommal tekintünk másfelé, mint ama ünnepi szokványok fölött, amelyeknek jelentőségét elkoptatta az idő vagy a gyakorlat, a magatartás, mely az ünnep alkalmául szolgáló személy vagy alapelv valódi mivoltával ellenkezik. (Szent István mai napja, a helyzet, a magatartás - Szent István igazi mivoltával ellenkezik!)

Szent István, nagy királyom, nemzeti Birodalmunk igazi alapítója; magasló, fényes, rettenetesen szép meredekű új emberiségek felé törő európai nemzetek közösségébe iktatója! Pogány-atavisztikus vérem minden visszaütő csökevényével is hódolnunk kell annak, amit akartál, amit elértél. Akartad a dunatáji népek összhangzatos munkáját, az Egy Birodalom, egy gondolat, cél jogara alatt. Mindenki éljen, dolgozzon, aki ember, azt akartad; mert magyar voltál, nagy és szabad, az élő jog, emberség és bölcsesség. És szándékaidnak egy, a nemzetek összességében életet biztosító elgondolásodnak, fogadalmadnak szimbólikus megpecsételéssel fejedre illesztetted az új, az égi Urbs földi letéteményesének való szent hódolás jeléül a kereszttel ékesített koronát.

Istennek hódoltunk, mikor beléptünk az itteni nemzetek együttesébe, embernek soha! De birodalom-alkotónknak a kereszttel való felavatása jelével elfogadtuk eljegyzésünket a kereszténység kötelező szellemével is; népek harmónikus együttműködése, a szeretet, testvériség szelleme alatt. A Birodalom csodálatos jogrendszere, amelyben mindenki megfér, szabadnak érzi magát külön fajában, nyelvében; együtt dolgozik a közös célért, amely mindenki munkájának, személyének gyümölcsozást és biztonságot jelentő Birodalom fenntartása. Ebben a Birodalomban, amelynek háta mögött még nem áll a Tripartitumoknak hosszú évszázadok joggyakorlatából és tapasztalatából leszűrődő összegyűjtött műve, de egy szabad, jogi nép, hősi, törzsi együttélésből, egymásrautaltságból származó tapasztalata, nincs vérkülönbség. Szent István fogalma nem ismeri a fajtakülönbséget; hányféle törzsből, fajból jöttünk össze mi, itt uralkodó magyarok! Ma pedig ünnepet ülünk a nagy uralkodó emlékére; Szent István birodalma, mondjuk: életelvünk, hitünk, világ előtt hivatkozó jogcímünk. Gyönyörű ünnepek a sárga erdőkben, gyümölcsös domboldalakon; röppentyűk rajzolnak az égre új csillagzatokat; megrezzen a levegő, sóhajoktól, vagy a szelektől? Szent István, mondjuk. És megjelenik a törvény, a második törvény; és keressük a nagymamákat.

Túrjuk a hervadt anyakönyveket, morcos vén papírosok zörögnek; van-e érdemed? Naív, gyerekes közhely! A kérdés: minek születél? Szörnyű elindulás; siratni való, akik áldozatai;

de vajon meg fog-e állni az a kezdetnél? Nem áll meg; miközben társadalmunk veritékező, dolgos elemeit rekesztjük ki, egy, szomorú ellentmondásképpen, éppen Szent István napja tájt megjelenő ítélettel, a nemzeti társadalom színeképe bomlik; népcsoportok erőszakosan tagadják meg a régi idetartozást; s a társadalom összességének testében pedig rettenetes kór pusztít, zendít és bomlaszt átkos fogaival. Zsidótörvény, disszimiláció, nyilasmozgalom. Szent István szellemének varázsa, hasd át a magyarság lelkét; hozzon Törvényt a törvény ellen, néptől szentesített, belátásosat és szentistvánist, a néptől szentesített, nem-szentistváni törvény ellen. Hasd át nemzetiségeinket a belátással, hogy sohasem volt e föld elnyomója dolgozóinak és a magyar nemzettársainak. És hasd át hatalmasainkat erővel, hogy karddal vágja ki a sebet, a fertőző ragályt, a poklos daganatot, ha az másképp gyógyíthatatlan.

Nem rikító görögtűz, szavak csengése kell ide csupán, hanem belátás. Alkotó munka a nép felemeléséért, méltányosság, igazság, egyenlő jog elismerése és a szeretet. Amíg együtt dolgozó testvéreket születési alapon kizárunk a munkából, az életből; amíg egyik oldalon az „egyensúly” vélt orvoslásáért idegeket, ereket vágunk el a társadalom testében, a másik oldalon pedig balga, alélt tehetetlenséggel, mintha az istenek pártfogoltjai volnánk, engedjük az egyensúly háborítóit katasztrofális útjukon, addig nincs harmónia, nincs remény; addig Szent István neve és fogalma csak csillogó ködkép, gőztestű szívárvány, amelynek megfogható képe és valósága nincs.

PESTI NAPLÓ, 1939. aug. 20.

„ÉGŐ LÁRMAFA” ÉS „HATÁSFOKÚ TÖMÖRÜLÉS”

„A hold túlközel jött a földhöz és az ember megőrült!” - mondja Shakespeare az Othelloban. A Legnagyobbak szavai méltók csupán kifejezni a jelent; és ezeket bővíteni nem szándékozik az én gyenge hangom; legyen ez elég a helyzet jellemzésére, amelynek tébolyító voltát különben sincs szándékomban ecsetelni, mivel azt az összes istenek kegyéből amúgy is természetben van módunk élvezni. Azonban, mint lelkiismeretes ember, mindjárt meg kell jegyeznem, hogy idézetem csak a dolgok általános képére vonatkozik; mert viszont nincs vihar, holdközeledés, természeti kataklizma, hogy ne legyenek karakán emberek, akik nem veszítik el a fejüket; sőt, mint hazai nyilasaink példája mutatja, leleményes ötletekben fáradhatatlan agyuk most szüli még csak a legvérmesebb gondolatokat. Erről tanúskodik a „Cselekedni kell” című cikk, amely szerdán jelent meg Keck Antal képviselő úr tollából. Engedtessek meg, hogy e cikkekre megtegyem pár észrevételemet.

Mint nevéről és társadalmi állásáról látni, Keck Antal nemzetünk tagja; ez nem is volna baj; nemzetünk olyan hű tagjait is szívemre ölelem, nemi különbség nélkül, aki nem éppen a legjobban áll a magyar nyelv dolgában. Az sem volna hiba, hogy valaki mindjárt át akarja venni az uralmat; tudok én olyanokat, ezret is, akik késznek érzik lelkiismeretüket és kiválasztottságukat arra, hogy a tiszteletreméltó sofőr, csapos, kalauz, kávéházi főúri hivatást abbahagyva, beüljenek a magyar állam kormányshéjébe és kormányozzanak. De meg kell adni, arra kevés ember bátorodik, hogy vezércikket írjon egy magyarnyelvű napilapba, akkor, amikor kemény, és a csínjaihoz, titkaihoz nem értő belekotnyeleskedőt gúnyoló hibákban elmarasztaló, furfangos anyanyelvünkhöz való viszonya annyira bizonytalan. Dübörögtesse a csizmáját Keck Antal úr, szerkesszen kiskatékat, de az Istenért, ne írjon, ne kezelje olyan keckül édes anyanyelvünket!

Mert amit cikkére vonatkozólag mindenekelőtt is megjegyeznem kell, az a magyar szellem és élet megújítására magát hivatottnak érző mozgalom eme valószínűen legtehetségesebb reprezentánsának írásban megnyilvánuló magyarsága. Például azt írja a képviselő úr: „Egy kis lármás csoport, mint égő lármafa kiált;” - „Program kell, mely a nemzetben rejlő erő legjobb határfokú tömörülését tudja elérni;” - „Ők csak azt látták, amit mi, nyilaskeresztesek ma is látunk, és hangoztatunk, de úgylátszik, ezt Imrédy Béla is látja, hogy a nemzet testét évszázados fekélyek borítják” (jól olvasom?) - „Színtelen és reménytelen a magyar lélek, ezért nézett ámuló tágranyílt szemekkel a két területgyarapodás csudájára;” - „Nem igehírdetés, nem az áru részletüzlet szabályozásainak piramidonjai, hanem akció, cselekvés” (e két szó egyet jelent, uram!) - No, „és megkezdeni a műtétet, ha pedig a rendszer csak piramiddal tudja, adja át helyét a sebészeknek, ne várjuk, amíg a beteg kiszenved, és Imrédy Béla bevallja azt, hogy nemzeti szocializmust csak nemzeti szocialisták tudnak csinálni.” (ki kételkedik ebben?) - „Az a kérdés, mikor vonja le a kormány azokat a konzekvenciákat, amelyeket Imrédy Béla szentistváni vallomásai és megállapítása esedékessé tettek?” (Imrédy Béla tehát Szent István?) - Ezt a pár mondatot gyomlálgattam ki a képviselő úr cikkéből a magyaros fogalmazás mintájaképpen, mielőtt továbbmegyek. E cikk tartalma egyébként a következő:

Imrédy Szent István napján vezércikket írt; abban rezignáltan állapította meg, hogy örvendetes területgyarapodásunk ellenére a nemzet életében nem észlelhettük azt az örömet és életlendületet, mely elvárható lett volna. A nyilas képviselő ezt a cikket úgy üdvözli, mint azt az Imrédy agyában felderengeni kezdő új belátást, amely szerint a „nagyszerű magyar kibontakozást” országunknak csak a nemzeti szocialista elv azonnali uralomrajutása hozhatja meg! Nem tudom, mit szól a volt miniszterelnök a cikkéből, annak szelleméből, szempontjaiból és utalásaiból ilyen nemzeti-szocialista vágyálmokat álmodó következtetések jogosultságához.

Én, aki szintén olvastam Imrédy cikkét, egyáltalán nem azt olvastam ki belőle, (anélkül, hogy őt holmi liberális szellemmel vádolnám), hogy a volt miniszterelnök vallomását a nemzeti szocializmus javára tette volna meg. Mindazonáltal, amennyiben a nyilas cikkíró a bekövetkezett bizonytalanság, a válságos hangulat és bajok egyik előidézője gyanánt a volt miniszterelnök akkori magatartását említi meg, ebben az egyben a nyilas cikkíróval egyetértek. Ellenben azt a véleményt illetően, amennyiben a bajok előidézése körül annyiban vétkes a volt miniszterelnök, amennyiben nem engedte a nyilas mozgalmat már az ő idejében uralomra jutni, természetesen éppen az ellenkezőt kell megállapítanom. A volt miniszterelnök ott követte el a hibát, hogy ahelyett, hogy a nemzeti szocialista mozgalmat lefékezte, leszerelte volna, (részint a szükséges reformokkal és nem vallási törvényekkel, részint kellő intézkedésekkel), versenyt futott velük és csak a lelkek felkorbácsolása céljából hangoztatott szélsőséges jelszavakat nyilván túlbecsülve, nem vette észre, hogy ezen a téren a legradikálisabb megoldás sem elegendő azoknak, akiknek a reform csak jelszó, mert ők a hatalmat akarják, és olyan intézkedések terére lépett, amelyek az életkedvet, vállalkozó hangulatot csökkentették és a jogbiztonság érzését sok emberben bizonytalanná tették.

Még fokozta a bizonytalanságot, a gazdasági és lelki nyomottságot az, hogy a múlt kormány a legszélsőbb kívánalmak iránti toleranciájáról tanúskodó és a megszavazó törvényhozóktól éppen a nyugalom helyreállításának reményében létrehozott törvények után sem volt hajlandó a féktelen demagógiának megállást parancsolni; mindez a külpolitikai helyzet miatt amúgy is ideges társadalomban további bizalmatlanságot hintett el! Ez a hiedelem nem holmi üres, rémüldöző „destruktív” hajlamból eredt, hanem a nyilasmozgalom nagyszámú orgánumaiban, bizakodó magatartásában lelte meg kútforrását. A társadalom egyrészének idegességét, az élet régi menetének hiányát tehát nem a nyilas mozgalom be nem váltásában kell keresni, Keck képviselő úr, hanem éppen abban a lappangó aggodalomban, hogy az országot a balsors a nyilas mozgalommal, annak falrafestett úgynevezett győzelmével ajándékozza meg.

Más kérdés, mennyi volt és mennyi ma is ezeknek az aggodalmaknak a valóságos alapja. Szerintem, túlzó optimizmus nélkül mondom, nem sok. De, hogy az ország bizonyos mértékig való bénultságát a sajnálatos törvények, intézkedések és a történelmi helyzet mellett éppen a nyilas megváltás rémképe okozza, az kétségtelen. Leszámítva híveiket, akiket ígéreteikkel, a sok esetben sanyarú helyzetükből való megmentés reményével tartanak, az egész nemzet a legnagyobb irtózáttal gondol arra az újfajta megváltóktól a nemzet „új életét” hirdető eshetőségre, hogy a nyilas képviselő úrök átvegyék a beteget „és végrehajtsák rajta a műtétet”. A Magyarok Istene, ki megmentett bennünket a tatárok és törökök dúlásaiból, nem teheti ezzel a mindennél szomorúbb gyalázattal újra próbára erőinket.

Egy pontban azonban osztozom a képviselő úrral. Azt mondja cikkében: „mindent fordítva kell csinálni, mindannak a fordítottját, ami és ahogy eddig történt.” Ebben „benne vagyok”. Bár véleményem szerint a képviselő úrtól észszerűbb volna (részemről viszont annak ténye nem volna öröm), ha azt kívánná, hogy minden úgy történjék, ahogy eddig történt. Mert ha a fordítottja esnék meg, azon nekik nem volna okuk örülniök; mert az eddigi történések fordítottja az ő dicső mozgalmuk nagyon is esedékes teljes felszámolását jelentené.

PESTI NAPLÓ, 1939. aug. 24.

SZEPTEMBER

Ünnepeljük meg a szeptembert; szép szeptember ez, bár telve felhőkkel és barbár rémítésekkel. Az ember jobban, mint valaha, érezteti rossz erőinek jelenlétét; de a csodálatos levelek között itt van az ősz, a régi: és csak nekünk szomorú, hogy kedves bánatát már igazán érezni nem tudjuk. Elfeledtük mi a napfényt, a csillagokat; és történelmi játékainkba belekábulva, amelyek gyatrák és hiúk, mint mindig, nem vesszük észre a visszahozhatatlan életet. De talán a levés egyetlen lehetősége, lényege a napi embernek ez; törekvések és ellenszegülések huzakodása; jelszavak hízó és pattanó buborékjai: a meddő történelmi játék az élet vásznára rávetítve, mit eltöröl az idő nyomtalanul. De amíg voltak, a játék félistenekké öltözött hőseinek és mellékalakjainak időt kitöltő hevületet, életértelmet és másként fel nem lelhető tartalmat adott.

*

Aki elfuttatja elméje előtt a különféle népek történelmének összefolyó ködgomolyagjait, zűrzavaros, értelmetlen harcainak összevisszaságát és meggondolja, hogy azoknak mind szellemi jelszavai voltak, akkoriban szentséget és becsületet jelentő, de a valóságban csak a vizsályt elemi szükségletüknek érzők ösztönző jeligéi: ijesztően fog látni a mindenkori jelenben, de beszélni nem fog, mert a meglátás biztonságával együtt nő benne a reménytelenség. Az emberiség nem fogja elvéteni egypár kellemetlen tisztánlátó által szórakoztató jelszavait, amikkel játékaikat fűti, történelmét csinálja: mert ugyan mi lenne akkor, ha egy mély belátás megmutatná neki összes eddigi, szépen hangzó jelszavak körül forgó „történelmi” cívódásainak szomorú hiúságát? Szerencsétlenség volna számára, összeroppanás, mert az ember alapeleme, szükséglete, igazi mivolta, mint látszik, az örültség. Háromezer esztendő világtörténelmének egy más bolygóról érkezett tanulmányozója azt mondaná, hogy a tébolyodottak színjátéka; és kétségtelennek látszik, hogy ami a történelemben kifejeződik, az állandó szükséglet, alaptulajdonság, amely az ember alapkonstrukciójának változása nélkül nem változhatik.

*

Ama feszültségeknek, politikai ármánykodásoknak és esztelen összecsapásoknak szakadatlanul egymást váltó, borzalmas és komikus tarkaságában már monotonnak látszó menetét, amit ma unalommal lapozunk keresztül, mégis milliók jajai töltik ki. Aki kezébe fog egy történelemkönyvet, el tudja-e gondolni, milyen rettenetes vér- és könnytenger ömlik a sikeres hadvezérek, dicső napok tudósításai mögött? A messziről ma elcsépelt bábjátéknak tűnő győzelmek, vereségek valódi halottak, sebesültek, kegyetlenkedések, borzasztó szenvedések tömegét foglalják magukban. A játék kegyetlen, de a kétféle szereplő, szenvedő és szenvedtető, ugyanaz. A zsoldos, aki gyermekeket csapdosott a falhoz a nép gyermeke, az ember gyermeke; a játék „egymás között” folyik. A fölkerült kegyetlen hódító a nép mivoltának kegyetlen kifejezője, különben maga fölé nem emelte volna. A bestialitás áldozata ugyanannak az indulatnak a terhe alatt nyög, amellyel, ha alkalma van, ő is szenvedtet másokat. Szomorú, de ha elgondoljuk, úgy látszik, hogy az emberiséget sajnálni nem lehet. Mert ha a történelmi játék neki nem volna megfelelő, rég megváltoztatta volna az egészet.

*

Vannak kivételek, akik felismerték a játék hiúságát és félreállnak; vagy félreállnának, ha a napi ember, a maga kinyilatkoztatottságának címére igényt tartva, nem kényszerítené, hogy az ő felfogását vallja az, aki a természettől a szerencsétlen emberszülöttnek sajnáló és felvilágosító szeme és ajkaként küldetett. Goethét defetistának nevezték, mert nem írt rossz verseket

Napoleon ellen; ahelyett, hogy Napoleon és ellenfelei magukévá tették volna a békének, bölcseségnek, nemes nemzetfelettségnek goethei tanait, amelyek az építő megbékéléshez, kevésbbé kalandos, de hasznosabb tevékenységhez vezettek volna. A történelem nyomorúságaitól szenvedő nép kínzó és önkínzó mivoltában csak azokat követi, akik szomorú indulatait testesítik meg; de felfeszíti a krisztusokat, akik az örök békére és boldogulásra írtak elő programot és magatartást. Még boldog az a mártír, aki saját építő eszményéért halhat meg legalább és tisztánlátó szemével nem azért a „tanért” kell kimúlnia, amely a meddő történelmi játék új fejezeteihez szükséges hevületek felkeltését szolgálja csupán.

*

Magában álló csillag, távoli idegen a nagy ember, akinek a többihez köze nincs; vagy, amennyiben minden magas típus az összességnek képlete, az ember legjobb énje az, ami benne kifejeződik? Ami van, abban lehetetlen nem hinni; higyjünk a nagy emberben, mert létezik és mert a nagyemberek arcát hordozza: higyjünk mégis az emberben. Nem lehet jellemző arra, ami van, a legrosszabb, hanem mindig a legszebb. A történelem gyilkolásaiban, hódítóinak menete mellett figyeljük csak, milyen állhatatosan hangzott el mindig az igazi nagyság. Figyeljünk erre a nagyságra; a történelem zűrzavaraiban, a nagyhangú diktátorok birodalomkártavárait túlélve az ő csendes szavuk győzött. Semmi abból, amit a nagy vezérek alkottak, nem marad; ami körülöttünk van, városok, kultúrák, minden a nagyemberek alkotása. Nem az erőszakosoké, hanem a szelídeké, nem a rombolóké, hanem az építőké. A krisztusokat fölfeszíti egy centurio: de a krisztusok fölkelnek és legyőzik a világot.

*

Ha az erőszak emberei volnának az ember igazi kifejezői, nem pedig a szellem, akkor nem emelkedett volna a szellem, az erőszak dacára, az erdei embertől a mai civilizáció magasságáig. A civilizációt városok jelzik külsőleg, szervezett társadalmak, de sokkal jobban kifejezi egy másik dolog. A régi erőszak nem látta szükségét, hogy népre, erkölcsre, igazságra hivatkozzék, elég volt számára a világ előtt az akarat. Ma, ha valaki tetteinél egyszerűen az Istentől adott hatalomra hivatkoznék s nem népi megbízásra s az ügy igazságára (ami, ha nem is áll fenn, de szerepelnie kell), népe kinevetné. Civilizációnk egyik legnagyobb eredménye, hogy elértünk az erkölcs szükségességéhez. Egy fok még: hogy ez a kikerülhetetlen istenség valóban kezébe vegye a világ irányítását.

*

Most azonban nagy mélységben vagyunk megint s nem tudunk örülni a piros leveleivel jelentkező ősznek. Súlyos jelentőségű napok ezek, nemcsak azért, ami benne az emberiség kárára vagy javára eldőlhet. Sokkal nagyobb ennél is, ami elválik: az, hogy az emberiség elért-e az erkölcs ama fokára, hogy lehetetlenné tegye a háborút. Félelem és erők mérlegelése, ami látszólag visszatartja az ellenfeleket; de a háttérben valami más is van, ami az eddigi hasonló helyzetekben példátlan huzavonát teremti. Ez a valami a jelentkező erkölcs, amely a dolgok eldöntésében törvénytelennek érzi az erőszakot. Hogy mennyire hatalmasult el valóban ez az érzés, az mutatja meg, mi fog történni. Egy békés megegyezés korszakalkotó, minden jövő viszály új, emberies megoldásának roppant előfutárja lehet. A hadsereg még nem háború, az eltökéltség még nem tett; de hogy átléptük-e az ököljog korszakát, ez a szeptember mutatja meg.

PESTI NAPLÓ, 1939. szept. 1.

„A FÖLD SZÍVE ÖRÜLTEN DOBOG”

Az egész olyan, mint valami torz álom; szemünket dörzsöljük és nem bírunk belőle kilábolni. Állandó émelynek állapota, ismeretlen lázé, mint valami rettenetes, furcsa hajóutazáson. Elindultunk; hogy hová érkezünk, az a tudója, aki úr minden hajó és örvények fölött.

Ami a fontos most, az, hogy idegei feszültségének lecsapolására ne használja föl az ember a nyilvánosság számára szánt papírost. Meg kell szokni azt, amiben élünk. Mint ahogy megszoktuk azt a nemkevésbé örületes csodát, ahogy élünk. Gömbön tenyészünk egy hátborzongató űrben, köröttünk hasonló gömbökkel kísérteti távolságban. Valaha az emberek állandó háborúskodásban éltek és ha béke ütött volna ki, úgy próbára tette volna ki az idegeiket, mint ma a háború nekünk. Ebben az életben minden csak megszokás dolga: jó ez és rossz. Jó, mert elviselhetővé teszi a rosszat; rossz, mert a jót megszokottá teszi és megkíváncsiatja velünk a változást. A jelen napokban szokjuk meg a valót, bármilyen, és ne emeljük az égre kétségbeesett kezünket. A keringő gömbökön, a világűri kísértetiességben semmi sem nagy dolog, mert minden nagy. Mindegy, hogy a dolgok forgandóságában hová kerülünk, valahogy megvoltunk születésünk előtt, ahogy megleszünk a halálunk után. Ami e napokban ajánlani való, egy kis filozófia és jó idegek.

Szűnjünk meg sápítózni és kifordított szemmel nézni a dolgokat; de önmegnyugtatóunk ne ahhoz az alacsony módhoz folyamodjék, mint a sunyi élelmiszerhalmozóké. Állapítsuk meg, ez és ez történt, de ne igyekezzünk vészszirénákkal végigvágtatni mások idegein. Ne akarjuk magunkat fontosakká tenni azért, hogy a világtörténelmi döbbenetek színes hangadói vagyunk. Ne álljunk fel a szenzációk polcára, az elmondott dolgok érdekességével pótolva hiányzó érdekességünket. Ne engedjünk a bennünk lévő önzésnek, páratlan ijedelmünknek úgy keresve társaságot, hogy a bennünk lévő tüzet másokba átlapátoljuk. Ami van, megvan; a rombolásnak ne segítsünk azzal, hogy a szomorú történeteket örjögve kiáltozó, külsejükkal is ijesztő Meduza-szavak szájába adjuk.

Olyan „gyenge” sajtót kell csinálni az eseményeknek, amilyent lehet. Nyugodt, szűkszavú tompasággal kell tárgyalni az embertestvérek összecsapását, mint a tisztos polgár magáról megfélemezett rokonának gyászbeszédéről beszél. Ami itt ma történik, azon kissé mindnyájunknak szégyelnie kell magunkat. Emberek vagyunk, a természet öntudata, az állatok mesterei. Az oroszán, tigris nem megy egymásnak neki, a legoktalanabb állat, csak ha éhes, öl. Minden okunk megvan arra, hogy kis betűkkel írjuk emberiességben apró napjaink nagy szenzációit. Agyonhallgatni legjobb volna, ha nem indokolná megírásukat a részvét kíváncsisága és a véres tettekben való némi gyönyörködés mellett valami kis okultató, az erőszakot megújtató szándék. És még valami, mely annál különösebb, mert az embereknek az események iránti szomjúságában főmotívumként szerepel: ez az emberi szolidaritás. Az ember a közösségi szolidaritásból kíséri szorongva a szomszéd nemzetek bajait: ám ez nem zárja ki, hogy a következő napon ne foglaljon el a szolidaritással ellenkező álláspontot. Minden okunk megvan rá, hogy emberi gőgünket félretéve szerények legyünk és bűnbánóak, és ha egy hűséges szemű kutyát látunk vagy lovat, köhögjünk zavartan, piruljunk el és ha van még bennünk valami lelkiismeret, nem nézünk a szemükbe.

Kis címbetűket kell írni, igen, szűken, szomorúan kell elmondani ami történt; és beszéljünk halkán és zavartan, mint akiket szomorú csínytevéseken ért rajta a vizsgáló. Íme, gyengék voltunk, megint beleestünk a vérbe, a gyalázatba, nincs aki hibás ne volna. Mondjuk el a gyászbeszédünket, mintha gyónnánk és azután írjuk oda: Úristen, bocsásd meg a bűnünket. És ne írts ki a föld színéről most az egyszer még, bár megérdemelnénk, mert ez után az iskola

után, amit rettenetes gonoszságunk rémségei zudítanak reánk, lehetetlen, hogy más utat ne kövessünk.

Béke, művelődés, nemzetek versenye a szellemben, szabadság, igazság, a sötétség és butaság örökre való száműzése: szép álom tartsd a lelkét a jónak addig, míg a ma lidérces rettenete elmúlik. Örök ideálok, ember igazi jogcíme az élethez: hinnünk kell bennetek, most jobban, mint valaha. Csak ez a hit ment meg a kétségbeeséstől; a remény, hogy a jónak, belátásnak az emberben végre győznie kell az iszonyú zuhanások és okulások után.

PESTI NAPLÓ, 1939. szept. 10.

ÍRÁSUNK FÁJDALMAS HIÁBAVALÓSÁGÁRÓL

Megfordítottuk az értékeléseket, álláspontokat. Ami a tegnap „művész hitvallás”, követendő „magatartás” volt, ma csömörré változott a minden írásbeli kiállást oly fölényesen lefitymálva cselekvő „élet” mellett. (Nem tudom nyugodt lélekkel életnek nevezni ugyanis a történelmet; az életnek vegetatív, ősi örök mivoltához képest a történelem inkább bolond lázállapot, habzó felületi játék. Ha nem így volna, azt kellene képzelnünk, hogy ha az életnek ez a giccse, tébolyodott formája, történelmi-játékosdija megszűnnék egy epedve elképzelt, magasabbmenetű emberiségben, úgy megállna az élet is.) Szép, hősi teóriánkat, igen, nevetségessé teszi, szánalmassá változtatja a mindig ellenkező történés; tollunkkal való szabad- és elvi harcunk fájdalmasan jóleső emlékünktől marad, igen ritka esetben kegyeletos közemlékezések szólama; mert a késő társadalom, valahol az emberiségben ott lappangó lelkiismeret-csökkenéssel, rendszerint felmagasztalja az eszményi toll hőseit, ha már azok nem élnek. Amíg él, hasonlít az író szava egy rabló vagy más hasonló iparú még ártatlanságban leledző gyermekének csacsogásához, amelynek meghallgatott, vagy lelegyintett beszéde után a papa megveregeti a gyermek arcocskáját és elmegy útonállni, mert hát szép a beszéd, de az ember csak keze tisztas munkájából él meg.

Nem nagyon tudok példát, vagy csak nagyon keveset (s ott is a történelmi játék iránya vágott össze véletlenül a hasonló irányú betűvel), ahol a magas Szó vezette volna a történelmet. Ha így volna, nem lett volna szükség annyi írásra; akkor elegendőnek kellett volna lenniök az ősi írásoknak, a Védák könyvének, Laoce, Confucius, Zoroaster tanainak, hogy az ember méltó magatartást tanúsítson az anyag és a gondolat küzdelmének földi terein. Polcaink, könyvtáraink telve vannak a legcsodálatosabb tanokkal; isteni filozófusok, költők, próféták verejtkeztek, lázadtak, tanítottak a földön: s ha bemérjük egy kor nagy szellemeinek hatását a kor materiális történéseire, az eredmény nulla, s az utókorra a hatás még kevesebb. Mert ne nevezzük azt a hatást, amit reánk, a szellemiekben érdekeltekre tesznek, eleven, az életre való hatásnak. Nagy szellemeink azokra hatnak, akik egyébként is hozzájuk hasonlóan gondolkozónak talán s akikben tanításaik csak megerősítik a fájdalmas, igaz tudatot, hogy valami nem jól van és másképpen kellene lennie. Költő költőre hat általánosságban, gondolkozó a gondolkozóra; a társadalom süketítően zajló tengere a napsugarak ragyogó, hosszú ostroma után is sötét és hideg marad. Hogyan képzeljük hát mi önhittség nélkül, hogy amikor ennyi nagy szellem írása, vergődése eredménytelen volt, a mi szavunknak valóban hatása lehet?

Nincs hatása; egy szép rögeszméért küzdünk, néhány barátunk jóleső tekintetéért, az „igazság” eszméjéért, ezért a nagy „magánvaló”-ért, mely sohasem objektiválódik az élet térségeiben. Szomorú, de sohasem volt reális értelme a szellemi, tehát valódi hősök harcainak. A prófétával szemben a hamis próféta győzött. A szabadság hőisével szemben a zsarnok. S az elhulló mártír utolsó szavával a jövőre utal. S mi történt a vértanú vérről megszentelt tanaival, amiknek majdani győzelmét halálba halkuló ajakkal hirdette? Olyasmi, aminek megélésén azt kívánjuk, hogy az illető bár sohase élt volna.

Mit tegyünk tehát? Ne küzdjünk a körülvevő és elborító rossz ellen? De küzdjünk, ha vérmérsékletünk úgy kívánja. Ám ne áltassuk magunkat azzal, hogy szavaink, a gesztusok öncélú nagyszerűségén kívül, a valóságban valamit érnek. S ha eszméink vannak, miket az emberiség javáért ápolunk, imádkozunk, hogy azok lassan porladjanak szét és hatástalanul: ha nem akarjuk, hogy valaha éppen győzelemre emelt gondolatainkat fordítsák az élet, az ember ellen, akin pedig velük emelni, segíteni akarunk.

E sorok írója is harcolgatott, „eszméi” voltak, „elvei”. És szavai csak zenekíséretül szolgáltak a célját nyugodtan, az erő, a fölény biztos tudatában cselekvő öntelt realistának: és kéjes,

csiklandós gúnyérzésül a gőgölő ridegség számára, mely annak olvasásán, amit tennie kellett volna, lelke természetellenességében, egyenesen élvezettel érezte magában a jótól való nagy távolságot. A rosszra nem hatottunk, a jónak pedig nem használtunk - s a becsületes szándékú szónak balzsama a szenvedő szívében pillanatnyi eredmény, csöppnyi korty a sivatagban.

E történetek pedig áramlanak és körös-körül útálatos, értelmetlen rettenetességek bomolnak és zengenek a földön. Most már, ha eddig nem hitted is, tudod, érzed, milyen hiábavaló a te tollad, szavad, óh prófétáló, vádoló ember! Minden felhördülő vagy panaszló ígéd úgy érződik magad előtt is, mintha a Marsban folyó harcokat akarnád befolyásolni. Áruló vagy-e, ha befelé fordítod most már szemed? Nem. Akkor vagy áruló, a betű árulója, ha tovább is únszod vele azt, akinek alkalmat adsz ezzel, hogy únt semmiként vegye, gyáva, poltron vérszegény fecsegésnek gúnyolja és alkalmat adsz, hogy a fülével hallani nem akaró társadalmi lelkiismeret lelkedből, Istentől sugallt szavad tetszése szerint kasztrálja. Testvérem: ha büszke vagy még a szóra, őrizd meg méltóságodat azzal, hogy mikor senki sem kíváncsi rá, megtartod magadnak.

Tán jön idő, amikor kérni fogják; jöhet olyan csodálatos, emberibb idő, mikor meglátják, hová viszi őket őrző történelmi lázuk: és akkor keresik a kivezető szavak, a szellem kezét. Addig írd, ha írsz, az élet örökkévalóságáról, a felhőkről, a nagy és örök dolgok mindenható játékaról s a kedves köznapok együgyű költőiségéről, és hadd tülekedni a férgeseket. S ha olvasol, ne olvasd förtelmes, barbár és borzalmasságukban lapos mai mivoltunk sivár históriáit. Ott van a polcon a Testamentum, Sophokles, Shakespeare, Shelley, Vörösmarty - és a többiek...

ÚJSÁG, 1940. nov. 17.

A PONYVA: MINT SZÁZADUNK MITOSZA

A zaklatott és ideges ember a körülforgó bajok tömkelegében feszültségei enyhítésére és öncsalásul mit tehet: kiválasztja azt a valamit, amit nem véd semmiféle tabu, politikai szentség és elveri rajta a port, mintha az volna minden skandalum okozója. Így kerül rá a rúd a szegény és buta ponyvára, mely vékonyka, 10 filléres irhájával abba, a szerintem működése hatását túlzóan értékelő kitüntetésben részesült, hogy a társadalom elsőszámú közellensége lett. Rossz példákat tár az emberek szeme elé. Mert egyébként ilyen példákat korunk általános világképében, a jog és erkölcs csodálatos újfajta értelmezéseiben és napjaink szenzációinak az újságok hasábjain feltálatl tömegében, ugye, nem találunk? A ponyva megrontja az embereket, az erkölcsöket, az irodalmat, - mondják a kétségtelenül jószándékú vádolók. A szegény ember-ártatlanságot pedig meg kell védeni ettől a bűnös csábítástól, hiszen ha ezt a tarka füzetkét kiírtjuk a föld színéről, nem lesz gyilkolás, csalás, lopás többé. Akkor az írók is egytől egyig remekműveket fognak írni, az elarusító leánykák a görög klasszikusokat (eredetiben) olvassák és Herbert Spenzert fogják hordani a retiküljükben, a sofőrök pedig, a három-négy óra alatt - amíg önagysága, miután az áruházat felforgatta, a kereskedő lenyúzott fejbőreként lobogtatva kihozza azt a pár harisnyát, amit vett, - a színpadi hármasságról elmélkednek?

Anélkül természetesen, hogy ezt a számomra éppen nem szórakoztató műfajt védeném, naív jóhiszeműséggel megjegyezhetném, hogy az erkölcsök, a társadalom javítását talán ott kellene kezdeni, hogy: az emberiség maga ne csináljon ponyvát ezzel a mai történelemmel, amit alakít, és ami jobban „ront” mégis, mint „Tom a csonttörő”, vagy „A vérengző fogkefe” rémtettei. Mindenesetre miért várjuk az irodalmi alvilágtól, hogy erkölcsi felelősséget érezzen, ha a magas elit és sorsokat intéző gyakran azt akarja erkölcsnek beadni, amit Tom, a csonttörő, aki pedig egyáltalán nem finnyás úriember, sem tartana annak?

A kis tarka műfajnak mostanában sok támadója van és ő-szerénysége egyébként rászolgál a püfölésre, huncut, aki tagadja. Nemrégiben egy „Irodalmi törvényszéken”, amit a Magyar Írók és Műpártolók egyesülete rendezett, az volt a tapasztalatom viszont, hogy a közönség nagyrésze egyáltalán nem osztja a ponyvaüldözés véleményét. Egy nyugalmazott főispán rendkívül élvezetes előadásában magyarázta, hogy az embernek joga van a boldogsághoz, azt pedig minden könyv közül csak a ponyva olvasásánál érzi, mivel abban mindig az igazság győz. Ez az érvelés sokkal mélyebb dolgokra világít rá, mint gondolnánk. Ahelyett tehát, hogy egyszerűen csatlakoznánk a ponyva fölött ítélezőkhöz, próbáljuk megvilágítani, mi annak a titka, hogy gyakran igen kultúrált olvasók ragaszkodnak a ponyvához?

Egy rendkívül érdekes, lélektanilag mélyen megalapozott mű került a kezembe. Fodor Béla, a kitűnő filozófiai író írta, „A ponyvairódom értelme” címen. A könyv írójára igazán nem fogható rá ugyebár, hogy a csöcselékből való? Egy pár idézet keretében kiderült sokminden, amit a ponyváról eddig nem értettünk. „Korunk légkörében, kinek nagyon fáj az élet, előbb-utóbb egy ponyvaregénnyel a zsebében megy haza” - mondja a tudós szerző. - „Előbb természetesen másféle orvossággal, a nagy irodalommal próbálkozik, hogy útalat nélkül nézhesse az életet. Nem is emlékszik világosan, hogy a ponyvaregény hogyan is került tulajdonképpen a zsebébe. Amikor lefekszik, azt veszi észre, hogy azt olvassa. Utána jön a többi. Az ember elgurul valamerre és most megy egy álmhangulatú úton, amelyen elzsibbad benne a fájdalom.”

Most lássuk, mi is az a rejtelmes balzsam, mely által a ponyvaregény feloldja az olvasó fájdalmait? Mi ennek a, hogy így mondjam, metafizikai titka? „A ponyvaregény meggyilkolt egyéne szimbólum: a büntett szimbóluma. Nem azt jelenti ez, hogy Mr. Tiklert meggyilkolták. Hanem azt, hogy sérelem esett az erkölcsi világrenden! Az élet nem tud életben ma-

radni igazság nélkül. Az olvasó pedig ugyanakkor látja, hogy az erkölcsi törvény okvetlenül meg fogja örölni a gonoszt. A második szimbólum tehát a ponyvában a jó és rossz harcának szimbóluma.” A hőssel természetesen a legrettenetesebb, leghajmeresztőbb dolgok történnek. Ő azonban a legelképzelhetlenebb kalandokat is túléli és győztesen marad a porondon. „A ponyva harmadik szimbóluma az igazság győzelme és megkoronázása.” Gondoljunk csak az említett irodalmi törvényszék főispánjára, a ponyvaolvasó közönség előkelő reprezentánsának szavaira. Fodor Béla, amint látjuk, egyáltalán nem állít tréfás dolgokat. „Az igazságot nem lehet eltemetni akkor sem, ha vele ásatják meg a sírját. Nem gyönyörű, hogy - mindenek ellenére - csoda történik?” - írja a szerző. „Nem igaz, hogy Isten az erősebb zászlóaljokat segíti. Csak akkor segíti, ha az igazság oldalán állnak. Ha a tévedés mellett harcolnak, az ördög segíti őket 249 oldalon át, de egy sorral sem tovább.”

Valóban, próbálná csak meg a ponyvaregény szerzője a rosszat juttatni végső diadalra! Nem odacsapná-e az igazságért hevülő felháborodásában ezt a hitvány fércművet annak jámbor olvasója, aki szabad óráiban esetleg betöréssel foglalkozik? Az ember valóban nem tud élni valamiféle igazság nélkül, legalább írásban akarja látni, hogy az érvényesül. De miért éppen ebben a nem kifogástalan műfajban születnek meg ma az igazság eme ösképei? „A ponyvaregényben kellett megszületnie, a szemétdombon,” - mondja a szerző. - Mítoszteremtő korban élünk, ma a ponyvaregényben éljük át mítikusan a történelmet és a történelemben a ponyvát... A huszadik század mítosza a ponyvaregény. Felbomló kultúránk külső és belső habitusa a ponyva. A ponyvastílus úgy jellemzi a világháború utáni századot, mint a gót stílus a középkort, vagy az empire a napoleoni időket. Ez a stílus persze rossz. De igaz, mint a sok pocsék épület, idétlen szobor, förtelmes festmény, ordenáré és buta sajtótermék, nagy dobos verő „tudományos” könyv. Ezeknek van ma korszerű mondanivalójuk, ezek tanítanak meg arra, hogy hogyan kell, mint „kultúra” elpusztulnunk. Azért igaz ma minden, ami olcsó és piszkos, ostoba és szemét. A „ponyvaregény” nomenklaturával éppen azt jelöljük meg, ami szemétdombra való. „Kultúránk pedig csakugyan odavaló, hiszen összeomlott, megsemmisült. Az eszme, az igazság azért jelenik meg ma a ponyvaregény nem egészen kifogástalan ruhájában. A szép velencei tükröket bevertük, ma nincs miben az ég, a világ tükröződhetne, mint a sok pocsolya a romok között vezető hepehupás országúton.”

Ezzel a néhány idézettel, amit e mélyen megalapozott műből kieszedtem, egészen új megvilágításban látjuk a ponyvát. „A Kalevala, a görög mítoszok szép dolgok voltak. Ma kevésbé szépek vannak. Itt van a ‘Mocsár démona’, a ‘Vörös főkönyv’ stb. Hősünk ma nem félisten, Vejnemöjnen, Herakles vagy Theseus. A huszadik században a detektívfelügyelő viaskodik a sárkányokkal. Mr. Shmidt a felkelő nap, ő korunk igazságának képviselője, őbenne éljük át az ujjászületést.” A „barbár” ókorban tehát Herakles, Theseus, ma pedig Mr. Shmidt! Akkor az Ilias, ma Tom Mix és John, a csonttörő! Mondhatom, jól nézünk ki!

Akadnak bizonyosan, akik vitába szállnak a fenti érvelésekkel, én elfogadom őket. Nyilvánvaló ezekből is, hogy a ponyva kiirtása nem olyan egyszerű dolog és hidegre tevését talán a társadalom megtisztításával, az emberiség egyetemes mai életének megváltoztatásával kellene kezdeni - naív ötlet - ugye? Korunk stílusa: a ponyva; korunk élete: a ponyva világa. Azzal a különbséggel, hogy a ponyva talán még felette is áll ennek a kornak, mert ott a végén Mr. Shmidt akasztófára juttatja a zsványt, itt pedig - De fejezzük be.

Korunk emberei, kik az élő ponyvát teremtik: ne legyetek féltékenyek Tom Mixre, a nagykalaposra, sokkal különb gentleman ő sokszor, mint ti vagytok.

ÚJSÁG, 1940. dec. 19.

UTÓHANG EGY FELESLEGES VITÁHOZ

Ebben az izgató és fanyar télutói levegőben, mikor az embert, mint apró tük szurdalják és ingerlik a közeledő tavasz sejtelvei, irodalomról beszéljünk? Mindent inkább! Néhány különösebb ember írásainak kivételével az „irodalom” nem más, mint a „mondanivalókat” tetszetősen kifejező és abból pénzt csináló egyének együttessége. Nem tapasztaltam itt sem egyebet, mint a többi iparban előforduló kenyéririgységet, intrikák szövevényét és az ember-állattal sajnálatosan együttjáró jellembeli inferioritást. Azt tapasztaltam, hogy az „író” néven tevékenykedő egyének zöme, akik egyfelől a mindennekfölött való szellem nevében kívánnák meg a társadalomtól az erkölcsi és másféle támogatást és fontosságuk elismerését, ha az elnyomás oldaláról veszélyek fenyegették ezt a szellemet, könnyen elfelejtették vele való szolidaritásukat, mihelyt anyagi és érvényesülési érdekeik úgy kívánták.

De nem az írói árulásokról akarok beszélni. Azok egyre folyamatban vannak még s egyszer beszélünk erről is, mert mindenről beszél az ember, ha úgy érzi, hogy eljött azt ideje. Csupán ahhoz a - véleményem szerint egészen fölösleges - vitához akarok egynéhány (valószínűen szintén fölösleges, mert minden értelmes ember előtt nyilvánvaló) szót hozzáfűzni, amely az író és a politika viszonyával foglalkozott. Fölösleges, nagyon fölösleges arról vitatkozni, hogy az író politizáljon-e, vagy sem. Ilyen kérdést csak olyan korokban szoktak felvetni, amikor a valódi író helyét a szintéren többnyire író-pótlékok, betűkereskedők töltik be, akik az író természetes szerepét nem hordják a vérükben, mint magátólértetődő mag és így az író kötelességéről vitatkozni nem érzik abszurdumnak. Összefügg az író politizálásáról szóló vita azzal a bizonytalansággal, félszességgel is, mellyel a maga helyén nem álló író törvényt akar csinálni abból, ami nála esetleg kényelmi álláspont. „Nem politizálni” kényelmes magatartás. A mindenkori államok, közületek, konzervatív osztályok az ilyen embereket nagyon szeretik. Ezek csupán „szórakoztatnak”, a nem politizáló pénzt keres, rangot kap és mindenki számára, aki nem szereti emésztését problémákkal zavartatni, kedvelt személyiség. Olyan, mint mondjuk a bizánci császárok udvarában az eunuchok voltak.

De van olyan „író”, akiről viszont az udvari bolondokra gondolok. Nem a Shakespeare szókimondó clownjaira, akik goromba igazságokat mondogattak oda örült uraiknak. Hanem azokra a vigyorgó, uruk minden gazságára fényes ötleteket, derűs igazolást és kíséretet szolgáló, uruk ebédjein bukfenceket hányó csörgősipkásokra gondolok, akik aztán, ha jól ment a dolog, bőséges borralalót kaptak, de gyakran pofonokat is. Ha aztán a gazda a harci szerencse vagy más körülmény folytán változott, ezek a bolondok utána meg se látták azt, akinek az előbb a talpát nyalták és az új úrnak hízelegtek - amíg nem jöttek az újabb urak. Van olyan író, illetve a kétféle típus után van aztán az író, aki becsületes álláspontot véd: akár úgy gondolja, hogy csak a dús jelzők, örök költőiségek érdeklik (lásd Keats, Hölderlin), aki viszont abban, amit csinál, tekintet nélkül a közönségre, a legmagasabbra tör és rendszerint bele is pusztul. És van olyan, aki tántoríthatatlanul egy politikai álláspontot képvisel, a legmagasabb művészet eszközein keresztül, mert egyébként nem számítana, amit tesz (lásd: Shelley, Burns, Petőfi, Heine, Byron).

A többség, a mindenkori, esetleg nagyon ideális kormányzatok mivoltuknál fogva nem képviselik az előreugrató haladást, még ha a haladás jegyében lezajlott forradalom is juttatta nyeregbe, mert a lendület rendszerint a hatalomrajutásig tart. Viszont a teremítő szellemek szükségszerűen mindig a haladás hirdetői, tehát örök törvény szerint az uralmi rendszerek ellenzékei. Aki ellenben dacosan odaáll a köz elé és mennydörgő hangon hirdetni meri „csakazért is” azt, amit az őt legjobban megfizető mindenkori többség hirdet, mindenesetre bölcs férfiú, de ne védje az író politizálási jogait. Ez nem illik.

Ma sajnos többnyire ilyen módon politizáló írók intéznek dühös kirohanásokat a nem-politizálóknak ellen. Pedig kezethatnának egymással. Az eunuchokat és az udvari bolondokat csak időbeliség választja el. Ne hencegjen maga előtt a politizáló karakán legény öntudatával az olyan író, aki példának okáért ma prófétai lendülettel kardoskodik, mondjuk, egy felekezet kártékonyága mellett. Amikor tudjuk, hogy más konjunktúra idején a felekezet mellett kardoskodott. Ne esküdjön ma a konzervatív, fal melletti haladás pártján az, akinek a helye még meleg annak a bizonyos szélsőségnek a padsoraiban, abból az időből, amikor ez volt a széljárás számára ott, ahol éppen volt. Mit fognak az ilyenek csinálni (hiszen semmi sem örök a világon), ha mostani álláspontjuk kellemetlen lesz? Igaz, hogy minden úrnak kellenek udvari bolondok. Talán méltányolni fogják a sok forgást megért ügyes csepürágókat.

Ezek mellett a „politizáló” és „nem-politizáló” emberek mellett, mondom, vannak még írók. Ezek számára a politizálás vagy nem-politizálás nem volt soha vita tárgya. Ők önmaguk voltak, amik voltak, és ez mindent magában foglalt.

ÚJSÁG, 1941, febr. 16.

ISTEN ÍRÓDEÁKJA

Egyik jóindulatú ismerősöm méltatlankodva kérdezte, miért telnek el hónapok, hogy egyetlen írásomat sem látja. Azt feleltem neki, hogy hát így meg úgy. Nem akartam azt mondani, hogy hát írogatok én, csak hát egy egészen exkluzív, kitűnő társaságot szórakoztatok és ez annyira féltékeny írásaim szépségeire, hogy a birtoklási vágy kizárólagosságában nem is engedi, hogy ezeket az írásokat más, méltatlan is élvezhesse. (Hiába, ha akarom, ha nem, egyre arisztokratikusabb író leszek).

A tágabbkörű közönség számára így azután lassan-lassan elmarad minden mondanivalóm. Aki az istenek számára ír, mit is törődik a halandókkal. Bár a magasságban, a kiváló férfiak között ülve, megvallom, néha óhajtozom egy kis rusztikusabb olvasóközönség után. Az ember javíthatatlan, hiába; nem mindig bírja el a magasságok levegőjét. Pedig van ebben a zártkörű és előkelő közönségnek szóló írásokban elég gyakorlatom. Hosszú évekig egyetlen előkelő úrnak írtam; saját magamnak. Azt hiszem, hogy változatosság kedvéért, ha megúnom illusztris, kizárólagos olvasóimat, visszatérek a régi gyakorlathoz.

Bár vannak obskurus mondanivalók, amikor az ember nem olyan titkokról ír, amiket érdemes volna a néhány kiválasztott, nagyszerű gyülekezetnek megőriznie. Így például meg akarom említeni, hogy a napokban egy világirodalomtörténetet olvastam, (Szerb Antal barátom írta) és ezzel kapcsolatban egész sereg kellemetlen gondolat jutott eszembe. Milyen nagyszerű írásmű! Mennyi író, mennyi törekvés, rajongás, hit, fáradozás, verejtékezés. Mennyi gyönyörű mondat, eszme, mennyi megfogalmazása a rejtelmes, rettenetes életértelemnek. S miért? Boldogabb a világ? Halad-e az emberiség? (Mindig ilyen ócska, kihívó gondolataim vannak).

Úgy érzem egy ilyen könyv elolvasása után, mintha egy csomó nagyszerű örült mondta volna el tirádáit, míg a halál rájuk nem akasztotta a kényszerzubbonyt. A józan, egyetlen, tántoríthatatlan világ pedig halad a maga útján. Gyönyörű és vígasztalan könyv egy ilyen világirodalomtörténet. Az irodalom apoteózisá között azt érzi az ember, hogy nem érdemes írni.

Ha nem érdemes, minek írok? - kérdezik. Igazuk van. De az írás bolond belső kényszerének szenvedője számára adassék meg legalább az öngúny bús elégtétele: hogy csináld csak, úgyis tudom, hogy bolondság. Szép dolog írni, ha eredményében hiszünk. De nagyobb dolog írni a hit ösztönzése nélkül.

Az „irodalom” talán annál a magát céltalannak érző, kétségbeesett szép elszántságnál kezdődik, amikor az író ír, mert nem tehet másként. Az életet is éljük, pedig ugyan ki tudná megmondani, mi az értelme? De minek van értelme? Az életben éppen ez a határtalan képtelenség, értelmetlenség, örültség a „szép”; ha tudnánk, miért van, nem lehetne kibírni. Ha tudnánk, mi a célja az irodalomnak, a feladat penzumszerűségében az igazi író talán nem is írna egy sort sem.

„Hittel írni” annyi, mint bérért írni. Csekély különbség, hogy a kiadó, újság vagy közönség téríti meg fáradságunk díját, avagy az utókortól reméljük maradandóság, hatás alakjában. Az igazában nagy, szent és hősi mindig kissé embertelen, váratlan; az emberi értékelésben éppen ezért éri el a legmagasabb rangot. Mert önzetlenül, magáértvalóan az, ami. Leonidas nem hitte Thermopylenál, hogy megveri a perzsákat; Szerb Antal nem akart megváltani senkit.

Az önámítás nélküli, úgynevezett hittelen emberek üdék, mint a természet. Ők e világ barátságos démonjai. Nem lesznek hívei másnak - és nem lesznek hívei önmaguknak. Tudni fogja, mit jelent ez, aki tudja, mennyi bajt okoztak már a világon a hívők, fanatikusok. (Láttunk már az életben rá néhány példát).

Előttem egy kis kutya mászkál. Göndörszőrű, kecsesen lépkedő lényecske. Irónikusan rám-néz, mint aki rajtakapott valakit valamin. Azt mondja talán magában: „Gyarló lény, hát nem tudod megállni mégse, hogy hallgass? Lám, én nem írok, nem olvasok. Nem érdekelnek a legújabb helyzetjelentések. Van egy rossz emberi mondás, hogy a kutya se törődik vele. Nem tudom, honnan szedték az emberek azt, hogyha már ők sem törődnek valamivel, mi kutyák még törődnénk. Mintha az ő törődés-hulladékaikat továbbcipelnénk, mikor még legnagyobb dolgaik sem érdekelnek. Én hallgatok, nekem van igazam. És igaza volt apáimnak, ők is hallgattak. Mert van-e kutya-világtörténelem, kutya-világirodalom? Ugye nincs. S mennyit írtak össze az emberek! S milyen eredménnyel? Marják egymást. Én pedig kinyújtom a lábamat, ráteszem a fejemet és alszom. A véleményem megvan az emberekről, de elhallgatom.” (Úgyse engedné megjelenni talán „az előkelő urak nagyszerű gyülekezete”).

ÚJSÁG, 1941. dec. 7.

HÉTKÖZNAPOK DÍCSÉRETE

I.

Barátaim, ha el is illant mitőlünk minden, ami lelket, törekvést emelt, álmokat fűtött s mint zsenge ifjúságunk egészséges, vaskos folytatása, életünk növekedésének jó-tudomását adta: megmaradt a filozófia. Ezzel kezdi a ma született ember első töprengéseit, amikor a jelenségek döbbenetes világára rányitott szemmel nézi az érthetlent és magyarázatokért riad kábult önmagához és az előtte jöttekhez: akik már azon csudálkoznak, hogy csudálkozni lehet. Mert csudákban élni nem lehet huzamosan: s a Homo Sapiensnek dicsőségére válnak az, hogy a csodák, ünnepek fojtogató önkívületei után beleüllepszik az egészséges, hús józanságba. Minden reményünk megvan az emberiség jövőjében, mikor arra gondolunk, milyen hamar megúnja az ember a rendkívüliségeket, és visszatér a műhelybe. Mert a világon a filozófia uralkodik mégis, mely akarunk ellenére viszi a rugadozókat az egészséges szokványba, a termő, bölcs középszerbe, hol hasznos polgárai lehetnek annak a kornak, melynek dolgaira legelőször rácsudálkoztak. Minden okunk megvan tehát a reményre, amíg tudjuk, hogy a nagy törvény megmaradt. A büszke, égbetörő vad fák, az erdők héroszai nem teremnek gyümölcsöt, a gyereknyi barackfa gazdag kincstőmegettől roskadozik.

II.

Nagyobb csoda elvetni a magot, hogy termés sarjadjon ki belőle. Szeretnék végre történelemkönyvet olvasni az organizáló erőkről, kis emberekről, köznapi, unalmas történelmet. A hősfőszereplők szoborba, képbe örökített rendje mögött ott voltak mindig az igazibbak, a történelem mélyében, a névtelenek. Talán azért emelnek szobrot amazoknak a főszereplőknek, mert annyi emléket nem lehetne emelni, amennyit ezek a szerény névtelenek érdemelnek. Az ember pedig szobrot akar állítani valaminek, ami a szobor hiú alakján túl a maga szobortalan, csendes hősiességére emlékezteti. Minden történelmi hős szobra előtt emeljünk kalapot. A névnélküli, csendes millióknak, kik meg nem jelölt, valódi hőstetteikkel ott vannak mögötte.

III.

Mi jónéhányan, akik sokat lapozgattuk a történelmet és érzőbb idegekkel éltük földi pályánk átcikázó csodáit, valljuk meg, elég lett volna a csudáknak negyedrésze is; és akármilyen nagyszerű, mi nem akartunk ilyen híresek lenni az utókor előtt, mint ahogy lenni kénytelenek vagyunk. Milyen hazug, romantikus álutakon bódorognak még az emberiség kultusz-alkotó ösztönei. A már kanonizált történelmi hősök mellé, ha eszünkbe jutna szobrot állítani a névtelen iparosnak, kereskedőnek, földművesnek, aki hátán hordja a mindenkori történelmet! Legyen erény, hogy bátorkodunk egyszer megkövetelni a köznapiság tiszteletét is.

IV.

Annyi baj közt - hogy visszatérjünk rá - mindenesetre biztató, hogy a filozófia megmaradt. A filozófia, amely szerint a zuhatag nem a víz igazi állapota, a vihar nem a természet valódi arca. A filozófia, amely szerint, akármilyen elcsépelten hangzik, (legmaradandóbb igazságaink, éppen mert minden kor igazolása rögzítette őket törvénné, elcsépeltek): a tél után

tavaszi jön, az éjszaka után nappal. Elcsépelt dolgok ezek, de elcsépelt a Nap keringése, a fény, a hajnal, a kenyér, az Isten: mert ők az örök valóságok.

ÚJSÁG, 1942. jan. 21.

SHELLEY ÉVE

Nem hinnénk, hogy feltétlenül össze van kötve az irodalmi foglalatosság az esztelenséggel, aljassággal vagy egyéb hasonlóval. Ha magunk elé idézzük a toll nemes művészetének legkiválóbbjait, azt látjuk, hogy azok a magas értelemben vett becsületességnek, józanságnak és nagyraelszántságnak mintaképei voltak. - Látszólagos könnyelműségük inkább a könnyedségből fakadt, amellyel a gyakran értelmetlen szokásoknak hátat fordítottak s az üres hüvellyé vált elveknek ők, „a világ törvényhozói” új formát adtak. Sophokles, Aischylos mintaszerű polgárok voltak; ez volt a nemes Dante, Shakespeare, Goethe, Petőfi, Tolsztoj, hogy csak futtában említsünk néhányat. Ezek közül egyet sem ismerünk, aki az emberiség örök eszmé-nyeivel, a szabadsággal, igazsággal ellentétben állott volna. A többi nagyról sem tudjuk, hogy eladták volna meggyőződésüket, odaálltak volna a mindenkori elnyomó mellé és üldözték volna az üldözötteket. A szellemnek eme gyalázatára nem ismerünk példákat a valódi írók között.

Shelley, a nemes és nagy angol költő, akinek az idén van százötvenedik születési évfordulója, a kristályjellemű s valóban meg nem alkuvók közé tartozott. Bátor volt, mint Burns, a nagy népi költő, az elnyomottaknak halhatatlan hangadója. Mikor elveit nem tudta összeegyeztetni többé - és korán nem tudta - a hatalommal, otthagya hazáját. Nem kereste a hatalom, az uralkodó izlés kegyét sem az életben, sem a költészetben. Ő volt kora legbátrabb, legmagányosabb, legnagyobb és legismeretlenebb költője. Nagy költő, a kor igazi szellemi vezére. A világlíra egészen új korszaka kezdődött el Shelleyvel, a költői magatartásnak új megfogalmazása.

Voltak előtte is az emberi jogoknak nagy költő-énekesei. Ilyen volt Milton, mikor pártja a puritánság, a szellem szabadsága ellen fordult, a vak óriás szembeszállott pártjával és vállalta az üldöztetést. De azt az egyetemes, a világmindenséget átszárnyaló, egeket, isteneket, óceánokat kórusokban felvonultató szabadság-énekkart, ami Shelley verseiben megszólal, senki nem álmodta előtte. Törékeny, szeráfi átszellemültségű lénye valósággal elizzott a szertelen, nagyszerű lángolásban, ahogy az ember jogaiért verekedett és isteni lendületű ódáiban ébresztette az alvókat vagy ünnepelte a világ szabadságharcos népeit. Lényének alkatában egy párja van a világirodalomban: a mi csodálatos, dicső Petőfink, a „világsszabadság” magyar énekese.

„Wordsworth a hegység, Coleridge a mágikus völgy” - mondja a nagy lakeistákról egy kritikus. Shelley ugyanakkor az egész páni természet. A világirodalom legnagyobb versének, az „Óda a nyugati szélhez”-nek orkánzó szárnyalásától az „Érzékeny plánta” paradicsomi pompájáig mekkora skála! Az „Adonis”, a Keatset sirató elégia, az „Óda a szabadsághoz”, az „Óda a pacsirtához” a zene legcsillogóbb üveghangjaitól a mennydörgésig: ez Shelley, a lírikus, a világnak, Petőfi mellett, legelemibb erejű lírai költője.

Abban a korban is voltak aljas szellemi firkoncok, Castlereagh miniszter író-eunuchjai, kik elejteni próbálták a nemes vadat. Gyerekeit elvették tőle, őt el nem érték. Az orvgyilkos technikája mintha nem lett volna fejlett még eléggé. Messze Itáliában írta a maga légből és tűzből, aranyból és kristályból szőtt csodálatos új nyelvén fenséges kórusait és hatalmas kompozícióit a szabadság és a legmagasabb költészet jegyében. Ennek fuvallata árad az „Iszlám lázadása” csodálatos stancáiban. S hogy szólal meg az ideál elérhetetlensége az „Alastor” tündöklő blank verseiben! A „Megszabadított Prometheus”-ban Herakles, az erő képviselője feloldja a leláncolt szellemet, Prometheust, s a szabadság önkívületében az egész világmindenség csodálatos karénekekben összhangzik.

Az ilyen Shelley-féle lángszellemek nem sokat törődnek a saját sorsukkal. Lényüket, mint a viaszgyertyát az izzó bél, az eszme és érzés égeti föl: s halhatatlan énekeik a lázas izzásban elcseppent lényüknek drága darabjai. Az ilyenfajta ember nem ismeri a félelmet, a megalkuvást, magánérdeket, és csak azért él, hogy az örök Szép mellett a haladást, a közös jót és emberséget szolgálja. Shelley életműve költői értékben megérdemli a világgraszoló ünneplést; de példája különösen előttünk áll olyankor, amikor az ember magas eszményei, amikért egyedül érdemes élnie, elhalványulnak és körül a megalkuvás és szellemi árulás szomorú példái tárulnak.

ÚJSÁG, 1942. jún. 14.

AZ ÉLŐ IRODALOM VÉDELMEBEN

Az a foglalkozási, jobban mondva szellemi rend, amelynek mostanában sűrű - legutóbb egy vasárnapi lapban megjelent - lebecsmérlésével szemben való „védelmében” néhány kellemetlen muszájtól únszolt sort szerkesztek, a maga életerejének tudatában bizonyára helyteleníténé, ha a „védelem” kifejezést komolyan gondolnám. Ez a szellemi rend, mely a maga hagyományosan büszke szerénységében s a betű igazi emberének a magával szemben végletekig vitt becsületességében még az őt ért becsmérléseket is megszívlevélle fogadja - e sorok írójában, mint a szellemi rend egyik tagjában, nem is a védelem, csak egy-egy észrevétel szándékában nyilatkozik meg e sorokon keresztül. Az e sorokat kiváltó bizonyára álnév nélkül is szerényen hangzó „Mosolygó Antal” tollából nem is volna megfelelő egy irodalmi polémiahoz alapul - az álorcás hősökkel nem is párbajozhatunk, ugye? - ha nem mutatkoznék napjainkban mind gyakrabban egy érdekes irányzat, mely sok-sok régi alkotó által már megvilágított okokból, minden ma születő írás lejelentéktelenítésére törekszik.

Eme néhány sor tehát semmiesetre se indítsa az újságcikk szerkesztőjét arra a hiedelemre, hogy sikeres találatára, önvédelemképpen a szíven sújtani szándékozott élő irodalom megmozdult. Még a „mindenki ír, csak az író nem” cikk címet sem igyekszem gonosz ötletességgel ráolvasni a szerzőre, hogy mint dolgozata mutatja: bizony igaza van. A cikkíró ír, de nem olvas. Minek olvasna, miért nézne körül, hogy itt-ott esetleg hány értékes, vagy kevésbé kiváló író könyve jelenik meg. Hiszen ahhoz, hogy egy hígan fölényeskedő cikket összeszerkesszen, igazán különösebb szellemi ellátottság nem szükséges, az önvédelem sugalmazásain kívül, amely mindig leleményesen lesemmízni igyekszik azt, amit mások alkottak, tudván, hogy a szellemi nemzéshez szükséges eszközökkel nem rendelkezik.

Ne, ne védekezzék az élő irodalom. S ne beszéljen a szellem emberére kötelező alázattal össze nem férő gög sem belőle, hogy: ugyan ki ellen védekezzék? S ne adjon a könyvei között olcsó kirándulást rendezőknek alapot arra, hogy azt mondhassák: az író az írói szakma számára a kritika szabadságát követeli, de nem tűri a bírálatot. Tűrje a bírálatot; de a komoly, művi, szakértői bírálat, vagy az olcsó, egyetemesen semmibevevő lecsepülés közt nagy a különbség. A Mosolygó Antalok obskurus fölényeskedésén túl van egy pár dolog mégis, amiről az ilyen cikkek kapcsán beszélni kell. A vasárnapi lapokban egy másik lap publicistája szemükre hányja az íróknak, hogy csak írnak, de nem politizálnak, nem követik Petőfi útját. (Nem adna a nívós és egyébként kitűnő cikkíró a tanácsokon kívül az írásoknak vajon megjelenési lehetőséget is?) S ugyanakkor a másik vasárnapi cikkíró felhányja a Mosolygó Antal-i fölényével, hogy egy író sem ír, a szellem lesüllyedt, mindenki csak politizál. Ő kénytelen írni! Abból a szellemi alkotásból ítélve, amit közzétesz, bizony elég nagy erőlködésébe kerülhetett neki. Az eredmény, akárhogy mosolyog Antal, nem éri meg a fáradságot.

De kérdem mégis, mi volna a helyes szerintük most már, mit csináljanak az írók? Azt hiszem - (az írókban a haladás szószólóit követelő jóakarátú cikkíró kivéve) -, csak minden alkotni képtelennek tudat alatti vágyálmát fogalmazom meg, ha azt mondom: az írók haljanak meg. Minek ír, más, ha én nem tudok írni, mondja Mosolygó Antal, vagy Dezső - s ha már ír, fölényesen körülnézünk és minden alkotást a nemlétezők közé iktatás szándékával kérdezzük: hát hol az élő irodalom?

Ezt a fogást alkalmazza a szenzációhajhász színházi újságban hitelét csendben lejárató öreg, nagy író, ki egyfelől kijelenti, hogy húsz éve nem olvas el semmit. Ezt a fogást alkalmazza másfelől az írónak is, újságírónak is dilettáns, rosszszájú akarnok, akinek örök szemrehányás a maga jelentéktelensége és meddősége mellett a mások termékenysége. Vagy az, aki

politikai elhelyezkedés alapján epigonozza le az író, költőt, akivel szemben lehetnek esetleg súlyos kifogások, de akinek, még ha az a túloldalon is van, ő a lábujjához se érhet.

Megmondom, ahogy érzem: attól, hogy valaki művével baloldali lapjainkat boldogítja, még nem bizonyos, hogy értékek feletti véleményéhez erkölcsi és szellemi joga van. De egyszerű lepocsékoláshoz semmiesetre sincs alapja. Az olvasó mindentől függetlenül tovább olvassa a maga íróját, az író pedig legfeljebb odaiktatja a mesterségével mindig együttjáró sok-sok rúgás mellé az újabb légycsípést. Istennek hála, irodalmunk egészséges, őszerejű organizmusa él és fejlődik. Nem szégyenkezik a múlttal szemben és valószínű, hogy nem fog szégyenkezni a jövő előtt. S bármilyen csodák történnek, ne várjuk, hogy korunk szellemellenes akarnokai múlt időbeli társaiktól különbözzenek. Soha nem volt kor, amikor reménytelen kapaszkodók ne becsmérelték volna a meglévő értékek működését - viszont sohase voltak írók, akik ezt komolyan vették, még egy válasz erejéig is. Hogy e pár szó itt elhangzott, azt se az érdekességnek tulajdonítsuk, csupán az ingerült időnek.

ÚJSÁG, 1943. ápr. 13.

SOK HÚHÓ SEMMIÉRT

Isten látja lelkemet, hogy saját hibámon kívül, de nem igen szoktam mostanában elolvasni a színházakkal vagy színészekkel foglalkozó rovatokat. Ugyanis bármily érdekes például, hogy Czinházy Cinczi Prutyika matrónadrágban lép fel a „Könnyfacsaró fogkefe” című darabban, mit „színházunk a legnagyobb áldozatokat sem kímélve szerzett meg”, engem, a klasszikusokon elrontott, reménytelen barbárt, sem a matrónadrágos csodaművésznő, sem az áldozatkész színház nem érdekel. Miután pedig a színházi rovataink ezeket a lélekemelő közleményeket tartalmazzák - mintha bizony komoly színészek és színházi problémák nem is volnának - én inkább olvasok Prutyika lélekzsibbasztó nyilatkozatai helyett Montaignet. Így, valószínű nagyon elmaradt ember lehetek a színházak és színészek belső ügyei körül; sok mindent nem tudok az új szempontok szerint meglátni.

Ezért csudálkoztam bizonyára naív emberhez méltó módon, hogy amikor az ország egyik legnagyobb, legkomolyabb igényű és felelősségérzésű és nevelési problémákkal legőszintébben foglalkozó pártja a szociáldemokrata párt előadásügyi megbeszélésre hívott meg néhány kiváló színészt, olyan láрма keletkezett, hogy újságjainkban egyébről sem lehetett olvasni heteken keresztül. Rőfös feliratokkal követeltek megtorlást a színészek fejére; e feliratokból ítélve első pillanatra azt hittem, hogy a kitűnő művészek legalábbis államfelforgatást terveztek, utcatorokat aknáztak alá, ahol a támadó szerkesztők járnak, mindenesetre olyan bűnöket követtek el, amire a háromhasábos címekkel követelt megtorlás sem elegendő. Mikor végre megtudtam, miről van szó, azon gondolkodtam, hogy én vesztettem-e el vajon minden érzékemet a realitások iránt, hogy ezeken a támadásokon értetlenül csodálkozom?

Az illető párt - mondtam magamban - elvégre is parlamentáris képvisellel bír; kultúrszomjas tömegek vannak a háta megett. Ha ezeknek a tömegeknek tartandó előadások céljából a párt megbeszélést folytat egyes művészekkel, elfogulatlan jószándékkal ítélve, ki szólhat fel ez ellen?

Másfelől a színészek, ezek a legalábbis másokkal egyenlőjogú állampolgároknak tekintendő emberek - miután a „művészi kiváltság” hangoztatásától már messze tartunk - azt hittem, hogy úgy rendelkeznek magukkal a törvény keretén belül, ahogy akarnak s nem rabszolgák, akiknek minden lépése szabályozva van, mint hajdanában a kibérelt eunuchoké.

Azt képzeltem, hogy egy művésznek legalábbis annyi joga lehet, mint egy bérkocsisnak, akitől nem kérdezik, milyen pártban jelenik meg. Azt képzeltem, hogy a művészt egyben lehet kritizálni, csupán abban, hogy miként játszik. Sőt odáig mentem, - én naív ember - hogy egy ilyen idegfeszültségű, különös munkát végző, rendkívüli embernek még azt is el kellene nézni, ha nem megfelelő társaságba keveredne. Mert ha neki megfelel a társaság, nekünk ahhoz aztán igazán semmi közünk. A szerény gázsival, amivel nehéz munkáját honoráljuk, igazán nem köthetjük a magunk előítéleteinek a pórázára őket. A színész nem a közönség háziszolgája, hanem nevelője, izlésre tanítója, az „élet tükörképének megmutatója” a szerepen keresztül. Így képzeltem míg a vita dühöngött; s mikor a támadásban a nyilas lapok jártak legelől, - ha meg is értettem a szocialista párt elleni dühüket - ha mégis csudálkoztam, hogy ők, az előítéletek nagy szájjal tördelői, a szabad mozgás hirdetői, ennyire megcáfolják saját elveiket.

Most azonban be kell látnom, hogy csalódás áldozata lettem velük szemben. Ők igenis a művészi szabadság harcosai! Mert minek tulajdonítanám egyébnek, mint ennek, azt a nyilas lapokban most közzétett felszólítást a pártjuk körül szereplő színészekhez, hogy - kipucolt csizmával, kiborotválkozva, stuccolt bajusszal! - azonnal jelentkezzenek beosztásuk végett!

Mikor a szociáldemokrata párt néhány művészt, aki eddig is szerepelt a munkás-előadásokon, felkért egy kis megbeszélésre, valóságos üvöltő kórus hangzott el a művészek ellen. Jó; elfogadom, hogy ez a művésznak a politikai párttal való kapcsolatát illette; ennek a felfogásnak alapján azonban várhattam volna most is, ez esetben a nyilas párt felszólításával kapcsolatban is, a kórust. Ez azonban ezúttal nem hangzott fel.

Újságjaink egyrésze vizsgálatot követel, kizavarná a világból a szociáldemokratáknál megjelent néhány művészt, ugyanakkor a nyilas pártba szolgálattételre, tehát agitációs célra berendelt művészekkel kapcsolatban csodálatosképpen nem hallunk elítélő szavakat.

Csodálatosképpen? Nem! Mert a színészek „politizálása” ellen szóló cikkek éppen ama nyilas lapokban jelentek meg, amelyekben most saját színészeiket fokozott politizálásra szólítják fel. Íme a hajsza egész őszintesége! Íme az üvöltözés mögött meglapuló meztelen valóság; íme az ellenagitációs pártduh, mely a másik, a becsületes dolgozó-párt szerény, nevelő kultúraterjesztő előadás-célzatú megbeszélését hazaárulásnak kiáltja ki, miközben maga a saját színészeit egyenesen agitációra szólítja fel!

Azt hiszem, most már kellő értékére szállíthatjuk le az egész, színészek ellen intézett kirohanást. Azt hiszem ezek után kár több szót fűzni ehhez. Az ellenpártnak egyetlen érve lehetett volna még - ha vitatható érv is - a színész politizálása elleni érv. Saját felszólításukkal most ez az érv is megdőlt.

Mi ugyanakkor nem is érvelünk avval, hogy valóban, hát ne politizáljon a színész; jóllehet az az előnyünk megvan a vitában, hogy a szocialista pártban megjelent színészek nem politizálás céljából mentek oda. Véleményünk változatlanul az, hogy a színészt éppúgy megilleti a politizálás joga - a nagykorúak beleszólása a közösség által kormányzott ügyekbe! - mint bármely más állampolgárt.

Tőlünk politizálhat a nyilas színész is, a szabadságot nemcsak a saját számunkra kívánjuk. A művész igaza úgyis ott fog elválni, milyen erővel alakít: és lehet akármilyen demagóg, a közönség az igazi mezőnyben, ahol csak a tudás számít, tehetségesebb ellenfelének adja a pálmát, a párt frázisaival a mezőnyön kívül azt akárhogy is ledorongolja.

FÜGGETLEN MAGYARORSZÁG, 1943. nov. 15.

CSALÁRD SZÍVEK

Már régen leszoktunk arról, hogy a jobboldali vezérpublicista cikkeit illetően bármilyen fajta álláspontra is helyezkedjünk. Az elvbeli különállást, a véleménybeli magatartást vele szemben, miután - elismerésre méltó módon - álláspontját nem változtatta, már régen lerögzítettük. Álláspontja a jobboldaliság ismert álláspontja, s az ezzel szembeni, elveinkben meghatározott magatartás újbóli hangoztatása fölösleges. Ha most mégis némi megjegyeznilónk akad legújabb cikkével kapcsolatban, annak oka a publicista írásban foglalt mondanivalóknak új árnyalattal, hangnemmel való bővülése. A vezércikkíró fölényes, magabiztos, ironikus eddigi hangjával szemben új cikkében ugyanis valami sajátságos elkeseredettség páthosza uralkodik.

Legutóbb cikkében sem tagadja meg önmagát, amikor, az újságokban már agyontárgyalt színészi összejövettel kapcsolatban, megállapítja, hogy minden ilyenfajta szervezkedésnek gyökere a fajvédelmi törvénynek túltúl toleráns mivoltában keresendő. A vezércikkíró álláspontja ebben sem új; evvel már évekkel ezelőtt találkoztunk, mikor a mieinktől eltérő nézeteit, egyebekkel együtt, tudomásul vettük. Ami mostani cikkében legfigyelemreméltóbb, az a gyűlésező színészekkel kapcsolatban kifejtett mondanivaló, melyben a vélemények hegye éles tör gyanánt nyúlik a különféle szelek forgása szerint iránytváltoztatók felé.

Nem hinném egyébiránt, hogy a színészi kar tagjainak, köztük bizonyára sok becsületes, gerinces embernek, jó érzésével találkozánk, amikor a cikkíró többek között azt mondja, hogy természetesen a színészek kezdik meg legelőször az árulást, ezek a mindig színészkedők, az álarchoz hozzászokottak, s a mindent csak jó szerep gyanánt vevő, legkomolytalanabb művészi elemek. A cikkíró illetén megállapítása a színészekről sajnálatos elfogultságon alapul, s miután elfogultság tekintetében a vezércikkíró más téren is sokszor eléggé elmarasztalható, a színészekről általánosságban mondott megjegyzéseit is ráhagyjuk az illetőkre, tudván, akinek nem inge, úgysem veszi magára. Aki pedig olyan, az nyilván nem alkotja a magához hasonlókkal együtt az illető művészi kar nagyobb százalékát, mint amennyi köpönyegforgató más művészi szakmában is találunk.

A vezércikkíró cikkének fő érdekessége, ami miatt a vele való foglalkozásra érdemesnek tartjuk, az elpártolók elleni keserű kirohanása. A vezércikkírónak ehhez joga van; ő, ahogy mondani szokták, amolyan „békebeli antiszemita” és jobboldali ember. S ha visszanézünk a múltakra, megállapíthatjuk, hogy nem is annyira a magaformájú meggyőzhetetlenekkel vitatkozunk egyes divatos nézetek túlzottságáról, hanem inkább másokkal, azokkal, akik újonnan szegődtek a jobboldaliak táborába; akiknek, mint meg is jegyzi, semmi sem lehetett elég szigorú; akik „pápábbak voltak a pápánál”. Ezek az új szereplésük előtt éppen ellenkezőleg „gondolkozók” voltak azok, akiknek felpuffadt túlbuzgóságának kitoluló vihara előtt úntalanul „szeleket kellett kifogni a vitorlákából” a felelősöknek. Ezek voltak azok, akiknek „dinamikus” hajtóereje késztetett létrehozni sokmindent, amiről vitatkozni nem a mi feladatunk. E kitűnő férfiak pedig, miután mindent megtettek új helyzetükben, most, amikor, érthetetlen módon, úgy érzik, hogy a konstellációk nem kecsegtetik őket további szerencsével, egyszerre véleményt változtatnak és előző korszakos szereplésüket úgy veszik, mintha mi sem történt volna. Ezek az emberek valóban megérdemlik a vezércikkíró dühét; ebben vele osztozunk. Azt kérdezzük azonban, hogy miért nem vélekedett így róluk akkor is, amikor a másik oldalról, a konjunktúra fordulása szerint, az ő oldalára állottak és lármájukkal majdnem elfojtották az ő elfogultságaiban is mindig publicistához méltó hangját? A szélkakas, a tömeg szerint igazodó mindig megvetendő; s ha a vezércikkíró netalán akkoriban érzett megvetését politikából elhallgatta, vagy a megtért tékozlók őszinteségében maga is hitt, és annyira, hogy tekintélyével támogatta őket, nem titkolhatjuk el bánatos kárörömünket a naívságból vagy politikai

érdekű szemhúnyásból magát mellettük exponált vezérpublicista mostani keserű csalódásán. Kutyából nem lesz szalonna, árulóból nem lesz hithű lovag, ezt tudhatta volna.

Ami pedig bennünket, az új világnézetet cserélőktől boldogítani szándékoltakat illeti, mi mindenesetre tudjuk a tételt és a jelentkezőket magunktól elhárítjuk. Véleményünk az - s annak szilárd betartása kényszerű módon talán hozzá fog járulni egy kis késői javuláshoz, kénytelen hősiességhez a köpenyegforgatók részéről -, hogy maradjanak ott, ahol az utolsó időben voltak. Nem szeretjük a véleménybeli zűrzavarokat. Ha olyannyira hangoztatott és becsületesnek hírdetett meggyőződésükkel nem ellenkezett az, amit mondtak, igazán semmi okot nem látunk arra, hogy most már egyszerre meggyőződést változtassanak. Hírdessék csak azt, amit eddig hírdettek a tömeg tapsai mellett; mi, ahogyan sikereiket nem irigyeltük eddig, azután sem fogjuk irigyelni tőlük.

ÚJSÁG, 1943. nov. 24.

SAUL VAGY PETRONIUS

Az ember egy reggel felébred és arra eszmél, hogy egészen másképp van, mint azelőtt. Másféle rend kezdődik a polgári magatartásban, jogi és társadalmi szabályokban, állambölcsesek és törvényalkotások megszabta módszerek alkalmazásában, szentek és kanonizált tanok emberi mivoltunkra döntően jellemző szeretetelveinek értékelésében. Az izgalmas és különös megszállottságtól felemelkedett ember ilyenkor gyerekes, elidőzítői játékaival gyanánt teszi félre mindazt, amire jámbor idealistái, mint az emberi történelem legszebb jelszavaira szoktak hivatkozni, és elindul a maga rejtelmes, de elementárisan komolyan vett ténykedései után. Ez ama idő, mikor a kulturális eszmények szerelmese felsóhajtva érzi maga körül a megúnt eszelősök szánnivaló magányát; az órák mint csatabárdok ütnek; s a napok krónikásai a hírre szomjas milliók felé lelkendező üzenetű hírlapok új kolumnákat indítanak, s a napi bagatell kérdések címei helyébe, mint az Agamemnon visszatértét jelző örök lánggrázása a toronyból, lobog a visszhangzó világ szemébe, hogy: „nagy időköt élünk”.

NAGY IDŐKET általában sokszor él a megpróbált és mindig próbálkozó, a kockáradobott, de nyugtalanságában mindig önmagával kockázó, öregkorú emberiség. Tulajdonképpen mindig „nagy idők”-ben él ez a kielégíthetetlen kalandozó; kivéve azokat a szüneteket, mikor előbbi „nagy idő”-it kipihen, újból és újból emelvényt adva költői és álmodozói alá, hogy: lám az emberiség alapján mégis kultúrtevékenységre rendeltetett; az eddigi zavar csupán szükség-szerű gazdagítója az új szellemi tenyészetnek és edzője a most már teremtésben megmutató lelki izomerőnek: miközben a szemekben már mint közeledő fényoszlop az ablaküvegen, kigyullad az új démoni játék jelzője és a szegény szavaló lassan ottmarad néhány magaformájú jámborral az üres teremben.

Ne jöjjünk most metafizikai és spirituális tudomásokból vett megértő és magyarázó fejbiccen-tésekkel: vagy istenerejű, rejtelmes ösdolgok titkársaiként, kik az elemi iskolának az elsőtől a felső osztályig terjedő tervszerűségében látják az emberi színjátékot, elméleteik ígézetében, mint akik előre tudják a végső eredményt. Ne kibiceljünk, a világozlásokot idéző szellem útját követve a történelemben, mint a tudákos inas lép a rettenetes érthetetlen-működésű mester nyomában, azt képzelvén, hogy érti, mire gondol az, aki talán a pusztas mozgás örömet gyakorolja csak, a cselekvés és rombolás hatalmas mámorában. Bár meztelenül a földre kitett-ségünk, érthetetlen életünknek értelmet kereső ösztöne és a rejtelmes szülőhatalmakkal való bizakodó, gyermeki lojalitása keres támaszt csupán, amikor a történelem útjait és konklúzióit a magunk vágyálmainak a képére alakítjuk. S így hisszük akkor is, hogy értelem van a dolgokban, amikor korszakról korszakra nyomon követjük, hogy ami a hiteket fűtötte, a rombolást szentesítette, a részeg milliók áldozatos játékát indokolta, nem volt más, mint ma már általunk fölényesen lemosolygott illúzió.

Ha tovább akarnánk okoskodni s az értelmetlenbe is értelmet akarnánk - mindenfajta teoretikusaink módjára - beleolvasni, azt mondhatnánk talán, hogy az értelmetlen dolgú ember nem is egyéb, mint a váltakozó játéku természetnek megszemélyesítője, aki minden értelme mellett, (ami szintén csak a játék kombinációjára való) a természet ösztönös maradandósági érzésével építi és rombolja magát féktelen örületében: melynek célja semmi egyéb, mint a lázas izgalma játék, a teremtés és pusztítás új és új alakban. S nem jobban közelítené meg ez az elképzelés azt a „teóriát”, minden ijesztő pantheizmusa mellett is azt a képet, melyet egy ábrándok nélküli ember, a történelem lapjait forgatva, abból kiolvashatna? S nem egyetlen értelme-e talán a képtelen életnek: egy istenség magabiztonságával üzni a halál és élet, rombolás és építés játékát örök magabiztonság tudatlan érzésével, minden iskolás, elvégzendő

feladat, jutalmazás végcél, legmagasabb fejlődési fok már előre ásított malma nélkül, azok számára, akik tudós körítésű vagy gyermekes illúziókban nem hisznek?

Mert ki vehetné zokon - hogy még tovább folytassuk az okoskodást - ha valakiben nem volna annyi bizalom a dolgokat belül irányító erők tudatosságában, jóhiszeműségében, az értelemnek minden értelmetlenség fölött átütő alakítóerejében, s a dolgok végcéljainak az ember végső boldogságával való egyezés vágyalmában: hogy az emberi ténykedések oktan, gaz és értelmetlenségét látva a történelem című rettentő komédiában, ne kínos csömört érezzen, hanem mindentudó mosollyal vállaljon szerepet, amely utólag nézve, a jövő részéről, gyerekes bohóckodásnak tűnik majd csupán az idők hullámában?

De ne menjünk túl messzire az elképzelések halmazatában, maradjunk annál a számunkra éppen eléggé izgalmas ráeszmélésnél, hogy, íme megint, ahogy mondani szokták, „nagy időket élünk”. Itt vagyunk a történelem tetején, ki vagyunk tüntetve a nevezetesség szerepével, tetteinkkel fároszok gyanánt lobogunk bele a jövőbe. A történelmi játékot, ha akarjuk, ha nem, kiábrándultan vagy hívően, menthetetlenül vállalnunk rendeltetett. Hiúk legyünk-e és miután úgyse tehetünk mást, mondjuk, mint annyian, hogy ami volt eddig, az ugyan tévelygés volt, de nekünk végre megélni adatott a történelem legértelmesebb káoszát, az utolsó zűrzavart, amelyből végre meg fog születni a várvavárt nagyszerűség? Van aki csillogó szemmel előveszi régi álmait önzetlenül és jót remél, van aki évezredes eszmények megvalósulását várja; és van aki közelibben méltó vagy méltatlan elnyomottságának felemelkedését reméli. Nekünk, történelemfölötti szemléletűeknek, nehezen lelkesedő késői Petroniusoknak, szintén legyen meg a magunk alkotó magatartása. Tartsunk mi azokkal, akik így előre is a legméltóbb helyzetet és magatartást igyekeznek megvalósultnak látni és becsületes szívvel és józanul arra törekszenek, hogy maradjanak emberhez legméltóbbnak a zavarban. Ha mi, szkeptikusabbak, sok lelkesítőt nem is tanultunk a történelem folyamából, annyit mindenesetre nyertünk, hogy van egy kialakult fogalmunk - mely bizonyos egyéneknek hasonló helyzetekben mutatott magatartásából származott - a becsületes emberségről. Arról, hogy a korszakok minden rendkívüli és csodálnivaló hősei mellett van egy mindenekfelett való hősiesség.

Az, amely a nagy tanítások és gyakorlat folyamán kialakult, becsületes, örök emberi eszményeket minden mohó újítás, lázadó korszerűség rohamában megtartja, és a megszakadó civilizációs folyamatban az egyetlen méltót, az emberit, a nagyszerűt és maradandót alkotja. Ha talán nem hiszünk annak a történelmi folyamatban való végső „átistenülésében”: hiszünk az emberben, aki már a történelem előtt volt és a történelem bús örületeiben is marad a belső sajátosságoknak ama rejtélyes, csodálatos képződményével, mely hogy van, magasabbrendű öröm és életünk élésének érdemességére a legnagyobb biztatás. És mi, akiknek a „nagy idők” nem abban állnak, amit a szokványos szemlélet vall, az anyagi erők összezőrdülésében, kultúraalatti csatornák sivár kizúdulásában: valljuk a nagy időket, mint méltó próbaköveit igazi, megmutatkozó, nagyobb emberségünknek.

A korszakok korszerű erényein túl valljuk az örök emberinek talán korszerűtlen erényeit: s ha vádakat hallunk a napi feladatban, a lázas perccel és helyzettel elfoglalt egyén túlzásában elmerült mai emberektől, gondoljunk arra, hogy a napi harcoknál, történelmi feladatoknál vannak örökkévalóbbak: azok, amelyek minden bukácsolás, sivár új- és új-kosztűmű komédiája mellett a csillagok alatt az ember rangját biztosítják.

Az ember számára nem bizonyos, hogy valaha az álmok, politikai remények boldog célt elért polgára lehet: de, ami felemelő és biztos, az: hogy ember lehet. S azért, hogy valódi ember legyen, küzdenie mindig érdemes. Minket, késői szkeptikusokat nem bánt talán elbírhatatlannul, ha arra gondolunk, hogy utódaink nem lépnek elevenen a mennyországba; de elbírhatatlannul bántana, ha nem tudnánk, hogy elérkeztünk a magunk igazi emberségének a mennyországába. Így hát minden kritikánk, nyugal munk és csendes valóságglátásunk mellett e

nyugtalanító időkben nem hirdetjük az elhalkulást és a küzdés értelmetlenségét. Hőst szülhet alkalom, becsületest csak a lélek eredendő hősiessége. Ma, amíg mások eszmékért lelkesen és gyönyörűen küzdenek, küzdünk azért a valamiért, ami minden paradicsomon túl, véleményünk szerint, az emberi játék, a történelem célja: küzdünk az emberi emberért. Nem tudjuk, mi marad meg ebből a világból, ebből a sok eszméből; de elmállana a toll a kezünkkel együtt, ha nem hinnénk, hogy mindenén túl a becsületes ember megmarad.

ÚJSÁG, 1943. dec. 14.

A MÉLTÓ ÚT

I.

Emberem, akármilyen elvész, egy a fontos, ami megmaradjon: a nyugalom. Esendő az élet, és „azért a pénzért”, ahogy mondani szokták, nyugodtan várhatod a sors változásait. Születésednél már be van kalkulálva a halál, a legfőbb rossz: és minden, ami jöhet, ennél csak alábbvaló kellemetlenség. De, leszámítva a hátrahagyottak keserves érzését, bizonyos-e, hogy olyan rossz a halál annak, aki az életnek a születés után eme legfontosabb tényét véghezviszi? Szélesebb perspektívából nézve, hidd el, emberem, nincsenek is nagy dolgok, mindent felfogásunk, értékelésünk vagy érzékelésünk foka tesz azzá. S akármilyen történjék, van a dolgok felett valami benned, aminek magatartása lejelentékteleníti a sors áradásait, dühösségét: maga az ember. Nem jöhet nagy dolog, hogy ne lehessen nála az ember még nagyobb. Mert a lélek ereje nagyobb a napnál, a csillagok befolyásánál; és itt, ahol a felfogás szerint a legnagyobb rossz csak azt éri el bennünk, ami időszerű, annyiba veendő a dolgok ostroma, mintha a délben csendességgel sugárzó nap nyilait nekilóduló hullámok akarnak eloltani. A sugár egy percre alkonyul a vizek hajlatában, aztán továbbragyog. Hogy az erős lélek derűjét kioltás, ahhoz a sugár kútjait, a központot kellene kioltani: az Istent.

II.

Láttál-e már hajót előre hasítani, karcsú orral, a bőszen ellenálló ár ellenében, amikor az előrehaladó test orrát sziszegő vízgyűrűk veszik körül, tajtékot köpve annak vasbordázatára a felemelt vízkardjaikkal akarják annak vashegyét elemészteni? Láttál már madarat szántani az ég kékjében - aminek sugárzását éternek nevezik - vagy a felhők párahegyei közt vagy szél ellenében, amelynek kék kígyói hiába kunkorognak, hogy felfogják azt a madarat, amelynek szárnya könnyű és az útja egyenes? Legszívesebben a sasra utalnék, mely nemcsak szembe-repül a felsivalkodó széllel, hanem kiterjesztett szárnyakkal megáll a habzás, a szélkígyó-pikkelycsörgetés közepette és élvezi higgadt erejét, amellyel a lég örvényléseit lebírja. Emberem, nem tehetsz egy lépést a mindenkori ár ellen, hogy az körül ne fogjon, gonosz hullámainak dühfreckendezésével, tehetetlen, vízcsontú habökleinek fenyegető, ellenálló rázásával, haláldohogás közepette. Nem iramodhatsz a kétség, a szabadság tükörfényes szférái felé a mélyből, mely az ő lehetetlenségtől felhős, hogy ostoba, hiú vihart ne támasszanak, amellyel szétörhetik szárnyaidat. De te csak menj úton, emberem. S ha az isteni lélek által nem tartott hajó nem omlik el a kilenc kilométer mélységnek feldobott hullámainól; s a puha tollazatú madár ereje nem itatódik el a kozmosz nyugtalanságaitól táplált vihar légörvényeitől; hogyan hederítnél úton ellenállásra, zúgó nemtetszésére néhány tajtékzó bolondnak?

III.

Fő a nyugalom, emberem. Fő, becsületesen kinézni a célt, akár kicsi az, akár nagy. Mert, mint mondtam, csak a perspektíva, a sajátos értékelés teszi a dolgokat kicsiké vagy nagyokká: és hidd el, emberem, ha egy világ irányítója lennél, akkor sem volnál a valóságban nagyobb, mintha egy kicsi háztájt, üzemet, vagy még ennél is kevesebbet, egy egyéni életet irányítasz, a közösmunkájú tömegben. Ami nagy: nem a vállalat, a kör, hanem a lélek, amellyel a dolgokat ellátod. Sohasem a környezet a nagy, hanem az ember maga. A világ, elcsüggesztő mérhetetlenségével, csak azért teremtdött, hogy a kicsi egyén megfüröszszen, izmosítsa lelkét a mindenható, próbatevő vizekben. Emberem, akármilyen teszel, érezd, hogy te magad vagy a világ; s

akármerre tör célod, ha becsületes munka az, amely felé indulsz, érezd, hogy a világon nincs annál fontosabb. Becsület, szabadság, szeretet, mások szabadságának a tisztelete és a könyörtelen igazmondás az, ami mindenekfölött való, emberem. Ha az igazság, szabadság és jó felé haladsz, fellázad ellened a rossz, de te arra ne hederíts. Te csak mondd ki, ami a szíveden van. S minél kevesebben tartanak veled, annál jobb. Ne feledd el, ha az egész világ volna ellened, akkor is neked van igazad, mert az igazságot nem tömege teszi, hanem belső sugárzása, melynek fényforrása maga az örök Nap. Az szintén kialszik néha, úgy tűnik fel; de csak látszat az. Mert mikor legjobban tombol a köd, a tél s világít a fagy, látszólag függetlenül a naptól: a fagy se tetszeleghetne a sugárzásban, ha a nap nem küldené a fényt a hideg sugárzás öntetszelgéséhez, amely vak, étellel-derengésével néha, időkre, napot játszik.

IV.

Fő a nyugalom, emberem, ha üvöltenek is az ildomtalan szájuak, a tette képtelenek, a teremtető útú emberekre leselkedők. Sőt aszerint mérd utad érdemességét, hogy hány semmirevaló szándék akarja akadályozni. Az élet annyira érdemes, amennyire az életet gyarapítja értékek teremtésével, legyen szellemi munka, cipő, vagy zenei hangok hulláma. Mindenki annyit ér, amennyit az általa kiszorított vagy felabajgatott semmirevalók tömege - mondhatnánk. - Mikor legjobban zúgnak ők, akkor légy legboldogabb. Mikor legjobban kiáltják, hogy semmi vagy, akkor tudhatod, hogy valaki vagy. Mikor legjobban surrognak, fejedbe kapaszkodnak az éj denevérjei, akkor tudhatod, hogy lámpás igazságot viszel. Ha rádgomolyog a sötét, akkor legjobban ingasd a lámpát, cikáztsd kihívóan, játékosan, hadd morogjon az éjszaka. Az a lámpa, amit viszel, az igazság, a becsület, azt ki nem olthatja semmi éjszaka, csak menj nyugodtan, emberem.

V.

Sohase törődj, mit mond ez vagy az, arra, amit csinálsz, ha érzed, hogy jól csinálod, ha tudod, hogy nem haszonért, feltűnésért csinálod, hanem mert tenni, mondani akarsz valami szépet, hasznosat. A világ tele van semmittevőkkel, sikerületlen, minden sikerre átkot, pusztulást kívánó gonoszokkal. Amit süvöltének, vedd levegőnek; illetve süvöltésük szerint ítélheted meg, hogy jó úton jársz. Igyekezz még fokozottabban úgy tenni, ahogy nekik nincs inyükre és vigyázz, hogy helyes úton jársz-e, ha ők dicsérni kezdenek. Vágj a képükbe bátran, oszlasd el a rosszat, de mindig emberien. Az elvet támadd, ne az embert. Mert a legrosszabbon is lehet talán segíteni, de nem akkor, ha végleg elvadítod. Kardod végén bársony burkolat, szavad végén enyhe élc legyen. Hogyan is ereszkedhetnél oda, hogy zavaros dühük helyébe dühöt adj! Azzal magadnak is rosszra kellene válnod. Márpedig vaddá akkor se válj, ha vaddal harcolsz. Mert az győzelme volna annak, akinek minden törekvése úgyis csak egy: magához hasonló alacsonyágba rántani, embertelenné tenni az igaz, becsületes emberséget.

VI.

Üsd kupán az ellenséget, de csak szelíden, emberem. Hadd éljen ő is szegény. Isten törvénye, hogy legyen a jó és a rossz. Legyen bátor és görbén acsargó. Isten próbának teremtette a rosszat. S a testedet csípő élősdit azért, hogy tisztán tartsd magad. A rossz a léleknek tisztálkodni kényszerítő élősdije. A tetű is benne van Isten háztartásában: légy hozzá megértő, még ha csíp is, barátom. Amikor legjobban csíp, akkor sajnáld legjobban, hogy csak ennyinek teremtetett.

ÚJSÁG, 1944. jan. 6.

JELENÉSEK ÉVE

Az égen tűzbeborultak a horizontok, de nem az alkonyattól. Arany és szürke felhők, amilyenekből Shelley Mab királynője építette palotáját a világ szélén, ahol „a mindenség kristálybástya meredezik az űrbe” mint mágikus bokrok, tüzet okádtak. Ünnepeyes és nehéz szorongás lepte meg az embereket; egy percben rettegtek, a másokban pedig mintha rendkívüli megtiszteltetések ornátusában vonultak volna valami különös szertartásra. Minden embernek arcán ott játszott valami titokzatos sugárzás; mintha a végzetes konstellációba került földgolyóra befolyást árasztó csillag tükrözött volna rajtuk. Az idő kétségkívül tikkasztó, új és rendkívüli volt. Erre mutattak az égieken kívül mindenféle földi jelek.

*

Emberek, újságszerkesztői előszobák reménytelen töltelékei, vagy akik minden őszi és tavaszi hivatalos beálltával megírtak egy-egy rossz rigmust az időszakokról az obszúr újsághírek elé, mint a bohóc ugrándozik a cirkuszi jelenetek előtt, jobban kiemelendő azok pátoszát: a hírnév elektromos sugárzásától és a hatalomtól merev kénszínű arccal egyszerre közvéleményt irányítottak és mutatták meg, ötezer év fogalmazása után, az írás új erkölceit. Ezek az emberek fölfedezték, hogy mindennek fonákja van; de míg erre mások is rájöttek, ők ezt a fonákot hirdették az alapvető, az emberiség életével egyidős jelentések helyett.

Igazságot mondtak és a fonákját gondolták. Testvériségről beszéltek és a szó mögött az Istentől megpecsételt Kain fogsora villogott. Alkotmányról beszéltek, hogy e drága örökség bűnszerűt és óvó páncélját leemelve a közösség-tesztől, jobban megmarkolhassák annak meztelen szívét. Törvényről beszéltek, hogy a törvény fanatikusait megejtve, szabadon hajtsák végre a törvénytelen. Szabadságról beszéltek, hogy a szabadságért rajongók jóhiszeműségét eláltatva, a mások fölötti zsarnoki rendelkezés szabadságához jussanak. Igazi magyarságról beszéltek, hogy a magyarság hamis értelmezésével felszított, eltévelyített százazrek birtokbaejtésével, a maga lelkével, érdekeivel és önmagával ellentétes tévútra vigyék a magyarságot.

Emberek léptek föl, honnan honnan nem, pici irodákból, még picibb asztalok mögül, gyárakból vagy az erdőkből; csodálatos emberek születtek, tán makkokból vagy bükkfából pattantak elő ezek az új, zöldbeszédű emberek, ilyen csodálatosan, elandalítóan kótyagos elmével, és a sokezeréves szentségek, elvek és hitek helyett új „igazság”-okat hirdettek. Mosolyogva és fölényel jöttek ezek az újszerűek, mint akik barbárokhoz érkeztek felvilágosító elméjük lámpájával, és mint potomságot, próbálták félretolni amit Krisztus tanított, vagy amit Platon, Aquinói Szent Tamás, Spinoza, Montaigne, Kant s az évezredek minden bölcse hirdetett. A mandagórási sugárzású zöld planéta alatt elbizonytalanodott naív és kábult emberek elámulva és penitenciázva hallgatták, hogy milyen tévúton szorongtak eddig, a sokezeréves erkölcs és alkotmány útján, és kezükben furcsa jelvényekkel ellátott kiskatékat szorongatva, szívták magukba a rend, a józanság, az emberség, a szeretet és vérrel-könnyel-megépített magyarság, civilizáció félretolását szándékozó új elveket.

*

„A hold túlközel jött a földhöz és minden embert megőrjít”, mondja Shakespeare. A ködöktől, bajoktól, régi bűnök gőzétől és a külvilág gonoszságaitól terhesen, zöld és mohó planéta emelkedett föl az égre, és zavaros sugárzásával a gyöngébbfejűek, idegesek, holdkórosak agyát megmozgatta. Fantomokból, reszkető, hiú páraképződményekből épített álmoházak tetején elámított, feldelejezett betegek ágaskodtak, a levegő felé integettek és a lehetetlenbe, a semmibe, miközben az idegen sugárzású, hazug űrben a hívogató csillag vigyorgott. Józan embereink egészséges, kemény álomban gyűjtötték izmaikba az új erőt, vagy a nappal józan

munkájában gyarapították a köz érdekeit és szolgálták a szűkebb és tágabb hazát, szilárdan lépkedve a Rend, a Valóság tetején, míg ezek a kóros, ürességet, kiábrándulást hozó rossz varázs bűvöletében reszkettek. S az ilyenfajta révületek szokásaként, önámító, hályogos titkaik bűvöletében, még azokat tartották betegeknek, akik érthetetlen révületükben nem hittek.

*

Ugyanebben az időben, égi és földi csudák összhangzásával, viharok szaggatták fel a földet, amelyen a hegyek tetejétől az óceánok mélyéig minden megrendült. És az évek óta tartó vihar villámlásai gőzöket, agyködöket oszlató tűzzáporai immár egyre jobban tisztítják a levegőt, amelyre a jelenések nehéz évei merednek. Az orkán tombol, országok robbannak ki töveikből, óceánok ernyőkként duzzadnak fel a napra, s a lángoló tűz, tajtékzás és tisztító vihar közegette a kóros, beteg zöld hold lassan elenyészik. A rőt világosság mindent elönt és a fényben elementáris erők ítéletidői párbaja folyik: már mind kevesebb szava van a beteg, gőzösfejű, rosszabrandú bolondoknak. A hold fogy, a vihar őrjöng, de az elkábultak között egyre többen térnek eszükhöz és nézik csalódottan a húnódó, kóros, elámító, zöldes csillagot. A vész lassan elmúlik s a hold elfogy; és csak néhánynek gyűrött, álmoktól megviselt arcán és krónikák emlékeiben fog élni az, amitől annyira háttérbe szorult nem egyszer a becsületesség, a nemes hagyomány és az értelem világa.

ÚJSÁG, 1944. jan. 18.

EMBERSÉG ISKOLÁJA

Nem könnyű dolog ma élni; és minél többet ittál boldog, képzelődő munkád közötti elheveréseidben a kultúrának a fogékonyságot, szellemi és lelki érzékenységet, az emberre, emberi rendeltetésre és jövőre támasztott igényt finomító italából, annál kevésbé könnyű. Annál kevésbé, minél jobban teleolvastad magad az időtlen bölcsek gondolataival, akik olyan minden egészséges elmére hatóan megvilágították, melyek az ember kardinális erényei, melyek megkülönböztetik a szerényebb élettársától, az állattól; melyek kötelességei, amelyek a polgár öntudatos, büszke rendjébe sorozzák; s melyek jogai, amelyek a teremtes urává teszik és egy kissé „hasonlóvá az istenekhez”. Annál kevésbé könnyű, mennél jobban szívedbe vetted Krisztust, aki fontos lázbahozó üzenetet hozott az embereknek; Krisztust, aki elmondta a hegyibeszédet, minden idők legtündöklőbb ígét a szeretetről, a közös Atyáról és azokról, akik „boldogok, ha sírnak, mert ők megvigasztaltatnak”. Annál kevésbé könnyű, minél jobban emlékszel Marathonra, Periklesre, a Forum Romanumra, a Római jogra, az Aranybullára, Zrínyire, Petőfire és sok egyébre; mert minél többre gondolsz vissza az emlékezetnek a kultúrát lehetővé tevő csodálatos eszközével, annál kevésbé könnyű élni. Annál kevésbé, minél jobban érzed egy testbe zárt kicsiny magadban az egész emberiség történéseit végigviharozni: márpedig nem vagy emberi ember, ha nem érzed; ha pedig érzed, annál nehezebb.

Igen, élni nehéz; de még nehezebb mai életed és megéléseid között annak lenned, aminek pedig lenned kell (emberi embernek) ha nem akarsz belenyugodni abba, hogy egész életednek pár évtizedre terjedő földi iskolája kárbaveszett s a földöntúli Elrendelés ismétlésre utasít. Nehéz emberi embernek lenned, hogy folytassuk a mélabús filozófiát, amikor annyi ténykedés magadbazárkózásra, kételkedésre tanít; nehéz irányító ideálokban hinned, amikor az általános emberi út csak új kudarcok bizonyítékait mutatja; nehéz jónak lenned, mikor a jóság puhaságnak bizonyul a nyers könyökléssel szemben, mely ráadásul gúnyolja még engedékeny jóságodat. És nehéz szeretni embertársaidat, mint önmagadat, mikor a szeretet elvei rettenetes ellentmondásba ütköznek életedben. Viszont nem vagy ember, ha a szenvedett durvaság csak eldurvult hangokban válaszol belőled; mikor pedig emberi mivoltod, élni érdemes lényed próbaköve egyedül az, hogy egy rettenetes kor idegeidet, lelkiletedet és jóságodat próbára tevő jelenségei között mennyire maradsz meg olyannak, amilyennek eszményi meghatározói az embert rajzolták.

Nem könnyű ma élni - hogy a fájdalmas okoskodást folytassuk - de nem könnyű egyáltalán élni. Testi és szellemi mivoltunk minden filozófia mellett is egybehangelhetetlen diszharmónia; a görög és a bibliai elem, az élet-élés és Isten-kereső lemondás örök vitája; a test eredendő bajai és a lélek olthatatlan nyugtalanságai; a boldogságban az unalom és a boldogtalanságban a boldogság kínos keresése; a testi, lelki szomj, mely együtt ki nem elégíthető és egyiknek kielégítése csak vád a másik részről. Nem könnyű az élet már magában, minden különvaló bajok hozzáadása nélkül. A küzdelem, amely csak az egyéni megélési célért értelmetlen, de a nagy célt kitűzve, gyakran úgy érzed, épp olyan értelmetlen; a magány, mely keserű, vagy a társaslét, melyből egy orv pillanat kiragadja magányodat elosztató társadat; a születés és halál misztériuma, a rettenetes titok. Nem könnyű élni.

Nem könnyű már magában sem; kétszeresen nehéz, ha a közösség életének viharzása, szenvedélyének szerencsétlen kitörései oly terheket kényszerítenek amúgy is nehéz életedre s az emberi história tanulságainak hiábavaló volta oly tragikusan mutatkozik meg előtted, hogy reménytelenül elejted minden örömet és amiben valaha hittél. De kibírod az életed nyomását, mert az ember mindent kibír s a közösségi bajokkal megtűzdelt élet poklait és (ha bele nem halsz) nem halsz bele. Attól a foktól pedig, amikor a kétszeres teher alatt az életedet

egyszerűen kibírod, addig, amikor szenvedéseid emésztő tömegéből, boldog nagyszerű megtörtséggel (a környezethez való hozzádúrvulás helyett) még mint nemesebb, megértőbb, tisztább ember kerülsz ki, már nem nagy az út. Nehéz az embertelenségben embernek maradni: de embertelennek - bármily paradoxon - még nehezebb lenni. Aki az emberségét, erejét ért szörnyű megpróbáltatás legyűrésének és bírásának gyönyörű érzésével érzi magában az egyéni rosszasággal szemben a sajnálatot és az általános szörnyűséggel, kiáradt démonisággal szemben a fájdalmas megrendültséget, s a nagy tisztulás vágyát és menetét, az könnyű szárnyakon lebeg a vész fölött és annak próbáit, mint javító iskolát, még inkább ingerli. Míg a másik, a rosszra hasonlóval válaszoló, lelkileg elpoklosodik és a gonosz cselekvés miatt indulatait végigviharozva (s a rosszra jóval válaszolónak örömezésével ellentétben, szenvedve), romként hull el a kitombolt erők zivatarában. Az élet rettenetes iskola a lélek nevelésére; néha csöndes évfolyamok vannak, néha pedig mintha a titokzatos Mester az idő rövidségén aggódnék, rettenetes tömegben halmozza a leckét. A szenvedés óriási; de a szenvedés és annak foka végeredményben csak illúzió, elbírálás dolga; s csak kellemetlen jó, ha nem céltalanul, állatian tompán szenvedünk, hanem a szenvedést a tudott cél felé, lelkünk edzése, nemesítése felé tudatosítjuk. Nagy tűzben edződik az acél; nagy dolgokban edződnek a nagy dolgokra s a legnagyobbbra, önmagunk emelésére az emberek. Aki a szenvedések megfizetett véres költségével a lélek rendkívüli élményeit, egy évszázadok élményével és tapasztalásával felérő roppant élménykincseit összeveti - természetesen ha az életéből, pusztán tengésen túl az embernek és Istennek tetsző értéket is akar kovácsolni - az úgy érzi, csak adósa a vele csudákat megéltő történelemnek.

Mégegyszer összefogva eme - igazán bocsássanak meg a lázas napi izgalmak emberei - ha nem is napi-politikai érdekű, de mégis annál időszerűbb mondanivalókat: ha már az ember a közös és kénytelen rosszban él, legyen legalább jobb általa, használ ezzel magának és másokon segít. A lélek nevelése pedig a legnagyobb haszon, amit az ember az életből meríthet, s a másokon való segítség pedig a legmagasabb erény.

ÚJSÁG, 1944. jan. 29.

VILÁGOSSÁGOT ADY KÖRÜL!

Patroklos holtteste körül még dübörög a föld, zeng a háború. Fájó harc ez, a nagy költők körül úntalan visszatérő, keserves komédia. „Volt, amíg élt, országút vadja - De ha az erő elfut inából - Hazafias árok fogadja.”

Bolond harc ez, mondom, és reménytelen. Ahol a költő ennen szavai, felfogásáról és hovatarozásáról világítóan tanúskodó istennyila-erejű sorai nem elegendők, minek ott az igazságottevőnek kardot-rántása? Az igazság csak igazság marad, hiába ködösödik el. Íge - ezt mondhatnánk egyfelől. Ezt mondhatnánk, ha nagyszerű fogalmi igazságról volna szó, filozófiai tételről, nem pedig másról. Nevezetesen arról, hogy egy széchenyis küldetésű nagy költőnek szavait, javítandó dolgokról kifogásait, ostromzásait, alkotó lényének gerincét képező próféciáit ama magatartások és emberek, akik felé a próféta üzenetei szóltak (s akiktől életében csak üldözést kapott) most visszafordítják s ama elvek ellen irányulónak magyarázzák, mely elvekért a költő élt - és ama emberek ellen, akik a költőnek segítői, megértői és támadások között fegyvertársai voltak!

Régi komédia ez, és egyike az emberi színjáték legszomorúbb és állandóan visszatérő közhelyeinek. A próféta meghal és tanait rendszerint kifacsarják, hamisan értelmezik; őt pedig védszentjük, hibáik igazolása gyanánt fordítják a próféta igazi értelmezői, tanítványai, a jót akarók ellen éppen azok, akik észretérítésére a próféta küldetett. Régi látvány: s mért történt volna éppen egy esetben csuda?

De mégis fáj, hogy egy javítani, segíteni akaró, isteni küldetésű szándéknak csak versben megfogalmazott, esztétikai-klenódiium gyanánt kell maradnia. Hogy amiket egy fontos üzenetű költő - aki amilyen irodalmi, éppen olyan történelmi jelenség - megszívlelendőt mondott, az egyszerűen ne, vagy csak „költői” szempontból számíton és lassan-lassan Berzsenyi-távú, s amolyan szokványos poétás zúgolódássá hűvösödjék. Régi vérzés ez, talán oktalan vérzés: s a világon, ha gondosan megfogalmazzuk az eredményeket, igazán még egyetlen próféta sem segíthetett.

De méltatlanok volnánk a nagy örökhagyó örökségéhez, ha bánatosan leszűrt filozófiában megbékélve, szótlannul hagynánk, ahogy „a hamisság a csillagot hazudja le az egekről”. Most, hogy Ady halála huszonötödik évfordulója alkalmából megint módunk volt seregszemlét tartani a hipokrita, a valóságot kifordító és hamisan értelmező rosszhiszeműek fölött, kénytelenek vagyunk, ha érezve is, hogy hiábavaló, megmondani, ami belőlünk kikívánczik.

Nem akarunk a világért sem afölött vitatkozni, hogy „kié”, milyen „párté” Ady Endre. Azé, akié a nap, a kenyér, a világot fenntartó jóságos elemek és erők: mindenkié. Azé, aki elfogulatlan, megértő, okuló szívvel olvassa, önmagáért, alázatosan és szeretve, ahogy ilyesmit olvasni illik. Azé, aki a becsületes független, egytestvér és szabadságszerető magyarság embere: aki a Rákóczi, Zrínyi, Kossuthok és Petőfik magyarságát vallja. Ady mindenkié. De méltóan csak azok hivatkozhatnak rá, akik lélekben szabadok; akik nem helyeztek a magyarral szemben előnybe idegen érdekeket; nem gyűlöltek ártatlan polgártársakat; a népért álltak ki mindig az erő ellenében; s nem voltak labancok, hanem a haladást hirdető és akaró, becsületes magyarok és európaiak.

Ady verseiből ezek az elvek olvashatók ki; minden más állítás félremagyarázás. Adyban nincs gyűlölet, csak a magyarság, az elnyomottak, a szegények ellenségei ellen. Adyban nincs elfogult nacionalizmus; és ha Ady nacionalista volt (s melyik nagy költőnk nem volt az, a legnevesebb értelemben?) ez Zrínyi, Kossuth és Eötvös nacionalizmusa, nem pedig a mai szélsőjobboldalé. Olvassák el csak a verseit, cikkeit és azokból mondjanak a fejemre cáfolatot!

Hogy pedig kik voltak Ady barátai, s melyek voltak lapjai, mely párthoz állt közel, arról is meggyőződhetnek, kár ezen vitatkozni. Köztudomású ugyanis, hogy Ady versei a Nyugatban, a Népszavában, a Világban és a Budapesti Naplóban jelentek meg. Tudtommal egy sem volt ezek közül szélsőjobboldali lap. Ha Ady az lett volna, aminek minősíteni szeretnék - ellentmondva saját verses megnyilatkozásainak - talán mégse írt volna kizárólag ezekbe a lapokba. És hogy kik voltak Ady barátai, megtudjuk versei dedikációiból, cikkeiből. Olvassuk el. Nincs köztük egyetlen egy szélsőjobboldali ember sem.

Ne értsenek félre, nem „skatulyázok”, - nem lehet s nem szabad beskatulyázni őt holmi politikai oldalhoz. Ha mégis megemlítettük a fentebbieket, csak azért tettük, hogy a szélsőjobboldal is hagyja abba az efféle tevékenységet. Hagyja abba elveinek Ady nevével való alátámasztását. Ne csináljon Adyból szélsőjobboldali heccpolitikust most, amikor a halott nem tiltakozhatik. Ady, ismételjük, az egész magyarságé. De ha párt, felfogás, magatartás szorosabban magáénak vallhatja, semmiesetre sem a szélső jobboldal az: vagyis az az oldal, amelynek egyes képviselői, elődei életében Adyt legszívesebben sírba fektették volna. Hagyják abba Ady kisajátítását a hamisítók. Nevetséges dolog ez és komolytalan.

FÜGGETLEN MAGYARORSZÁG, 1944. jan. 31.

A NÉMA ERDŐ

„Miért hallgatnak az írók?” - kérdezi egyik írónk, aki viszont annál többször - és múltjához képest meglepő helyeken - hallatja szavát. Ahogyan a kérdés elhangzott az illető író szájából, már azt tanúsítja, hogy az helytelen, hiszen ő maga is író volna, vagy mi a szösz, márpedig ő nem hallgat. Mert hogyan kérdezhet valaki hallgatva, ha csak a szép szemével nem int. Nem is volna bolondság, higgyék el, ha egyes írók megmaradnának, bizonyos oldalakat illetően, a szép kacsintásnál. Vagy kis anzichtszt küldenének, ama oldalak felé, eme közismert idézettel: „Cordelia hallgat és szeret”. De hiába a világ minden fordulatja, az emberszív nem öregszik, hanem hangosan kiturbékolja szerelmét az egész világnak. Turbékol az öreg szív, mert nem bír azzal a nagy szerelemmel - s a csodálkozó imádott oldal és a világ pedig (már az a néhány derülő halandó, akit az érdekel) önkénytelenül egy másik klasszikus idézetet ismétel: „Hát mért oly későn, levelek hullása, daruk távozása idején?”

Az író kérdését helyesbítendő, maradjunk a kérdés ilyen formájánál: Miért hallgatnak egyes nagyon érdemes írók? Miért, amikor megszólalásukkal ellensúlyoznák egyesek működését, akik, sajnos, nem hallgatnak? És miért hallgatnak azok a kritikusok, akiknek beszélniök kellene, és miért beszélnek azok, akik akkor tesznek jót, ha hallgatnak? Miért némák irodalmunk neves, nagymúltú és bizonyára respektált pálcavégű őrzői, amikor az irodalomban ügyes és furge szélhámosok, nagypipájú és kevésdohányú hólyagok nagy kritikust és esszéistát játszanak, a rosszat jónak, a jót rossznak stemplizik, miután mindenki a magához hasonlót dicséri? És miért nem ütnek szét ezek a kiváló kritikusok a korunk nagy „író”-dömpingjében - s ha már nem bírnak egyenként velük, húszával, harmincával irtanák őket egy csapásra. Aztán Dietrichstein és Kónya bácsi metódusa, egy kis ciánózás se kutya, ha már az emberséges szó nem segít.

Rázzuk meg a harangot a fergeteges sok bolondság ránczúdulásában és kérdezzük meg sopánkodva: miért hallgat például a tudós esszéista, Voinovich Géza, akinek óriásokra méretezett mértéke és kalapácsa elkelne bizony itt egy kis öregtoldis riasztónak, egy-két szemtelenül kántáló apródot minden hamis, ráaggatott ál-diszektől megfosztván, kiugratva az irodalomból? Miért hallgatnak remekké ötvözött tollú messzihires buzogányú kritikussaink, Kárpáti Aurél, Rédey Tivadar, Schöpflin Aladár? Miért nem nyilatkozik korunk irodalmi kavargásáról, sok-seprős fortyogásáról Kárpáti, ez az utolsó mohikánok egyik legderekabbja? Miért olyan szűzlány-szemérműen csak itt-ott jelentkezik, szerénykedik Rédey, a tündöklő esszéista? És miért szorítkozik a színpad reménytelen kulisszáinak és sületlenségeinek foltozgatására és magyarázgatására a faillatként fanyar, üdén érdesbeszédű Schöpflin Aladár bátyánk?

Van, van hallgatás az irodalomban, az igaziban; nemcsak a kritikában, hanem abban az irodalomban, amely az élet ábrázolására és önismeretére teremtett, nevezetesen a regényben. Miért hallgat például Szabó Dezső, a nagy oroszlán, a férfiak legbátrabbika, (még féktelen hiúságai gátlástalan kinyilatkoztatásában is) aki mindig meg merte mondani a véleményét ebben az országban, akár tetszett az, akár nem? Miért hallgat ez az ember, visszafojtott hangjával, doromboló, szelidített háziszörnyetegként illeszkedve a színházi lap parfümös, cukros, finomka kombinékból font selyemketrecében? Mikor feszíti neki a vállát, hogy óriási életerejének egy szabódezsői regénybe öntésével végre szétrepessze maga körül ezt a nem neki való, kámforos, édeskés, pipiskedő, hánytatóan finomka selyembirodalmat?

És hol van, mióta nem hallottuk a hangját, minek bújdosik olyan gögösen és méltóságosan, a világnak, a betű rábeszélő ördögének hozzáférhetetlenül Szomory Dezső? „A nyelvnek pompázó dinasztíája” - ahogy Ady Endre mondja róla, - miért mondott le a díszszékről, ami neki jár, akárki akármit mondjon? Ífúságom első betűélményei közé tartozik ez a pompás író;

csodálatos zengésű sorai extázisba hoztak, ifjúságom első lobbanásaival, azzal a tüzes homályba vesző első tavasszal összeforrott ez az ember, aki most hallgat, míg rekedt hangok beszélnek. - És hol van Révész Béla és miért hallgat Révész Béla? Hát Uramisten, olyan gazdagok vagyunk, hogy egy ilyen áhítatos szántogatója az író számára csak soványka sikerkalászt nyújtó magyar papírosnak, ilyen nehéz arannyal ötvözött formábeszedője a bolond emberkalandnak csak úgy félrevonulhat? Milyen tévedő isten küldte őt penzióba, mikor annyi szükség van az igazi, kínban fogant becsületes magyar betűre?

Heltai Jenő miért hallgat? Miért hallgat ez a nagyszerű finomságú prózaíró, a szellemnek, bájnak, a sírvavígadó kedves humornak ez az örökíjű mestere? Istenem, sokan írnak, de nem tudom, hogy jött-e valaki, aki beülhetett a helyére, hogy ő olyan nyugodtan félreállott? És miért hallgat Szép Ernő, aki lírikusnak és prózaírónak is nagy? Mennyi szép magyar könyv, mennyi zene, mennyi tisztaság, szépségáhitat van ennek a számomra feledhetetlen írónak az íásaiban! Miért hallgat? Talán olyan sok hozzá hasonló szaladgál körülöttünk, hogy ő felesleges? Miért hallgat az Ady utáni nemzedék két legkiválóbb novelláírója, Pap Károly és Gelléri Andor Endre? Hiszen igaz, hogy sok felhőket kotró tehetség szorong az Adyék hajdani Nyugatjának mai örököse körül, de talán akadhatna egy-egy kis helyecske egy Pap vagy Gelléri novellának is. Legalább volna, amit a lapban el is olvashat az ember. Sok mindent megértünk, ami megértendő, de az ember kollégiális betyárbecsületről is hallott az irodalmi krónikákban az olyan kollegákkal szemben, akik saját hibájukon kívül kikerültek az esőbe. És egy kicsit bizony gondolni kellene azokra, akik benne vannak a vízben.

Hallgatnak, hallgatnak. Miért hallgat például egy könyvkiadó lektorátusában megbújva s csak néha nyilatkozgatva félénken Benedek Marcell, napjaink egyik legnagyobb magyar esszéírója? Miért hallgat Füst Milán, a nagy vízionárius, aki az utóbbi idők egyik legnagyobb regényével ajándékozta meg a magyar irodalmat? És miért hallgat - nem folytatom a névsort. Sokan beszélnek és sokan hallgatnak. Bizonyára erre a hallgatásra is van magyarázat, az illető írók mind meg tudnák indokolni, Voinovichtól Benedek Marcellig és Füst Milánig, hogy miért nem beszélnek. Ők meg tudnák magyarázni, de mi nehezen értjük meg fájdalom nélkül. Mert a legfájóbb dolog a világon, ha egy irodalomban egy sereg tehetséges ember hallgat.

Egyebünk sincs valódi kincsünk, irodalmunkon kívül. Ha ennek értékteremtő emberei kihullanak, magukbarejtőzve gubbasztanak, mi marad, Uramisten? Maradnak azok, akik beszélnek... És sokan beszélnek; azt hinné az ember, hogy egy tucat író elnémulása nem számít. És azért mindenesetre, ha ilyesmiről szó lehetne, ebben az irányban egy üzletbe szívesen belemennék. Ha például arról lehetne szó, hogy minden hallgató írónkat ki tudnánk cserélni tíz mai beszélővel. Úgy értendő a dolog, hogy minden hallgató helyett tíz beszélőt kellene hallgatásra ítélni. Azt hiszem, a magyar irodalom és a közönség egyaránt nyerne az üzleten.

Bár úgy képzelem, egyébként is nehézség volna a csere körül. Például azt hiszem, hogy Szabó Dezső bátyánk, ha azt az ötletet vetnénk fel neki, hogy akár harmincával akarjuk mérni a mai nem hallgató regényírók közül, a fejünkre borítaná a plafont. Tehát, fájdalom, úgy kell hagynunk a dolgot, ahogy van.

ÚJSÁG, 1944. febr. 6.

„ADYVAL VAGY ADY ELLEN”

Adyval vagy Ady ellen; ilyen címet láttam egy cikk felett vasárnap az Új Magyarország első oldalán. Írta Milotay István. Azt mondtam magamban: jól van, ne legyen a cikkíró Adyval, legyen ő csak Ady ellen. Mondd már! - tettem hozzá, a cikkíró által útált-polgáriasan. Legyen hát a cikkíró Ady ellen, mi meg, az egész ország, leszünk Adyval. Bár Adynak így is, úgy is mindegy. Olvastam egy római császárról, aki megkorbácsoltatta a tengert, mert hajóit nem volt hajlandó szélcsendben szállítani. Elképzeltem, hogy fájhatott a tengernek! Aztán olvastam egy másik emberről, aki nem akarta elismerni a Napot. Fogta magát, egy függönnyel kizárta a szobájából. Nesze neked, Nap! Nem süthetett be többé a kitűnő férfiú szobájába. A Napnak le kellett mondania e férfiú kegyeiről, ezzel szemben övé volt az egész világ. Ilyesmiket mondtam, mikor a cikk címét láttam: Adyval vagy Ady ellen.

Aztán arra gondoltam, a nagy eltökéltségű cikkíró valami titáni vállalkozásba fog nyilván, és ehhez nem kisebb dolog szükséges, mint a halottak felidézése. Hogy erre a műveletre miért van szükség? Vagy azért, hogy a cikkíró nem talál magához méltót e hazában, vagy pedig másért, amire a cikkíró egyik régi írásából következtethetünk. A cikkíró ugyanis ebben elpanaszolja, hogy hívei nagy számban elhagyják. Így tehát - nyilván így gondolja most - kilátása merül fel annak, hogy célkitűzései körüli harcaiban az élők között egyedül maradhat. Mindenesetre - gondoltam, a cikkcímet elolvassva - a cikkíró valami nagy dologra adta a fejét, és azt megvalósítja Adyval vagy Ady ellen.

Rendkívüliekre voltam elkészülve, mert a főszerkesztő cikkíró nem mindennapi ember. Két feketét rendeltem egyszerre, és megtöröltem a szemüvegemet. De még előbb rágyújtottam egy szivarra, pedig sohasem szoktam dohányozni. Mert a nagy dolgokat élvezni kell. Teljes jóérzéssel akartam értesülni ezekről a rendkívüli mondanivalókról, amelyekbe a cikkíró beavat. Titáni dolgokról, nemzetmegváltásról, közérdekű nagy ügyekről fog beszélni, gondoltam, s feltételeztem, a hatalmas kolumnákat látva. Bizonyára igen fontos, hasznos, a zavarból kivezető, életünket könnyebbé tevő és a közért való munkánkat megkönnyítő, fáradozásainkat kilátásosakká teendő tényeket és eszméket mond el a cikkíró; nagy, várva várt, magyarhoz és európaihoz méltó, mindenesetre időszerű dolgokat: amiket ő meg fog valósítani, akárki meglátja. És ha élő hívei meg is lógnak, megvalósítja egy, az élőknel nagyobb legénnyel: Adyval vagy - kost was kost - Ady ellen!

Megvallom, keserves csalódást kell elárulnom. Látták-e önök, kedves olvasók, a városligeti csodaembert? Egyszer plakáton hirdették, hogy itt meg itt látható, fejétől talpáig hat méter, talpától fejéig hat méter, összesen tizenkét méter. Kérem szépen, addig hirdették, hogy végül legendává vált előttem ez az ember. Bizonyára ez Óriás János, aki reggelre vascipőt eszik, egy cseber teával. Addig mind beszéltek, amíg egyszer megnéztem. Hát, Uramisten, egyszerű embert láttam, óriási módon kitömve strohsákokkal vagy mivel, de a tömés mögött egy egészen mindennapi emberke rejtőzött, rendkívüliségnek nyoma sem volt. Hát így voltam én a cikkíróval.

Rengeteget hallottam a cikkíróról. Hogy ilyen meg olyan nagy ember. Óriási nagy cikkíró. Hatalmas mondanivalói vannak, mondták, hemzseg ezektől a mondanivalóktól. Minden cikkében a köz gondja feszül, és egységes kenyeret eszik hozzá. Igazán őszintén dicsérték nekem ezt a cikkírót; magam nemigen foglalkoztam vele, de a mondottakból ítélve, amolyan velünk szemben álló nagy csillagnak gondoltam. Hiába, azért tud, meg kell adni, mondtam én is nemegyszer, a lovagiasság felbödülő jovialitásával. De jelenlegi cikke elolvasása után, hát igen, elhatároztam, hogy részemről azonnal szakítok a cikkíró körüli babonával.

Egy írásművel kapcsolatban kétféleképpen lehet rossz véleményünk. Mondhatjuk egyszerűen, hogy az írásmű rossz, anélkül, hogy az szemünkben a szerzőre rossz fényt vethetne. S lehet a véleményünk olyan, hogy az illető ember írásaira nemigen vagyunk többé kíváncsiak. Felejthetetlen Mikes Lajos apánk szokta volt mondani, hogy olyan költő verseire nem kíváncsi többé, aki rossz szóképekkel jön. Nagy várakozásomat, amit a cikkíró írásához fűztem, mind a kétféle rossz véleményre rászolgáló ok hűtötte le. Az írásmű szerzője logikailag torz, rossz képekben látja a világot. És ami a fő baj: a cikknek a hangja tévesen, tendenciózusan csűrő-csavaró, gyűlölettől elvakult, vagy ahogyan mondani szokták: alantasan nivótlan.

Bizonyos szempontokat illetően csak karakánságnak nevezzük, ha valaki felfogásai mellett minden körülmények között kitart. Vannak tiszteletre méltó álláspontok, amiket megváltoztatni a jellembe váгна. Viszont csak elvakultság, az igazság elcsavarásában való megrögzöttség, ha valaki, mint jelen esetben a cikkíró, egy országos jellegű emlékezés kapcsán, dicsőséges pályafutású Ady Endrénk halála huszonöt éves évfordulóján azt rakja az emlékezés leltárára, amit legújabb írásában olvasunk. Hogy mit jelentett Ady a magyarságnak, arról szót sem hallunk a cikkben, de hogy mit nem jelentett neki és pártelfogultságban leledző egyes társainak, akik e világszenit és korszakalkotó magyart is abból a szemszögből nézik, hogy mennyire húzható rá elfogultságaik kaptafájára, azt megtudjuk ebből az írásból.

A kolumnás cikket és a velejáró fáradtságot - bár azt hiszem, a cikkíró ezeket az általa sokszor leverkлизett dolgokat „csak úgy köpi” - arra fordítja, hogy megírja benne, miszerint: - Adyt a liberális-szocialista-bolsevista-zsidó meg nem tudom milyen társaság az évfordulón önreklámozásképpen ünnepli. Hogy Ady szélsőbaloldali volt; zsidó volt mindenki körülötte; zsidó nő, zsidó pénz, zsidó barátok. Eladta lelkét a zsidóknak, nem a magyar társadalomhoz állt. Próféta volt, de vak. Nem látta a liberalizmus mélyét és rombolását. Versben való uszításával, a baloldali elemekkel együtt, hozzájárult a háború elvesztéséhez és a forradalomhoz. Felveti a kérdést, hogy Ady nem tagadta-e volna meg mindazt, amit írt, látva az eredményeket? Bizonyosra veszi a cikkíró, hogy megtagadta volna, és szélsőjobboldali lett volna, mint ahogy Petőfi is nyilván megtagadta volna a szabadságharcot. Ha azonban Ady nem tagadta volna meg elveit, űk, mármint a cikkíró, megtagadná Adyt mint a nemzet gyalázatát.

Vannak írások, amikkel nem vitatkozik az ember, mert tudja, hogy a cikkíró maga sem gondolja komolyan; csak azért mondja, mert neki ez a beállítottsága, és neki ebből az okból ezt kell mondania. Csak ezt a feltételezést fogadhatjuk el a cikkíró esetében; mert a másik, a teljes műveletlenség vagy a monomániás fanatizmus és efféle nem fogható rá erre a ruganyosnak bizonyult emberre. Ha mégis hozzáfűzök néhány megjegyzést cikkéhez, az nem a cikkírónak szól, aki a valóságot, akárhogy teszi magát, éppen úgy tudja, mint én: csupán az emberben élő igazságösztön megszólalása ez itt, amely az őt ért inzultusban önkéntelenül és nem törődve az eredménnyel, elvégzi a maga reflexióit.

Először is kérdeem, mi kifogása lehet valakinek azellen, ha a baloldal, amelyhez - mint a cikkíró is megvallja - Ady tartozott, lerőja hódolatát a nagy költő emlékének? Csak azért ne tegye meg, hogy a cikkírónak ne legyen oka azt mondani, hogy a baloldal, íme, Adyt magáénak vallja? A baloldal igenis magáénak vallja, de sohasem mondta, hogy csak az övé. Ettől visszattartotta az izlése és az ősidők óta tudott körülmény, hogy egy zseni mindenkié, és ha jólesően hangoztatja, hogy eszméi egyeznek azokkal, amiket Ady vallott, abban igazán nincsen elvetni való. A baloldal továbbviszi a zászlót, amit Ady hordott.

Második vádpont Ady ellen, hogy zsidó nőt szeretett, zsidótól kapott pénzt. Az elővigyázatlan költő! Igazán nem gondolt arra, amikor a Léda-verseket írta, hogy azért még vezércikkben rőják majd meg. Ha tudta volna, persze, akkor sem törődött volna vele. Egyáltalán, figyelik-e, milyen előszeretettel majszolja a cikkíró ezt a szót, hogy „zsidó”? Úgy gondolom, ha sértésnek szánja talán az illetők felé, valami más szót kellene kitalálnia. Nem hiszem, hogy az

illetők közül bárki is sértésnek venné, ha ehhez a néphez való tartozását hirdetik, amelyik mellékesen a - ma oly büszkén vallott és oly bűnösen félreértett kereszténységet szülő - bibliát adta. - Ami pedig Ady zsidóktól való támogatását illeti, nem hiszem, hogy Adynak, mikor csodálatos új zenéjű verseivel jött, különös kitűzött célja lett volna, hogy kizárólag csak a zsidóktól engedje felkaroltatni, megértetni magát. Nem hiszem, hogy kifogása lett volna, ha a tekintetes vármegyék bandériumokkal, zergetollasan és ki lóháton, ki gyalog, üdvözlésére siettek volna; adtak volna neki egy-egy csinos kis összeget, miután tudni való, hogy versekből nem lehet megélni. Adynak talán még azellen se lett volna kifogása, ha díszpolgárrá választják, és a konzervatív magyar réteg megfullasztja hódolatával. De miért nem tették? Ki tartotta vissza őket? Ellenkezőleg, kinevették, és hajszát indítottak ellene. Egyszerűen nem kellett nekik (Móricz Zsigmond se kellett.) Az alkotó kötelessége művét kitermelni, s a szeretettel, megértéssel feléje nyúló kezeket szívesen fogadni: és dicséret nekik, akik a zsenit segítették, és akik nélkül elveszett volna.

Ami végül Adynak a cikkíró által remélt késői megtérését illeti, fölöslegesnek tartom arról beszélni, mi lett volna Ady magatartása, fölfogása a különféle új körülmények között. Bizonyára sok minden fájt volna neki, de abban biztos vagyok, ha ma élne, nem volna a cikkíró híve. Ebben az esetben pedig, mint a cikkíró mondja, Adyt kitagadná, átadná a gyalázatnak. Ő és társai nem ismernék el többé Adyt. Hát ez valóban fájna neki, gondolom. Ebbe rendülne bele az Olympos. Egyszer megostromolták már, és le akarták húzni a fentlakozót lábánál fogva. Akkor nem sikerült. Pedig azok az ostromlók titánok voltak!

Hadd zárjam le Adyval:

*Íffú szívekben élek s mindig tovább,
Hiába törnek életemre
Vén huncutok és gonosz ostobák,
Mert életem millió gyökerű.*

*Igen, én élni s hódítani fogok
Egy fájdalmas, nagy élet jussán,
Nem ér föl már szitkozódás, piszok:
Lányok s íffak szívei védenek.*

ÚJSÁG, 1944. febr. 9.

TOLL ÉS BOT

Néhai nagyapám, harcos és mogorva girolti Fodor József, feltűnt az éjszaka, az álom útjain való baktatásomban, előttem. Úgy, ahogy szokott ő menni, az öregúr, nagy csizmákban, kilencven esztendejével, nyurga alakjával, kemény meredt-egyenesen, amint hosszú fehér bajuszát lengette a szélben, görcsös bottal a kezében, indult vala Szindról Tordára egy-egy reggelen. Ilyenkor az Újtordaiak mondták: „Már megy a vén Fodor perelni.” Ment, ment az öregúr, a görcsös bottal nagyokat ütve az útra és néha a Szilas határnak odarázta az öklét, hogy majd ő megmutatja. Nem a Szilasnak akarta megmutatni az öreg, hanem láthatatlan ellenségeinek, akik ott áskálódtak Tordán, Bágyonban, Szentmihályfalván, Egerbegyen, a senkiháziak, a többi Fodorok, mivelhogy ezek az ármányoskodók, mint amolyan igazi ellenség, mind vérbeliiek voltak és mind perben álltak egymással. Emlékszem ezekre az emberekre, ahogy összejöttek egyszer nálunk Tordán. Éppen a jó öreg unitárius kollégiumból jöttem haza, keserves hangulatban, mert néhai Varga Dénes tanárom nagyokat vert a hátamra, mivel nem tudtam, háttal a térképnek állítva megmutatni, hol van Kamcsatka. Ahogy a házhoz közeledtem, azt hittem népgyűlés van, a nagy kiabálásról ítélve. Nagyokat ordítottak a derék rokonok és egymás istenét emlegették, pedig rágalmozó gaz, aki mondja, hogy nagyon vallásosak voltak. Óriási mennyiségű bort szoktak meginni a derék atyafiak ilyenkor és egymás fajtáját a pokolba kívánva, távoztak ökölrázások között, mivel nem tudtak meg-egyezni és közben a szindi határ elúszott a kezeik között, a tizenkét ügyvéd szépen keresett. A Fodorok pörein nem a Fodorok szoktak keresni soha és ez annál szebben jellemző rájuk; igaz, hogy a dühöngő asszonyok meg azt szokták mondani, hogy a csizmájukban hagyták az eszüket.

Hát igen, álmomban baktattam valami cifra, zajtalan országúton, nyilván valami pör felé úgy gondolom a pernek országútján, mivelhogy azon az úton - s hol lehetett volna máshol? - Néhai Fodor Józseffel találkoztam. Jött velem szemben, ütötte a bottal a követ, és ahogy megállt előttem, így szólt: - No, megállj csak, Juskó! - Mintha mi sem történt volna az alatt a harminc esztendő alatt, mióta lement a jó tömjénes szindi földre, nagy csizmájával, görcsös botjával, és átkozott sok pörével, semmit el nem intézve a világon. - Hát mi van, no? - vetette felém az öregúr, miközben végighúzta kezét fehér bajuszán. - Hát megvolnék, - mondom, csodálatosképpen nem is ámuldozva ezen a meg nem beszélt találkozáson. - Megvagyok én, - mondom - hát hogyne volnék meg. Az ember mindig megvan, akkor is, ha cefetül van. A magunkforma ember nem panaszkodik, pedig volna oka elég. Hát azért azt mondom én, Táti, megvagyok én, csak úgy szépecskén.

- Azt mondd meg nekem, hallod, mit pörösködsz, vitázol annyit folyton! - folytatta az öregúr, - elvégre már eléggé benőtt a fejed lágya. Mit civakodsz és miért? Mit nyersz vele? Ki ad neked igazat? Magadra uszítasz egy sereg tökfajú svihákot, furfangos agyút és nem ad igazat senki. Hidd el, fiam, a Fodoroknak sohasem volt igazuk, még akkor sem, ha igazuk volt. A mi fajtánkat már úgy alkotta meg az Isten. Akinek jót teszel, azok azt mondják, az semmi. Akaszd fel magad értük és írd egy érzékeny verset és csüngesd a lábaidra: „Értetek fiaim”. Akkor is lesz, aki kételkedik jóhiszeműségedben. A többiek pedig, akik ellen teszel? Hadd a harcot, Juskó. Nézz meg engem, elment az egész vagyon. Pedig Károly üköd sokat hagyott. És nekem volt igazam, a teremtésit, hű, ha még egyszer megmutathatnám!

- Hát lássa - mondtam - azt kérde, miért harcolok, pörölök, mikor pedig én is azt hiszem, hogy nekem van igazam. S igazam is van, a teremburáját. Nézze, Táti nekem nincsen birtokom, mind elperelték már maguk és elhegedülték az ilondaiak, akik az egész megyében legjobban tudtak fütyülni, énekelni, inni és lánytszöktetni. Nem akármilyen família vagyunk mi, pláne

én, akiben két ilyen nevezetes vérpatak találkozik. Nincs nekem földem, csak a szellemben dolgozom, itt vannak a visszaágok, no meg egyebükt. Nagy pörölnivalóim vannak itt, Táti! Hát ki tudna itt hallgatni! Aki itt hallgatni tud, az némuljon is meg, azt mondom.

- A szellemben dolgozol! Hát mi az ördög az? - förmedt rám az öreg. - Afféle irodalom, vagy mi? Fiam, csak az írást ne emlegesd nekem, mert abból a legkevesebb is elég, hogy befütyüljön. Lám, mi Fodorok általában annyit tudunk az irodalomhoz, hogy éppen alá tudtuk írni a nevünket a váltóra, és mennyi baj lett belőle! Hát hogyne főne a te fejed, aki annyit firkálsz. Hagyd már abba. Hadd csinálják a tudósok. A Fodoroknak úgysem való az írás, abból rájuk jó sohasem származott. Hagyd a hercehurcákat, fiam. Ül be egy jó állásba, tiszteld az urakat, de ne egyél velük egy tából. És ne vitázz velük, hisz tudod, akinek az Isten állást adott, észt is adott hozzá. Aztán mi vagy te, árendába vetted ki talán a világot, hogy azon töröd a fejed, hogy megváltsd? Jöjjön meg az eszed végre. Hagyd a bajokat, az igazadat. Húzd meg magad, így sokra mégy. Beválasztanak mindenhová, kapsz címekeket, rendjeleket. A hatalmasak szeretni fognak. Ne perelj, fiam, Joskó!

- Még maga beszél így? Hát maga nem perelt egész életében? Még a csizmáját is elperelte, elperelte volna még a Szentháromságot is, ha megtehetné volna. Maga veszített a pörön. Én azonban már nem veszíthetek semmit. Maguk elveszítettek helyettem mindent. Mi van abból, hogy én pörölök? Nekem jönnek ezek a tökfilkók. Goromba, lebecsmérlő jelzők kíséretében leírják a nevemet. Fodor József így, Fodor József úgy. Forog a becsületes nevünk. Tudja maga, hogy tetszik nekem? Valahányszor beülök egy kávéházba, mindig azt nézem meg először, hogy írnak-e rólam. S ha nem írnak, tudja, milyen rossz érzés az? Olyankor rossz napom van. Hát már csak azért is érdemes harcolni. Mondja, és maga, ha élne, hagyná magát? Hát volt olyan közölünk, aki hagyta volna?

- Dehogy, dehogy hagyta volna! - süstörgött fel az öreg, görcsösen fogva a nagy botot. - Hát hagyta én valaha magam? Minden pört elvesztettem, de azért nekem volt igazam, a teremfáját! És nyugodt lehetsz, újra perfelvételt kértem ott fent, a Jóistennél! Visszaperlek én mindent. Megmutatom, hogy egy becsületes Fodornak, ha máshol nem, hát a jó Istennél igaza lesz. Éppen megyek Tordára, kiszedni az aktákat. Majd megmutatom! - üvöltött az öreg és bajuszát rángatta.

- Hát látja! Én sem hagyom az aktákat! Ahányszor lezárják is, újból perfelvételt indítok az igazságért. Én nem földi, de eszmei birtokokért perlek. És ha százszor elbukom, ott az Istennél, ott is harcolni fogok. Mi Fodorok mindig kurucok voltunk. Nekünk a harc gyönyörűség, még ha el is bukunk néha. S a jussért, az igazságért harcolni kell. Harcolni, ha egyedül is, ha az ember körül súnai óvatosok is vannak. Ha az embert társai úgy is nézik, mint egy bolondot. Mert ők az eszesek. Mi harcolunk és a végén ők nyernek. Tőlem akár megfulladhatnak. A harcok gyönyörűsége, a nemes láz a miénk. Az önzetlen háború gyönyöre. Mi vagyunk az Isten katonái.

Az öregúrnak szemmel láthatóan tetszett a kifejezés, meghatottan motyogta utánam. Aztán azt mondta:

- Hát igen, én csak megmondtam neked, hogy ne harcolj. De ne vedd komolyan. Ugyanis nagyanyád üzente ezeket neked, nem én találtam ki. Tudod, engem is mindig lebeszélt. Ne adj az asszonyokra semmit, fiam. Harcolj, perelj az igazságért az utolsó csizmáig, nadrágig, az utolsó csepp vérig. Nesze, itt a botom.

- Elég nekem a penna is! - szóltam az öregúrnak és elbúcsúztam. Mivelhogy felébredtem.

ÚJSÁG, 1944. febr. 13.

MENEKÜLÉS

Valamely napon, hófehér éjfélikor, azt hiszem, mikor a csillagok mind fenn vannak, mutatni a bújdosók útját, elbújdosom én híres Budapestről, a csobogó Duna mellől, neki a hegyeknek, hol nagy fák hajlonganak. Nem is kell ahhoz éjfél, jó lesz nappal is, ködben, vagy amint éppen esik, feltúrt gallérral, ki a házak közül, aztán neki az ordas hegyhátnak, ahol egy kis hó fehérlik, de nemsokára kibújik a hóvirág. Tőlem ugyan kibújhat, mert nem megyek én hóvirágot szedni, hanem mint mondtam, bújdosom. Elkeseredve, nekiszegett fejjel, mint a régi kurucok, vágom magam neki az erdőnek, köd előttem, köd utánam, mint egy elkeseredett szerető, mint egy vándorló sikkasztó, mint egy romantikus lovag, aki bújdosik a civilizációból, mint egy mindenre elszánt utas, úgy megyek hegynek föl, völgynek le, madarak sipolásától is megrezzenve, rókácska vörös bundájától is félreosonva, menekülök. Pedig nem vagyok elkeseredett szerető, nem vagyok bújdosó sikkasztó, sem romantikus lovag, aki bújdosik a civilizációból (aztán az elbújdosott tőlünk magától is) csak úgy, ahogy vagyok, menekülök, vissza se nézek, loholok, amerre csak látok, zihálva, éjjel nappal, csak minél messzebb lenni, az óperenciás tengeren is túl, ahol a kis kurtafarkú malac túr és onnan is tovább menekülök - hazám ötvenezer írójától.

Volna itt különben sok más dologtól való menekülnivaló. Hamarjában nem is tudom kimondani, mi minden nem tetszik nekem, hajh, amitől menekülni szeretnék. Uramisten, de szorong a szívem, de betegen dobog, ahogy körülnézek mindabban, amiben vagyok, mint aki egy rettenetesen berendezett tanyán lakozik és mindennap elhatározza, hogy kiköltözik belőle. Milyen dühítő, nem idegekkel ellátott lénynek való ez az egész; ahogy már reggel felkelsz, a borotválkozás, a mosdás, az öltözködés, egy gomb leszakad, cipőfűződ elszakad, már az ötödik göböt kanyarítod rajta, gallérod gyanús tisztaságú, elfelejtettél utánanézni az ügynek; aztán az utca, a villanyos, óh! A hivatal, ahol számokat írsz egy rubrikába, halálos komolysággal, homlokráncolva, mintha a világon egyesegyedül erre születted volna, rohantál volna a mindenségtől, tűzön vízen át, hogy mint életed fő tevékenységét, rejtelmes, kozmikus mivoltod kizárólagos értelmét, beírd abba a rovatba a számot. Csillagok száguldanak, napok születnek, a mindenség játéka kavarog. Naspolyafejtő cégvezető belép: „Holnap revízió lesz, Kukacz úr” - „Igenis, cégvezető úr. Kettő meg hat az nyolc, meg kilenc, annyi mint...”

Van, amitől menekülj, Uramisten; amerre nézel, amerre fülelsz, mind arra való, hogy aló neki, vedd el magad! Ha végigmegy az utcán, amit a plakátokon látsz, Csuda Mancsi vonaglási mutatványai, Fonográf Péter és társai szavalóestje, hol elüvöltik ezerszer a dajkától hallott verseket, mert Fonográf Péter és társai együtt és külön-külön olyan buták, hogy nem tudnak tíz új betűt megtanulni. Aztán a hírek, az újságok. Aztán a beszédek, mikből önérzetes kebel-lel észleled, mennyi kötelességed van, hála Istennek.

Ezek mind semmik; mert mit tudja a jámbor polgár, miféle megpróbáltatások idegeid, lelked csönd-éhsége, magadban elmerülni óhajod számára azok az elborító kellemetlenség-özön-vízek, amit ezek az ártatlan derék ötvenezer írók számodra jelentenek. Mi ehhez képest a legújabb szónoklat csengése füledben, melyből megtudod, hogy a párt elhatározta, hogy egység szükséges, mintha az nem volna anélkül is magátólértetődő minden ember előtt, akinek agya van. Mi ezekhez képest a közhelyek lélekernyesztő tömege, amit naponta megnyilatkozóink szájáról lenyelünk, mi mindez ahhoz képest, amit ötvenezer író hoz reád, szegény ember, aki most elhatároztad, hogy mint egy gyűjtogató, hétpróbás betyár, nekivágsz a világnak.

Ha éjjel havazik és kinyitod az ablakot, beomlik a hó. Ha jön az ősz és özönlik a falevél, levelek ömlenek be. Ha a szegény pennaforogató kinyitja az ablakot, könyvek folynak be. Öcséd, húgod, papád, mamád, nagynénéd, nagybácsid, szobalányod és házmestered ír és a

könyvekről természetesen írnod kell valamit; aztán azoknak barátai szintén írnak. Mégiscsak ismertetni kell a könyvet. Írni! Hát kezdjük a szerkesztőn és szegény lapon. A szerkesztőnek van néhány lapoldala, amin el kell helyezni a világ töméntelen és fontos eseményeit. Az olvasót informálni kell ugyanis, hol mi történik, mennyi gépet lőttek le, hány ember halt meg. Az olvasó élvezni akarja, hogy történelmi időkben él, most már képzeljük el, hogy örül a szerkesztő, ha hetenként ötven-száz kritikát odanyomnak neki közlésre. Mi hely marad neki a mai ember történelmi és áldásos tevékenységének illusztrálására?

A szegény, kritizálásra kiszemelt ember pedig amellet bizonyára valami mást is csinál, mert írásból nem él meg. Mikor olvasson el szegény hetente 30-40 könyvet, írjon is róluk, amellet a maga dolgát is megírja, s még azt is elvégezze, amiből él? Azonkívl még lélegzethez is kell jutnia, egy kicsit „élnie”, bámulnia ebben a szép világban, amit a diplomaták úgy elrontottak. Ezekből mi következik? A könyvek gyűlnek, gyűlnek, harminc, negyven elolvasatlanul. A lelkiismereti teher egyre növekszik. Az ember lidércnyomással ébred: eszébe jutnak a könyvek. Ha kimegy az utcára, úntalanul át kell ugrania a másik oldalra, mert a szerzők jönnek; ha telefon szól, szívdobogást kap, mert kritikát reklamálnak; hitvány, hanyag embernek érzed magad, ki nem teszi meg a kötelességét és közben a könyvek gyűlnek. A könyvek gyűlnek és nekifogsz egynek és tehetetlenül leteszed, elvégre még a ló sem bír el mindent. Leteszed a könyvet és azzal vígasztalod magad, valami majd történni fog, ami megold mindent.

És ha írsz, jót írsz: miért nem írtál jobbat? Rövidet írsz: ez lebecsülést jelent. Kiemeled, vagy megemlíted ezt, megsértődik a másik. S egyáltalán csak szépet lehet írnod, mért bántani szegény szerzőt? Rossz lelkiismerettel, korrumpált lélekkel, aféle dícsérő-masina, dicsőség-kikiáltó szerepet kell „független író” létedre vállalnod. S ha már csak dícsérni lehet, nem lehetne mégis ezt valahogy másképpen megoldani? Mert hogy sok könyv van, ebbe aztán nem szólhatunk bele. Úgy tűnik fel ezzel a sok könyvvel, mintha a földnek valami lázas leltározása folyna, ami után aztán valaki dinamitot rak a földgolyó közepébe és felrobbantja. (A gondolat nekem nem is ellenszenves.) Hát azért hadd írjanak az írók. Ötven, százezer, egymillió - írjon mindenki, a kutyaáját.

Miután pedig majdnem mindenki ír lassan-lassan s a társadalom egyensúlya s a lelkek békéje kedvéért is kell a jó bírálat, van erre egy megoldásom. A hatóság ugyanis annyi mindent kézbe vett már, vegye kézbe ezt is. Ki kell nevezni egy pár száz írnot, aki minden egyes könyvhöz szerkeszt egy kis dicshimnusz, miután egyébről úgysem lehet szó, ha írók írják is a kritikát. Ezeket a dicshimnusokat aztán naponta nagy lepedőkön ki kell plakátotatni. Hogy pedig teljes legyen az illúzió, miután úgysincsen szó másról, a mai szürke nevek helyett szebbeket kell aláírni. Milyen jól fog hangzani például: „Gyöngyös Szefike regénye kiváló”. Aláírva: Emerson. Vagy: „Csigolya János megint remekelt”. Aláírva: Goethe.

De még valamit végül. Véleményem szerint egyáltalán ne beszéljenek annyit a kritikáról. Miért kívánják, hogy pont a könyvbírálat terén legyen meg az, ami máshol nincs: a tárgyilagos bírálat hangja. Kár erről beszélni, képmutatás minden ilyen beszéd. Tessék csak elkezdni a kritikát itt-ott, erről-arról, mindjárt másként fog festeni a dolog az irodalomban is. De addig beszéljünk másról. Fogadják el az én megoldásomat, én mindenesetre megszököm, vagy álszakállt ragasztok. Beköltözöm egy barlangba. S majdan az utókor, ha az évszázados szenvedéseket idézi, rólunk is elmondhatja a kissé változott Kölcsey idézetet: „Bújt az üldözött s felé - könyv nyúlt barlangjába”.

ÚJSÁG, 1944. febr. 16.

MEGOLDANDÓ PROBLÉMA

Rájöttem én, rá, hogy mi a baj a magyar irodalomban. Hogy mi az oka egyes íróink élete válságának, problémáik súlyosságának és magatartásuk bizonytalanságának. Az egésznek az az oka, hogy nincs meg már a delphii jósdá.

Mindig voltak nyugtalan egyének, kik összezavarták a világot. Egy korban rendszerint többen voltak és egyik erre kavarta, a másik arra. A vállalkozószellem az oka a világ nyugtalanságának és a világ haladásának. Ma is vannak államok a föld másik részén, ahol például a derék borbélymester (borbélyurak, ne tiltakozzanak, azt mondtam, hogy „derék”), egy nap megúnja a borotválást, fogja a segédeit, a szomszédokat, komákat, kiveri a diktátort a kormányból s beül a helyére. Hajdanában a görög városállamocskák nemcsak kultúrában, de politikában is versengtek egymással, miközben végigpróbálták a világ összes népeket üdvözítő formáit. Hol ez a forma volt kikiáltva egyedül üdvözítőnek, hol a másik. A legnagyobb baj az volt, hogy nemigen lehet tudni biztosan, melyik lesz a legközelebbi egyedül üdvözítő forma. Az egyszerű polgárnak könnyű volt, ő csinálta a becsületes iparát, jámbor polgárként, hordta a jelvényt, amit éppen előírtak és azután meg hordta a másikat. Elkiáltotta, hogy éljen erre, s vesszen a másik, vagy megfordítva, ahogy éppen jött. Ez mind szép, de mit csinált az író? Az író abból él, hogy ír, folyton színt vall és ha nem, akkor is. Fogalmakkal dolgozik, felfogásokkal, nézetekkel. Sőt, szeret a színen lengedezni, hangoskodni, ott ágálni a koreszme hírdetője gyanánt az élen, mert annak megvan a maga anyagi jóoldala is. Népszerűtlen koreszméket hirdetni rossz üzlet, divatosakat pedig jó. Itt volt aztán a probléma hajdani kollégáinknál. A divatok nemcsak a női kalapok terén változnak gyorsan, hanem máshol is. Most már mit csinált légyen a derék író, hogy az éppen hírdetett eszmében meg ne rekedjen és az esetleges felkerülő másik koreszme hívei rá ne verjenek előbbi magatartása miatt. Ehhez kellett a delphii jósdá.

A delphii jósdát az írók találták ki, hogy könnyebben orientálódjanak. A legöregebb, legtapasztaltabb köpönyegforgató, aki már ötven különböző rezsimit végigszolgált és mindig megtalálta a helyét a hangadók közt, megválasztották delphii jósnak. Ez olyan félig istenféle rang volt. Beültették bizonyos fogadóórákra egy barlangba és szoknyát adtak rá. Talán, mert a női szoknya látása gátlástalanabb megnyilatkozásra ihlette az orientálódó írókat. A barlang mellett természetesen volt neki néhány palotája, hiszen nem hiába szolgált végig annyi rezsimit; aztán hogy képzelhetik, hogy egy szegény sikertelen író tanácsokat adhasson másoknak? Mikor történelmi fordulófélék érkeztek, márpedig a régi Görögországban az ilyes-mik gyakran megtörténtek, az írók elmentek Delphibe tanácsot kérni az öreg köpönyegforgatótól, hogy merre kellene fordítani a köpönyeget. Előfordult most már az, hogy az öreg köpönyegforgató sem látott tisztán és ilyenkor zavaros, dodonai válaszokat adott. Képzelhetik az írók zavarát. Hát már most mit valljanak szent meggyőződéssel? - kérdezték. Némelyik úgy segített magán, hogy kétféle igazságot is vallott, össze-vissza. Volt, aki a régit vallotta, de megjegyezte, hogy kétségtelenül bizonyos reformokra is szükség van. Másik az újra esküdött, gondolván, ha baj lesz, legfeljebb bolondnak tettei magát. (Írónál ez úgysem feltűnő). Tehát a jósdával se volt cukor az élet.

De mindenesetre volt valami, ami némi támpontot adott. És volt egy nagyobb dolog is ebben. Az írói gerinctelenség, avval, hogy a jósdával, a „politikai meteorológiai intézet” eme szerével, mint az idők tudomásul vett változása, természetes dologként kezdődött, polgárjogot nyert. A buta és gögös gerincesek, kik megmaradtak egy elv mellett, ha ráment is a fejük, nem hencegtek előttük értelmetlen magatartásukkal. Mert mit kell manapság például egy szegény köpönyegforgatónak kiállnia! A régi eszme hívei csepülnek, az új eszme hívei gyakran azt

mondják, menjen oda, ahonnan jött. Pedig mit akar egy szegény köpönyegforgató, Istenem! Csak élni akar, mint a madárka, aki, ha zöld a bokor, ha piros, fűtyörészni akar rajta; vagy mint a gyíkocskas, aki lehetőleg mindig csak a fényességben szeretne sütkérezni. Meg kell érteni a szegény köpönyegforgatókat és könnyíteni kell a dolgukon. Meg kell alapítani sürgősen a delphii jósdát és be kell oda ültetni legkitűnőbb köpönyegforgatóinkat. Hisz elvégre ők is emberek.

FÜGGETLEN MAGYARORSZÁG, 1944. febr. 21.

„SZÜKÜLŐ KÖR”

Kedves Kovács György, barátom az eszme becsületesen és régimódián értelmezett szolgáltatásban és társam a betűben: attól fogva, hogy első kéziratodat láttam, nem lankadó érdeklődéssel tartottalak számon, és örömmel figyelek, mint egyikét ama keveseknek, kik még tudják, mi a szellem, a közösség hű, a régi nemes értelemben vett, meg nem alkuvó szolgálata. Kedves Kovács György, nálam fiatalabb társam, de kipróbált erejű a kardsuhintásban: olvastam az Újságban cikksorozatodat a Szűkülő körről. „Állom, mert vállaltam”, mondd a mordulások közepette. És én megszorítom távolról a kezed.

Azt írod, hogy az idő folytával, ahogy (valójában pártatlan, mert csak az igazságot néző) pártállásodat mind zengőbben nyilvánvalóvá teszed; ahogy következetesen kimutatod, hogy nem érdekel a saját, száji és testi érdeked, anyagi boldogulásod, csak az igazmondás, a becsületes meggyőződés kifejezése, mely hangadójának kijelölt: egyre nagyobb az üresség körülötted, egyre több kapu van, amelyről, anélkül ugyan, hogy kopognál rajta, kiderül, hogy bezárult. Egyre többen akadnak a régi társak közül, akik lassan-lassan élő kísértetekként imbolyognak szemed látóhatárán: vagyis egyre inkább érzed azt a magányosságot, mely az egyéni utakon járókat általános, divatos szempontoknak hódoló korokban körülveszi. Egyre jobban érzed, mint kevesbedik a társulások száma, amihez közöd van; miként fogynak a folyóiratok, amelyekbe írni vágyasz - és írni hívnak -; hogyan lesz körülötted fojtó és feszült a levegő, mint azok körül, akiket a végzet, egész világnyira rúgó ellenzékkel szemben állva, csak saját magukra utalt; hogyan szűkül körülötted a kör, a híres dantei magány, amelytől a világ mintegy ércfallyal elválasztva kerül el; csak a lélek vihara dübörög, vajúdó mélységéből messzedobni a kívánczós szavakat; mindegy, hogy kinek, Istennek vagy utókornak, ha a körülötted levő nem hallja.

„Szűkül a kör”, barátom? Hát csak szűküljön. Nem is úgy mondd, mintha fájna a te kemény székelj fejednek ez a szűkülő kör. Inkább tetszik neked talán (a magány néha megborzosgató horror vacui-jával) ez a lényed nagy magadraultsága, igazságra vágyó szíved és hívséged próbája: s ha megvallod, hogy a kör szűkül, nem egyébért teszed, mint megvallani, hogy úgy lett, amint azt vártad. Szűkülő mederben fut a folyó legsodróbban; szűk körből süt a nap egy félmindenségre: szűk körben tanított a Mester egész világra szóló ígéket; minden nagy dolog, mindenkihez szóló lélek a maga szűk körébe, belső talapjára húzódik vissza, hogy egész világgá dobbanjon. Szűkül a kör: de a lélek benne erős, az igazság tudata maradéktalan, a kéz nem reszket és az ajak bátor. Szűkül a kör: de a kör közepén erős lábbal és nyugodtan álljunk, barátom.

Emlékszel-e arra a mondatra (Byron írta), hogy „a farkasok falkában kóborolnak, az oroszán egyedül jár”? Mi, te meg én és még néhányunk, magunkfélék, külön-külön, együtt indultunk annyi társsal, rózsás-íjjal, még ennyire hitet vallani nem kívánó időkben. Együtt kezdtük mint írók, lapalapítók, ifjú héroszok; közös eszméink voltak: és eme eszmék a szépség, a tiszta betű, a nagy irodalom és a szabadság jeliséit hangoztatták. Együtt meneteltünk sokadmagunkkal, asztaltársaságokat alapítottunk, vitatkoztunk, tanultunk vagy mulattunk. Aztán eljöttek azok az idők, amelyek mint választóvíz szedték széjjel az együttlevőket. Eljöttek a próbakönapok, amelyek próbára tették, kik ama hitvallók, a gyönyörűekre esküvők közül valóban hű, hétpróbás, bolondul konok, életet rátevő hívei a vallott eszméknek? Jöttek a napok, megvizsgálták az együtt indultakat, az együttvalókat; villámok és mennydörgés kíséretében, a vihar homályosságában a becsaphatatlan vizsgáló, a megkísértő idő megejtette a maga sorozását, osztályozását. Nyitottuk, csuktuk a szemünket, leplek lebbentek, színváltozások jöttek: és mire körülnéztünk, a régi hitvallók közül csuda, hogy milyen egynéhányan maradtunk.

„Szabadság, becsület, emberség” - mondtuk első ámulásunkban -, hát nem ezt valljuk, Uramisten? Igaz magyarság. Bethlen Gábor öröksége. Hát miért van, hogy így magunkra maradtunk? Miért, hogy magunkra maradtunk hajdan-volt társainktól, akikkel első dalt valló örömmünkben egy-ütemre pihegtünk? S válaszul elméleteket hallottunk, amiket nem értettünk; jelszavakat fajtákról, vallásokról, azoktól, kikkel egy közös nemzetre esküdtünk az európai kultúra szolgálatában és egy közös vallásra, a szépnek, jónak, emberségnek vallására. Beszédek hallottunk korszerűségekről, arról, hogy nem ők változtak, hanem mi látunk hamisan: - ej, Kovács György, barátom, hát lidércűzött lett volna a mi nehéz, jó ösztönű magyarságunk; hát elhisszük mi ezt nekik, hogy mi nem tudjuk, mi az igazi magyarsághoz való, hogy nem mi vagyunk az igazi, becsületes magyarok?

Szűkül a kör? Hála Istennek! Menjenek, legalább jó társaságban leszünk, magunk között. Nem vagyunk mi „szívбайosak”. És mi szükségünk van nekünk rájuk, kik a legelső ellenszélnél oly készséggel kinyilvánították, hogy egyéni érdekeik fontosabbak, mint a nagy ideálok szolgálata? Az ideáloké, amelyekért Petőfi, a világszabadság csillaga elhullott, és kinek ők most szintén szobrához fognak menni, és szónokolni fognak - a mi, Petőfi eszméitől ellógott társaink.

Hadd szervezkedjenek, agitáljanak, csoportosuljanak. Csináljanak folyóiratokat és sürgő se-regléseikben a régi jelszavakat hangoztatva a kultúráról, magyarságról, Európáról, szellemről beszélve (s talán nem is érezve némelyikük, mennyire visszás, amit mond), hallgatólagosan vegyük tudomásul, hogy te elmaradtál soraikból: némelyik álszánalommal vagy cinizmussal nyilatkozván rólad, aki „eltévelyedtél”. Hadd csinálják a dolgukat; s a többiek még, a gyöngék, hadd ritkuljanak, menjenek. Micsoda veszteség olyanok távozása tőlünk, kiknek szellemi ereje nem volt annyit, hogy egy áramlattal megbirkózzék; kinek jellembeli szilárdsága nem volt akkora, hogy a kínáló pillanatnyi szerencsésebb érvényesülési módszer helyett a becsületes örök eszmények népszerűtlenebb és magányos útját választották volna. Csak valódi férfiak és igaz emberek elvesztése fájhat. Ezek pedig hogy micsodák: maguk mondták ki magukról az ítéletet.

Szűküljön a kör, az ördög bánja. Csak megmaradjon a körön belül erőd, egészséged és kitar-tásod. Egy általam nagyra becsült okos ember szokta mondani: „Fő megőrizni az idegeket”. Fő a becsületérzés, a jókedv, a lelkiismeret nyugalma. A fölény, a megbocsátható önértet, amely a magányosságban a kitartás derék érzésével hízeleg magának. Nincs jobb érzés annál, amikor a férfi, ritka próbatevő időkben, a maga állhatatosságának tudatával találkozik. Megállni, ha kell, egyedül; hinni, ha kell, egyedül; függetlenül attól, amit körülötted harsog-nak; csak arra hallgatva, amit szellemed, meggyőződésed kiformált. Nincs gyönyörűbb olyan helyzeteknél, amikor a tiszta eszmék emberét egy másféle irányokba hangolódó kor az illető eszmékért való kiállásában és hozzájuk való hűségében próbára teszi. Barátom! Egy élet nem nagy dolog, a halál semmi. És semmiképpen nem éri meg az élest, hogy hazugul, meggyőző-déseinket cserélve, csak hogy élhessünk, éljünk.

Szűkül a kör, de a körben benne van minden valaha élt nagyja a világnak. Nagy eszmék, a nagy példák, a szellemi emberség eddigi minden dicsősége. Tartsunk ki, a többi nem a mi dolgunk. S még csak büszkék se legyünk. Tartsuk azt, hogy megmaradtunk a régi úton: szerencsének. Nem mi vagyunk a nagyszerűek, Kovács György, mi csak egyszerű, régivágású emberei vagyunk a szellemnek, amilyenek régen annyian voltak. De az idők tragikomikuma, hogy ha valaki meg nem alkuszik, már, röstellkedve, hovatovább rendkívüli embernek kell éreznie magát: olyan kevesen vannak a „régimódi” becsületesek, Kovács György. És egyre szűkül a kör. Nem baj, barátom. Tartsuk a zászlót, amíg lehet és tudjuk. Aztán az Isten elveszi tőlünk, amikor jónak látja.

ÚJSÁG, 1944. márc. 9.

*

Vége

UTÓSZÓ ÉS MAGYARÁZAT

helyett részletek Fodor József önéletírásából:

(Fodorné dr. Sikó Zsuzsa szerk.)

„Hát te mit csináltál, hogyan léteztél, mit tettél vagy nem tettél akkoriban” - kérdezem visszafelé magamtól -, „eltévedt gyerek és sokszor bizony tanácstalan ember a bethleni, gömbösi, Károlyi Gyula-i, darányis vagy Teleki jelezte történelmi idők vadonában?” Mit csináltam? Ámuldoztam, töprengtem - aztán „harcoltam”: ahogy végső fokon egy sokszor nagyhangú, de a - címzettől sok esetben alig észrevett - betűkben való bíráló ténykedést sommásan kifejezni szokták. Beálltam egy sorba, ahol hovatovább magam voltam vezér és közkatona, és akik lettek volna még, kilőtték mellőlem a törvények és a hivatal. Fanatikus - és hovatovább mind magányosabb - vívó, mint akit valahol az égben besoroztak, s most üt-vág valamilyen eszelős hitből, hogy ez használni tud még, segíteni akarván s változtatni a mind növäbb rosszóságokon, de szíve mélyén érzi, mindegyre jobban, hogy már csak úgy, a háborgó lélek megnyugtató kedvéért. Hogy alábbhagyjak a lírával, miután újra jelentkezett: elfogadtam Földi Mihály ajánlatát, amely abból állt, hogy cikkeket írok a Pesti Naplóba, tetszésem szerinti témákról és akkor, amikor kedvem és éppen mondanivalóm van. Kemény István, Rónai Mihály András és Bodó Béla, pár Pesti Napló-szerkesztőségbeli akkori társam a tanúi, hogy Földi soha nem szólt bele, hogy miről írok, vagy ne írok. Ettől az időtől fogva (1938-1944. márc. 19.): verseim mellett - s a kettő összefonódva - publicisztikában is igyekeztem álláspontjaimnak, az események jóformán minden mozzanatára reagálva, hangot adni, úgyszólván hat éven át, heti két-három cikkben, míg a tollat a kezemből, hogy hangzatosan mondjam, „ki nem ütötték”.

„1961-ben megjelent cikkeim kötete, ‘A történelem sodrában’ távolról sem ad képet arról a publicisztikai működésről, amelyet kifejtettem; s amely cikkek nélkül nem nyerhet rólam megfelelő képet, kit érdekel ez a kép. Egykori szellemi harcaim néhány még élő és tanú osztályosa bizonyára csudálkozással kérdi (...) hogyan és milyen okból nem kerülhettek bele azok a fasisztaellenes cikkek, amelyek akkor, a háborús cenzúra ellenére is megjelenhettek? Hogyan hiányozhatnak és miért hiányoznak - egy akkor újságokban megjelent írásokat tartalmazó és így dokumentáris jellegű könyvből - azok a kor képére és a költőre magára legjellemzőbb írások? Aki kíváncsi - és ezek nélkül egész pályám képe olyan, mint egy régi csatahajó, amely összes viharzántó vitorlái nélkül ott csúfkodik egy múzeumi szertárban -, odaulatom a lapok sárga példányaihoz (Pesti Napló, Újság, Független Magyarország, Népszava 1938-1944), amelyekből nincs módja már egy túlbuzgó lektornak kihagyni őket, miután azok ott szerencsére megjelentek.”